

Baş redaktor:

Afaq Məsud

Redaksiya heyəti:

Vaqif Bayatlı Odər

Zakir Fəxri

Saday Budaqlı

Yaşar

Zahid Sarıtorpaq

İlqar Əlfi

Mahir N. Qarayev

Etimad Başkeçid

Məsul katib:

Əlisəmid Kür

Redaktor:

Kəmalə Cəfərzadə

Texniki tərtib:

Nəriman Veysəloğlu

Kompüter tərtibatı:

Aqil Əmrahov

Korrektorlar:

Tamilla Rüstəmovə

Əsmər Əlizadə

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında
Tərcümə Mərkəzi

“XƏZƏR” 2/ 2015
(Dünya ədəbiyyatı dərgisi)
176 səh.

ISBN 978 9952-503-11-1

© Azərbaycan Respublikasının Nazirlər
Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi,
Bakı-2015

BU SAYDA

NOBEL KÜRSÜSÜ

Kamilo Xose Sela – Nobel nitqi,	5
“Paskual Duartenin ailəsi” (roman)	11

BƏŞƏRİ POEZİYA

Enn Sekston – şeirlər	39
-----------------------------	----

BUKER MÜKAFATI LAUREATLARI

İen Makyuen – “Şkaf-adamla söhbət” (hekayə), müsahibə	44
--	----

YADDAŞ

“Tarixin axarını dəyişən məktublar” (Türk xaqanlarının yazışmaları)	56
--	----

CƏMİYYƏT

Con Perkins – “Killerin etirafları”	68
---	----

ÇAĞDAŞ MİSİR NOVELLASI

İhsan Abdul-Qaddus – “Avtobus oğrusu” (novella) ..	82
--	----

DEBÜT

Günel Şamilqızı – Yuri Kuznetsovdan tərcümələr ...	89
--	----

PORTRET

Yuri Bezelyanski – Absurd klassiki	92
Ejen İonesko – “Dörd nəfərlik səhnə” (pyes)	100

KORİFEYLƏR

Avqust Strindberq – “Vicdan əzabı” (hekayə).....	105
--	-----

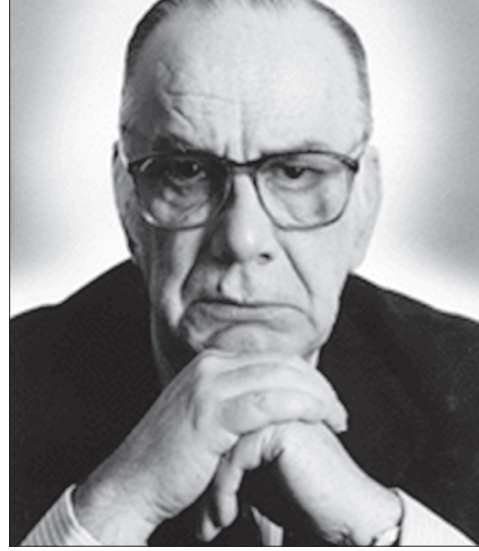
MEMUAR

İvan Zaxaryin (Yakunin) – “Şeyx Şamil”	129
--	-----

LATIN AMERİKASI ROMANI

Mario Benedetti – “Yaxın sahil” (roman)	141
---	-----

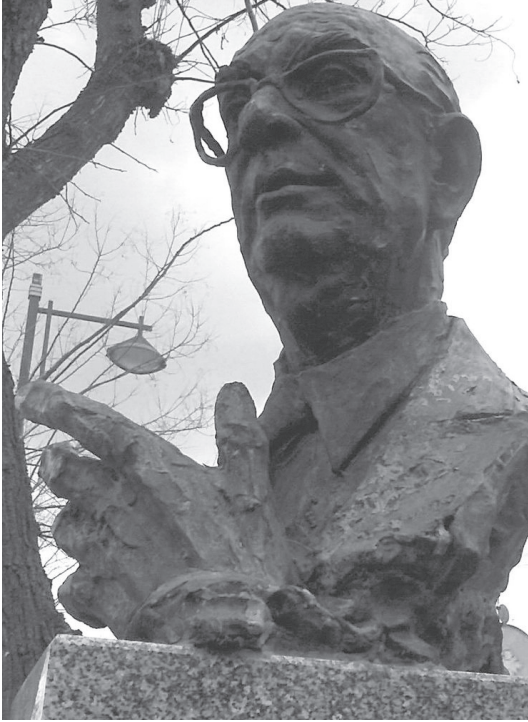
ƏDƏBİ MOZAIKA	170
----------------------------	-----

KAMILO XOSE SELA

“Paskual Duartenin ailəsi” (1942), “Arı yuvası” (1951), “İki ölü üçün mazurka” (1983) romanlarının müəllifi, Nobel mükafatı laureatı (1989-cu ildə).

“Xəzər”in oxucularının nəzərinə çatdırdığımız “Paskual Duartenin ailəsi” romanı İspaniyada qadağan olunduğu səbəbindən, ilk dəfə kiçik tirajla Argentinada nəşr edilib və müəllifinin adına dünya şöhrəti qazandırılıb. Roman ayrı-ayrı ölkələrdə yüz otuz dəfə nəşr olunub və bu günə qədər də İspaniyada əcnəbi dillərə tərcümə edilən kitabların siyahısında birincidir.

Nobel nitqi

TƏXƏYYÜLÜN TƏRƏNNÜMÜ

Hörmətli akademiya üzvləri!

Köhnə dostum və ustadım Pio Baroxanın evində bir divar saati var idi. Saatin ön tərəfində zamanın keçdiyini xatırladan ibrətamiz sözlər yazılmışdı: “Hər şey yaralayır, sonuncu isə öldürür”. Əqrəblər isə “artıq geriye dönüş yoxdur” deyir. Mənim də qəlbimdə və ruhumda çoxlu saat zəngləri çalınıb. Geridə qoyduğum uzun bir ömrə rəğmən, bu gün burada, sizlərin qarşısında sözdən, ədəbiyyatdan və azadlıqdan danışmaq üçün dayanmışam.

Fransisko de Kevedonun “hamı qocalıq yaşına çatmaq istəyir, amma heç kim qoca olduğunu qəbul etmək istəmir” sözünü xatırlatmaq istəyirəm. Bilirəm ki, həqiqətdən qaçmaq olmaz. Onu da bilirəm ki, zaman amansız və qəddardır. Əvvəlcədən hazırlaşmadan və burada nədənsə ilhamlanmadan, nə qədər lazımdırsa, o qədər danışmağa hazırım.

Bu gün çətinliklə də olsa, yetişdiyim bu mərtəbədə sizlərin qarşısında danışa-danışa düşünürəm ki, layiq olduğum dəyər, məni layiq gördüyünüz bu mükafat üçün, əslində çox azdır. Allahların biz ispanlara hədiyyə etdiyi bu dildə yazmaq çətin deyil və əslində, bu mükafat bu dilin daşıyıcısına, ona xidmət edəne yox, bu şərəfli dilin özünə verilmiş mükafatdır. Mənə təsəlli verən də, məhz budur. Ədəbiyyat hamı tərəfindən yaradılır və hamıya xidmət edir. Ədəbiyyat insanlara zövq verir, onları ibrətləndirir, amma heç kimə və heç nəyə tabe olmur.

Yazmağım, hətta danışmağım da tənhalıqdan irəli gəlir. Mateo Aleman “Qusman de Alfaraçe” əsərində, Frensis Bekon isə “Tənhalıqda” adlı əsərində yazıblar ki, tənhalıq axtaran adam ya Allaha bənzəyir, ya heyvana.

Amma mən tənhalığı axtarmadan tapdım. Tənhalığımda mənə yoldaş olan isə, dostum Pikassonun söylədiyi bir cümlədir: “Böyük tənhalığa qapılmadan, ürəklərdə iz buraxan əsər yaratmaq mümkün deyil”.

Özümü aqressiv biri kimi göstərirəm. Lakin tənhalıq barəsində utanmadan, çəkinmədən, hətta məmnunluq hissi ilə danışa bilərəm.

Sahibi olduğumuz ən böyük mükafat – danışmağı bacarmaq, səsləri ötürmək, əşyaları, hadisələri, hissləri adlandırma bilməkdir.

İnsan, üzü qədimdən bəri filosofların tədqiqat predmeti olub. İnsanın mənşəyi, onu

heyvandan fərqləndirən cəhətlər uzun illərlə öyrənilib, tədqiq edilib. Aristotelin “zoon politikon” nəzəriyyəsindən Dekartın “karteziyan” fəlsəfəsinə kimi, insanı heyvandan fərqləndirən ən mühüm əlamətlər təhlil və tənqid olunub. Etoloqlar fikrimə nə qədər şübhə ilə yanaşsalar da, dilin bizi heyvanlardan fərqləndirən ən başlıca xüsusiyyət olduğunu qəbul edənlər kifayət qədər çoxdur.

Biz heyvandan fərqlənirik. Hətta Darvinə görə onlardan yaranmışıq. Dilin təkamül prosesinin də mühüm bir aspekti var ki, buna etinasız yanaşa bilmərik. İnsan növünün filogenezi, səsleri yaradan, onları müəyyən edən orqanları və onlara məna verən beyin, bəşər yarandığı andan təkamül prosesindədir. “Sid nəğmələri” dastanı, Don Kixotdan Kvant nəzəriyyəsinə qədər heç biri, ən sadə şeyləri ilk dəfə adlandıranlarla müqayisə edilə bilməz. Amma indi mən dil təkamülünün bu mühüm və başlıca mənasına yox, ikinci dərəcəli olsa belə, dünyəvi olmayan ədəbi ənənələrə malik cəmiyyətdə doğulanlar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən mənasına toxunacağam.

Diamond kimi məşhur etnolinqvistlərə görə, bütün dillərin təkamül tarixi sadə cümlələrin qurulması ilə başlayır və zaman keçdikcə, həm sintaksis, həm də semantik məzmun baxımından mürəkkəbləşən mərhələyə qədər davam edir. Sadədən mürəkkəbə doğru bu irəliləyiş zamanı ünsiyyət üçün öncə ən ağır yük feillərinə üzərinə düşür. Daha sonra isim, sifət, zərf əlavə olunur və cümlənin həcmi artır. Əgər bu nəzəriyyə doğrudursa, ilk sözün, zərurətdən irəli gələrək, feilin əmr formasında yarandığını düşünə bilərik. Əmr forması ünsiyyət zamanı böyük rol oynayır və ondan istifadə edərkən, çox ehtiyatlı olmağı tələb edir. Düzgün istifadə edilmədikdə isə bu, arzuolunmaz nəticələrə gətirib çıxara bilər. Əmr icra edilməzsə, heç bir məna kəsb etmir.

Platonun “Kratil” adı verdiyi fəlsəfi dialoqunun baş personajı Kratil Heraklitin

dialektikasına əsaslanarsa da, onun həmsöhbəti Germogen Demokritin, həmçinin, Protaqorun nəzəriyyəsindən çıxış edir. Pifaqora görə insan hər bir şeyin ölçüsüdür: “mövcud olanların mövcudluğunun, mövcud olmayanların mövcudsuzluğunun”.

Dil problemi hər zaman Kratilin diqqət mərkəzində olub. Onun Germogenlə olan dialoqu da məhz bu haqdadır. Kratil adların təbiiyini, yəni onların predmetlərin təbiətinə uyğun gəldiyini israr edir. Predmet doğulur, yaranır, yaxud kəşf edilir. Onun adı, yarandığı andan etibarən mahiyyəti ilə uyğunluq təşkil edir.

Germogen isə belə hesab edir ki, adlar predmetlərə insanlar tərəfindən təsadüfi olaraq verilir. Predmetlər insanın qarşısında peyda olur və ya ona təqdim edilir, o da ilk dəfə gördüyü həmin predmetə ad verir. Predmeti təyin edən, ona ad verən insan, fərd, yaxud bütövlükdə cəmiyyətdir? Həmin predmetlərin ölçüsü insan şüuru ilə bağlı deyilmi? Yalnız fiziki predmetlər var, yoxsa hissi predmetlər də mövcuddur? Xatırladım ki, Viktor Henrinin məşhur aporiyasına görə, insan predmetlərə ad verir, dili dəyişə bilər, amma istədiyi kimi dəyişmək iqtidarında olmur.

Platon predmetlərə verilən adların həqiqiliyindən danışarkən, üstüörtülü olsa da, Kratilin mövqeyinə haqq qazandırır. Yəni adlar predmetlərə insanlar tərəfindən təhrif olunaraq yox, birbaşa predmetin mahiyyətinə uyğun verilməlidir.

Horatsinin məşhur əsəri “Pizonlara məktub”da adlandırılan “Poeziya elmi”ndə yazılır ki, əgər dili təyin edən, onun qayda-qanunlarını müəyyənləşdirən insan istəsə, istifadə etmədiyimiz sözlər yenidən dilimizə qayıdarsa, işlətdiklərimiz isə öz qüvvəsini itirər. Horatsi bildirir ki, dildən istifadə etmək – düzgün yazmaq və danışmaq üçün hansısa linqvistik normaların işlədilməsi deməkdir. Dilə əlavə qaydalar tətbiq etməyin heç bir faydası yoxdur.

Horatsi qismən də olsa, haqlıdır, inkar edə bilmərik. Amma onun fikrinin məntiqsiz

tərəfi də var. Kratilin tutduğu mövqə insanlar arasında tarixən qarlaşmış təbii dilə, Germogenin fərziyyəsi isə ondan fərqli olaraq, tarixi və psixoloji ənənələrdən kənar və məqsədli surətdə yaradılan süni dilə uyğun gəlir. Bu günün özündə Lüdviq Vitgenşteynin “Məntiqi-fəlsəfi traktat” əsəri Germogenin tutduğu mövqeyin ən bariz nümunəsidir. Bu mənada, düşünürəm ki, təbii və süni dildən danışmağın yeri var.

Aydındır ki, mən də Horatsi kimi, birincini, yəni heç bir texniki və qoruyucu məhdudiyyətləri olmayan yazmaq və yaşamaq dilini nəzərdə tuturam.

Ümumiyyətlə, bütün fenomenoloqlar, eləcə Maks Şeler də, dil haqqında danışarkən təbii dilə, yəni Kratilin tutduğu mövqeyə istinad edirlər. Alman linqvisti və filosofu Karl Büler dilin 3 funksiyasını (ifadə, müraciət və təsvir) qeyd edərək, təbii dili nəzərdə tuturdu.

Deməyə ehtiyac yoxdur ki, süni dil (Germogen) öz süniliyini qəbul edir, halbuki təbii dil (Kratil) öz ruhuna yad olan, ona xas olmayan qaydalar tətbiq edildikdə zəifləyir, qüvvəsini itirir.

Dilin insanlar tərəfindən yarandığını qətiyyətlə qəbul etmək risklidir. Xeyr, insanlar dili yaratmır, onu müəyyən edir, nizama salırlar. Belə deyə bilirik ki, onlar predmetlərə təqribi adlar verir, həmçinin, adları dəyişdirir, saxtalaşdırır və hibridləşdirirlər. Əgər insanlar kənar öhdəlikləri öz üzərlərinə götürməsəydilər, onda bu məsələnin izahı, məqamında və dərhal baş tutardı. Amma həqiqət göz qabağındadır və bunu dəyişmək nə mənim, nə də bir başqasının əlindədir.

Dil, təbii dil, yaxud Ferdinand de Sosürün dilçilik təlimi cəmiyyətdə yaranır və yazıçılar tərəfindən müəyyənləşir, təsdiq edilir, əksər hallarda dilçilik institutları tərəfindən tənzimlənir, nizama salınır və yönəldilir. Cəmiyyət, yazıçılar və dilçilik institutları öz üzərinə düşən vəzifələri heç də hər zaman yerinə yetirmirlər və çox vaxt digər

sahələrə də qarışırlar, hər şeyə müdaxilə edirlər. Deyərdim ki, bu təbəqənin hər bir üzvü öz vəzifəsini yerinə yetirmək əvəzinə, onlara aid olmayan başqa rolları oynamağı üstün tutur.

Son həlledici faktor, nə cəmiyyət, nə yazıçılar, nə də dilçilik institutlarıdır. Bu, məhz dövlətdir – hər şeyi müəyyənləşdirən, məhdudiyyətlər qoyan və bununla nizamsızlıq, çaşqınlıq, xaos yaradaraq, müxtəlif yollarla bu məsələyə öz təsirini göstərən dövlət.

Cəmiyyət, yazıçılar, dilçilər barədə heç kim öz fikrini bildirmək istəmir. Dil isə öz axarı ilə yox, məhz onun üzərində hökmranlıq edən aşkar qüvvələr tərəfindən müəyyən edilmiş yolla irəliləyir.

İnsanlar intuitiv və şüuraltı yox, düşünülmüş və şüurlu şəkildə, lakin yanlış zamanlarda və yanlış yollarla özlərindən sözlər icad edirlər. Bəzi yazıçılar da dilin düzgün istifadəsinə vararaq mahiyyətinə tamamilə yad olan formalar işlədirlər. Dilçilik institutları ilə bağlı məsələ isə, iki ox ətrafında fırlanır: onların mühafizəkarlığa meyilli olması və buna görə tənqid hədəfinə çevrilmək qorxusu.

Zaman ötdükcə, süni dilin təbii dil üzərində fəallaşan eroziya prosesi dirini öldürmək, təbii olanı süniləşdirmək kimi təhlükələr yaradır. Bu təhlükələr həm uydurmalar, həm əlavələr, həm də vaxtsız dirilmələr və ya canlanmalar yolu ilə irəliləyir.

Dilləri mühasirəyə alanların təkrar hücumları qarşısında yenilməyə, təslim olmağa sövq edən çox xırda siyasi səbəblər də özünü biruzə verir. Düşünürəm, bütün bunlar qeyri-müəyyən bir gələcəkdə baş tutsa belə, heç bir nəticə verməyəcək. Purist ənənələrə əsaslanmaq niyyətim yoxdur, amma ilk növbədə yazıçılara, onların ardınca dilçilik institutlarına, hətta dövlətə xəbərdarlıq etmək istərdim ki, bütün bu nizamsızlığa, çaşqınlığa son qoysunlar. İki, ya üç dilin bir-birinə qarışması prosesi bizim

həyata keçirmək istədiyimiz dil azadlığı kateqoriyalarından kənara çıxır. Lakin bu, bizə dilin təbii sərhədlərini aşmağa ixtiyar vermir. Bunun əksini düşünmək isə məğlubiyyəti əvvəlcədən qəbul etməyə bərabərdir.

Bütün dillərin müdafiəsi üçün iti ağılla düşünməliyə və unutmamalıyıq ki, sözləri öz ruhundan ayırmaq, tək cə ədalətsizliyə yox, nizamsızlığa gətirib çıxarır.

Dilin ayrılmaz tərkib hissəsi olan təfəkkür və azadlıq bütün növ insan fəaliyyətlərinin sıdığı, bir növ, ümumi bir qəlib yaradır. Bu fəaliyyətlərin bəziləri insan düşüncəsi kimi sərhədlərini kəşf edən, yaxud genişləndirən, digərləri isə onu öz təbiətindən ayırandır. Təfəkkür və azadlıq hissi hamıda bərabər yaradılmışdır. Amma təfəkkürün də, azadlığın da əsl mənasını anlamaq, dərk etmək lazımdır. Əgər biz şüurun təbiətini və mahiyyətini aydınlaşdırmağa bilsək, görərik ki, o, insan üçün "azadlıq haqqında düşünməkdən" ibarətdir. Azadlığın nə dərəcədə real, yaxud nə dərəcədə insan təfəkkürü ilə əlaqədar olduğunu sübut etmək üçün bir neçə arqument irəli sürülüb. Lakin onların hamısı gərəksizliyə düşər olub.

Tanınmış bir ispan filosofuna görə, azadlığın əsl və surəti eyni mənanı ifadə edir. Azadlıqdan uzaq, psixologiya, biologiya, sosiologiya və tarix kimi elmlərin öyrəndiyi materiya ilə əl-qolu buxovlanan insan öz azadlığı haqqında xəyali də olsa, tamamilə obyektiv düşüncəyə malikdir. Əgər azad olduğumuzu düşünsək, təməli azadlıq olan bir dünya qura bilərik. Cəmiyyətlərin mürəkkəb quruluşu insan azadlığının əsas postulatını yaradır və bu, əxlaq normalarını, siyasi prinsipləri, hüquqi ölçüləri azadlıq kimi aşılıyır və biz də onun əsasında dəyərləndirir, tərifləyir, təhqir edir, cəzalandırır və əzab çəkirik.

Bilirik ki, düşünürük. Düşünürük ona görə ki, azadlıq. Əslində, azadlıq və təfəkkürü bir-biri ilə əlaqələndirən insan, öz quyuğunu tutmağa can atan pişiyə bənzəyir. Azadlıq təfəkkürün ən mühüm şərti olmaqla yanaşı,

onun bilavasitə nəticəsidir. İnsan düşünərkən, təbiətin qanunlarından ayrılı bilər, onları qəbul edə və ya onlara tabe ola bilər. Onun uğuru və nüfuzu bu asılılığa, köləliyə əsaslanır. İnsan yalnız real və mümkün olanı düşünür, çünki təfəkkür aləmində məntiq imperiyasının yanında paralel olaraq cəfəngiyyət səltənəti də qurulur. Beyin öz intriqalarını min yerə ayırır onlardan cəfəng bir təsəvvür yaratmaq imkanına malikdir.

Empirizmə zidd olan azad düşüncə anlayışı abstrakt təfəkkürdə öz əksini tapır. Təxəyyül də, azadlıq və təfəkkür kimi insan təbiətinə xas olan xüsusiyyətdir. İnsan bunun sayəsində, hətta mümkün olmayanı belə, həqiqətə çevirə bilər.

İnsan, düşüncəsi vasitəsiylə dünya ətrafında fırlanan gizli həqiqətləri aşkara çıxara bilər. Həmçinin öz arzu və istəyi ilə fərqli bir dünya da yaradır. Çünki təxəyyül ona bu imkanı verir. Beləliklə, həqiqət, düşüncə, azadlıq və təxəyyül arasında bir əlaqə mövcuddur. Bu isə sanki labirinti xatırladır.

Təxəyyül və elmi həqiqət düşüncənin bir-birinə tamamilə zidd formaları olmaqla yanaşı, qarşılıqlı müqayisəsi mümkün olmayan fərqli xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirir. Bunların hər birinin özünəməxsus qayda və üsulları var.

Fərziyyələrlə dolu şübhəli həqiqətlərə inanmaq əvəzinə, insanın ali məna ifadə edən azadlıq və ləyaqətinə gözəbağlı bel bağlamaq, əslində, bu yolda bir addım irəliləmək deməkdir. Əlbəttə, bu, kifayət deyil. Bilirik ki, elm azadlıq iddialarını boğur, ona qarşı çıxır.

Düşünürəm, ədəbiyyatın bünövrəsi iki sütun üzərində qurulub. Bunun əsasında isə əsl ədəbiyyat nümunələri yaratmaq olar. Birincisi, ilk növbədə, estetik sütundur. Estetik düşüncə olmadan, hər hansı tutarlı fantaziya mümkün deyil. Düzgün estetik seçim öz ardınca həqiqi etik olanını gətirəcək. Etik və

estetik düşüncə, əlbəttə ki, eyni mənanın və dəyərən daşıyıcısı deyil. Ədəbiyyat, daha çox “İncəsənət incəsənət üçündür” prinsipini əsaslandıraraq estetik düşüncəyə dayaqlanır. Estetik düşüncənin yaratdığı təəssürat etik olanlara nisbətə daha uzun müddət davam edir. Yunan şəhərlərində və Avropa feodallarında olan etik düşüncəni artıq unutmuş olsaq da, Homerin əsərlərinin və orta əsr dastanlarının qədrini bilmək hələ ki, gec deyil. “İncəsənət incəsənət üçündür” prinsipi, öz-özlüyündə, olduqca çətin bir şeydir və hər an öz həqiqi mənasının təhrif olunması təhlükəsi altındadır.

Bədii əsər yalnız insanın, müəllifin etik düşüncəsini qəbul edir. Aydın ki, hər hansı bir insan və ya ən ağıllı müəllif belə, hər zaman düzgün, əsaslı düşünmək qabiliyyətinə malik deyil. Hər bir insan düşüncəsizlik, ağılsızlıq təhlükəsi altındadır. Bu zaman azadlıq onlar üçün kifayət qədər qarışıq məna kəsb edir ki, bu ad altında dəhşətli səhvlər etmək belə mümkündür. Müəllif həm etik, həm də estetik cəhətdən düzgün seçim etməlidir. Çünki yalnız bu halda bədii əsər məqbul məna daşıyıcısı ola bilər. Zamanın dəbinə uyub bədii əsər yaratmağa çalışan yazıçı heç bir uğur əldə edə bilməz. Həqiqi ədəbiyyat yaratmağı istəyən yazıçı dövrün dəbinə aldanmamalıdır.

Azadlıq axtarışı yolunda, müəllifin təxəyyülü məhz bədii materialın daxili elastikliyinin ona verdiyi xüsusi üstünlüyə malik olur. Bu zaman o, fantaziya ambisiyaları, yenilikləri, gözlənilməzlikləri məhdudlaşdırma biləcək heç bir göstərişə, əmrə tabe olmur. Yalnız fantaziya və təxəyyül utopiya bayrağını dalğalandırır. Təxəyyül utopiyaya heç bir məhdudiyət qoymur.

Ədəbiyyat isə sadəcə utopik düşüncə üçün şərait yaratmır, həmçinin insan davranışlarını sınaqdan keçirən təcrübə laboratoriyası rolunu oynayır. Ədəbiyyatın eksperimental laboratoriya rolu elmi fantastikanın sayəsində dəfələrlə vurğulanıb.

Tənqidçilər yazıçıların gələcəyi öncədən demək qabiliyyətinə heyran qaldıqlarını dəfələrlə qeyd ediblər. Əslində, ədəbiyyatın insan davranışlarını təcrübədən keçirməsinin öncəgörmə ilə bir o qədər də əlaqəsi yoxdur, çünki insan davranışları xüsusi və məhdud mənada keçmişə, indiye və gələcəyə əsaslanır.

Təxəyyülün dəfələrlə oynanılan şahmatdan başqa bir şey olmadığını bizlərə öyrədən donkixotlar, otellolar və donxuanlar olub.

Azadlığı mütləq şəkildə qəbul edən müəllif dəyişkən, zəif xarakterli, tez təsir altına düşən insan ola bilməz. Şübhəsiz ki, bizə məcburən qəbul elətdirmək istədikləri bütün tarixi və sosial amillərə baxmayaraq, bunu yenidən xatırlatmağa dəyər: bədii əsər sifət müəllifin estetik və etik düşüncəsinin məhsuludur. Bu isə onu əhatə edən cəmiyyətdən törəyir. İnsan və cəmiyyət arasında olan bu əlaqə, insanın fərd kimi özünə və eyni zamanda cəmiyyətə tabe olması paradoksunu əks etdirir.

İnsan təfəkkürü tanrıları öz xəyalında canlandırmaq qabiliyyətinə malikdir. Dinlərin insanlar tərəfindən yaradılması da bunun ən bariz nümunəsidir. İnsan təxəyyülü faydalı ədəbi zəmin yarada, ədəbiyyat vasitəsilə öz təxəyyülünün məhsulunu ortaya qoya bilər. Hətta bu yolla belə insanı öz yolundan çıxartmaq və bir qulun şüuraltında közərən azadlıq eşqini məhv etmək mümkün olmazdı. Qula itaət etməyi və ölənə qədər əzab çəkməyi əmr etmək olar, amma onu sevməyə və ya öz dərin düşüncələrini dəyişməyə məcbur etmək olmaz.

Qürur hissi ilə bildirmək istəyirəm ki, bədii təxəyyül bütün dövrlərdə və bütün hallarda, azadlığa aparıcı yolda necə irəliləmək lazım olduğunu insanlara öyrədən ən mühüm vasitədir...

PASKUAL DUARTENİN AİLƏSİ

Bu yazını karyerama çox kömək edən düşmənlərimə ithaf edirəm.

ƏLYAZMANI KÖÇÜRƏNİN QEYDİ

Məncə, Paskual Duartenin xatirələrini nəşr etməyin əsl vaxtıdır. Bunu əvvəllər eləmək, yəqin, tələskənlik olardı; xatirələri çapa hazırlamağa tələsmədim, çünki hər bir işə, o cümlədən, əlyazmadakı orfoqrafik səhvlərin düzəlişinə vaxt lazımdı, necə deyərler, tələsən təndirə düşər. Onu gec eləmək də, mən tərəfdən heç cür haqq qazandırılmayacaq süründürməçilik olardı: əsər yazılıbsa, nəşr edilməlidir.

Kiminsə Almendralexdakı apteklərin birində qoyduğu bu qeydləri 1939-cu ilin ortalarında tapdım, asudə vaxtlarımda onu

araşdırıb qaydaya salmaqla məşğul olmuşam, çünki qismən xəttin pis olmağından, qismən də səhifələrin dördde birinin nömrələnməməsi və ardıcılığın pozulması ucbatından, əlyazmanı zorla oxumaq olurdu.

Bəri başdan bildirmək istəyirəm ki, indi oxucuya təqdim etdiyim bu əsərdə mənim iştirakım onun üzünü köçürməklə məhdudlaşıb; hətta üslubu saxlamaq xatirinə yazının bir hərfinə belə, toxunmamışam. Həddindən artıq ədəbsiz yerlərdə cərrahiyyə əməliyyatı üçün qayçıdan istifadə eləmişəm, bu, təbii ki, oxucuya bəzi xırda təfərrüatlarla tanış

olmaq imkanı verməsə də (bunun nə olduğunu bilmədiyindən, oxucu heç nə itirmir), onu çiyərəndirəcək təfsilatlardan xilas edir; bir daha bildirirəm, həmin yerləri düzəltməkdənsə, atmağı üstün tutmuşam.

Məncə, qəhrəman öz hərəkətlərinə görə yeganə nümunədir ki (yalnız bunun üçün onu gün işığına çıxarmışam), ona bənzəmək yox, əksinə, onu görəndə tərəddüd etmədən: “Görürsən, o nə eləyir? Məhz onun kimi olmamaq lazımdır”, – demək kifayətədi.

Amma gəlin, sözü Paskual Duarteye verək – onun bizə deyiləsi çox sözü var.

ƏLYAZMAYA ƏLAVƏ EDİLMİŞ MƏKTUB

*Senyor don Xoakin Barrero Lopesə,
Merida.*

Möhtərəm senyor, məni bağışlayın ki, onsuz da uzun olan bu məktubla birlikdə sizə öz uzun hekayətimi də göndərirəm. Çünki don Xesus Qonsales de la Rivanın (Allah günahından keçsin, necə ki, onun da məni bağışladığına şübhə eləmirəm) dostlarından ünvanını xatırladığım yeganə adam siz olduğunuzdan, canımı qurtarmaq üçün yazını sizə yollamaq qərarına gəldim, yoxsa onu yazdığımı düşünməyim kifayətədi ki, məni tər bassın. Allahın hökmüylə indi daha çox nəсібim olan çətin anlarımda onu ata bilərəm, bununla da, başqalarını anlamalı olduqları bəzi şeylərdən məhrum eləmiş olaram.

Məsələnin nə yerdə olduğundan sizi bir az agah eləyim. Bədbəxtlikdən, sirr deyil ki, məni daha çox pis adam kimi xatırlayacaqlar, ona görə hamının qarşısında tövbə etməklə vicdanımı mümkün qədər yüngülləşdirmək istəyirəm. Bu tövbə xeyli çətin olduğundan, həyatımdan yadımda qalanları danışmaq qərarına gəldim. Yaddaşım heç

vaxt elə də möhkəm olmayıb, çox şeyi, hətta maraqlı mətləbləri unutmuşam, buna baxmayaraq, ağımdan çıxmayanları və əlim yatanları yazmağı qət elədim; bəzi şeylər də var idi ki, onları yazmağa çalışdım, di gəl, ürəyim elə sıxıldı, o haqda susmağa və onları həmişəlik unutmağa qərar verdim. Bu qeydləri aparmağa başlayanda, həyatımda heç cür yaza bilməyəcəyim bir hadisə olduğunu yaxşı bildirdim, – bu mənim ölümümdü, Tanrı onu tez qismət eləsin; bu məsələ barədə çox baş sındırmışam və – ömrümün qalan o miskin hissəsinə and içməyə hazırım – harda nöqtə qoyacağıma cavab tapa bilmədiyim üçün huşumu itirəcəyimdən dəfələrlə qorxmışam. Fikirləşdim, yaxşısı budur yazmağa başlayım, sonunu isə Tanrının öhdəsinə buraxım – nə vaxt əlimi saxlasa, onda da qurtarar. O cür də etdim; və bu gün cəfəng şeylərlə yazıb doldurduğum kağızların məni təngə gətirdiyini hiss eləyib, yazmağı büsbütün atıram və həyatımı təsəvvürüzdə necə bitirəcəyinizi sizin ixtiyarınıza buraxıram – bu da sizə çətinlik törətməyəcək, çünki həyatımın sonuna az qaldığından, bu dörd divar arasında, çətin ki, başıma yeni nəşə bir hadisə gəlsin.

Sizə göndərdiyim yazını qaydaya salmağa başlayanda, hekayəni qurtarıb-qurtarmayacağımı və əgər vaxtı düzgün hesablamasam onu harda saxlayacağımı artıq kiminsə bilməsi və bütün işlərimin istər-istəməz əvvəlcədən məlum olan yolla gedəcəyini düşünməyim məni lap dəli eləyir. İndi başqa həyatın astanasında dayananda özümü toxtaq hiss eləyirəm. Allah günahımdan keçsin.

Ürəyimi boşaldandan sonra, bir az rahatlandığımı hiss eləyirəm və hətta bəzən vicdanım da mənə az əzab verir.

İnanıram ki, sizə danışmadıqlarıma görə məni başa düşəcəksiniz, çünki onu bilməsəniz yaxşıdı. Yolumu azdığım üçün

indi peşmanam, ancaq heç kimdən bağışlanmağımı istəmirəm. Niyə? Bəlkə mənimlə nəzərdə tutduqlarını eləsələr yaxşıdı, yoxsa çox güman ki, yenə köhnə əməllərimə başlayaram. Əfv diləmək istəmirəm: həyatda çox pisliklər eləmişəm, verdişlərimə müqavimət göstərmək üçün də həddindən artıq zəifəm. Qoy göylərdə nə yazılıbsa, o da olsun.

Senyor don Xoakin, sizi narahat elədiyimə görə bağlama ilə birlikdə üzrlərimi də qəbul eləyin və don Xesusun şəxsinde sizə üz tutan itaətkar bəndəniz Paskual Duartenin bağışlanması üçün dualarınızı əsirgəməyin.

*Badaxos həbsxanası,
15 fevral 1937-ci il.*

**VARİSSİZ ÖLƏN VƏ ƏMLAKINI
RAHİBƏLƏRƏ VƏSİYYƏT EDƏN DON
XOAKİN BARRERO LOPESİN ÖZ
DƏSTİ-XƏTTİLƏ YAZDIĞI
VƏSİYYƏTNAMƏDƏN BƏND**

4. Əmr edirəm, yazı masamın siyirməsindəki üstünə qırmızı karandaşla “Paskual Duarte” yazılmış iplə bağlı paketi ziyankar, adət-ənənəyə zidd bir şey kimi oxumadan, dərhal oda atasınız. Buna baxmayaraq, əgər qəzavü-qədərin məsləhətilə həmin paket kiminsə qərəzli müdaxiləsindən sonra mənim istəyimə uyğun olaraq yandırılmayacaqsız, tapan adama əmr edirəm, onu məhv etməsin, öz malı kimi götürüb, mənim iradəmə zidd deyilsə, onunla bildiyi kimi davransın.

Ölüm ayağında Meridada (Badaxos) verilib.

11 may 1937-ci il.

Müəllifin əlindən ölümü qəbul edib, ona əzizim, deyərək gülümsəyən Torremexiya

qrafı şöhrətli əsilzadə don Xesus Qonsales de la Rivanın xatirəsinə.

P.D.

1

Senyor, mən qəddar adam deyiləm, halbuki qəzəblənməyimə səbəb var idi. Hamımız ölümə məhkumuq, eyni tale ilə doğuluruq, ancaq böyüdükcə fələk bizi mum kimi öz kefi istədiyi formaya salır və müxtəlif yollarla eyni yerə – ölümə göndərir. Bəzilərinin qismətinə güllər səpilmiş yolla getmək, bəzilərinə isə qanqalların, tikanların arasından keçmək düşüb. Birincilər rahatdı, öz xoşbəxtliyinin qoxusuna körpə kimi gülümsəyir, o birilər isə düzənliyin ortasında gün başına döyə-döyə əziyyət çəkir və onlara toxunan olanda vəhşi heyvan kimi dişlərini qıcırtdır. Böyük fərqi – bir var ənik-kirşan vurasan, ətirlənəsən, bir də var heç nə ilə silib təmizləmək mümkün olmayan tatu ilə özünü bəzəyəsən.

Çox illər əvvəl – ən azı beş il olar – Badaxos əyalətinin əldən-ayaqdan uzaq bir kəndində doğulmuşam; kənd Almendrale-xodan iki lig aralıda, ruzisiz gün kimi, ölümə məhkum olunmuş adamın günləri kimi hamar, uzun – xoşbəxtliyinizdən siz bu uzunluğu təsəvvür eləyə bilməzsiniz, – işlək yolun kənarındadı.

Kəndi gün döyürdü, çoxlu zeytun ağacları və – üzr istəyirəm – donuzları vardı, evlər o qədər ağ idi, xatırlayanda da adamın gözləri qamaşır, daş döşənmiş meydanın ortasındakı üç fəvvarəli fontanın gözəlliyinə isə söz ola bilməzdi. Mən kəndi tərək eləyəndə qədər artıq neçə ildi su gəlmirdi, ancaq hovuzun kənarında rozmarinə bənzər çiçəklərə bürünmüş lüt oğlan uşağının fiquru necə də qəşəngdi! Meydanın ortasında tütən yeşiyitək böyük və kvadratşəkilli divanxana vardı; divanxananın qülləsindəki kinə həbi kimi ağ saatı sanki bəzək üçün asmışdılar, həmişə doqquzu

göstərirdi. Kənddəki evlərin, təbii ki, yaxşılıarı da varıydı, pisi də; pisləri daha çox idi. Yeganə ikimərtəbəli ev – don Xesusun evi – kaşından düzəldilmiş fiqurları, gül dibçəkləriylə göz oxşayırdı. Don Xesus, ümumiyyətlə, bitkiləri xoşlayırdı və mənə elə gəlir, ətirşahların, günciçəklərin, palmaların, nanələrin uşaq kimi nazını çəkməyi təsərrüfata baxan qadına bərk-bərk tapşırırdı: qarı həmişə onları dolça ilə sulayırdı, yəqin, ona görə, belə təravətliydilər. Don Xesusun evi də meydanda idi və qərribəydi ki, – pul xərcləməyə xəsislik etməyən ev sahibinin dövlətli olmasına baxmayaraq, – artıq dediyim kimi, təkəcə yaxşı tərəfdən yox, həm də pis tərəfdən başqalarının evindən fərqlənirdi – evin fəsadı hamınıninki, hətta ən kasıbın kimi ağardılmamışdı, necə varsa eləydi (ona görə adi görünürdü), ancaq don Xesusun, yəqin, buna bir səbəbi varıydı. Giriş qapısının üstündə, lələkli dəbilqədə olan qədim döyüşçü başları ilə bəzənmiş gerb gözə çarpırdı; evi gələcək təhlükələrdən qorumaq üçün başın biri şərqə, o biri qərbə baxırdı. Meydanın arxasında, don Xesusun eviylə yanaşı daş zəng qülləsi olan və zəngi nəsə bir başqa cür səslənən kilsə ucalırdı; bu səsi təsvir eləyə bilmirəm, ancaq bir addımlıqda səslənirmiş kimi aydınca eşidirəm. Qüllə saat hündürlükdə idi, ancaq uçub gələn leyləklər keçən yayı harda yuva qurduqlarını bilirdilər: iki qışı bizdə keçirən axsaq leylək kilsənin üstündəki yuvadandı – ətcəbala olanda qırğıdan qorxub yıxılmışdı.

Mənim evim yolun o üzündə, kənddən təxminən iki yüz addım aralıda idi. Ensiz və – mənim ictimai mövqeyimə uyğun – birmərtəbəli olsa da, ona öyrəşmişdim, hətta bəzən qürur da duyurdum. Əslində,

evdə baxılacaq yeganə şey mətbəx idi – içəri girən kimi gözə o dəyirdi. Həmişə təmiz, səlqiylə ağardılan, döşəməsi torpaq olmasına baxmayaraq, möhkəm tapdalanmış və xırda daşlarla naxış vurulan mətbəxim, başqalarının sementlənmiş, sahiblərinin belə, daha müasir saydıqları mətbəxindən geri qalmırdı. Ocaq böyük idi, buxarının yanlarına isə bəzəkli qablar: mavi naxışlı bardaqlar, mavi və sarı rəsmləri olan boşqablar düzölmüşdü – birində adam, o birində gül, ya balıq təsvir olunmuş, bir başqasına isə ad yazılmışdı. Divardan müxtəlif şeylər: gəminin göyərtəsində yelpikli qız təsviri olan, şəklən altından isə gümüş tozuyla bəzək vurulmuş: “Modesto Rodrigues. Yüksəkkeyfiyyətli müstəmləkə malları; Merida (Badaxos)” imzası qoyulan çox gözəl şəkilli təqvim; Esparteronun¹ rəngli portreti; bəzisi kiçik, bəzisi adi ölçüdə – kimlərin olduğunu bilmirəm: ömür boyu eyni yerdə gördüyümdən soruşmağı ağılıma gətirmədiyim üç-dörd fotosəkil asılmışdı. Divardan zəngli saat, – elə-belə saat deyildi dəqiq işləyirdi – və bir də rəngbərəng şüşə başlıqları olan qəşəng sancaqlar taxılan qırmızı məxmər yastıqca asılmışdı. Mətbəxdə mebel az və sadə idi: üç stul (söykənəcəyi, hörmə oturaçağı, ayaqları əymə ağacdən olan yaxşı qalmışdı) və stullar üçün alçaq olan, ancaq öz təyinatını yerinə yetirən şam ağacından düzəldilmiş siyirməli stol. Mətbəx səlqiylə və rahatdı: yayda ocağı qalamayanda, axşama yaxın qapıları taybatay açıb, daşın üstündə otururduq, – sərin olurdu, qışda kömürü yaxşı düzəndə, istini bəzən bütün günü saxlayırdı. Ocaqdan qalxan alov dillərinin divardakı kölgələrinə baxmaq maraqlı olurdu! Alov dillərinin bəzisi yavaş-yavaş, bəzisi birdən görünüb itirdi, sanki oynayırdılar. Yadımdadı, uşaqlıqda onlar-

¹ Baldomero Espartero (1793-1879) – ispan generalı və dövlət xadimi

dan qorxurdum, hətta indi böyük olsam da, o vaxtkı qorxunu yada salanda üşənirəm.

Evdəki qalan şeyləri təsvir eləməyə dəyməz – hamısı adi və yöndəmsizdi. Əgər yalnız yaşayış olduğuna görə belə adlandırsaq, mətbəxdən başqa iki yaşayış otağı və çox vaxt boş, baxımsız olan at tövləsi varıydı, onu nəyə görə at tövləsi adlandırdığımızı isə indi də bilmirəm. Otağın birində mənimlə arvadım, o birində, Tanrı, bəlkə də Əzrayıl canlarını alana qədər valideynlərim yatırdı; o zamandan həmin otaq, demək olar, boş qalmışdı – əvvəl-əvvəl orda yaşamağa adam yox idi, adam tapılındı isə işıqlı və külək döyməyən mətbəxə üstünlük verdi. Bacım evə gələndə mətbəxdə yatırdı, mənim də uşaqlarım olanda, analarının əllərindən qopan kimi, ora can atırdılar. Doğrudu, otaqlar elə də təmiz və xudmani deyildi, amma, sözün düzü, şikayətlənməyə də dəyməzdi – buludlu milad günlərindən tutmuş, Məryəm Ana bayramı¹ bürkülərinə qədər, imkan daxilində, burda daldalanmaq olurdu, əsas da bu idi. Qaranlıq, qaramat, divarlarına leş qoxusu hopan at tövləsi hamısından betərdi, belə qoxu may ayında, mal-qara cəmdəkləri quzğunlar üçün yem olmağa başlayanda zibillikdən gəlirdi.

Təəccüblü məsələdi, ancaq cavanlıqda bu qoxudan ayrı düşəndə, dərd məni alırdı. Yadımdadı, əyalətin paytaxtına əsgər toplanışına gedəndə, bütün günü ov tulası kimi havanı imsiləyirdim. Karvansarada yatmağa uzananda öz plis şalvarımı iylədim və qan bədənimdə oynadı. Balıncımı bir tərəfə itələyib, şalvarımı iki qatlayaraq başımın altına qoydum. Həmin gecə ölü kimi yatdım.

At tövləsində yük daşımaq üçün arıq, sümükləri çıxmış eşşək, işlər pis getməyəndə isə, açığıny deyim ki, həmişə elə

olmurdu, iki-üç dənə də, üzr istəyirəm, donuz saxlayırdıq. Evin arxasında çox da böyük olmayan, amma bizim təsərrüfata kifayət eləyən ağılimız, orda da su quyusu varıydı; suyu içməli olmadığına görə hərdən onun ağızını tıxamaq lazım gəlirdi.

Ağılın o tərəfində, hərdən yarıya qədər quruyan və heç vaxt ağızına kimi dolmayan qaraçı köçü kimi çirkli, pis qoxulu axarı olan gölməçə varıydı; orda babat ilanbalığı olurdu və axşamlar bekarçılıqdan bəzən bununla məşğul olurdu. Arvadım hər necə olsa da, hazır cavabıydı, deyirdi, ilanbalığı ona görə yağlıdı ki, don Xesusun yediyini yeyir, ancaq bir gün sonra. Balıq tutmağa başım qarışanda, vaxt elə hiss olunmadan keçirdi ki, şələ-küləmi yığıdırmaq, adətən, hava qaralanda yadıma düşürdü. Almendralexo böyük tısbağa, torpaqdan aralanmağa qorxaraq qıvrılıb yatan ilan kimi, uzaqda öz elektrik işıqlarını yandırır. Onun sakinləri heç unamırdı ki, mən balıq tutub, indi onların işıqlarının necə yanmasına baxıram, üstəlik, onların çoxunun mənim ağılıma gələnlər haqqında danışdığını, ya fikirləşdiklərimi düşündüklərini xəyalıma gətirirəm. Şəhərlərdəki adamlar arxalarını həqiqətə çevirib yaşayırlar, onlar çox vaxt zənn etmirlər ki, şəhərdən iki lig uzaqda, düzəngahın ortasında bir kənd adamı tilovu yığıb, bir yığın ilanbalığı olan səbəti yerdən götürə-götürə onlar haqqında düşünüb əylənir!

Ancaq balıq tutmağı kişiyyə yaraşan məşğuliyyət saymırdım və boş vaxtımın çoxunu ovda keçirirdim. Kənddə heç də pis ovçu sayılmırdım, lovğalıq olmasın, belə düşünənlər yanılmırdılar. Hiyləgər, tutağan, Qıgılıcı adlı qancıq tulam varıydı, ancaq mənə yaxşı qulaq asırdı; səhərlər onunla tez-tez kənddən lig yarım uzağa, Portu-

¹ Xristian bayramı, Məryəmin vəfatı günü, 15 avqust

qaliya sərhədinə tərəf – bataqlığa gedirdik, heç vaxt da evə əliboş qayıtmırdıq. Geri qayıdanda it qabaqda qaçıb, məni yolayrıcındakı alçaq kətilə oxşayan yastı daşın yanında gözləyirdi; həmin daşı mehribanlıqla və şübhəsiz, bəzi adamlardan daha çox xatırlayıram. Ortasında çökəyi varıydı; oturanda, məni bağışlayın, dalım çökəyə düşürdü və elə rahat idi ki, durmağa həvəsim gəlmirdi; silahı ayaqlarımın arasına qoyub, yolayrıcındakı həmin daşın üstündə bir xeyli oturdum, fit çalardım, ətrafa göz gəzdirdim, eşmə çəkirdim. Qancıq qarşımda şöngüyüb, başını yana əyərək, öz ağıllı qonur gözləriylə mənə baxırdı; onunla danışdırdım, o isə məni yaxşı başa düşmək istəyirmiş kimi, qulaqlarını şəkəyirdi; mən susanda sıçrayıb cırcıramaların arxasınca qaçırırdı, ya duruşunu dəyişirdi. Duranda həmişə, özüm də bilmirəm niyə, xudahafizləşmək istəyirmiş kimi, daşa tərəf dönürdüm və bir dəfə mənə elə gəldi, gedişimə kədərlənib, özümü saxlaya bilmədim, geri qayıdaraq təzədən oturdum. Tula qarşımda şöngüyüb, gözünü mənə dikmişdi; indi başa düşürəm ki, onun hər şeyi bilmək istəyən, soyuq, adamın canına işləyən gözləri tövbə qəbul eləyən keşişin gözünə oxşayırdı. Bədənimə əsməcə tutdu, elə bil bu titrəyiş əlim vasitəsiylə canımdan çıxmağa çalışırdı. Eşməmə çoxdan sönmüşdü, əlimlə astaca sığalladığım təklüləm dizlərimin arasında idi. Tula inadla gözünü məndən çəkmirdi, elə bil ilk dəfə görürdü, ya indicə məni nədəsə günahlandıracaqdı; onun baxışlarından qanım damarlarımda elə qaynadı ki, təslim olacağım anın yaxınlaşdığını hiss elədim; canım yanırdı, dəhşətli dərəcədə yanırdı və heyvanın iti baxışları altında gözlərimi endirdim.

Tüfəngi qaldırıb atəş açdım, doldurub yenə atəş açdım. İtin qara və qatı qanı yavaş-yavaş torpağa axdı.

2

Uşaqılıqdan o qədər də xoş olmayan xatirələrim qalıb. Atam Esteban Duarte Dinis portuqal idi, bu dağ kimi hündür, iri adam mən körpə olanda qırx yaşındaydı. Dərisi gündən qaralmışdı, qara lopa bıqlarının ucları aşağı sallanmışdı. Deyilənə görə, cavanlıqda bığını yuxarı bururmuş, ancaq həbsxanada köpünü alandan sonra ölənə qədər bığının ucları sallaq qalmışdı. Mən onun hörmətini saxlayırdım, həm də bərk qorxurdum, bacardıqca ondan uzaq durmağa çalışırdım; sərt və kobud adam idi, qabağından danışanı xoşlamırdı, – mən də işimi bildiyimdən ehtiyatlı tərpnəyirdim. Yerli-yersiz hirsələnəndə əlinə keçənlə anamı və məni çırırdı; anam da dinc durmayıb cavab qaytarırdı, mən isə balacaydım, taleyimə boyun əyməkdən başqa çarəm qalmırdı. Uşaqılıqda adamın bədəni həssas olur!

Həbsxanaya nə üstündə düşdüyünü nə atamın özündən, nə anamdan soruşmağa ürək eləməmişdim; iti niyə hürdürəsən? Ancaq, əslində, soruşmağa ehtiyac da yoxdu, hər şeyi tez-tələsik gəlib deyən adamlar (canıyananlar həmişə tez tapılır, xüsusilə də əhalisi bu cür az olan yerlərdə) tapıldı. Atamı qaçaqmalçılıq üstündə tutmuşdular; görünür, bununla çoxdan məşğul olmuş, su çanağı da gec-tez suda sınar və necə ki, hər işin bir zibili olur, dadandıqca əl çəkə bilmirsən, günlərin bir günü, heç gözləmədiyi vaxtda – igidi saymazyanalıq yıxar, – sərhədçilər onu izləyib, yüklə yaxalayaraq həbsxanaya basıblar. Bütün bunlar, güman ki, çox əvvəllər olmuşdu, çünki yadımda heç nə qalmayıb; yəqin, hələ dünyaya gəlməmişdim.

Anam boydan babat olsa da, atam kimi irigövdəli deyildi; uzun, arıq qadın idi, sağlamlığıyla öyünə bilməzdi, hətta əksinə, sifəti limon kimi saralmış, ovurdları

batmışdı, baxanda baş çıxara bilmirdin – ya vərəmdi, ya ümumiyyətlə, bu gün-sabah öləcək. Tərsin biriydi, çox ağır xasiyyəti varıydı, tək o dünyada dilinə görə belaya düşməsin, çünki xırda bir şeyin üstündə gözünü yumub ağızını açırdı. Həmişə qara paltar geyinirdi, çimməklə arası yoxuydu, o dərəcədə ki, ağığını deyim, yuyunduğunu ömrüm boyu bircə dəfə görmüşdüm – atam ona əyyaş deyirdi, o da sudan qorxmadığını sübut eləmək istəyirdi. Di gəl, çaxırla arası yaxşıydı, əlinə pul düşən kimi, ya ərciyəzinin jiletinin cibindən çırpışdıranda, məni hökmən çaxır dalınca yeməxanaya göndərirdi, atamın əlinə keçməsin deyər, şüşəni çarpayının altında gizlədirdi. Dodaqlarının qırağında ağ tüklər bitmişdi, pırtlaşıq gur saçlarını isə yığıb boynunun dalında bağlayırdı. Ağızının yanlarında qırma izləri kimi, xırda, çəhrayı çapıq yerləri gözə dəyirdi. Məncə, cavanlıqda çıxardıdığı sızanaqların yeriydi; yayda bəzən qızarıb, sancaq başı boyda çirk eləyirdi, payızda quruyur, qışda isə tamam yox olurdular.

Validəylərim bir-biriylə yola getmirdilər; üstəlik, xüsusi bir məziyyətləri və Tanrının iradəsiylə hərəkət etməyə həvəsləri olmadığından (bədbəxtliyimdən, onların nöqsanları irsən mənə keçmişdi), savadsız adam kimi, ehkamlara riayət etmək, instinktlərini cilovlamaq onları çox da maraqlandırmırdı, bunun da nəticəsində xırda bir şeyin üstündə aləm bir-birinə qarışırdı, dava-dalaş günlərlə çəkirdi. Mən, adətən, heç birinin tərəfini saxlamırdım, çünki ağığı, kimin haqlı olması məni maraqlandırmırdı; hərdən atamın anamı, hərdən də anamın atamı döydüyünə sevinirdim, ancaq heç vaxt bu mənim üçün həyati əhəmiyyət kəsb eləmirdi. Anam yazıb-oxumağı bilmirdi, atam bilirdi və bununla fəxr eləyirdi, həftənin yeddi günü savadını anamın başına qaxırdı, yerli-yersiz onu savadsız səfeh adlandırırırdı – bu da

anam üçün ağır təhqir idi, onu özündən çıxarırdı. Atam bəzən evə qəzet gətirirdi, istəsək də, istəməsək də, bizi mətbəxə yığıb, son xəbərləri ucadan oxuyurdu; xəbərlər sonra müzakirə olunurdu və bax bu yerdə məni əsməcə tuturdu, çünki müzakirə hökmən dava-dalaşla nəticələnirdi. Anam atamın acığına deyirdi ki, qəzetdə belə şeylər yoxdu, onların hamısını özündən uydurub, atam da hirsələnirdi, dəli kimi bağırırdı, onu “savadsız səfeh, ifritə” adlandırırırdı və uca səslə “əgər yazıldığı kimi oxumağı bilsəydi, qətiyyənlə onunla evlənməzdi” deməyi də yaddan çıxarmırdı. Bu yerdə hay-həşir qalxırdı: anam atama “kobud kəndçi, əclaf, səfil, portuqalcığaz” deyirdi, o da bu sözləri gözləyirmiş kimi qayıışı çıxarıb, yorulana qədər anamı mətbəxdə qovurdu. Əvvəllər bir-iki qayıış da mənə dəymişdi, ancaq təcrübələnib, islanmaq istəmirsənsə, yağışa çıxmağın lazım olmadığını başa düşəndən sonra, ara qarışanda, onları qoyub qaçırdım. Qoy özləri həll eləsin.

Nə deyəsən, ailə həyatımız elə də könülaçan deyildi, ancaq seçim imkanı olmadığından, bəxtimə düşünlə barışmağa çalışırdım, – taleyimdən küsməmək üçün başqa yolum yoxdu. Atam tez təsirə düşdüyü vaxtlarda məni məktəbə göndərmişdi; deyirdi ki, yaşamaq üçün mübarizə aparmaq çox çətindi, həyata hazır olmaq lazımdı və çətinliyə qalib gəlmək üçün yeganə silah – ağıl silahıdı. Bütün bunları birnəfəsə deyirdi, belə anlarda onun səsinin titrəməsi məndən ötrü gözənilməz olurdu. Sonra elə bil peşman olub bərkdən gülməyə başlayırdı, sakitləşəndə, mehribancasına deyirdi:

– Mənə fikir vermə, bala, mən qocalıram!

Nəsə düşünüb astadan təkrar eləyirdi:

– Qocalıram! Qocalıram!

Məktəbə getməyim çox çəkmədi.

Dediyim kimi, atam hirsli, hökmlü olsa da, başqa məsələlərdə zəif və cəsarətsiz idi; ümumiyyətlə, sezmişdim ki, boş şeylərin üstündə inad eləyir, vacib məsələlərdə isə – bilmirəm, cəsarətsiz olduğuna, ya nəyə görə, – nadir hallarda öz dediyinin üstündə dururdu. Anam məktəbə getməyimi istəmirdi, səbəb oldu, ya olmadı, təkrar-təkrar deyirdi ki, kasıb yaşamaq üçün oxumaq lazım deyil. Onun sözləri münbit mənbəyə düşürdü; dərstdə oturmaq heç mənim də ürəyimcə deyildi və ikimiz – zaman da bizə kömək oldu – axırda atamı yola gətirdik ki, məktəbi atmağıma razı olsun. Mən yazıb-oxumağı bacarırdım, toplama-çıxmanı bilirdim, belə baxanda, müstəqil yaşamaq üçün tamamilə hazırıydım. Məktəbi atanda on iki yaşındaydım, ancaq irəli qaçmayaq – hər işin qaydası var və biz nə qədər erkən yuxudan oyansaq da, günəş bizə görə tez çıxması deyil.

Bacım Rosario doğulanda mən balaca idim. O çaqları aydın xatırlamıram və bu hadisəni nə dərəcədə doğru-düzgün çatdıracağımı bilmirəm; yoxlayaq, ancaq düşünürəm ki, danışdıqlarım dürüst olmasa da, hər halda, xəyallara əsaslanıb, necə gəldi uydurduğunuzdan həqiqətə daha yaxın olacaq. Yadımdadı, Rosario doğulanda hava isti idi, iyul, ya avqust olardı. Qurumuş çöllərdə meh də əsmir, cırcıramaların səsi aləmi başına götürüb; adamlar, mal-qara gizlənilib; göydə günəş ağalığ eləyir, hər şeyi işıqlandırır, hər şeyi yandırır... Anam həmişə çətin, ağırlı doğurdu; o, qadın xəstəliyindən əziyyət çəkirdi, sısqı idi və ağrısı gücündən artıqdı. Yazığın mənim kimi ağrıya dözümlü yox idi, hər şey canından qışqırıqla çıxırdı. Rosario doğulana qədər bir neçə saat qışqırdı – bədbəxtlikdən, doğuş uzun çəkdi. Atalar misalı var: bıqlı qadının doğuşu uzun çəker... (bu sətirlər çox hörmətli bir xanım

üçün nəzərdə tutulduğundan atalar sözünün ikinci hissəsini yazmıram). Anamın mamaçası kəndçimiz senyora Enqrasiyanın həkimliyi də varıydı, cadugər kimi nəsə sirlı, müəmmalı bir adamdı; gətirdiyi davadərmanı ağrısını yüngülləşdirmək üçün onun qarına yaxdı, ancaq anam onsuz da var gücüylə çıxırırdı və senyora Enqrasiya nə edəcəyini bilməyib, onu “allahsız, vicdansız” deyə yamanlamağa başladı; bu yerdə anam fəryad qopardı və mən fikirləşdim ki, bəlkə, o, doğrudan da, dəli olub. Şübhəm uzun sürmədi – tezliklə aydın oldu ki, bu qorxunc qışqırığın baskarı mənim bacımdı.

Atam çoxdandı mətbəxdə gəzişirdi. Rosario doğulan kimi, atam yatağa tullandı, anamın halına baxmayıb, onu “tənbəl, hiyləgər” adlandıraraq, qayıqın toqqasıyla nətəhər döydü, sağ qaldığına hələ də təəccüblənirəm. Sonra iki gün gözə görünmədi; qayıdanda lülqənbər idi, çarpayına yaxınlaşıb anamı öpdü – anam üzünü döndərmədi... Sonra at tövləsində yatmağa getdi.

3

Rosarionun beşiyini çox da dərin olmayan yeşikdən düzəldib, altına bir xeyli yun döşədilər; qızı kətana bələyib həmin yeşikdə anamın çarpayısının yanına qoyurdular, üstünü də elə bərk örtürdülər, indicə boğulacağından qorxurdum. O vaxta qədər – bilmirəm nəyə görə – körpələri süd kimi ağ təsəvvür eləyirdim və suda qaynamış xərçəng kimi selikli, qırmızı bacımın məndə necə pis təəssürat oyatdığı çox yaxşı yadımdadı; sığırçın, göyərçin balası kimi, başında narın seyrək tüklər varıydı – sonra onları tökdü – balaca əllərini isə göyərəne qədər bir-birinə elə sıxırdı, adam birtəhər olurdu. Üç-dörd gün sonra silib təmizləmək üçün bacımın bələyini açanda, ona diqqətlə baxdım və deyə

bilərəm ki, bu dəfə ondan elə də zəhləm getmədi: dərisi ağarmışdı, gözləri hələ açılmamışdı, ancaq, deyirdin, bu saat kirpiklərini qaldıracaq, əlləri də pilə kimi olmuşdu. Senyora Enqrasiya – necə olsa da, çətinlikdə həmişə əl tuturdu – onu rozmarin cövhəriylə tərtəmiz sildi, çirkli əskiləri yumaq üçün kənara qoyub, nisbətən təmizləriylə yenidən bələdi və rahatlanan körpə elə möhkəm yuxuya getdi ki, evdə çağa olduğu heç kimin ağına gəlməzdi. Atam yeşiyin yanında yerdən oturub, saatlarla qızına baxırdı – elə bil aşıq olub, senyora Enqrasiya deyirdi. Hətta atamın əsl xasiyyətini unudurdum. Sonra durub kəndin içinə çıxırdı; bizim üçün gözlənilməz, özünün isə vərdiş eləmədiyi vaxtda qayıdırdı, yenə yeşiyin böyrünə çökürdü – elə mülayim, elə fağır görünürdü ki, onu tanımayanlar, deyirdi, qarşısındakı müqəddəs Roxdu¹.

Bacım çox sısqsa idi, – əgər anamın döşləri boşdusa, gücü hardan olasıydı – bir neçə dəfə az qalmışdı ölsün. Atam bundan qüssələnirdi, dərdini isə həmişə çaxırla yüngülləşdirirdi, ona görə anamla günümüz bir müddət heç də yaxşı keçmədi və daha betərini görəne qədər, bir vaxtlar bizə ağır görünən keçmişin həsrətini çəkdik. Adamlar həmişə belədi – əlindəkini qorumur, itirəndə də ağlayırlar! Doğuşdan sonra zəiflədiyindən anamın payına danlaq, mənimse payıma, əlinə keçəndən keçənə tək düşürdü; bu təkliklərdən, üzr istəyirəm, hərdən dalımdan qan gəlirdi, qabırğalarımın üstündə isə közərmiş dəmir basılıbmış kimi ləkələr qalırdı.

Qonşuların anama məsləhət gördükləri qırmızı çaxırla bişən supdan yeyib qız yavaş-yavaş dirçəldi. Gec yeriməyə başlasa da, diribaş idi, – vaxt öz işini görürdü, – elə tezəcə danışmağa başladı ki, məəttəl qaldıq.

Bütün uşaqların eyni cür olduğu vaxt ötüb-keçdi. Rosario böyüdü – artıq ərlək qızdı; göz qoyanda onun zirək kərtənkələ olduğunu sezirdik. Allah beyini işlətmək üçün versə də, ailədə heç kim onu qətiyyə qurdalamadı; bir də gördük qız evdə çarıçaya çevrilib, biz də qarşısında tir-tir əsirik. Əgər əvvəldən yaxşıya can atsaydı, ondan nəse çıxardı, ancaq Allah bizlərin xeyirli bir şeyə həvəs göstərməsini istəmədi və bacım öz ağılına başqa şeylərə yönəltdi. Onun axmaq olmadığı tez üzə çıxdı, ancaq kaş axmaq olaydı. Yaxşı işdən başqa əlindən hər şey gəlirdi: qaraçı kimi cəld, məhərətlə oğurluq eləyirdi, çox erkən içkiyə qurşandı, qoca arvadın eşqbazlığında vasitəçilik eləyirdi; onu düz yola çıxartmağa və ağıllı başını faydalı işə yönəltməyə bir adam tapılmadı, get-gedə özünü lap itirirdi və günlərin bir günü – onda on dörd yaş olardı, – çəkiddə yüngül, qiymətdə ağır nə varsa, evdən götürüb, Truxilyoya qaçaraq, Elviranın fahişəxanasına düzəldi. Onun qaçmasının bizim evdə necə qarşılandığını təsəvvür eləyə bilərsiniz: atam anamı günahlandırır, anam atamı... Rosarionun getməsi ən çox atamın vərdişlərində özünü bürüzə verdi: bacım evdə yaşayanda, atam çalışırdı onun gözünün qabağında dava salmasın, indi isə yerin, vaxtın fərqi yox idi. Maraqlıdı ki, kobudluqda və tərslikdə tayı-bərabəri olmayan atam təkə onu eşidirdi; Rosarionun bircə baxışı kifayətədi ki, hirs yatsın və onun yanımızda olması bizi dəfələrlə şillə-yumruqdan xilas eləmişdi. Zəif bir uşağın zorba kişini sakitləşdirəcəyi kimin ağına gələrdi!

O, Truxilyoda beş ay qala bildi, sonra yarımcan halda, qızdırma içində evə qayıdıb, bir ilə yaxın yataqda yatdı. Qızdırma təhlükəli xəstəlikdi, az qala onu qəbrə aparacaqdı. Atamın təkidiylə – əyyaş

¹ Müqəddəs Rox – taundan qorumaqla məşhurlaşan katolik müqəddəsi

və davakar olsa da, dindar nəslindəndi, qaydalara ciddi riayət eləyirdi – onun bədəninə yağ sürüb son mənzilə hazırladılar. Xəstəliyin, adətən, öz dönüşləri olur, xəstənin sanki bir az dirçəltdiyi gündüzlərin arxasınca, xəstənin sonunu gözlədiyimiz gecə gəlirdi; valideynlərimin üzü gülmürdü və həmin kədərli günlər yalnız bir şeylə yadda qaldı: divarlarımız bir neçə ay şapalaq səsi eşitmədi; qocalar bax bu qədər ruhdan düşmüşdülər!.. Qonşu arvadlar ona ot demləyib içirtməyi təklif eləyirdi, ancaq biz hamıdan çox senyora Enqrasiyaya inanırıdığımız və Rosarionun şəfa tapması üçün ona üz tutduq; kim bilir nə içməyi məsləhət gördü, ancaq vicdanla hazırlanmışdı, yəqin, ona görə də faydası oldu – səhhəti tədricən düzəlməyə doğru getdi. Atalar demiş, pis adama heç nə olmaz (Rosarioya pis demək istəmirəm, ancaq yaxşı olduğunu deməyə də dilim gəlməz), – Enqrasiyanın ot çaylarından içirib, yalnız gözləmək qalırdı – sağlamlığıyla birlikdə gözəlliyi və coşqunluğu da yerinə qayıtdı.

Ancaq bacım sağalmağa, ata-anam sevinməyə macal tapmamış – qızları sarıdan narahatlıqdan başqa, onları birləşdirən heç nə yox idi, – yenə pis yola düşdü: atamın yığdığı pulu götürüb, fransızsayağı, salamsız-kələmsiz bu dəfə Almendralexoya gedərək, “Yeni Madrid”ə düzəldi. Əlbəttə, ən islaholunmaz yaramazın da ürəyində həmişə yaxşı nəşə qalır, hər halda, mən belə hesab edirəm, ona görə Rosario da bizi tamam-kamal unutmadı, hərdən ad gününə, milad bayramına jiletədən-zaddan yollayırdı – bizə çox lazımdı ki, yağlı yeməkdən sonra onunla qurşaq kimi belimizi çəkək, ancaq orası da varıydı ki, məşğul olduğu işə görə bəzənib-düzənsə də, var-dövlət içində üzürdü. Almendralexoda bir nəfərə qoşuldu, həmin adam da onu məhv elədi; o

vaxta qədər çoxdan məhv olan namusunu yox, namusunu itirəndən sonra qoruması lazım olan yeganə şeyi – pul kisəsini də məhv elədi. Ləqəbi Ədabaz olan o adamın adı Pako Lopes idi və etiraf etməliyəm ki, hara baxdığı bilinməsə də, yaraşığı oğlanıydı – kim bilir, nə üstündəsə itirdiyi bir gözü şüşəydi, ona görə hətta karıxdırmaq çətin olan adamı da çaşdırırdı; hündür, kürən, qayışbaldır, özünü də elə dartırdı ki, ona Ədabaz adını qoyan hər kimdisə, düz onluğa vurmuşdu; çörək pulunu öz görkəmiylə qazanırdı, başqa bir məşğuliyyəti yoxuydu – əgər qadınlar öz səfehlikləri ucbatından onu dolandırırıdysa, niyə də işləməliydi, ancaq bəlkə mən rast gəlmədiyimə görə belə şeyi pis hesab edirəm. Danışırıqlar ki, bir zamanlar Əndəlüs meydanlarında öküz döyüşünə çıxırmış; bilmirəm, buna inanım, ya yox, – mənə elə gəlir, Ədabaz yalnız qadınların içində qoçaqdı, onlar, həmçinin bacım bu adama kor-koranə inandığından firavan yaşayırdı – qadınların torero üçün sinov getdiyini siz axı yaxşı bilirsiniz. Bir dəfə Pöhrəliyə (don Xesusun mülkü) kəklik ovuna gedəndə, Almendralexodan beş yüz addım aralı, xəlvət bir yerdə onunla rastlaşdım; geyinib-gecinmişdi, – əynində qəhvəyi kostyum, başında uzun günlüklü kepka, əlində çubuq. Biz salamlaşdıq, bu bicbala görəndə ki, bacımı soruşmuram, qurdalayıb məndən söz qopartmaq istədi, ancaq özümü bilməzliyə qoydum və yəqin, narahatçılığımı sezib, əl verib uzaqlaşmaq istəyəndə, qəfildən söz atdı:

- Bəs Rosario necədi?
- Sən yaxşı bilərsən...
- Mən?
- Bədi! Guya bilmirsən!
- Mən hardan bilim?

Bunu elə ciddi tərzdə dedi ki, başqası elə bilirdi, bu adam ömründə yalan danışmayıb; Rosario barədə onunla

danışmaq mənim üçün çətindi, məni başa düşərsiniz.

O, çubuğu kəklikotu koluna çırpırdı.

– Əgər bilmək istəyirsənsə, sağ-salamatdı! Bunu bilmək istəyirdin, elədi?

– Bilirsən, nə var, Ədabaz! Mən arvad deyiləm, boş-boşuna danışmıram... Sən məni açıqlandırma! Məni açıqlandırma!

– Nə deyib açıqlandırırım? Rosario haqqında nə bilmək istəyirsən? Onunla nə işin var? Bacındı? Nə olsun? Əgər bilmək istəyirsənsə, biz bir-birimizi sevirik!

O məni sözlə döyürdü, önlərimin gору haqqı, mənə barmağını toxundurmamış, onu öldürərdim. Hirsimi soyutmalıydım, çünki xasiyyətimə bələdiydim, həm də kişilərə dalaşmaq yaraşmaz – əgər biri silahlı, o biri silahsızdısa.

– Bura bax, Ədabaz, bu söhbəti qurtaraq. Sevgi? Qoy olsun! Mənə nə dəxli.

Ədabaz gülürdü; görünür, dava istəyirdi.

– Bilirsən, nə var?

– Nə?

– Əgər sən mənim bacımla gəzsəydin, səni öldürərdim!

Allah şahiddi ki, o gün susmaq mənə sağlamlığımı bahasına başa gəldi, ancaq onunla dalaşmaq istəmirdim, niyə – bilmirəm. Mənimlə belə danışmağı təəccüblü idi: kənddə heç kim onun dediklərinin yarısını da mənə deməyə cəsəret eləməzdi.

– Əgər arxamca gəldiyini görsəm, meydanın ortasında, hamının gözü qabağında öldürərəm.

– Sən ağ elədin!

– Doğrayaram.

– Qulaq as, Ədabaz!..

.....

O vaxtdan böyrümə elə bil tikan soxublar, hələ də onu hiss eləyirəm.

Niyə onu dərhal çıxarmadığımı indi də bilmirəm. Vaxt ötdü, bacım bir də təzə qızdırmasını sağaltmağa gələndə, o

söhbətin nəylə qurtardığını mənə danışdı. Ədabaz axşam Rosarionu görmək üçün “Yeni Madrid”ə gələndə, onu kənara çəkib demişdi:

– Sənin qardaşın kişi deyilmiş, cındırımış!

– ...

– Şıqqıltı gələndə, dovşan kimi aradan çıxır.

Bacım mənim tərəfimi saxlasa da, nə xeyri – o, üstün gəlir. Yeganə döyüşdə məğlub oldum, çünki öz üsulumla döyüşməkdən vaz keçmişdim.

– Yaxşı, bala, söhbəti dəyişək. Nə qədər varındı?

– Səkkiz peset.

– Elə bu?

– Hə. Nə istəyirsən? Çətin zamanlardı!

Ədabaz özü bezənə qədər çubuqla onun sifətinə vurur. Sonra da:

– Sənin qardaşın kişi deyilmiş, cındırımış! – deyir.

.....

Bacım öz canına and verdi ki, kənddə qalım.

Böyrümdəki tikan məni sızıldadırdı. Niyə onu dərhal çıxarmadım, hələ də bilmirəm...

4

Yazım dağınıq olduğuna görə məni bağışlayın. Hadisələrin ardıcılığıyla getməyib, adamlardan danışdığım üçün, çeyirtkə kimi burdan ora, ordan bura sıçrayıram; hətta başqa cür yazmaq istəsəm də, yenə dağınıq alınacaq, çünki ağılıma necə gəlirsə yazıram və roman kimi qurmağa çalışmıram. Çünki bu məndə alınmazdı da, həmişə təhlükə olacaqdı, özümü elə dolaşdırardım, ordan necə çıxacağımı bilməzdim.

Hamı kimi bizim də üstümüzdən illər ötürdü; həyat mənim evimdə öz adı qaydasıyla keçirdi və o vaxtlar barədə

təsəvvürünüzə gəlməyən çox az şeylər söyləyə bilərəm.

Qızının anadan olmasından on beş il sonra anamın bizə qardaş doğacağı heç kimin ağına gəlməzdi; çox arıq idi, hələ bir belə də vaxt keçmişdi. Arvadın qarnı burnuna dəyirdi (çoxdan senyor Rafaella yaxınlığından şübhələnirdim), istəsək də, istəməsək də, öz müddətində ailədə artım olacağı məlumdu. Yazıq Marionun – qardaşımızı belə adlandırmışdıq – doğuşu hər cəhətdən bəxtsizlik və narahatlıqla müşahidə olundu: anamın qara-qışqırıq salması bir yana, hələ atamın ölümüylə də üst-üstə düşdü; əgər belə faciəli olmasaydı, soyuq başla düşünəndə buna gülmək də mümkündür. Mario dünyaya gələndə, atamı artıq iki gündü anbara salıb ağızını bağlamışdıq: onu qudurmuş it qapmışdı, əvvəl elə bildik, xəstəlik ona yoluxmayıb, ancaq sonra hamımızı ehtiyatlı olmağa vadar eləyən isitməyə tutuldu. Senyora Enqراسiya dedi ki, onun baxışlarından anam uşağı salacaq və başqa çıxış yolu olmadığından qonşuların köməyiylə – elə dişləyirdi ki, kiminsə əli ağızına keçsə qoparardı, – onu ehtiyatla anbara saldıq. İndiyə qədər də o dəqiqələri ağrı və qorxuyla xatırlayıram... İlahi, onun öhdəsindən nə müsibətlə gələ bildik! Şir kimi nərildəyirdi, and içirdi ki, hamımızı qıracaq, gözləri də alışıb-yanırdı, Allah imkan versə, öz andını yerinə yetirərdi. İki gün təpiklə anbarın qapısını sındırıb bağırırdı; məcbur olub qapını şalbanla bərkitmişdik və anamın çığırıtlarından narahat olan Marionun gic kimi hürkək doğulması indi də məni təəccübləndirmir. Atam o biri gün axşam susdu – kahinlərin İsayə sitayişə gəlmə günüyü və öldüyünü fikirləşib, onu anbardan sürüyüb çıxarmağa gedəndə, üzündəki cəhənnəm ifadəsi ilə döşəmədə uzanmışdı. Meyitin qan sağılmış bərələ qalan gözlərini, yarıya

qədər bayıra çıxmış qıpqırmızı dilini görüb, gözlədiyim kimi, anam ağlamaq əvəzinə güləndə mən bir az qorxdum və göz yaşımı boğmaqdan savayı çarəm qalmadı. Onu dəfn eləyəndə keşiş don Manuel mənimlə təsəlliverici söhbət elədi. Dediklərinin çoxunu xatırlamıram, ancaq söhbət axirət dünyasından, göylərdən, cəhənnəmdən, Məryəm anadan, atamın xatirəsindən gedirdi və mən deyəndə ki, atamı heç xatırlamasaq yaxşıdı, don Manuel başımı sıgallayıb cavab verdi ki, ölüm insanı bir dünyadan o birinə, Tanrının dərgahına apardığına görə ölümə nifrət eləyiriksə, ölüm istəyir bundan da pis olsun. Əlbəttə, bunları başqa cür dedi, sözləri ədalətli və doğru idi, ancaq mənim yazdığımından elə də fərqlənmirdi. O gündən don Manueli görəndə təzim eləyib əlini öpürdüm, ancaq evləyəndən sonra arvadım dedi, belə şeylər eləyəndə qadına oxşayırsan və aydın məsələdi ki, təzim bununla da bitdi. Sonra eşitdim, don Manuel haqqımda deyib ki, heç nəyə baxmayaraq, mən peyin yığınında qızılgül kimi bir şeyəm və Tanrı şahiddi, ilk anda içimdə onu boğmaq istəyi oyandı; sonra bu istək tədricən yoxa çıxdı – uşaqlıqdan tez qızıb, tez də soyuyanam – nəhayət, tamam unuduldu, üstəlik də, onu düzgün başa düşdüyümə əmin deyildim; bəlkə, don Manuel, ümumiyyətlə, heç nə deməmişdi – adamların boşboğazlığına fikir vermək lazım deyil, hətta demiş olsa da, nəyi nəzərdə tutduğunu hardan biləsən?! Bəlkə, heç mənim başa düşdüyüm kimi deyil!

Əgər Mario bu məşəqqətli həyatı tərək eləyəndə ağılı olsaydı, şübhəsiz, bu dünyadan bir o qədər də razı getməzdi. O bizim aramızda az yaşadı, görünür, onu necə qohumlar gözlədiyini hiss eləmişdi və cənnətin astanasında dayanan günahsız körpələrin arasında olmağı seçdi. Tanrı şahiddi, o, düzgün yol seçdi – həyatla

birlikdə saysız-hesabsız əzablardan canını qurtardı! Bizi tərək eləyəndə heç on yaş olmazdı – nə qədər əziyyət çəkdiyini düşünəndə bu yaş azdı, ancaq ayağa qalxıb danışmaq üçün kifayətədi, di gəl heç birini dadmaq ona qismət olmadı: yazıq lap uşaqılıqdan suilanı kimi sürünürdü, siçovul kimi ciyildiyirdi və görüb-götürdüyü vur-tut bunlar oldu. Lap əvvəldən başa düşdük ki, zavallı gic doğulub, gic də öləcək. İlk dişi ancaq yaş yarımında çıxmışdı, elə də əyriydi ki, senyora Enqراسiya (o neçə dəfə bizim xilaskar mələyimiz olmuşdu!) onu ciyə ilə çəkəsi oldu, yoxsa dilini deşəcəkdə. Elə həmin günlərdə, bəlkə də çəkilən dişindən Mario bolluca qan udduğuna görə, üz istəyirəm, dalını dəmrova oxşar səpgi bürüdü, sızanağın çirki sidiyə qarışdığından, yanının bütün dərisi soyuldu; ağrıyan yerinə sirkə və duz qoyub müalicə eləyəndə, elə zar-zar ağlayırdı ki, ən daşürəkli adam da mütəəssir olardı. Sonra onun həyatında bir müddət sakitlik dövrü oldu; kəmağıl uşaq butulkalarla oynayırdı (butulkalar onun diqqətini xüsusilə cəlb eləyirdi), səhhətinə görə uzatdıqları ağılda, ya giriş qapısının ağzında özünü günə verirdi, beləcə özü üçün yaşayırdı – hərdən yaxşı, hərdən pis, hər halda, əvvəllər olduğundan dinc idi, o vaxta qədər ki, – özü axtarmamışdı, istəmamişdi, heç kimə mane olmamışdı, Tanrı yolunu azmamışdı, – dörd yaşında taleyi üzünə gülmədi: hər iki qulağını, üz istəyirəm, donuz yedi. Aptekçi don Raymundo yarasına sarımtıl dərman tozu – kseroform səpdi və bu saralmış, qulaqsız uşağa baxanda adamı hirs boğurdu; bazar günləri qonşular təskinlik üçün ona peçenye, badam, yağa qoyulmuş zeytun, ya bir tikə hissə verilmiş sosis gətirirdilər... Zavallı Mario, bu xırda sovqatlara görə qara gözləriylə onlara necə də minnətdarlıq eləyirdi! Əvvəllər də həyatı bir həyat deyildi, üz istəyirəm, donuzdan

sonra lap zülmə düşdü; kimsəsiz kimi gecə-gündüz ağlayıb zığıldayırdı, onsuz da dözümsüz olan anamın hövsələsi qalmadığından, aylarla yerdə sürünürdü, nə atsalar onu yeyirdi və elə çirk basmışdı ki, çimməklə mənim də aram olmasa (niyə yalan danışım?), ondan iyrenməyə başlamışdım. Gözünə, üz istəyirəm, donuz sataşanda – bizim əyalətdə isə donuz nə qədər desəndi, – qardaşım hürkürdü, həmişəkəndən bərk qışqırırdı, tez hardasa gizlənmək istəyirdi, üz-gözündən elə qorxu yağırdı ki, şeytanın özü belə həmin anda ona yaxın düşməzdi. Yadımdadı, bazar günü belə tutmalarının birində, atamın ölümündən sonra bizim evə işğal etdiyi ərazi kimi gələn senyor Rafaelin üstünə atıldı; qocanın ayağından dişləməkdən savayı yazığın ağına başqa şey gələ bilməzdi və təki bunu heç vaxt eləməyəydi, çünki senyor Rafael o biri ayağıyla qulağındakı yara yerinə elə vurdu ki, Mario ölü kimi yerə düşdü və yaradan su gələndə fikirləşdim ki, qanı qurtarıb; qoca kaftar qəhrəmanlıq edibmiş kimi, qəhqəhə çəkdi. Həmin gündən ona elə nifrət elədim, and içirəm, Tanrı onu məndən uzaq tutmasaydı, elə ilk fürsətdə onu vurardım.

Körpə ağzıüstə düşmüşdü, anam isə – sizi inandırım ki, onun necə əclaf olduğunu görəndə qorxdum, – uşağı yerdən qaldırmaq bir yana, üstəlik, Rafaelə qoşulub gülürdü; Tanrı şahiddi, mən onu qaldırmaq istədim, ancaq özümü saxladım... Əgər senyor Rafael məni ağlağan adlandırsaydı, Tanrı haqqı, anamın yanındaca mitilinə çırpardım!

Fikrimi dağıtmaq üçün kəndə çıxanda, o vaxt bizimlə yaşayan bacıma rast gəldim; nə baş verdiyini ona danışarkən, gözündə elə nifrət gördüm ki, qeyri-ixtiyari fikirləşdim: ondan təhlükəli düşməni çıxardı; nəyə görə yadıma Ədabazı saldı və bacımın nə vaxtsa ona belə baxacağını düşünüb, özlüyümdə güldüm.

Hadisədən iki saat sonra evə qayıdanda senyor Rafael xudahafizləşirdi, Mario isə zarıyaraq hələ də həmin yerdə uzanıb qalmışdı; yarası oruc vaxtındakı təlxəyin sifəti kimi qıpqırmızıydı. Bacım (fikirləşirdim, hay-küy salacaq) onu yerdən qaldırıb, beşiyinə qoydu. Həmin gün bacım mənə həmişəkindən gözəl göründü, – mavi paltarda, balasını qoruyan ana ədasıyla, halbuki uşağı yox idi, heç vaxt da olma-yacaqdı...

Senyor Rafael axır ki, rədd olub gedəndən sonra, anam onu qucağına alıb, yatırmağa çalışaraq, qancıq yenice doğulan balasını yalaymış kimi, bütün axşamı onun yarasını yaladı; körpə nazlanıb gülümsəyirdi... Dodağında təbəssüm eləcə də uyudu. Sizə olanı deyirəm – onun necə gülümsədiyini ömrümdə yeganə olaraq onda gördüm...

5

Sonra bir müddət təlatümsüz yaşadı – ancaq tale kimisə qovursa, daşın altında gizlənsən belə, səndən əl çəkməz – və günlərin bir günü gözdən itib, yağ küpündə boğulmuş halda tapıldı. Onu bacım Rosario tapdı. Şiddətli küləyə düşən bayquş kimi, aşmış küpün içinə başı üstə girmişdi. Biz onu qaldıranda, ağızından qızıl sap kimi yağ süzülürdü, elə bil qarnında yumaq açırdılar; sağlığında kültək tutqun olan saçı elə parıldayırdı, sanki ölüm onu diriltmişdi. Marionun ölümüylə bağlı xatırladığım nə varsa, hamısı budur...

Anam oğlu üçün də ağlamadı; öz bədbəxt balasının üstündə bir damcı göz yaşı axıtmayan belə mərhəmətsiz qadının ürəyi gerek daşdan ola! Özüm haqqında deyim ki, mən ağladım, bundan da utanmıram, hə, bacım Rosario ilə birlikdə ağladım və anama qarşı nifrət hissi mənə elə şiddətləndi ki, özümdən qorxdum. Göz yaşı axıtmayan qadın – heç nəyə yarama-

yan qurumuş bulaq, ya oxumayan quş kimi bir şeydi – ilahi, elə et ki, onun qanadları qopsun, çünki yırtıcıya qanad lazım deyil!

Mən nə səbəbə əvvəl-əvvəl anama hörmət eləməyi, illər keçdikcə sevməyi yadırgadığımı çox düşünmüşəm, dönə-dönə düşünmüşəm, düzünü desəm, indiyə qədər də düşünürəm; ona görə fikirləşirdim ki, yaddaşımda elə bir yer açam, onun nə vaxta qədər ürəyimdə ana olduğu, nə vaxtdan isə düşməne çevrildiyi görünə. Bu qəddar düşməne – axı öz doğmalarına bəslədiyən nifrətdən güclüsü yoxdu, – bütün hirsimi tökmüşdüm, çünki ən çox öz oxşadığına nifrət eləyirsən və bu oxşarlıq səni boğaza yığır. Çox düşünsəm də, axıra qədər heç nə aydınlaşdıra bilmədim, yalnız bunu deyə bilərəm ki, anama hörmət etməyi çoxdan, onda bənzəmək istədiyim yaxşı xüsusiyyət, əxz olunası bir keyfiyyət olmadığını anlayandan sonra yadırgadım, onda gördüyüm pislilər, sadəcə, köksümə sığışmayanda onu ürəyimdən qoparıb atdım. Amma ona nifrətim xeyli gec yarandı – nifrət sevgi kimi bir günün işi deyil, – və əgər desəm ki, bu nifrət Mario ölənin gününü bürüzə verdi, bəlkə elə də yanılmaram.

Uşağı cındırıla möhkəmcə sildik ki, məhşər günü oyananda elə də çirkli olmasın. Onu evdə əlimizə keçən çit parçaya büküdü, məst üçün kəndə getdim, boynuna bağladığımız çəhrayı bantı, bilməzə uçub ölünün üstünə qonan kəpenəyə oxşatdıq. Sağlığında mərhumla pis rəftar eləyən senyor Rafael mərhəmət göstərüb, tabut düzəltməyə kömək elədi; əlində gah mismar, gah taxta, ya ağ boya olan tənəkə qutu, toydan sonrakı gəlin kimi vacib görkəmdə cənfəşanlıqla vurnuxurdu, mənə onun cənfəşanlığından və vacib görkəmindən başqa heç nə barədə düşünmə bilmirdim, çünki – nə səbəbə belə düşündüyümü onda da, indi də bilmirəm, – ürəyim mənə deyirdi ki, əslində, o, çox xoşbəxtti.

Dalğın halda: “O, Tanrıya lazımdır! Göydə balaca mələklərə ehtiyac var!” – mızıldayanda, çaşıb qaldım. Mənə nə olduğunu indi də anlamıram. Taxtanı mıxlayanda, tabutu rəngləyəndə nəqərat kimi təkrar eləyirdi: “Balaca mələk! Balaca mələk!” Bu sözlər ürəyimdə saat kimi tıqqıldayırdı... Tıqqılıtsı ürəyimi partlamaq həddinə çatdıran saat... İlan kimi sulu mavi gözləri canıyananlıqla mənə baxanda, bu gözlərə qarşı içimdə nifrət qaynayırdı... “Balaca mələk! Balaca mələk!” O günü xatırlamağı xoşlamıram. İt oğlu, özünü tülkülüyə qoymuşdu! Yaxşısı budur, başqa şeydən danışaq.

Doğrusu, mələklərin nə görkəmdə olduğunu düz-əməlli bilmirəm, çünki bu haqda ciddi fikirləşməmişəm; bir vaxt onları sarışın və mavi, uzun çəhrayı ətəkdə təsəvvür eləyirdim; sonra isə mənə elə gəldi, onlar bulud rəngdədi və saman çöpündən də zərifdilər. Hər necə olsa, onları heç vaxt qardaşım Marioya oxşatmamışdım, yəqin, elə buna görə də senyor Rafaelin sözlərində nəsə bir qərəz duyurdum – belə əclafdan özgə nə gözləmək olardı. Marionun dəfni, atamın bir neçə il əvvəlki dəfni kimi kasıbyana və cansıxıcı keçdi; tabutun arxasınca vur-tut yeddi-səkkiz adam gedirdi: don Manuel, keşiş xidmətçisi Santyaqo, Lola, üç-dörd qarı və mən. Qabaqda əlində xaç fit çalacaq, daşlara təpik vura-vura Santyaqo, onun arxasınca tabut, tabutun arxasınca sutananın üstündən, dəlləkxanada müştərilərin boynuna doladıqları dəsmala oxşayan ağ yaxalıq taxmış don Manuel, ardınca da indi torpağa tapşırılacaq uşağı hamısı birlikdə doğubmuş kimi, ağlaşan qarılar gedirdi.

Lola o vaxt, az qala, mənim nişanlım idi – ona görə, az qala deyirəm ki, istəklə baxışsaq da, sevgi haqqında danışmağa cəsəret eləməmişdim, qorxurdum mənə

gülə, intəhası, həvəsə gətirmək üçün özü arxamca düşürdü, hər dəfə utancaqlıq mənə güc gəlirdi, hər dəfə də təxirə sala-sala məsələni sonsuzluğa qədər uzatmışdım. Mənim iyirmi səkkiz-otuz yaşım, onun isə – bacım Rosariodan kiçik idi – iyirmi bir-iyirmi iki yaş olardı; hündür boyu, əsmər, qara gözləri adamın bağırını dəlirdi; tökməbədənliydi, sağlamlığa gəlincə – buz baltasıydı, baxansa deyirdi, bir qarın doğmuş olar. İntəhası, həqiqətdən kənara çıxmamaq və sonrakı söhbətimizi davam etdirmək üçün, yadımdan çıxmamış deyim ki, ona əl dəyməmişdi, rahibəliyə hazırlaşan qız kimi, kişi nə olduğunu bilmirdi, – bunu xüsusi vurğulamaq istəyirəm ki, onun haqqında yanlış fikir yaranmasın. Sonralar nə oyunlardan çıxıb – göydəkinə məlumdu və öz günahıdı, ancaq o vaxtlar şəhvet nə olduğunu bilmirdi, buna o qədər əminəm, lap qəlbimi şeytana satmağa razıyam – qoy əksini sübut eləsin. Ayaqlarını yerə möhkəm basırdı, qətiyyətli və vüqarlıydı – deməzdin, adi kənd qızıdı, kürəyinə atdığı hörüyü isə adamı heyrətə salırdı; bir ay sonra ona ər kimi hökm eləyəndə, yoğun hörükləri elə yumşaq, elə ətirliydi ki, – günəş, kəklikotu və Lolaya isti olanda üst dodağında puçurlayan soyuq tər qoxuyurdu, – onu üzümə çırpmağı xoşlayırdım...

Qayıdaq hekayəmizə. Dəfndə ləngimə olmadı: qəbir əvvəldən qazılmışdı, qardaşımı ora qoyub, üstünü torpaqlamaq qalırdı. Don Manuel latınca dua oxumağa başladı, qadınlar diz çökdülər. Diz çökmüş Lolanın qara corablarının altından sardelka kimi yoğun ağ baldırları görünürdü... Demək ayıbdı, qoy bunu Tanrı ruhumun xilasını naminə etiraf hesab eləsin, çünki bunu etiraf eləmək mənim üçün çətindi: bu yerdə qardaşımın ölümünə sevindim... Lolanın baldırları gümüş kimi parıldayırdı, mənim sə damarım alnımda atırdı, ürəyim az qalırdı sinəmdən çıxı.

Don Manuelin və qadınların necə getdiyini görmədim. Ətrafdakıları ayırd etməyə başlayanda, Marionun tabutunu örtən torpaqda hallanmış kimi oturduğumu hiss elədim; qəbrin üstünə necə çıxmışam, nə qədər vaxt keçib – mənim üçün həmişəlik sirr olaraq qaldı. Qanıma yenə gicgahlarımda atdığını, ürəyimin indicə sinəmdən çıxacağını hiss elədim. Günəş batırdı, onun son şüaları mənim tənhalığımı bölüşdürən sərv ağacına yaxınlaşırdı. Hava isti idi, ancaq titrəyirdim və qurd baxışlarıyla sehlənmiş kimi, durduğum yerdən tərپəne bilmirdim.

Lola yanımda dayanmışdı, nəfəs aldıqca sinəsi qalxıb-enirdi.

– Sənsən?

– Gördüyün kimi.

– Burda neyləyirsən?

– Heç nə, elə-belə...

Sıçrayıb əlindən yapışdım.

– Burda neyləyirsən?

– Dedim ki, heç nə! Görmürsən? Heç nə!

Lolanın baxışları məni vahimələndirdi. Səsi elə bil o dünyadan gəlirdi.

– Sən də qardaşın kimisən!

– Mən?

– Hə, sən!

Tutaşdıq. Yerə yıxdığım Lola daha gözəl idi... Nəfəs aldıqca sinəsi daha tez-tez qalxıb-düşürdü. Onu saçından yapışıb yerə yıxmışdım və buraxmırdım. Əlimdən çıxmaq üçün çapalayırdı...

Onu bərk dişlədim, dayça kimi tabe olub sakitləşdi...

– Bunu istəyirsən?

– Hə!

Lola gülümsəyib, dişlərini ağartdı... Sonra mənim saçımı sığallamağa başladı.

– Sən qardaşın kimi deyilsən!.. Sən kişisən!.. – Sözlər dodağında cingildəyirdi.

– Sən kişisən!.. Sən kişisən!..

Torpağın yumşaq olduğu yaxşı yadımdadı. Və torpaqda ölmüş qardaşım üçün lalələr – altı damcı qan vardı...

– Sən qardaşın kimi deyilsən!.. Sən kişisən!..

– Məni sevirsən?

– Hə!

6

Əvvəlkiləri yazdığım vaxtdan taleyin hökmüylə iki həftə keçib; istintaq, vəkillə görüş, təzə yerə dəyişdirilməyim başımı qatdığından, əlimə qələm almağa vaxtım olmayıb. Hələ qalın olmayan kağız qalağını indi oxudum, başım qarma-qarışıq fikirlərlə o qədər doludu, bilmirəm, nə qərara gəlirəm. Burda yazılanlarda, gördüyünüz kimi, pis şey çoxdu və qorxuram, qalanlarını yazmağa gücüm çatmaya – onlar daha betərdi; yaddaşımı qurdalayanda dəhşətə gəlirəm, əfsuslar ki, ömrü geri qaytarmaq, yazı lövhəsi kimi silmək mümkün deyil, dərk eləmək də ağır və kədərli: əgər yaddaşımı illər əvvəl gücə salsaydım, indi təkadamlıq kamerada oturub cızma-qara eləməzdim, ağılda özümü günə verərdim, göldə ilanbalığı tutardım, dağ döşündə dovşan qovardım. Ya da çoxlarının heç nə düşünmədən elədiklərini eləyərdim: öz kefimə azadlıqda gəzərdim, tələsmədən yaşaya biləcəyindən xəbərsiz olan çoxları kimi asudə yaşayardım, kim bilir, irəlində hələ nə qədər ömrüm varıydı...

Məni dəyişdirdikləri yer əvvəlkindən yaxşıydı; kiçik pəncərədən otaq kimi səliqəli bağ görünür, bağdan o yanda isə dağlara qədər dəri rəngində düzənlik uzanır və o düzənliklə hərdən Portuqaliyaya qatır karvanı hərəkət eləyir, qadın və uşaqlar eşşəklə quyudan su daşıyırlar.

Pəncərədən kameraya dolan havayla nəfəs alıram – axı bu heç nəyi dəyişmir – həmin o havayla sabah, ya haçansa yoldan keçən çarvadar nəfəs alacaq... Mən boş

yerə günəbaxanların üstündə uçuşan, kameraya girib dövrə vuraraq uçub gedən rəngbərəng kəpənəkləri görürəm, – axı bu heç nəyi dəyişmir – hələ bəlkə həbsxana rəisinin yastığına da qonacaq... Mənim yeməyimin artığını daşıyan siçanı kepklə tuturam, baxıb sonra buraxıram – axı bu heç nəyi dəyişmir – və onun sakitcə öz yuvasına sivişib girdiyini görürəm. Yuvasından çıxır ki, kimlənsə payını yesin; o adamların ki, kamerada çox az müddət, həm də tamamilə tək yaşayır, çox vaxt da burdan birbaşa cəhənnəmə gedir.

Əgər desəm ki, bu günlər ürəyimdə nə qədər kədər, qəm-qüssə var, əmin ola bilərsiniz, peşmançılığım sidq-ürəkdəndi; yəqin, mənə inanmayacaqsınız, çünki haqqımda həddindən artıq pis fikirlər, rəylər var... Hər halda, bunu sizə yazıram, mənə elə gəlir, bu sözlərə görə mənə başa düşəcəksiniz, ruhumun xilasını üçün sizə and verməsəm də, mənə inanacaqsınız, çünki bu andın sizin yanınızda dəyəri olmayacaqdı... Qəhərdən elə boğuluram ki, sanki ürəyim qan yox, əzvay şirəsi vurur; dolub-boşalaraq özündən sonra damağında turş tam qoyur, buxarıyla dilimi qarsıyır, ağır sərdaba havasıyla içimi qurudur.

Yazıdan ayrılıb başımı qaldırdım – iyirmi dəqiqə ötüb, ya bir saat, ya iki... Cığırla – mənim pəncərəmdən onlar necə aydın görünür! – adamlar gedir. Kiminsə onlara baxdığı, yəqin, ağıllarına gəlmir; özlərini çox sərbəst aparırlar. İki kişi, qadın və uşaqdı, şad-xürrəm gedirlər. Kişilərin otuz, qadının bir qədər az, oğlanın isə altıdan çox yaşı olmaz. Oğlan ayaqyalındı, əynində göbəyinə çatmayan köynəyi, keçi kimi kolların üstündən tullandır. İrəli qaçır, dayanır, quşlara daş atır... Heç bir oxşarıqları olmasa belə, qardaşım Marionu necə də yadıma saldı!

Qadın, görünür, onun anasıdı; yerli qadınlar kimi qarabuğdayıdı və görkəmindən elə sevinc yağır ki, tamaşa eləməyin özü belə xoşbəxtlikdi. Anamdan çox fərqlənir, ancaq niyə mənə anamı xatırlatdı?

Məni bağışlayın, daha yaza bilmirəm. Bir az da keçsə, ağlayacağam... Sizə məndən yaxşı bilirsiniz ki, özünə hörmət eləyən kişi, arvad kimi ağlamamalıdı.

Hekayəmi davam etdirirəm; onun kədərli olduğunu bilirəm, ancaq bu düşüncələr mənim üçün daha kədərli, xəncər zərbəsiylə qanı axan ürəyim – qanı qovan bu maşın belə düşüncələrə tab gətirmir.

7

Siz, əlbəttə, Lola ilə münasibətimizin necə inkişaf etdiyini başa düşürsünüz və bir müddətdən sonra, – qardaşımın ölümündən heç beş ay keçməmişdi – əslində, təəccüblənməli olmadığım bir xəbərə (görürsünüz, belə də olur) təəccübləndim.

Bu əhvalat noyabrda, müqəddəs Karlo günündə baş verdi. Lolagilə gəlmişdim, son aylar hər gün gəlirdim; anası, həmişəki kimi, dərhal durub çıxdı. Lolanın rəngi ağarmışdı, həm də nəşə qəribəydi, bunu sonra başa düşdüm; görünür, bir az əvvəl ağlamışdı, hansısa bir narahatlıq ona əzab verirdi. Aramızda heç vaxt qızğın söhbət olmamışdı, ancaq o gün sisəy addım səsinə, kəklik yolçunun nəğməsinə hürkdüyü kimi, öz səsimizdən qorxurdum; hər dəfə danışmağa cəhd eləyəndə, sözlər boğazımda ilişib qalırdı.

- İstəmirsənsə, danışma.
- İstəyirəm!
- Onda danış. Sənə mane oluram?
- Paskual!
- Hə.
- Bilirsən, nədi?
- Nədi?
- Hiss eləmirsən?

– Yox.

Mənə bu qədər gec çatdığına indi də gülməyim gəlir.

– Paskual!

– Hə!

– Mən hamiləyəm!

Əvvəl başa düşmədim. Bu xəbəri gözləmədiyimdən quruyub qalmışdım; bu qədər təbii olan bir şeyin, həqiqətən baş verəcəyi heç vaxt ağılıma gəlməmişdi. O vaxt nə düşündüyümü bilmirəm.

Qan başıma vurdu, qulaqlarım köz kimi qızardı; gözlərim sabunlu su dolubmuş kimi acışdı...

Ən azı on dəqiqə heç kim dinib-danışmadı. Ürəyim saat kimi gicgahlarımda vururdu, ancaq bunu dərhal hiss eləmədim. Lola nəfəs aldıqca elə bil fleyta üfürürdü.

– Hamiləsən?

– Hə.

Ağladı. Ona təsəlli vermək ağılıma da gəlmirdi.

– Səfəhləmə. Kimsə ölür, kimsə doğulur...

Bəlkə həmin axşam keçirdiyim xoş duyğulara görə Tanrı məni cəhənnəm əzabından xilas eləyə.

– Burda qeyri-adi nə var ki? Anan da səni doğana qədər hamilə gəzib... mənim anam da...

Nəsə demək üçün dəridən-qabıqdan çıxırdım. Mən hələ əvvəl də Lolada dəyişiklik hiss eləmişdim – kimsə ona dil verirdi.

– Həmişə belə olur, məlum şeydi. Narahat olmağa dəyməz.

Lolanın qarnına baxırdım, ancaq heç nə sezmirdim. Solğun sifəti, dağınıq saçlarıyla o son dərəcə gözəl idi.

Yaxına oturub yanağından öpdüm. O, meyit kimi soyuqdu, öpəndə zorla gülümsəyirdi, lap qədim əyyamların əzabkeşinə oxşayırdı.

– Sevinirsən?

– Hə! Çox sevinirəm!

– Məni o qədər sevirsen?

– Hə, Lola, o qədər...

Bu doğru idi, həqiqətən onu sevirdim – gənc, bətnində mənim oğlum; həmin vaxtlar uşağıma təhsil verib, adam arasına çıxarmağı arzulayırdım.

– Lola, biz evlənəcəyik, qoy kağızları düzəldək. Belə qoymaq olmaz...

– Hə.

Lola danışanda elə bil köks ötürürdü.

– Sənin anana göstərəcəyəm ki, kişi necə hərəkət eləyir.

– O bilir...

– Yox, bilmir!

Mən getməyə hazırlaşanda, hava artıq qaralmışdı.

– Ananı çağır.

– Anamı?

– Hə.

– Niyə?

– Ona deyəcəyəm.

– O bilir.

– Qoy bilsin... Özüm ona demək istəyirəm!

Lola durub – necə də hündür idi! – çıxdı. Onun yerinə baxmaq mənə ləzzət eləyirdi.

Bir az keçmiş anası gəldi.

– Nə istəyirsən?

– Özünüz bilirsiniz.

– Görürsən, başına nə gətirdin?

– Yaxşı eləmişəm.

– Yaxşı eləmişən?

– Hə, yaxşı eləmişəm! Məgər həddi-buluğa çatmayıb?

Anası susdu; onun bu qədər üzüyola olacağını fikirləşmirdim.

– Sizinlə danışmaq istəyirdim.

– Nə barədə?

– Qızınız barədə. Onunla evlənmək istəyirəm.

– İstəmək azdı. Qəti qərara gəlmisən?

– Hə, gəlmişəm.

– Bəs yaxşı-yaxşı düşünmüşən?

- Çox yaxşı düşünmüşəm.
- Belə az vaxtda?
- Kifayət qədər vaxt olub.
- Gözlə, onu çağırım.

Anası otaqdan çıxıb bir xeyli ləngidi; görünür, mübahisə eləyirdilər. Qayıdanda Lolanın əlindən tutub gətirdi.

– O, səninlə evlənmək istəyir. Ona əre gedərsən?

- Gedərəm.
- Çox gözəl, çox gözəl... Paskual yaxşı oğlandı, necə hərəkət eləyəcəyini əvvəlcədən bilirdim... Di öpüşün!
- Çoxdan öpüşmüşük.
- Yenə öpüşün ki, mən görüm.

Qıza yaxınlaşıb, anasına məhəl qoymadan, qucaqlayaraq bərk-bərk öpdüm. İntəhası, bu ilk icazəli öpüş xoşuma gəlmədi, qəbiristanlıqdakı öpüş daha dadlıydı.

- Gecəni qalsam olar?
- Qal.
- Yox, Paskual, olmaz, hələ olmaz.
- Olar, qızım, olar. O axı sənın ərın olacaq, mægər elə deyil?

Gecəni onunla keçirdim.

O biri gün tezdən kilsəyə yollanıb, don Manuelin əynini dəyişdiyi otağa girdim; don Xesus, onun qulluqçusu və iki-üç qarı üçün sübh ibadətine hazırlaşdı. Məni görəndə təəccübləndi.

- Xeyir ola?
- Don Manuel, sizinlə söhbət eləmək istəyirəm.
- Çox çəkər?
- Hə, senyor.
- İbadəti qurtarana qədər gözləyə bilərsinizən?

- Hə, senyor, tələsik deyil.
- Onda gözlə.

Don Manuel qapını açıb, bütün kilsələrdə olduğutək, rənglənmemiş, daş kimi bərk, soyuq, ancaq hərdən gözəl anlar yaşadığın adi taxta skamyanı mənə göstərdi.

– Orda oturarsan. Görəndə, don Xesus diz çökür, sən də çök; görəndə, don Xesus qalxır, sən də qalx; görəndə, don Xesus oturur, sən də otur.

– Oldu, senyor.

Həmişə olduğu kimi ibadət yarım saatdan bir az çox çəkdi, amma bu yarım saat mənim üçün hiss olunmadan keçdi.

İbadət qurtaranda, don Manuelin əynini dəyişdiyi otağa qayıtdım.

- Di danış.
- Bilirsiniz, mən evlənmək istəyirəm.
- Çox gözəl, çox pakizə, övladım. Allah kişi və qadını elə insan nəslinin davam etməsi üçün yaradıb.

– Hə, senyor.

– Çox yaxşı. Bəs kimlə evlənirsən? Lolayla?

- Hə, senyor.
- Çoxdan qərara almısan?
- Yox, senyor, dünən...
- Necə, elə dünən?
- Yalnız dünən. Dünən mənə öz məsələlərimdən danışdı.

– Nəsə olub?

– Hə.

– Yoxsa boyludu?

– Hə, senyor, boyludu.

– Nə olar, övladım, evlənməyiniz məsləhətdi. Tanrı sizi bağışlayar, adamların gözündə isə ucalarsınız. Nikahsız doğulan uşaq günahdı, valideynlər üçünsə xristian qaydalarıyla evlənmək Tanrı yanında savab qazanmaqdı. Sənin kağızlarını hazırlayaram. Əmiuşağı, xalauşağı deyilsiniz?

– Yox, senyor.

– Lap yaxşı. İki həftədən sonra gəl, hər şey hazır olacaq.

– Yaxşı, senyor.

– Bəs indi hara gedirsən?

– İşləməyə, özgə hara gedəsiyəm.

– Bəlkə əvvəlcə tövbə eləyəsən?

– Yaxşı...

Mən tövbə elədim və özümdə bir yüngüllük duydu, elə bil məni isti suda çimdirmişdilər.

8

Bir aydan az keçmiş, o il çərşənbəyə düşən 12 dekabrda, Qvadalupalı Məryəm ana günündə, kilsə qanunlarıyla əvvəlcədən hər şeyə əməl eləyib, Lola ilə evləndik.

Atacağım addım qarşısında məni qorxu, narahatlıq üzürdü, – lənət şeytana, evlənmək asan məsələ deyilmiş! – hərdən özümü elə itirirdim, elə gücsüzlük hiss eləyirdim, inanın, hər şeyi atıb, geri dönməyə hazırıydım və o cür də eləyirdim, əgər səs-küy qalxacağı fikri əl-qolumu bağlamasaydı, çünki bir yana baxanda, ondan heç də az qorxmurdum, yaxşısı budur, sakitcə dayanım, nə olur olsun. Yəqin, sallaqخانaya aparılan qoyunlar da bu cür düşünür, özüm haqqında isə bunu deyə bilərəm: elə an oldu ki, məni gözləyən şeydən dəli olacağımı sanırdım. Bəlkə də, məni bədbəxtlik gözlədiyi ürəyimə dammışdı. Ən pisi o idi ki, əgər subay qalsam, xoşbəxt olacağımı da bilmirdim.

Qənaət etdiyim pulları əsirgəmədiyimdən, – istəmədən evlənmək bir şeydi, cəmiyyətdə öz mövqeyini qorumaq bir başqa şey, – toyumuz təmtəraqlı olmasa da, hər halda, başqalarınınkindən pis keçmədi. Tapşırıdım ki, kilsədə lalə və çiçək açmış rozmarin qoysunlar, belədə rahat ab-hava yarandı, ona görə bəlkə şam ağacından düzəldilmiş skamyaların, daş döşəmənin soyuğu elə də hiss olunmadı. Gəlin – əynində əla parçadan qara paltar, başında xaç atasının bağışladığı krujevalı duvaq, əlində portağal çiçəklərindən buket – elə sərrast, elə əminliklə yeriyirdi, deyərdin, kraliçadı; mənim əynimdə Bada-xosdan alınmış qırmızı zolaqlı qəşəng mavi kostyum, həmin gün ilk dəfə qoyduğum atlas parçadan kepka, boynumda ipək

yaylıq, belimdə zəncir varıydı. Sizi inandırım ki, biz gənc, yaxşı geyinmiş gözəl cütlük idik! Ah, o çağlar necə də uzaqlarda qaldı, hərdən adama elə gəlirdi ki, xoşbəxtlik mümkündür!

Şahidlərimiz senyorita Sebastyan, aptekçilər don Raymundo ilə oğlu və keşişin bacısı senyora Aurora idi. Don Manuel bizə xeyir-dua verdi və axıra yaxın ondan üç dəfə uzun bir moizə oxudu; Tanrı şahiddi, məcburiyyət qarşısında dözdüm, çünki çox darıxdırıcı idi; o yenə bizə insan nəslinin davam etdirilməsindən, həmçinin papa XIII Levdən, həvari Paveldən və qullardan nəse danışdı... Görünür, çıxışını vicdanla hazırlamışdı!

Qurtaracağından əlimi üzdüyüm kilsə mərasimi başa çatanda, elə bir rahatlığı olmasa da, gələnlərdən iki dəfə artığını genbol yedirib-içirmək üçün hər şeyin açığı ürəklə süfrəyə düzülüyü evimə yollandıq. Qadınlara çubuqlu şokolad, badamlı tort, pryanik, kişilərə isə mansilya çaxırını, hiss verilmiş sosis, qan kolbasası, bankada zeytun, sardina. Ancaq nahar vermədiyimə görə məni kənddə məzəmmət eləyənlər də tapıldı, – əşi, cəhənnəm olsunlar! Sizi əmin eləyə bilərəm ki, onları razı salmaq mənə baha başa gəlməzdi, ancaq arvadımla tez çıxıb getmək istədiyimdən, çox da dərinə varmadım. Mənim vicdanım təmizdi – lazım olanları heç də başqalarından pis eləməmişdim, bu da kifayətədi, dedi-qodulara gəlincə – onlara baş qoşmağa dəyməz!

Qonaqları yola verib, fürsət düşən kimi, arvadımı, senyor Visentenin mənə müvəqqəti verdiyi, belə mərasimlər üçün bəzədilən madyanın tərkinə alıb, yığılmasın deyər, yavaş-yavaş böyük yola çıxdım və ömrümün ən xoşbəxt üç gününü keçirdiyim Meridaya üz tutdum. Dincəlmək üçün yolda, az qala, altı dəfə dayandıq; necə həvəslə çobanyastığı dərib, bir-birimizin saçına taxdığımızı indi xatırlayanda, özümün də

inanmağım gəlmir. Görünür, bütün yeni evlənənlərə uşaqlığa xas sadələvhlüklər qəfildən qayıdır.

Löhrəm yerişlə Roma körpüsündən şəhərə girəndə, bəxtimiz gətirmədi – madyan, kim bilir, çaydan qorxdu-nədi, ele tək atdı ki, qarşımıza çıxan bir qarı, az qaldı, dombalaq aşıb Quadianaya yıxılsın. Tez onun köməyinə tələsdim: alicənab adama aradan çıxmaq yaraşmaz, intəhası, mənim təəssüratıma görə, qarı canını yaxşı qurtarmışdı; ona bir real verdim ki, heç kimə şikayətlənməsin, əlimi kürəyinə çəkib, geri, Lolanın yanına qayıtdım. Lola gülürdü və inanın, onun gülüşü mənə pis təsir elədi; bilmirəm, bəlkə də, sonralar onun başına gələcək şeyləri duymuşdum. Yaxın adamın bədbəxtliyinə gülmək olmaz – bunu sizə ömrü boyu bədbəxt olan adam deyir; kiməsə əl qaldıranı Tanrı daşsız, ağacsız döyür... Bir yana qalanda, insanseverliyin, onsuz da, heç kimə ziyarı yoxdu.

Biz Mirloda karvansaraya düşdük, girişdən sağda böyük otaqdı və ilk iki gün sevimlə keçirib, başımızı çölə çıxarmadıq. Otaq genişdi, möhkəm şabalıd tirlərin saxladığı tavan hündürüydü; tava daşları düzülmiş döşəmə təmizdi, çoxlu rahat mebel vardı. Bu yataq otağı, sadıq dost kimi, ömür boyu yadımdan çıxmadı; baş tərəfdə ceviz ağacından oyma naxışları, içinə təmiz yun doldurulmuş dörd döşəyi olan çarpayı, gördüyüm bütün çarpayıların ən möhtəşəmi idi... Kral kimi onda necə şirin yatırdım! Otaqda hündür, dəstəkləri qızıl suyuna salınmış, dörd dərin siyirməsi olan, arvad kimi qarınlı kamod, tavana dəyən enli şüşəli şəkaf və elə həmin ağacdən iki qəşəng şamdan var idi – yaxşı işıqlandırmaq üçün hər tərəfə biri qoyulmuşdu. Bu otaqda, adətən, hamısından pis olan əlüzüyan da gözəl idi: ayaqları əymə bambukdan və yanlarına quş rəsmləri çəkilən ağ saxsı tas onu cazibədar

göstərirdi. Çarpayının üst tərəfindən – divardan pasxaya bir həftə qalmış İsanın başına gələnlərin təsvir olunduğu dördrengli böyük litoqrafiya, qırmızı, sarı lentli, qotazlı və üstündə Sevilyanın rəngbərəng zəng qüllələri çəkilmiş dəf; yan tərəflərində iki cüt kastanyet, həmçinin yüksək qiymətləndirdiyim “Roma sirki” rəsmi asılmışdı. Kamodun üstündə, yer kürəsi formasında kiçik siferblatı çılpaq kişinin çiyində dayanan saat və mavi naxışı bir az solsa da, ona gözəllik verən parıltısını saxlamış iki Talaver vazası da var idi. Vur-tut altı stulun ikisi qoltuqlu, hündür söykənəcəli, möhkəm ayaqlıydı, al-qırmızı döşəkcə elə rahatdı, evə qayıdanda onları yada salıb heyifsiləndirdim, – indi burda oturub necə heyifsiləndiyimdən heç danışmağa dəyməz. İllər keçməsinə baxmayaraq, hələ də onları xatırlayıram!

Arvadımla vaxtımızı ixtiyarımızda olan rahatlıqdan ləzzət alaraq keçirdik, dediyim kimi, heç küçəyə də çıxmırdıq. Küçədə nə işimiz, əgər şəhərin başqa yerində tapa bilməyəcəyimiz hər şey burda vardısı?

Ancaq mənə inanın, bəxtin gətirməməsi pis şeydi: həddindən artıq dolğun olduğuna görə bu iki günün xoşbəxtliyi məni təəccübləndirməyə başlamışdı.

Üçüncü gün, əlbəttə ki, atla vurduğum qarının qohumlarının təhrikiylə polis qəfildən tökülüşüb qarını kəsirdi. Polisin gəldiyini eşidən bir dəstə uşaq o saat qapıya yığıldı, onların səs-küyü düz bir ay qulağımdan getmədi. Məhbus qoxusu uşaqlarda nəşə bir qəddarlıq oyadır: onlar bizə gözləri qayır-qayır yanan, pis-pis gülümsəyən əcaib məxluq kimi baxırlar, sallaqxanada kəsilən qoyuna, – onlar məsti qoyunun isti qanında isladırırlar, – ya arabanın altında qalan itə, – sağ olub-olmadığını bilmək üçün onu ağacla qurdalayırırlar, – ya suvat novdanında boğulan yenicə doğulan pişik balalarına belə baxırlar, onları

daşlayır, hərdən də oynatmaq üçün çıxarır, ömrünü artırır, əzabını uzadırlar – onlara qarşı bu qədər amansızdılar! Polisin gəlişi kefimi pozdu, özümü sakit göstərməyə çalışsam da, həyəcandan, deyəsən, bunu bacarmadım. Polislərlə birlikdə qarının iyirmi beş yaşlarında caydaq, təkəbbürlü nəvəsi də gəlmişdi, bu da məni xilas elədi, ona qoçaq deyib, ovcuna altı peset qoyan kimi, sevincindən gözü ayağının altını seçmədi, otaqdan güllətək çıxdı və əminəm, Allaha yalvarırdı ki, nənəsi atın ayağı altına tez-tez düşsün. Polis bığlarını sıgallayıb, boğazını arıtlayaraq, bərk sürməməyi tövsiyə edib, zərər görmüş tərəf tez yola gəldiyinə görə, məni daha narahat etməyib getdi.

Lola çağırılmamış qonaqları görəndə donub qaldı, ancaq ürkək olsa da, qorxaq qadınlardan deyildi, tezcə özünə gəldi – yanaqları yenə allandı, gözləri parıldıdı, dodaqlarına təbəssüm qondu, gözəlliyi, cəsəreti dərhal özünə qayıtdı. Yaxşı yadımdadı ki, qarnını ilk dəfə onda sezdim; onun bu görünüşü ürəyimi sızıldıtdı, mərhəmət hissi isə, oğlum olacağı fikri hələ də məndə həyəcan yaratmadığına görə, narahat olan vicdanımı sakitləşdirdi. Qarnı o qədər də sezilmirdi, əgər heç nə bilməsəydim, yəqin, fikir verməzdim. Meridada ev üçün bəzi xırda-xuruş aldıq, ancaq özümüzə az pul götürmüşdük, hələ qarının nəvəsinə də altı peset vermışdim. Kəndə dönməyi qərara aldım, çünki ehtiyatlı adam cibinin pulunu qəpiyinə qədər xərcləməz. Yenə senyor Visentenin qəşəng yəhərini madyanın belinə qoydum, çulu bürmələyib yəhərin qaşına bağladım və arvadım atın tərkində, gəldiyim kimi də Torremexioya qayıtdım. Mənim evim, bildiyiniz kimi, Almendralexo yolunun üstündəydi, biz isə Meridadan gəldiyimizdən, evə çatmaq üçün kəndin içindən

keçməliydik və şər qarışan vaxt olduğuna görə, camaat tənənəli qayıdışımızı görüb, o zaman hələ tükənməmiş sevgilərini ifadə edərək, Lola ilə məni çox mehriban qarşıladılar. Subaylıq dostlarımın və iş yoldaşlarımın sözündən çıxıb bilməyib, ayağım Lolaya dəyməsin deyə, atın başının üstündən hoppandım. Onlar məni əllərinin üstündə Xoruz Martineta meyxanasına apardılar; biz hay-küylə içəri girəndə, meyxana sahibi məni özünə elə sıxdı ki, ağrıdan və ağ çaxırın iyindən, az qaldı nəfəsim kəsilsin. Lolanın yanağından öpüb, rəfiqələriylə görüşməsi üçün evə yolladım, o da şahzadə kimi şəstlə atın belində oturub getdi, heç ağına da gətirmədi ki, elə ilk bəlanı bu heyvan bizim başımıza gətirəcək.

Meyxanada yaxşıca əylənirdik; gitara varıydı, çaxır nə qədər desən, kefimiz də yerində – özümüzə başqa dünyada hər şeyi unudub, mahnıyla, içkiylə vaxtın necə keçdiyini hiss eləməyirdik. Xuliananın oğlu Sakarias seqidiya¹ oxuyurdu. Onun payız bülbül kimi incə səsinə qulaq asmaq xoş idi! O, ara vermədən oxuyanda, heyranlıqla dinməzəcə qulaq asırdıq, çaxırdan, söhbətdən başımız dumanlananda isə, elə bir səsimiz olmasa belə, ağız-ağıza verib oxuyurduq.

Təəssüf ki, adamlar əylənməyin axırının necə olacağını bilmirlər, əgər bilsəydilər, bəzi pis hadisələrdən, şübhəsiz, qorunardılar! Sözümlə ona gətirirəm ki, bizim heç hansımız vaxtında dayanmağı bacarmadığımızdan, Xoruzdakı gecə məclisi qırılan təsbəh kimi tökülüb dağıldı. Nə oldusa, adi bir şeydən oldu – həyatımızı çətinləşdirən hər şey, əslində, heç nədən olur.

Belə deyirlər ki, balıq ağzından qarmağa düşər, dil başa bələdi, yumulu ağıza milçək düşməz və and olsun, bunların hamısında qismən həqiqət var, çünki

¹ Seqidiya – İspanyada gitaranın müşayəti ilə oxunan şeir

Sakarias sussaydı, başını lazım olmayan yerə soxmasaydı, özünü pislikdən qoruyardı və bu gün üç çapığı sayəsində yağış yağacağını qonşulara qabaqcadan xəbər verməzdi. Çaxır – pis məsləhətçidi.

Sakarias kefli havasına bizə – bilmirəm belə şey olub, ya olmayıb, –başqa göyərçinlərin balasını aldadıb öz yuvasına gətirən ana göyərçindən danışdı və həmin an and içərdim ki (elə indi də and içməyə hazırım), o məni nəzərdə tuturdu; mən heç vaxt xırda şeylərdən inciyən olmamışam, ancaq hərdən yerinə düşməyi var – ya sizə elə gəlir, – onda özünüzü bilməzliyə vurub, ələ ala bilmirsiniz.

Mən ona dedim:

– Doğrusu, başa düşürəm, burda maraqlı nə var ki?

– Hər şeyi başa düşürsən, Paskual.

– Olsun, inkar etmirəm, ancaq mənə elə gəlir, ədəbli məclisdə hamını güldürən, kimisə güldürməyən belə zarafatlar eləmək yaxşı deyil.

– Hirsələnmə, Paskual, kimlərin hirsələndiyini sən ki bilirən...

– Həm də mənə elə gəlir, zarafatdan təhqirə keçmək kişiyə yaraşmaz.

– Bunu mənə deyirsən?

– Yox, qubernatora deyirəm.

– Mənə isə elə gəlir, sən işdən çox, sözdə qoçaqsan.

– Mənim işimlə sözüm birdi.

– Birdi?

– Hə!

Mən ayağa qalxdım.

– Bəlkə, küçəyə çıxmaq?

– Vacib deyil!

– Çox qoçaqsanmış!

Dostlar kənara çəkildi – haqq-hesab çürütmək istəyənlərə mane olmaq kişiyə yaraşmaz.

Mən bıçağı səliqəylə açdım: belə dəqiqələrdə tələsikliyən, istənilən yanlışlığın ölümcül nəticəsi ola bilər. Elə sakitlikdi, milçək uçsaydı, vızıltısı eşidilərdi.

Mən Sakariasın üstünə atıldım və özünü toparlamağa macal tapmamış, ona üç bıçaq vurdum. Onu don Raymundonun aptekinə aparanda qanı şoralanırdı.

9

Hadisədən dilxor olan üç-dörd ən yaxın dostumla evə yollandım.

Yenə bəxtim gətirmədi... Toydan üç gün sonra! Dəfndən qayıdırmış kimi, başımızı aşığı salıb dinməzcə gedirdik.

– Özü vadar etdi, mənim vicdanım rahatdı. Çərənləmək lazım deyildi!

– Özünü üzmə, Paskual.

– Necə üzməyim! Axı yazığım gəlir, başa düşürsən! İş-işdən keçəndən sonra...

Səhər açılırdı, xoruzların səsi kəndi başına götürmüşdü. Qızılgülün, kəklikotunun qoxusu çölü bürümüşdü.

– Harasından vurdun?

– Çiyindən.

– Neçə dəfə?

– Üç dəfə.

– Keçib gedər?

– Əlbəttə! Məncə, heç nə olmaz!

– Təki.

Evə gedən yol mənə o gecəki qədər uzun gəlməmişdi.

– Hava soyuyub...

– Bilmirəm, hiss eləmirəm.

– Yəqin, mən üşüyürəm!

– Yəqin...

Qəbiristanın yanından keçirdik.

– Torpağın altı yatmaq çətin olar!

– Niyə belə danışırsan? Ağılına qəribə şeylər gəlir!

– Hə, doğrudu...

Nazik, hündür sərv ağacı cənazənin yanındakı qarovulçuya oxşayırdı.

– Eybəcər ağacdı...

– Eybəcərdir.

Bayquş sərv ağacının başında sirli-sirli vağıldayırdı.

– Murdar quşdu.

– Murdardı...
 – Hər gecə burdadı.
 – Hər gecə...
 – Elə bil ölürlə bir yerdə olmaq xoşuna gəlir.
 – Elə bil...
 – Sənə nə olub?
 – Heç nə! Mənə heç nə olmayıb! Sənə elə gəlir...
 Mən Daminqoya baxdım; o, meyit kimi ağarmışdı.
 – Xəstələnmişən?
 – Yox...
 – Qorxursan?
 – Qorxmaq? Mən? Kimdən qorxmalıyam?
 – Heç kimdən, qardaş, heç kimdən! Bunu elə-belə dedim.
 Senyorito Sebastyan söhbətə qarışdı:
 – Bəsdirin! Bircə o qalıb ki, indi də siz tutaşasınız.
 – Yox əşi...
 – Hələ çox var, Paskual?
 – Yox, nədi ki?
 – Heç.
 Elə bil kiminsə sehrli əli evimi get-gedə uzaqlaşdırırdı.
 – Birdən keçib gedərik?
 – Nə danışdığında! Yəqin, indi lampaları yandırılar.
 Yenə susduq. Lap az qalmışdı.
 – Yoxsa odu?
 – Hə.
 – Bəs niyə demirdin?
 – Nə üçün deməliyəm? Məgər sən bilmirsən?
 Evin sakitliyi məni təəccübləndirdi. Qadınlar, adəti üzrə, hələ burda olmalıydılar, onların boşboğazlığı sizə yaxşı məlumdu.
 – Deyəsən, yatırlar.
 – Ola bilməz! İşıqları yanır!
 Evə yanaşdıq: doğrudan da, işıq yanırı. Senyora Enqrasiya kandarda

oturmuşdu; sərv ağacındakı bayquş kimi vağıldayırdı, sifəti də elə ona oxşayırdı.
 – Siz burda neyləyirsiniz?
 – Səni gözləyirəm, oğlum.
 – Məni?
 – Hə.
 Senyora Enqrasiyanın müəmmalı danışığı ürəyimcə olmadı.
 – Buraxın mən keçim!
 – Getmə!
 – Niyə?
 – Çünki getmə!
 – Bura mənim evimdil!
 – Bilirəm, oğlum, çoxdan bilirəm...
 Ancaq evə girməyin lazım deyil.
 – Axı niyə?
 – Çünki olmaz, oğlum. Arvadının halı pisdi!
 – Pisdil?
 – Hə.
 – Ona nə olub?
 – Heç nə. Uşağı salıb.
 – Salıb?
 – Hə. Madyan onu belindən atıb...
 Hirsimdən gözüm ayağımın altını görmürdü, deyilənlər mənə çatmırdı.
 – Madyan hanı?
 – Tövlədə.
 Tövlənin ağıla açılan qapısının üst tiri alçaq idi. İçəri girəndə başımı əydim. Heç nə görünmürdü.
 – Ay səni, madyan!
 Madyan axura qısılmışdı. Bıçağı ehtiyatla açdım: belə anlarda bircə səhv addım fəlakətlə nəticələnə bilərdi.
 – Ay səni, madyan!
 Yenə xoruz banladı.
 – Ay səni, madyan!
 Madyan küncə sıxıldı. Ona arxa tərəfdən yaxınlaşdım. Heyvan qulaqlarını şəklemişi.
 – Ay səni, madyan!
 Hər şey bir anda bitdi. Üstünə yeriyib bıçaqla zərbələr endirməyə başladım; ona iyirmiyə yaxın bıçaq vurdum.

Madyanın gönü Sakariasın dərisindən qalındı... Tövlədən çıxanda qolum sızıldayırdı, əllərim biləyə qədər qanın içindəydi. Heyvan cıncırını da çıxarmadı. Yalnız tövşüyürdü; aygırı onun üstünə buraxanda heç belə tövşüməmişdi.

10

Dəqiq deyirəm, ancaq hirsim soyuyanda başqa cür düşündüm, həmin an isə beynimi bir fikir deşirdi – Lolanın uşağı axı biz evlənənə qədər də düşə bilərdi! Bu dərd, bu peşmançılıq da mənim başıma gəlməzdi!

Bu bədbəxt hadisə məni üzümüzdü, qara-qura fikirlər başımdan çıxmırdı; dilxor halda kənddə dolaşırdım, özümə gələnə qədər düz on iki ay ötdü. Bizə üz verən bədbəxtlikdən təxminən bir il keçər-keçməz Lola yenə uşağa qaldı və ilk dəfə olduğu kimi, səbirsizliyin, narahatlığın məni yenə diddiyini sevinclə hiss elədim: vaxt sürünürdü, istədiyim kimi tez keçmirdi, hara getsəm də, içimdəki acığı soyuda bilmirdim.

Adamayovuşmaz, qaraqabaq, xoflu olmuşdum, arvadım və anam isə mənim bu halımdan baş çıxara bilmədiklərinə görə, hamımız ehtiyatlı tərپənirdik, hər dəqiqə qalmaqal olacağından qorxurduq. Gərginlikdən üzülürdük, ancaq özümüz sanki onu qəsdən artırırıdık; hər şeydə eyham, hiylə, biclik görürdük. Bu ayların necə ağır keçdiyini təsəvvür eləyə bilməzsiniz!

Arvadımın yenə uşağı salacağı fikri məni dəli eləyirdi; dostlarım özümdə-sözümdə olmadığımı sezirdilər, Qığılıcım isə – o vaxt hələ sağ idi – mənə elə də mehribançılıq göstərmirdi.

Mən həmişəki kimi onunla danışırdım:

– Sənə nə olub, hə?

Gözlərindən yalvarış oxunurdu, tez-tez quyruğunu bulayırdı, zingildəyirdi; gözləri ürəyimi parçalayırdı. Onun da balaları bətnində boğulmuşdu. Buna necə kədərlən-

diyimdən xəbəri yoxdu. Ölü doğulan küçüklər üç dənə idi, – hamısı bir-birinə oxşayırdı, şirə kimi yapışqan, siçovul kimi dəmrovlı. Lavanda kolunun altında çala qazıb onları basdırdım. Təpəyə dovşan ovuna çıxıb, dincəlmək üçün dayananda, qaçıb balalarının qəbrini iyləyirdi.

Səkkiz aylığında, işlər artıq öz yoluyla gedib, senyora Enqrasiyanın məsləhəti sayəsində arvadımın hamiləliyi öz uğurlu sonluğuna yaxınlaşanda, vaxt azalanda, təhlükə sovuşanda, mənim həyəcanım, narahatçılığım elə həddə çatdı ki, çətin vəziyyətdən aqlımı itirmədən çıxaraq, daha heç nədən dəli olmayacağıma inandım.

Lola saat kimi işləyirdi: senyora Enqrasiyanın dediyi müddətdə – hər şey o qədər sadə oldu, hətta təəccübləndim, – ikinci oğlum, daha doğrusu, xaç suyuna salanda atasının, sadıq bəndənin şərafinə adını Paskual qoyduğumuz birinci oğlum dünyaya gəldi. Müqəddəs Eduardo günündə anadan olduğu üçün, adını Eduardo qoymaq istəyirdim, biz tərəflərdə adət belədi, ancaq o zaman çox mehribanlıq göstərən arvadım təkid elədi ki, uşağa mənim adımlı qoyaq və hissə qapıldığımızdan saqqızımı oğurladı. İndi özümün də inanmağım gəlmir, ancaq arvadımın mehribanlığı məni, biğ yeri tərلəyən oğlan kimi, yanıltıdı, and içirəm, o vaxt bu nəvazişə görə ona ürəkədən minnətdar idim.

Anadangəlmə möhkəm və güclü olan Lola iki günün içində elə qaydaya düşdü ki, sanki heç doğmamışdı. Həyatda çox az şey məni bu lövhə qədər sarsıdıb – Lola saçları dağınıq halda körpəni əmizdirir; bütün acılarımı unutmağa bircə bu bəs eləyirdi.

Mən saatlarla çarpayının yanında, döşəmədə oturdum. Lola utanırmış kimi astdan mənə deyirdi:

– Sənin üçün artıq birini doğmuşam...

– Hə.

- Güzəl birini...
- Şükürlər olsun.
- İndi onu qorumaq lazımdı.
- Hə, indi ancaq qorumalıyıq.
- Donuzlardan qorumalıyıq...

Zavallı qardaşım Marionun xatirəsi mənə rahatlıq vermirdi; əgər oğlumun başına elə bədbəxtlik gəlsəydi, əzabdan qurtarmaq üçün onu öz əllərimlə boğardım.

- Hə, donuzlardan...
- Həm də qızdırmadan.
- Hə.
- Günvurmadan da...

Bu bir əlcə tiffili – mənim oğlumu – bu cür təhlükələr gözlədiyini fikirləşəndə tüklerimiz biz-biz oldu.

- Onu çiçəyə qarşı peyvənd eləyərək.
- Qoy bir az böyüsün...
- Həmişə ayaqqabı geyindirərik ki, ayağını yaralamasın.
- Yeddi yaşı olanda isə məktəbə yollayırıq...

– Mən də ona ovçuluğu öyrəderəm...

Lola güldü – o, xoşbəxt idi! Nə gizlədim, Məryəm ana kimi qucağında körpə tutmuş bu qadına baxanda, mən də özümü xoşbəxt hiss eləyirdim.

– Biz onu adam arasına çıxaracağıq!

Hardan biləydik ki, dünyanı nizama salan Tanrı, bizim arzumuzu, bütün varımızı – oğlumuzu – əlimizdən alacaq, onu həyata qədəm qoymamış itirəcəyik! Niyə sevgi həmişə ona xüsusilə ehtiyac olanda bizi tərk edir?

İzahını bilməsəm də, uşaqla bu qədər fərəhlənməyimiz məni çox narahat eləyirdi. Ömür boyu fəlakəti əvvəlcədən hiss eləmişəm – bilmirəm, bu mənim xeyrimədi, ya ziyanıma – və üstündən bir neçə ay keçəndən sonra, elə bil bu duyumum korşalmasın deyə, ürəyimə daman yenə doğru çıxdı.

Arvadım tez-tez oğlumdan söhbət salırdı:

– O, gümrahdı, hə?

Körpədən belə tez-tez danışdığına görə arvadımdan zəhləm getməyə başlamışdı. Bilirdim ki, o bizi tərk edəcək və biz ümitsizliyə qapılacağıq, böyürtkən, gicitkan basmış, qurbağaların, kərtənkələlərin ümidinə qalmış xaraba yurd kimi kimsəsizləşəcəyik, – buna əmin idim, onun ölümünü duyurdum, gec-tez bundan qaça bilməyəcəyimizə şübhə eləmədim və ürəyimə damanlar qarşısında acizliyim mənə son dərəcə əzab verirdi.

Hərdən uşağa baxanda, gözlərim dolurdu. Ona deyirdim:

– Paskual, oğlum...

Yumru gözlərini üzümə dikib gülümsəyirdi. Arvadım söhbətə qarışırdı:

– Paskual, körpəmiz gümrahdı, hə?

– Hə, Lola. Təki həmişə belə olsun.

– Nəyə görə belə deyirsən?

– Körpə uşaqların necə zəif olduğunu özün bilirsən.

– O nə sözdü, pis şeylər düşünmə!

– Düşünmürəm, ancaq biz onu çox qorumalıyıq.

– Çox.

– Çalışaq, soyuqlamasın.

– Hə... Bu onu öldürərdi!

– Körpə uşaqlar soyuqdəymədən ölür...

– Bir az qapı-pəncərəni açıq qoysan...

Ölən quşlar, solan çiçəklər kimi, söhbət də yavaş-yavaş sönüb gedirdi, yelçəkəndə soyuqlayan körpələr də o cür müticəsinə, yavaş-yavaş ölür...

– Mən qorxuram, Paskual.

– Nədən?

– Birdən ölər?

– Nə danışırısan!

– Uşaqlar bu yaşda çox zəif olur!

– Bizim körpə möhkəmdi, bədəni çəhrayıdı, həmişə gülür.

– Elədi, Paskual. Mən axmağam!

Körpəsini sinəsinə sıxıb əsəbi halda güldü.

– Qulaq as.
 – Nədi?
 – Karmenin uşağı nədən öldü?
 – Nəyinə lazımdı?
 – Necə yeni? Bilmək istəyirəm...
 – Deyirlər, burnu axırmış.
 – Qapı-pəncərəni açıq qoyublar?
 – Deyəsən.
 – Yazıq Karmen, oğluna görə necə sevinirdi! Sifətdən atasının özünü, deyirdi, yadındadı?
 – Yadımdadı.
 – Nə qədər çox istəsən, itki bir o qədər acı olur...
 – Elədi.
 – Hər uşağın alın yazısını, nə qədər yaşayacağını adam əvvəlcədən bilsəydi...
 – Sus.
 – Niyə?
 – Sənə qulaq asa bilmirəm!
 Lolanın sözləri başıma daş kimi dəyirdi.
 – Eşitdin?
 – Nəyi?
 – Pəncərəni.
 – Pəncərə?
 – Cırıldadı, elə bil yel çəkir...
 Pəncərənin cırıltısına bir ufultu da qarışdı.
 – Uşaq yatır?
 – Hə.
 – Deyəsən, yuxu görür.
 – Eşitmirəm.
 – Həm də inildəyir, elə bil harasıa ağrıyır...
 – Sənə elə gəlir.
 – Təki elə olsun! Ona canım qurban...
 Uşağın yataq otağındakı iniltisi küləyin yırğaladığı palıd yarpaqlarının xışiltısına oxşayırdı.
 – İnildəyir!
 Lola körpəyə baş çəkməyə getdi; mən eşmə çəkə-çəkə mətbəxdə qaldım – bədbəxtlik məni həmişə eşmə çəkəndə haqlayır.

O bir neçə gün də yaşadı. Biz onu torpağa tapşıranda on bir aylıq idi – məkrli soyuqdəymə on bir aylıq həyatı və zəhməti puç elədi...

11

Əlbəttə, keçmiş və gələcək günahlarıma görə Tanrı məni cəzalandırdı! Əlbəttə, Tanrının yaddaşına yazılıb ki, bədbəxtlik – mənim yeganə qismətim, kədərli günlərimə aparan yeganə yoldur! İnanın mənə, bədbəxtliyə öyrəşmək olmaz: hər dəfə özümüzü aldadırıq ki, bu bəla – axırıncıdır, ancaq sonra daha betərinin irəlində olduğunu görürük...

Lola uşaq salanda, Sakariasla dalaşanda çəkdiyim iztirablar, qarşıda hələ nələr olacağını güman etmədiyimə görə idi.

Paskual bizi tərk eləyəndə, yanımda üç qadın varıydı, bu üç qadınla məni hansısa tellər bağlayırdı, ancaq hərdən onların ilk qarşıma çıxan adamdan mənə heç də yaxın, doğma olmadığını hiss eləyirdim və inanın, bu üç qadından heç biri nəvazişlə, hansısa bir sözlə itkimin ağırlığını yüngülləşdirməyi bacarmadı; əksinə, həyatımı zəhərləmək üçün elə bil sözü bir yerə qoymuşdular. Bu üç qadın mənim arvadım, anam və bacımdı.

Kimin ağılına gələrdi, ancaq onların dərdimə şərik olacağına çox ümid eləyirdim!

Qadınlar dolaşa kimidir – nankor və kinlidilər.

Elə hey təkrarlayırdılar:

– Lənətə gəlmiş külək mələyimizi apardı!

– Göylərə, bizim kimi günahkarlardan uzağa apardı!

– Ay parçası kimi balamızı apardı!

– O necə əziyyət çəkdi!

– Mənim əllərimdə canını tapşırdı!

Dəfndəki ah-fəğan gecə əyyaşlığı kimi kədərli və cansıxıcı, eşşəyin yerışı kimi ağır və könülsüzdü.

Günlərlə, həftələrlə beləcə davam elədi... Bu, dəhşət idi, göylərin cəzası, Tanrı lənətiydi. Mən özümü zorla saxlayırdım.

“Sevgi, – mən fikirləşirdim, – iradələrimdən asılı olmayaraq, onları amansızlaşdırır”.

Onları eşitməməyə, kukla teatrında olduğu kimi çıxarıqları oyunlara baxmamağa, fikir verməməyə, sözlərini ürəyimə salmamağa çalışırdım... Deyirdim, vaxt keçdikcə dərd dərilmiş qızılgül kimi solar və mümkün qədər az əzab çəkmək üçün sükutumu ən qiymətli şey kimi qoruyurdum. Məni xoşbəxt etməyən bu mənasız arzuların xəyallarımda kök salmasını Tanrı necə də rəva görür!

Günəşin batmasından, oddan, quduzluqdan qorxan kimi qorxurdum; axşam saat yeddiyə yaxın mətbəxdə lampanı yandırmaq mənim üçün gün ərzində ən əzablı iş idi. Hər şey oğlumu xatırladırdı – kölgələr, alovun yanıb-sönməsi, gecə səsləri... O səslər ki, zorla eşidilir, ancaq qulaqlarında elə cingildəyir, elə bil zindanı çəkilə döyürlər.

Qarğa kimi qara yas paltarında üç qadın meyit kimi dinməzəcə, sərhəd keşikçisi kimi qaşqabaqlı oturublar. Sükutun buzunu sındırmaq üçün hərdən onlarla danışırım.

– Havalar soyuqdu.

– Hə...

Yenə susduq. Mən geri çəkilmədim.

– Senyor Qreqorio, deyəsən, qatırını satmaq fikrindən daşınıb. Yəqin, özünə lazımdı.

– Hə...

– Siz çaya getmişdiniz?

– Yox...

– Qəbirstana?

– Ora da yox...

Onları bu vəziyyətdən çıxarmaq heç cür mümkün deyildi. Həyatımda nə əvvəl, nə sonra heç kimə bu qədər dözüm göstərməmişəm. Özümü elə aparırdım,

guya onların qəribəliyini sezmirəm, istəyirdim qalmaqaldan qaçam, ancaq buna baxmayaraq, mərəkə qopdu, xəstəlik və yanğın kimi, günəşin çıxması, ya ölüm kimi, heç nə onun qarşısını almaq gücündə deyildi.

Ən dəhşətli fəlakət insana canavar kimi xəlvətcə yaxınlaşır və əqrəb kimi qəfil çalır.

Hələ də qarşımda oturublarmış kimi, onları təsvir eləyə bilərəm, – dodaqlarında sevgi hissi ölmüş qadınların istehzal təbəssümü, baxışları divarı deşib, evdən çox-çox uzaqlara dikilib. Dəqiqələr insafsızcasına uzanır, səsləri elə bil o dünyadan eşidilir...

– Gecə düşüb.

– Görürük...

Bayquş, yəqin, sərv ağacına qonub.

– O gecə də beləydi...

– Hə.

– Bundan bir az gec olardı...

– Hə.

– Zalım külək hələ çöllərdə uçurdu...

– ...

– Zeytunluqda dolaşırdı...

– Hə.

Sükut zəng səsi kimi yenə otağı doldurdu.

– O külək indi harda uçur?

– ...

– O zalım külək!

Lola ləng cavab verdi:

– Bilmirəm...

– Yəqin, dənizə uçub!

– Körpələri öldürüb...

Heç yaralı şir də dişlərini mənim arvadım kimi qıcamazdı.

– Doğub nar kimi çatlayırsan! Xeyri nədi? Doğduğunu külək aparsın? O bunun cəzasını çəkəcək!

– Əgər bataqlığa damcı-damcı yığılan su, o küləyi batıra bilsəydi!

Davamı gələn sayda

ENN SEKSTON

Amerikalı şairə, yazıçı.

9 noyabr 1928-ci ildə ABŞ-ın Massachusetts ştatının Nyuton şəhərində anadan olub, 1974-cü il noyabrın 4-də intihar edib.

Son dərəcə açıq-saçıq lirik şeirləriylə məşhurlaşan şairə 1967-ci ildə "Yaşa, ya da öl" şeirlər kitabına görə Pulitser mükafatına layiq görülüb. Uzun müddət əzab çəkdiyi ruhi sıxıntılar lirikasının əsas mövzusu olmuşdur.

"Ürəkdə iynə", "İkili surət", "Məhəbbət poeması" və bir sıra başqa əsərlərin müəllifidir.

ENN SEKSTON

EY MƏRYƏM, KÖVRƏK ANA...

Ey Məryəm!
 Kövrək ana...
Məni eşit...
eşit məni daha...
Dilini bilməsəm də
 Sən eşit məni...
Axı bu yarıcan,
xəstəhal övlad
sənindi...

Əlimin içində
 yonulub-yontanmamış,
 gümüşü təsbeh...
hər muncuğu dəyirmi,
 daş kimi soyuq...
Hər biri bir anlam,
Hər biri fələk...
Barmaqlarım arasında
 Balaca, qara mələk...
Mən ki Allaha inanmırdım...

Ey Məryəm, kövrək ana!
İzn ver, dəyişim
gözəlləşim mən...
İzn ver, çirkinəm,
bunu bilirəm...
İzn ver, dəyişim,
Nolar, izn ver...

İndi keçmişimdə
 itib batmışam...
Dağınıq xəyallar səhralığında
 azıb qalmışam...
Mənzilim masalar, kətilər dolu
Çarpayım bomboşdu,
 mən – düşmədə...
Ruhum da itibdi...
 Ruhsuzam daha...

40

2015

Enn Sekston. Şeirlər

Orijinaldan sətiri tərcümə əsasında
çevirdi: Zakir Fəxri

Ey Məryəm,
 kövrək ana...
Eşit məni, deyirəm,
Söz-söz inildəyirəm...
Ey uca Yaradan!
Hiss eləyirəm...
necə dodaqlarım
dodağına toxunur...
Bəlkə də
son nəğməm oxunur
 dodaqlarında...

Dalğa-dalğa mənə sarı
çırpılan
 muncuqları sayıram...
Olsun, can üstəyəm mən
bu bürkülü yay günü
 çarəsiz bir xəstəyəm.
Məni tək bir dinləyən
başımın üstündəki
bu boş pəncərə...
Ağrılar sinəmə saplanır
 dönüb xəncərə

İçi boş...
qəlsəməsində nəfəs tükənən
bir böyük balıq kimiyəm...
Addım-addım, mənə sarı
ölüm saatım gəlir...
İçimdə, ovcumda
adı ölüm qoxuyan
bir dalan var qarşıda...
ona sarı ləpələrin üstüylə
üzən təki gedirəm...

Bir gərəksiz bədənəm
İçi sökük xaraba...
Xalçanın üzərində
ittək bükülüb yatan,
bu bədən tərkdir edilib.
Eh, Məryəm, kövrək ana...
Eşit, eşit məni bir daha...

MÜVAZİNƏT

Buludların köçüylə
Göydə veyillənəndə
Fevral yuxularında
İlk görüş yerimizdə
sevgini gözləyəndə
Yellənən quşlar gördüm
Ağac budaqlarında...
Quşların sayı artdı
sayalı yuvalarda...
Körpə quş həvəsiylə
göylərdə havalanıb
uçuşub asta-asta
torpağın dizlərinə
qonmaq istəyi gördüm
quşların süzməsində...

Od-alov püskürən avqust günləri
göydə veyillənib xatırladıqca
o uzaq illərdə qalan sevgimi
Anladım hər şeyi...
Anladım, andım...

Payızın solğun telini
Yerə düşən xəzəli
dimdikləyən quşları gördüm
açıq yuvalarda mən...
Cənuba doğru uçuşub
göydə nöqtətək süzüb
özündən nişan qoyan
quşları gördüm...
Bu quşlar
göylər bəzəyi...
Bu quşlar yanaqda
xala bənzəyir...

Gördüm ki, bu quşlar
havanı ələk-vələk edib
nəsə axtarırlar
göylərdə... nəsə...
Gördüm,
quş lələyi
qanaddan qopub
enir Yer üzünə
havada süzə-süzə...

ULDUZLU GECƏ

Bu şəhər mövcud deyil
olmayıb elə bil heç...
Alovlanan səmadan
bir qarasaçlı ağacdı
sürüşüb yerə enir,
Sanki batmış bir qızcığaz
Suyun dibinə sinir...

Bu şəhər mövcud deyil
olmayıb elə bil heç...
Ulduzlarla gizlənpaç oynayır gecə...
On bircə ulduzla
alışır gecə...
Eh, ulduzlu, ulduzlu gecə
İşıqların göyləri bəzər...
Bu, mənim ölüm arzuma
Gör necə bəzər...

42

2015

Hər şey hərəkətdə,
hər şey diridi...
Bədirlənmiş Ay da
Budu, görsənir...
özünü narıncı zəncirləriylə
bizə göstərir...
Bax, bu odur
Görünməz ulduzları
bir-birinin ardınca
içinə alan
qosqoca ilan...
Eh, ulduzlu, ulduzlu gecə,
Sənin işıqların göyləri bəzər...
Bu, mənim ölüm arzuma
gör bir, necə bəzər...
Bu dünyadan –
nəhəng əjdaha bətninə
sümrülmüş, udulmuş
bu gecənin içindən...
bayraqsız,
hay-küysüz ayrılmaq,
qopmaq istəyirəm mən...
Yox olanda var olub
rahatlıq tapmaq istəyirəm...

Enn Sekston. Şeirilər

DƏLİLİK

Mən heç tənbel deyiləm
Köhnə vərdişlərimi
Bir kənara gizləyib
Ruhumu kökləyir,
təzələyirəm...
Hər gün, hər gün, hər saat
Yaradanın adını
 həkk edirəm qəlbimə.
Allaha çox inanır
 mənim bu çap maşınım.
Qıvraq çevikliyiylə
diri canavar təki
durmadan işləyir o...

Mən heç tənbel deyiləm
Deyirlər ki,
tənbel insan
göy üzünə baxanda,
mələklər bağlayır pəncərələri.
Tənbel adam
gözlərini çəkməyincə göylərdən,
bağlı saxlayarlar
 bu nəfəsiyi.
Siz ey gözəl mələklər!
Açın pəncərələri!
Onları açıq tutun
Əllərim çata bilsin
Nə varsa oralarda
mənim əlimə gəlsin...
Axı onlardı deyən
dənizin ölmədiyini...
Nəfəssiz, boz palçıqın
 yaşamaq istəyini
 onlardı deyən mənə.
Onlardı mənə deyən
 bu müqəddəs torpaqda
 mənə görə yeriyib
müqəddəs İsa Məsih...
Bəlkə də bu dəlilik
qəlbimi parçalayan
bu kəskin ağrılar açacaq
üzümə bağlı qalan
o pəncərələri...
Taybatay açacaq

ingilis hamamının
qapılaritək...

XATIRLAMA

Avqustun birindən
səs-səsə verdilər
 gözlərə görünməz
cırcıramalar...
Hər yanı bürüdü
solğun, sarı ot...
saralmış çəmən –
çətənə lifitək
cod...
Biz ayağı yalın...
İyunun iyirmisiydi...
O zaman
 sübh tezdən yuxudan durub
 ayağa qalxmağı
 biz unutmuşduq...
Saat zəngini də
burub qurmağı
yaddan çıxarmışdıq
 o zaman...
O gecə
 köhnə bir badəyə
 isti cecədən süzüb
dinməz-söyləməz
 gecə keçirdik...
Gözdən uzaq yerlərdə
Günəş də qızarırdı...
Al-qırmızı şlyapatək
Uzaq, sakit üfüqdə...

Saçlarıma lent vurub
Arxadan bağladım mən...
Sizsə mənə dediniz
puritanlı lordların
xanımlarına bənzəyirəm...
Bu bənzətmə olsun ki
bəlkə də bir təsəlli
 içinizi göynədən
acı-ağrıydı bəlkə...
Ən çox yadımda qalan –
sizin otaq qapısı...
 üzü mənə açılan...

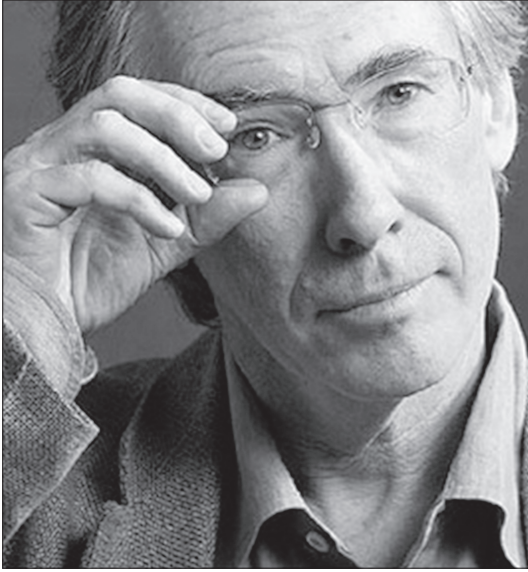
Buker mükafatı laureatları

44

2015

Buker mükafatı laureatları. İen Makyuen

Məşhur ingilis yazıçısı İen Makyuen 1948-ci ildə Oldersot şəhərində dünyaya gəlir. Atasının orduda xidməti ilə əlaqədar gələcək yazıçının uşaqlıq illəri Uzaq Şərqdən Almaniyaya, Şimali Afrikaya qədər dünyanı dolaşmaqla keçir. O, 1970-ci ildə İngiltərənin Sasseks Universitetinin İngilis ədəbiyyatı fakültəsini bitirir və East Anqlia Universitetində Yaradıcı yazı üzrə magistr dərəcəsi qazanır. Makyuen ədəbiyyat səhnəsinə 1970-ci illərin ortalarında iki hekayələr toplusu ilə çıxır: "İlk eşq, son mərasimlər" (1975) və "Mələflərin arasında" (1976). Hər iki kitabda seksual anomaliyalardan, qəhrəmanların fikrindən çıxmayan kabuslardan, qəribə personajlardan bəhs edilir. Əsərləri ona Macabre (Qorxunc) təxəllüsünü qazandırır. Çox keçmədən, 1976-cı ildə

İEN MAKYUEN

Makyuen ilk hekayələr toplusuna görə nüfuzlu "Somerset Moem" mükafatına layiq görülür.

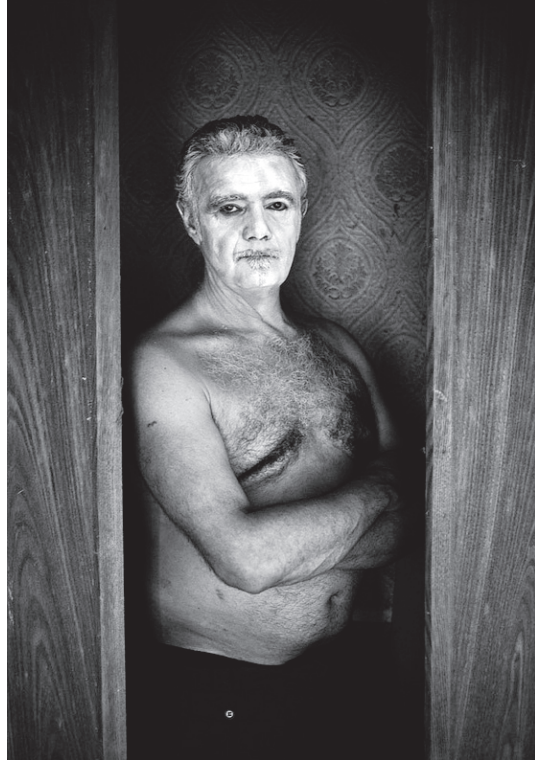
1980-ci illərdə o, əsasən, kino və televiziya üçün ssenarilər, eləcə də, "Yadların təsəllisi" və "Zaman içində uşaqlıq" romanlarını yazır. Makyuen yaşa dolduqca əsərlərində incest, sadizm və psixi davranış pozuntuları kimi mövzulardan uzaqlaşaraq, insan faciələrinin təhlilinə yönəlir. 1987-ci ildə "Zaman içində uşaqlıq" romanına görə Vİtbred mükafatını alır. "Beton bağ", "Yadların təsəllisi", "Dözülməz sevgi" romanları əsasında filmlər çəkilir. Əsərləri yeddi dəfə "Buker"ə namizəd göstərilən yazıçı, bu mükafatı 1998-ci ildə "Amsterdam" romanına görə alır. 2001-ci ildə yazdığı "Arınma" romanı "Times" jurnalı tərəfindən ilin ən yaxşı romanı seçilir və Buker mükafatının qısa siyahısına düşür. Bu gün Makyuen çoxsaylı yazıçıların arzu edəcəyi mövqedə qərarlaşıb. Onun kitabları həm bestsellerə çevrilir, həm də tənqidçilər tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. "Times" jurnalı Makyuenin adını Britaniyanın "1945-ci ildən sonra ən böyük yazıçıları" siyahısına daxil edib.

ŞKAF-ADAMLA SÖHBƏT

(hekayə)

Soruşursunuz, o qızı görəndə neylədim? Qoy deyim. Oradakı şkafı görürsünüz, otağın böyük hissəsini tutur. Qayıdıb bura qaçdım, şkafa girib əlimə güc verdim. Elə düşünməyin ki, qızı təsəvvür edirdim. Yox. Belə bəs elədi. Təsəvvürümdə boyumun bir metrden az olduğu günlərə qayıtdım. Onda daha çox ehtiraslanıram. Bilirəm, indi fikirləşirsiniz ki, murdarın, pozğunun birisiyəm. Amma, heç olmasa, sonra əllərimi yudum. Bəziləri heç onu da eləmir. Xeyli yüngülləşdim. Sakitləşdim, başa düşürsünüz? Daha nə? Aha, mənə qınamırsınız. Mərc gəlirəm ki, təmiz bir evdə yaşayırsınız, arvadınız döşək ağlarını yuyur, insanlar haqqında məlumat toplamaqdan ötrü dövlət sizə pul ödəyir. Yaxşı, bilirəm ki, siz... nə idi o?... hə, sosial işçisiniz, mənə kömək etməyə çalışırsınız. Amma mənə qulaq asmaqdan başqa yaxşılıq edə bilməzsiniz. Olsun, danışmaq da xoşdur. Özüm haqqında danışacağam.

Atamı heç vaxt görməmişəm, mən doğulmamışdan əvvəl ölüb. Məncə, bütün tərslilər də elə buradan başlayıb. Məni anam böyüdü. Başqa heç kim. Staynsda çox böyük bir evdə yaşayırdıq. Anam başdanxarab idi, bu xüsusiyyət mənə də elə ondan keçib. Bircə arzusu var idi: çoxlu uşaq sahibi olmaq, amma təzədən ərə getmək istəmirdi. Əlində isə bircə

mən var idim. Ömrü boyu arzuladığı bütün uşaqları əvəz etmək mənim boynuma düşürdü. Böyüməyimə cidd-cəhdlə mane olmaq istəyirdi və uzun müddət buna nail ola bildi. On səkkiz yaşına çatana qədər ağıllı-başlı danışa da bilmirdim. Məktəbə getməmişdim, mənə evdə saxlayırdı, deyirdi ki, orada uşaqlarla pis rəftar edirlər. Gecə-gündüz qolunu boynuma salır, məndən ayrılmırdı. Artıq beşiyimə sığmadığımı görmək üreyincə olmadı. Hərracdan mənə qoruyucu kənarları olan xəstəxana çarpayısı almışdı. Belə qeribəlikləri çox idi. Evdən çıxıb gedənə qədər o çarpayıda yatdım. Adi çarpayıda yata bilmirdim, elə bilirdim yıxılıram, ona görə

də yuxuya gedə bilmirdim. Artıq anamdan beş santimetr hündür olsam da, yaxamda döşlüklə yemək yeyirdim. Xəstə idi, çəkic, mismar və bir neçə taxta parçası götürüb, mənim üçün hündür uşaq stulu hazırlamışdı. On dörd yaşım var idi. Təsəvvür eləyə bilərsiniz, üstündə oturan kimi, o əcaib stul necə parça-parça oldu. İlahi! Hələ mənə yedirdiyi sıyığı demirəm. Ona görə qarnım hələ də mənə əziyyət verir. Özümün heç nə eləməyimə imkan verməzdi, hətta çimməyimə də. Onsuz hərəkət edə bilmirdim, xoşuna gəlirdi ləçərin.

Böyüdükdən sonra niyə qaçmadım? Deyə bilərsiniz ki, məni saxlayan heç nə yox idi. Bura baxın, heç ağılıma da gəlməyib. Heç ağılıma da gəlmirdi ki, başqa cür də yaşamaq olar. Üstəlik, evdən əlli metr uzaqlaşan kimi qorxudan özümü batırırdımsa, necə qaça bilərdim. İş tapmaq bir yana, ayaqqabımın bağlarını güclə bağlayırdım. Elə bilərsiniz, indi heyfilsilənirəm? Sizə gülməli bir söz deyim. Özümü bədbəxt hiss eləmirdim. Həqiqətən, anam pis qadın deyildi. Mənə kitablar oxuyardı, kartondan əşyalar düzəldərdik. Meyvə yeşiklərindən özümü-zə oyuncaq teatr hazırlamışdıq, kağızdan və kartonlardan adamlar düzəldirdik. Yox, başqalarının haqqımda nə düşündüyünü öyrənənə qədər özümü pis hiss etmirdim. Məncə ömrümün axırına qədər həyatımın ilk iki ilini təkrar-təkrar yaşaya və bədbəxt olmadığımı düşünə bilərdim. Anam yaxşı qadın idi, həqiqətən. Bir az dəli idi, vəssalam.

Necə böyüdüm? Deyim də. Böyüməmişəm, özümü elə göstərirəm. Sizin qeyri-ixtiyari gördüyünüz bütün işlərə mən güc sərf edirəm. Səhnədəki aktyorlar kimi hər addımı düşünüb atıram. Əlimi

qoynuma qoyub stulda oturmuşam, amma sizinlə danışmaqda, yerdə uzanıb öz-özümə qığıldamaq istəyirəm. Elə bilirsiniz, zarafat edirəm. Səhər paltarımı dəyişmək hələ də vaxtımı çox aparır, son zamanlar heç özümü əziyyətə də salmıram. Çəngəl-bıçaqla yeyə bilmək üçün nə qədər əziyyət çəkdiyimi də gördünüz. Kimsə gəlib başımı sığallayaraq qaşığıla xörəyimi yedirsəydi, daha xoş olardı. Mənə inanırsınız? Mədənizi bulandırırım? Məncə, bundan iyrenc heç nə ola bilməz. Odur ki, məni bu hala saldığına görə anamı gözümün qabağına getirib üzünə tüpürürəm.

Sizə özümü böyük adam kimi göstərməyi necə öyrəndiyimi danışacağam. On yeddi yaşım olanda, anamın cəmi otuz səkkiz yaşı vardı. Hələ də cazibədar qadın idi, yaşından çox gənc görünürdü. Fikri-zikri mən olmasaydım, asanlıqla ikinci dəfə ailə qura bilərdi. Amma məni "bətlinə qaytarmağa" çalışmaqdan başqa heç nəyə macalı yox idi. O cavan oğlanla qarşılaşana qədər. Sonra vəziyyət birdən-birə dəyişdi. Mənə düşkünlüyü bir gecənin içində yox oldu. İllərlə, özünü məhrum etdiyi seks həyatının heyfini çıxmağa başladı. Onsuz da sağlam olmayan başına oynasından sonra tamam hava gəlmişdi. Oğlanı evə gətirmək istəsə də, on yeddi yaşlı uşağın onu qorxudub qaçıracağından çəkinib cəsarət eləmirdi. Odur ki, iki aya on yeddi il böyüməli idim. Yeməyi tüpürəndə, sözləri səhv deyəndə, hətta eləcə durub ona baxanda, məni döyməyə başladı. Axşamlar məni evdə tək qoyub gəldirdi. Bu sərt təlim-tərbiyə məni əldən saldı. On yeddi il üstümdə əsən adam birdən-birə mənə düşmən kəsilmişdi. Baş ağrıları mənə başladı. Sonra ürəkkeçmələr, xüsusən,

axşamlar o getməyə hazırlaşanda. Əllərim, ayaqlarım, dilim sözümə baxmırdı. Hər şey qorxulu yuxu kimi idi. Sonra hər yer qaralır, gözlerimə zülmət çökürdü. Gözümü açanda görürdüm ki, qaranlıq otaqda nəcisin içində uzanmışam. Anam isə çoxdan gedib.

Deyəsən, o, oynaşını evə gətirəndə tutmalarım azalmışdı. Nisbətən abırlı görünürdüm, artıq ona təqdim edilə bilirdim. Anam oğlana ağıldankəm olduğumu dedi. Yalan deyildi. Oğlanı yaxşı xatırlamıram, yadımda ancaq o qalib ki, yekəpər idi və yağlı uzun saçını arxaya darayırdı. Həmişə mavi kostyumlar geyinirdi. Klephemdə qarajı var idi, iri-cüssəli olduğuna və həyatda uğur qazandığına görə mənə ilk baxışdan nifrət elədi. O vaxt necə göründüyümü təsəvvür edə bilərsiniz, evdən, demək olar, heç vaxt çıxmamışdım. İndikindən də arıq və zəif idim. Mən də ona nifrət edirdim, çünki anamı əlimdən almışdı. Birinci dəfə anam məni təqdim edəndə başı ilə salam verdi və bir də heç vaxt məni dindirmədi. Məni heç görmürdü də. O qədər yekə, güclü və özünə aşıq idi ki, mənim kimi insanların mövcud ola biləcəyi ağılına sığmırdı.

Evimizə tez-tez gəlməyə başlamışdı, çox vaxt anamı harasa aparmağa gəlirdi. Mən televizora baxırdım. O vaxt özümü çox tənha hiss edirdim. Gecə verilişləri bitəndə, mətbəxdə anamı gözləyə, on yeddi yaşım olsa da, çox ağlayardım. Bir səhər aşağı endim, anamın sevgilisinin xələtdə səhər yeməyi yediyini gördüm. Mətbəxə keçdim, üzümə də baxmadı. Anama baxdım, özünü elə göstərdi ki, guya fikri-zikri yuduğu qabdadır. Oğlan həmişəlik bizə köçənə qədər tez-tez evimizdə qalmağa başladı. Bir axşam

geyibib-kecinib evdən çıxdılar. Evə sərxoş qayıtdılar, elə hey gülür, ayaq üstə dayana bilmirdilər. Görünür, çox içmişdilər. Həmin gecə anam dedi ki, artıq evləniblər və bundan sonra ona ata deməliyəm. Mənim üçün bu dünyanın axırı idi. Ən güclü ürəkkeçmə o vaxt oldu. Necə ağrılı olduğunu izah edə bilmərəm, bir saata yaxın çəksə də, elə bilirdim, günlərlə davam edib. Gözümü açanda anamın üzündəki ikrah ifadəsini gördüm. Belə qısa müddətdə insan nə qədər dəyişə bilərdi. Həmin baxışı görəndə başa düşdüm ki, o da mənə atam qədər yaddır.

Üç ay onlarla yaşadım, sonra məni göndərməyə ev tapdılar. Bir-birləri ilə o qədər məşğul idilər ki, məni heç görmürdülər də. Mənimlə, demək olar kəlmə kəsmir, yanlarında olanda bir-birləri ilə danışmırdılar. Bilirsiniz, öz evim olsa da, oradan getdiyim üçün sevinirdim, gedəndə bir az ağladım. Amma onlardan ayrıldığıma görə daha çox sevinirdim. Məncə, onlar da məni axırıncı dəfə gördüklərinə görə sevinirdilər. Məni apardıqları ev pis yer deyildi. Harada olduğumun mənim üçün fərqi yox idi. Mənə öz qayğıma qalmağı öyrətdilər, hətta oxumağı və yazmağı da öyrənməyə başlamışdım, amma indi, demək olar, tamam yadımdan çıxıb. Mənə göndərdiyiniz anketi oxuya bilməmişdim. Biabırçılıqdı. Nə isə, orda pis yaşamırdım. Orda əcaib adam çox idi, odur ki, özümdən daha əmin idim. Həftədə üç dəfə məni və daha bir neçə nəfəri emalatxanaya aparırdılar, orda saatları təmir etməyi öyrəndik. Guya evdən getdikdən sonra bu yolla dolanmalı idim. Hələ bu yolla bir penni də qazanmamışam. İş axtarırsan, peşəni harada öyrəndiyini soruşurlar. Cavabı

eşidəndən sonra isə səni görmək belə istəmirilər. Ən yaxşısı da bu oldu ki, o evdə mister Smitlə tanış oldum. Bilirəm, ən adi addır. Özü də çox adi görünürdü. Əslində isə qeyri-adi insandı. Evin məsuliyyəti onun üzərindəydi. Mənə oxumağı öyrətməyə çalışan da o idi. Pis öyrənmirdim. Evdə "Hobbit"i təzəcə oxumuşdum, çox xoşuma gəldi. Evdən gedəndən sonra belə şeylərə vaxtım qalmadı, amma qoca Smit məni öyrətmək üçün çox çalışmışdı. O, mənə çox şey öyrətdi. Ora gələndə sözləri hələ də düz deyə bilmirdim. Mən danışanda hər sözümü düzəldirdi. Sonra sözləri öz dediyi kimi təkrarladır. Bir də deyirdi ki, daha zərif hərəkət etməliyəm. Bəli, zərif. Otağında nəhəng valoxudan var idi. Valı oxudur, istəyirdi ki, rəqs edim. Əvvəl özümü axmaq kimi hiss etdim. Sonra mister Smit dedi ki, harada olduğumu unutmamalı, özümü sıxmamalı, musiqiyə uyğun hərəkət etməliyəm. Qollarımı yelləyə-yelləyə, yeri təpikləyə-təpikləyə otaqda atılıb-düşür, ümid edirdim ki, pəncərədən baxan yoxdur. Sonra oynamaqdan xoşum gəlməyə başladı. Özündən getmək kimi idi, amma xoşuma gəlirdi. Həqiqətən özümü unudurdum, təsəvvür edirsiniz? Sonra musiqi kəsilirdi, tər içində fısıldaya-fısıldaya dayanırdım, özümü dəli kimi hiss edirdim. Həftədə iki gün – bazar ertəsi və cümə günləri onun üçün rəqs edirdim. Bəzən mister Smit val oxutmaq əvəzinə, özü pianoda çalırdı. Belə rəqs etməyi sevməsəm də, heç nə demirdim, mister Smitin xoşuna gəldiyini görüb susurdum.

Sonra mənə şəkil çəkdirməyə başladı. Özü də adi üsulla yox. Deyək ki, ağac çəkmək istəsəniz, aşağısını qəhvəyi, yuxarisını yaşıl rəngləyərəniz. O deyirdi ki,

belə düz deyil. Orada böyük bağ var idi, bir gün məni qocaman ağacların yanına apardı. Birinin altında dayandıq, nəhəng ağac idi. Dedi ki... necədir?.. Ağacı hiss etməli və onu yenidən yaratmalıyam. Nə demək istədiyini gec başa düşdüm. Həmişəki kimi çəkməyə davam etdim. Sonra mənə nə demək istədiyini göstərdi. Dedi ki, təsəvvür elə ki, bu palıd ağacını çəkmək istəyirsən. Ağılına hansı sözlər gəlir? Böyüklük, möhkəmlik, qaranlıq. Kağızda qalın qara xətlər çəkdi. Nə demək istədiyini başa düşdüm. Əşyaları yox, onlara baxanda hiss etdiklərimi çəkməyə başladım. Mister Smit öz şəklini də çəkirdi. Qərribə sarı-ağ rəngli fiqurlar çəkdim. Sonra isə anamı. Kağızı qırmızı, iri ağızlarla doldurdum, – onun dodaq boyası idi – aralarını qara rənglə boyadım. Çünki ona nifrət edirdim. Əslində isə, o qədər də yox. Sonralar şəkil çəkməyi tərgitdim – başımı qarışdıranda o, yadıma düşür...

Sizi bezdirərsən, deyin. Bilirəm, çox adamla görüşməlisiniz. Mənimlə oturub qalmaq üçün səbəb yoxdur. Yaxşı. Evin qaydalarından biri bu idi ki, iyirmi bir yaşında çıxıb getmək lazımdı. Yadımdadır, vidalaşanda mənə tort hazırladılar. Amma mən tort xoşlamıram, başqa uşaqlara verdim. Mənə tövsiyə məktubları və yanına getməli olduğum insanların adlarını, ünvanlarını verdilər. Amma kömək almaq istəmədim. Ömrü boyu başqalarının (hətta niyyətləri yaxşı olsa da) himayəsində yaşamış insan üçün bu çox vacibdir. Odur ki, Londona gəldim. Əvvəl qorxmurdum, elə bilirdim Londonda yaşamağa gücüm çatır. Bura birinci dəfə gələn adama hər şey yeni görünür, həyəcanlanırsan. Masvel Hilldə bir otaq tapdım və iş axtarmağa başladım. Daşmaq, qazmaq, ya da yük qaldırmaq tələb olunan işlərə məni götürmürdülər, öteri

süzüb deyirdilər ki, yaramıram. Axırda bir oteldə iş tapdım – qab yuyurdum. Qəşəng yer idi – qonaqların olduğu hissə. Tünd-qırmızı xalçalar, büllur çilçıraqlar və dəhlizin bir küncündə kiçik orkestr. Ora birinci gün səhvən gedib çıxmışdım. Mətbəx o qədər də qəşəng deyildi. Əslində çirkli donuz damı idi. Deyəsən, işçi çatışmazlığı var idi, çünki məndən başqa qab yuyan yoxuydu. Hər nə idisə, qırx beş dəqiqəlik nahar fasiləsi ilə gündə 12 saat tək işləməli idim.

Nə iş saatlarına, nə də işə etirazım yox idi, həyatımda ilk dəfə özümü dolandırdığıma görə sevinirdim. Yox, məni tənge gətirən baş aşpaz oldu. Maaşları o paylayırdı, həmişə pulumu əskik verirdi. Qalan pul, əlbəttə, birbaşa onun cibinə gedirdi. Özü də bədheybətın biriydi. Heç kəsin üzündə o qədər sızanaq görməzsiniz. Üzündə, alnında, çənəsinin altında, qulağının yanında, hətta qulaq mərcəklərində. İri, qabarıq, qırmızı və sarı sızanaqlar və qaysaqlar... Bilmirəm, onu niyə yeməyə yaxın buraxırdılar. Amma o mətbəxdə belə şeylərə fikir vermirdilər. Tuta bilsəydilər, tarakanları da bişirərdilər. Baş aşpaz, doğrudan, məni bezdirirdi. Mənə "qorxunc" deyirdi, guya çox gülməli zarafat edirdi: "Ey Qorxunc! Bu gün heç quş qorxutmusan?" Bir bunu deyənin özünə bax! Heç bir qadın onun irinli sifətinə baxmazdı. Başu irinlə dolu idi, çünki pozğun və əclafın biriydi. Bütün günü, jurnallara baxıb seliyini axıdırdı. Kaftar xadimələrin dalınca qaçırdı, heç birinin yaşı altmışdan aşağı deyildi, çoxu qara, çirkin idi. İndi də gözümün qabağındadır, hırıldaya-hırıldaya, ağzı tüpürçəklənə-tüpürçəklənə əlini yubkalarının altında gəzdirirdi. Xadimələr isə qovulmaqdan qorxur, heç nə demirdilər. Bəlkə sizin gözünüzdə o, normal sayılır. Ancaq mənim kimi olmaq daha yaxşı idi.

Başqaları kimi onun zarafatlarına gülmürdüm. İrinsifət getdikcə murdarlaşdı. Məni daha çox işlətmək üçün əlindən gələni edirdi, bütün çirkli işləri mən görürdüm. Lağlağlarından tənge gəlmişdim, bir gün bütün qazanları üç dəfə təzədən yudurdanda dözməyib dedim: "Cəhənnəm ol, İrinsifət". Bu söz ona çox toxundu. Heç kim bu sözü üzünə deməmişdi. Günü axırına qədər özünə gələ bilmədi. Amma səhəri gün birinci işi mənə yaxınlaşmaq oldu: "Get, əsas sobanı təmizlə". Böyük çuqun soba var idi, mənəcə, ildə bir dəfə təmizlənirdi. Divarları qapqara his tutmuşdu. Təmizləmək üçün bir vedrə su və şotka ilə sobanın içinə girdim. İçəridən ölü pişik iyi gəlirdi. Qusmaq üçün burnumu tutub ağızımla nəfəs alırdım. Sobanın qapısı örtüləndə on dəqiqə idi ki, içəridə idim. İrinsifət məni içəridə qıfıllamışdı. Dəmir divarların arxasından onun gülüşündən başqa heç nə eşitmirdim. Nahar vaxtım keçənə qədər beş saat məni orada saxladı. Üfunətli qara sobada beş saat. Bundan sonra məni qabları yumağa da məcbur elədi. Necə hirsələndiyimi təsəvvür edə bilərsiniz. İşimi itirmək istəmədiyimdən heç nə demədim. O biri gün səhər yeməyindən qalan qabları yumağa başlayanda, İrinsifət mənə yaxınlaşıb dedi: "Qorxunc, sənə demədim sobanı təmizlə?" Mən yenə su və şotka götürüb sobaya girdim. Mən içəri girən kimi qapı çırpıldı. Dəli oldum. İrinsifətə ağıma gələn hər söyüşü söydüm, əllərimin dərisi soyulana qədər divarı yumruqladım. Bir azdan sakitləşib yerimi rahatlamağa çalışdım. Qıc olmasın deyə ayaqlarımı tərpedirdim. Təxminən altı saatdan sonra İrinsifətın gülüşünü eşitdim. Sonra soba isinməyə başladı. Əvvəl inanmadım, özümdən şübhələndim. Amma yox. İrinsifət sobanı vaxtında yandırmışdı. Bir azdan istidən otura bilmədim, çömbəlməli

oldum. Ayaqlarımın, üzümün, burun dəliklərimin yandığını hiss edirdim. Tər içində idim, hər nəfəsdə boğazım yanırdı. Divarı döyə bilmirdim, çox qaynar idi. Qışqırmaq istəyirdim, amma havaya qənaət etməli idim. Dedim, öləcəyəm, çünki bilirdim ki, İrinsifət gözünü qırpmadan məni diri-diri yandıra bilər. Axşam gec saatlarda qapını açdı. Özümde olmasam da, nə dediyini eşitdim: “Qorxunc, harada idin? Axı səni sobanı təmizləməyə göndərmişdim”. Sonra güldü, başqaları da ona qoşuldu. Evə taksi ilə getdim, yatağa girdim. Halım pis idi. Səhəri gün vəziyyətim lap pisləşdi. Ayaqlarım, belim (görünür, sobanın divarına söykənmişdim) suluqlamışdı, qusurdum, təkə onu bilirdim ki, ölsəm də, işə gedib İrinsifətdən qisas almalıyam. Ayağımın ağrısından yeriye bilmirdim, taksi tutdum. Nahar fasiləsinə qədər birtəhər işə gedib çıxdım. İrinsifət dinib-danışmırdı. Fasilə vaxtı tək oturub, pozğun jurnallarından birini oxudu. Bir az əvvəl yağ qazanlarından birinin altını yandırmışdım. Qazan iki litrdən çox su tuturdu. Yağ qaynayanda qazanı İrinsifətin yanına apardım. Ayaqlarımın ağrısından ağlamaq istəyirdim. Ürəyim tez-tez döyünürdü. Yanına yaxınlaşdım. Başını qaldırıb üzümə baxdı, niyyətimi başa düşdü. Amma qaçmağa macal tapmadı. Yağı qucağına boşaltdım, özümü də elə göstərdim, guya ayağım bürədi. İrinsifət vəhşi kimi bağırdı. İnsanın belə səs çıxara biləcəyi ağılıma gəlməzdi. Paltarını istidən parçalanmışdı, bayırda qalan xayaları qızardı, şişdi, ağardı. Yağ ayaqlarından axırdı. Həkim gəlib morfi vurana qədər iyirmi beş dəqiqə bağırdı. Sonradan öyrəndim ki, paltarın parçaları bədənindən çıxarılan qədər doqquz ay xəstəxanada qalıb. Onun cavabını belə verdim.

Zədələrimə görə işdə qala bilmədim. Yaxşı ki, kirayə pulunu əvvəlcədən

ödəmişdim, kənardə bir az pulum var idi. İki həftə hər gün axsaya-axsaya otağımdan həkimin kabinetinə getdim. Suluqlar çəkiləndə başqa iş axtarmağa başladım. Artıq özümdə güc tapa bilmirdim. London məni əzirdi. Səhərlər yatağımdan durmaq istəmirdim. Yorğanın altında təhlükəsizlikdə idim. Minlərlə insan, gurultulu maşın yolları, növbələr və sair haqda düşünəndə boğulurdum. Anamla keçirdiyim günləri xatırlayırdım. O günlərə, əvəzimə bütün işlərin görüldüyü, təhlükəsiz və isti həyata qayıtmaq istəyirdim. Bilirəm, axmaqlıq idi, amma fikirləşməyə başlamışdım ki, bəlkə də anam artıq ərindən bezib, evə qayıtsam, köhnə həyatımıza davam edə bilərik. Başqa heç nə düşünə bilmirdim. Özümü inandırmışdım ki, anam məni axtarır, məni tapmaq üçün polisə xəbər verib. Evə qayıtmalı idim, anam məni görüb boynuma sarılacaq, qaşıqla yemək yedizdirəcəkdə, yenə birlikdə kartondan teatr düzəldəcəkdik. Bir axşam onun yanına getmək qərarına gəldim. Nəyi gözləyirdim? Küçəəşağı qaçmağa başlamışdım. Az qala, sevindiyimdən oxuyacaqdım. Qatarla Staynsa getdim, stansiyadan evimizə qədər qaçdım. Pis günlər arxada qalacaqdı. Küçəmizə dönəndə, addımlarımı yavaşlıtdım. Evin aşağı mərtəbəsində işıqlar yanırdı. Zəngi çaldım. Ayaqlarım elə möhkəm əsirdi ki, divara söykənməli oldum. Qapını açan anam deyildi. On səkkiz yaşlarında qəşəng bir qız idi. Deməyə söz tapmadım, mən fikirləşənə qədər araya axmaq bir sükut çökdü. Sonra qız kim olduğumu soruşdu. Bir vaxtlar bu evdə yaşadığımı, anamı axtardığımı dedim. Qız cavab verdi ki, artıq iki ildir valideynləri ilə bu evdə yaşayır və anamın mənim üçün ünvan qoyub-qoymadığını öyrənmək üçün içəri keçdi. O gedəndən sonra mən dəhlizə boylandım.

Hər şey yenilənmişdi. İçəridə böyük kitab şkafı, telefon (bizim telefonumuz yox idi) var idi, divar kağızı dəyişmişdi. Hər şeyin bu qədər dəyişdiyinə görə çox kədər-ləndim, elə bil mənə kələk gəlmişdilər. Qız yanıma qayıdıb ünvanı bilmədiyini dedi. Mən sağollaşıb cıgırla geri qayıtdım. Unudmuşdum. O ev mənim idi, istəyirdim ki, qız məni içəriyə – istiyə çağırınsın. Kaş qolunu boynumdan aşırıb deyəydi: "Gəl, bizimlə yaşa". Çox axmaq səslənir, amma stansiyaya qayıdarkən başqa heç nə fikirləşə bilmirdim.

Beləliklə, yenə iş axtarmağa başladım. Məncə, sobaya görə belə oldu. Staynsa qayıda biləcəyimi sobanın içində düşünməyə başlamışdım. O soba haqqında çox düşünürdüm. Sobada qıfıllanıb qalmaq istəyirdim. Sobanın xəyalı başımdan çıxmırdı. Ağlasığmazdı. Xüsusən də, İrinsifətə elədiklərimdən sonra. Amma özümle bacarmırdım. Fikirləşdikcə başa düşürəm ki, ikinci dəfə sobanı təmizləməyə gedəndə, əslində, içəridə qıfıllanmaq istəyirdim. Özüm də bilmədən istəyirdim, başa düşürsünüz? Ümidsizləşmək istəyirdim. Çıxa bilməyəcəyim bir yerdə qalmaq istəyirdim. Sobadaykən çölə çıxmaq üçün o qədər narahat, İrinsifətə o qədər qəzəbli idim ki, heç bir zövq ala bilmədim. İndi isə buna heyifsilənirəm.

İş tapa bilmirdim, pulum qurtarırdı, mağazalardan oğurluq etməyə başladım. Səfehlik olduğunu düşünə bilərsiniz, amma çox asan idi. Həm də başqa nə edə bilərdim? Yemək yeməliydim. Oğurluq elədiyim hər mağazadan çox az şey götürürdüm, adətən, supermarketlərdən oğurlayırdım. İri cibləri olan paltolar geyinirdim. Adətən, donmuş ət, konserv oğurlayırdım. Kirayə haqqını da ödəməliydim, odur ki, daha dəyərli əşyaları oğurlayıb, işlənmiş mallar mağazasına

satmağa başladım. Bir aya yaxın belə dolandım. İstədiyimi götürüb cibimə qoya, hər arzuladığıma sahib ola bilirdim. Amma, görünür, bir müddət sonra ehtiyatı əldən verdim. Piştaxtadan saat oğurlayarkən mağazanın təhlükəsizlik əməkdaşları məni tutdu. Yox, məni iş başında yaxalamadı, saati götürməyimi gözlədi və küçədə məni təqib etdi. Qolumdan tutanda artıq avtobus dayanacağına çatmışdım. Mağazaya qayıtdıq. Polis çağırıldı. Məlum oldu ki, neçə vaxtdır, məni izləyirmişlər, başqa bir neçə oğurluğa görə də ittiham olundum. Daha əvvəl belə iş tutmadığımdan şərti azadlığa buraxıldım. Həftədə iki dəfə nəzarət məmuruna məruzə etməliydim. Bəxtim gətirmişdi. Birbaşa altı ay həbs edilə bilərdim. Polis serjantı belə demişdi.

Şərti azadlıqda olmaq qarnımı doyurmurdu, kirayə haqqını ödəmirdi. Məncə, məmur yaxşı insan idi, əlindən gələni edirdi. Kitabçasında o qədər insanın adı var idi ki, bazar ertəsindən cümə axşamına qədər adı unudurdu. Məni düzəltmək istəyi bütün işlərdə oxumaq və yazmaq bacarığı tələb olunurdu, qalan bütün işlərdə isə yük qaldıra bilmək üçün güclü olmaq lazım idi. Əslində isə başqa iş istəmirdim. İnsanları görmək və yenə "Qorxunc" adlandırılmaq istəyim yox idi. Neyləyə bilərdim? Yenə oğurluğa başladım. Bu dəfə daha ehtiyatlı idim, eyni yerdən iki dəfə oğurluq etməyirdim. Amma bilərsiniz, bir həftənin içində dərhal yaxalandım. Bir mağaza şöbəsinə naxışlı bıçaq oğurlamışdım, görünür, paltomon cibləri çox sürtülübmiş. Qapıdan keçirdim ki, bıçaq cibimdən yerə düşdü. Dönməyə macal tapmamış üç nəfər üstümə atıldı. Yenə həmin məhkəmə hakiminin qarşısına çıxdım. Bu dəfə iki ay iş verdilər.

Qazamat maraqlı yerdir. Təbii ki, keçmək üçün yox. Elə bilirdim, orada çoxlu

amansız qanqsterlər, iricüssəli kişiler olacaq. Amma belələrinin sayı çox az idi. Qalanları anamın məni göndərdiyi evdəki kimi kəmağıl idilər. Orada günüm pis keçmirdi. Hər halda, gözlədiyim qədər pis yer deyildi. Kameram Masvel Hilldəki otağımdan o qədər də fərqlənmirdi. Əslində kameram yuxarı mərtəbədə olduğundan, həbsxanadakı pəncərəmdən görünən mənzərə daha gözəl idi. Kamerada bir çarpayı, stol, kiçik kitab şkafları və əlüzyuyan var idi. Jurnallardan şəkil kəsib divara yapışdırı bilərdin. Masvel Hilldəki otağımda buna icazə verilmirdi. Kamera gündə bir neçə saat bağlı qalırdı. Qalan saatlarda dəhlizdə gəzə, başqa kəmalara qonaq gedə bilərdik, amma yalnız öz mərtəbəmizdə. Pillekənlə yuxarı qalxmağa və ya aşağı enməyə mane olan dəmir qapı idi.

Həbsxanada bir neçə qəribə adamlar rastlaşdım. Yemək vaxtı cavan bir oğlan stula çıxıb soyunurdu. Birinci dəfə çox heyretləndim, amma hamı heç nə olmamış kimi yeməyə və danışmağa davam elədi. Mən də onlara baxıb özümü elə apardım ki, guya qeyri-adi heç nə olmayıb. Bir müddət sonra öyrəşdim. Qəribədir, insan nələrə öyrəşmir. Bir də Ceko¹ var idi. İkinci gecənin səhəri kamerama gəlib özünü təqdim elədi. Dələduzluğa görə tutulduğunu dedi. Atasının at təlimçisi olduğunu, sonradan müflisləşdiyini danışdı. Dayanmadan çox şey danışdı, amma yadımda qalmayıb, sonra çıxıb getdi. Səhər yenə yaxınlaşıb, məni birinci dəfə görmüş kimi, özünü təqdim elədi. Bu dəfə xeyli qadını zorladığına görə tutulduğunu, cinsi tələbatını heç vaxt ödəyə bilmədiyini dedi. Elə bildim məni ələ salır, çünki hələ də bi-

rinci danışdığı rəvayətə inanırdım. Amma çox ciddi idi. Hər dəfə məni görəndə tamam başqa əhvalat danışdı. Heç vaxt nə son söhbətimizi, nə də kim olduğumu xatırlamırdı. Sonradan mənə dedilər ki, silahlı basqın zamanı başından zərbə alıb. Bilmirəm, düz deyirdilər, yoxsa yox. Heç kimə inanmaq olmur.

Məni düz başa düşün. Yaxşı oğlanlar da var idi, ən yaxşısı da Defi² idi. Heç kim əsl adını bilmirdi. Defi də adını deyə bilmirdi, çünki lal və kar idi. Məncə, demək olar həyatı boyu qazamatda yaşamışdı. Həbsxanada ən rahat kamera onunku idi, yalnız ona özü üçün çay dəmləməyə icazə verilirdi. Çox vaxt onun otağında oturdum. Əlbəttə, susurduq. Oturub çay içirdik, bəzən bir-birimizə gülümsəyirdik, vəssalam. Bu günə qədər Definin dəmlədiyindən dadlı çay içməmişəm. Bəzən axşamlar Defi kamerasının bir küncündə qalaqlanmış jurnalların arasından seçdiyi müharibə haqqında komikləri oxuyar, mənə onun kreslosunda mürgüləyərdim. Ağıma nəşə gələndə onunla danışardım. Bir söz də başa düşməz, amma üzümün ifadəsinə baxıb başını yırğalayaraq gülümsəyər, ya da kədərlənərdi. Məncə, nədəsə iştirakının olduğunu hiss etmək xoşuna gəlirdi. Qalan məhbusların çoxu ona məhəl qoymurdu, amma qarovulçular arasında sevilirdi, ona istədiyi hər şeyi gətirirdilər. Bəzən çayımızı şokoladlı tortla içərdik. O yaza, oxuya bilirdi, odur ki, məndən yazıq vəziyyətdə deyildi.

Evdən gedəndən sonra keçirdiyim ən yaxşı günlərim qazamatda oldu. Kameramı rahatlamışdım, rejimlə yaşayırdım. Defidən başqa çox adamla danışmırdım.

¹ Ceko – şimpanze (ing.)

² Defi – adın səslənişi ingiliscə "deaf" – kar sözünü xatırladır.

İstəmirdim. Həyatımı mürəkkəbləşdirmək fikrində deyildim. Düşünə bilərsiniz ki, kamerada qalmaq sobada qıfıllı qalmağa bənzəyir. Yox, qəzəbdən yaranan ağrının həzzi tamam başqadır. Təhlükəsizlikdə olduğunu hiss edəndə, daha dərin məmnuniyyət hissi keçirirsən. Əslində, azadlığımın daha da məhdudlaşdırılmasını arzuladığım vaxtlar olurdu. Kameralarımızda qalmaq məcburiyyətində olduğumuz saatlarda böyük həzz alırdım. Bizi bütün gün orda qalmağa məcbur etsəydilər, yaqin, şikayət eləməzdim. Bircə Defini görə bilməyəcəkdım. Heç nəyi planlaşdırmalı olmurdu. Hər gün dünənin təkrarı idi. Yemək və kirayə haqqına görə narahat olmaq lazım deyildi. Zaman mənim üçün gölün suyu kimi dayanmışdı. Azadlığa çıxacağım üçün narahat olmağa başlamışdım. Rəis köməkçisinin yanına gedib qalmaq üçün icazə istədim, amma o dedi ki, hər məhbus həftədə on altı funt sterlinqə başa gəlir və növbədə içəri girmək üçün gözləyən xeyli adam var. Hamımız üçün yer çatmırdı.

Çıxmalı oldum. Məni fabrikdə işə düzəldilər. İndi də yaşadığım bu çardağa köçdüm. Fabrikdə işim moruq bankalarını konveyerdən götürmək idi. Narazı deyildim, çünki çox səs-küy olduğundan heç kimlə danışmaq olmurdu. Axı mənim qəribəliklərim var. Bunu çoxdan bilirdim. Sobadan sonra içəridə qıfıllanıb çıxma bilməməkdən başqa arzum yoxdur. Balaca olmaq istəyirəm. Yanımdakı insanları və ətrafımdakı səs-küyü istəmirəm. Qaranlıqda oturmaq istəyirəm. Oradakı şkaflı görürsüz, otağın çox hissəsini tutur? İçinə baxsanız, görərsiz ki, heç bir paltar asılmayıb, yastıqlarla, yorğanlarla doludur. Ora girib qapısını örtürəm, saatlarla

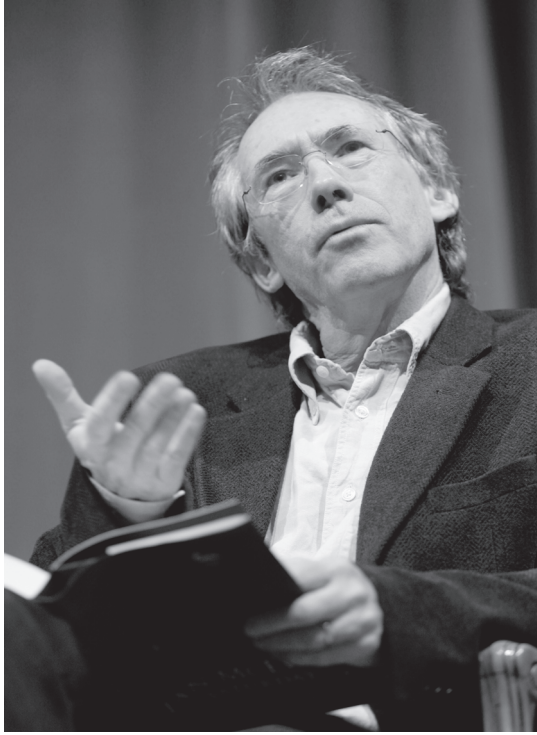
qaranlıqda otururam. Axmaq olduğumu düşünə bilərsiniz. Orada özümü yaxşı hiss edə bilmirəm, bezmirəm. Eləcə otururam. Bəzən istəyirəm ki, şkaflı ayağa qalxsın, mən içində ola-ola otaqda gəzişsin. Əvvəllər bura az-az girirdim. Sonra getdikcə burada daha çox vaxt keçirməyə başladım. Bütün gecəni şkaflı olurdum, səhər də çıxmaq istəmədiyimdən işə gecikirdim. Sonra, ümumiyyətlə, işə getmədim. Üç aydır. Çölə çıxmaqdan zəhləm gedir. Şkaflı yaxşıdır.

Azad olmaq istəmirəm. Ona görə də küçədə gördüyüm, analarının bələkdə daşdığı uşaqlara həsəd aparıram. Onlardan biri olmaq istəyirəm. Niyə mən onların yerində ola bilmirəm? Niyə mən yeriməli, işə getməli, yemək bişirməli və sağ qalmaq üçün lazım olan yüzlərlə başqa işi görməliyəm? Uşaq arabasına dırmanmaq istəyirəm. Nə olsun ki, boyum altı futdu? Mənim üçün fərqi yoxdu. O gün uşaq arabasından ədyal oğurlamışam. Bilmirəm niyə. Bəlkə də hərdən sizin dünyanızda olmaq üçün. Özümü atılmış hiss edə bilmirəm. Seks haqqında da düşünüb eləmirəm. Qəşəng qız görəndə içim alt-üst olur, dediyim kimi, gəlib şkaflı girirəm. Mənim kimiləri çox ola bilməz. Oğurladığım o ədyalı şkaflı saxlayıram. Şkaflı çoxlu belə ədyallarla doldurmaq istəyirəm.

Küçəyə çox çıxmıram. Axırını dördüncü dəfə iki həftə olar çıxmışam. Onda bir neçə konserv aldım, hərçənd ki, iştaham yoxdu. Çox vaxt şkaflı oturub, Staynsda keçən günlərimi xatırlayıram. Gecə yağış yağıb damı döyəcəyəndə oyanıram. İndi evimizdə yaşayan qızı fikirləşirəm, küləyin, maşınların səsini eşidirəm. İstəyirəm yenə bir yaşım olsun. Amma mümkün deyil. Bilirəm, heç vaxt olmayacaq.

YALANDAN YAZMAĞA ÇALIŞSAM, AĞLIMI İTİRƏRƏM

(İlen Makyuenin "Boltype" jurnalına
müsahibəsi)

54

2015

İlen Makyuen. Yalandan yazmağa çalışsam...

– Əvvəla, **Buker mükafatına görə təbrik edirəm. Buker almaq necə hissdir? Bu mükafat sizin üçün nəyi ifadə edir?**

– Doğrudan da, bu mükafatın qeyri-adi enerjisi var. Fikrimcə, mən bu və ya digər dərəcədə əvvəlki qaliblərin keçirdiyi hissləri yaşayıram. Mənim daimi oxucularım var və illərdir insanlar imzamı tanıyırlar. Mükafatdan sonra isə potensial oxucuların

sayı ani sürətlə birə-beş artır. Bu günə qədər əsərlərini oxumaq fikrində olmayan insanlar kitabları ilə maraqlanmağa başlayırlar. Fərq çox böyükdür.

– **Amerikalıların Bukerlə müqayisə edilə biləcək, bu qədər ictimai maraq və səs-küy doğuran mükafatı yoxdur. Bu mükafatın Britaniya üçün əhəmiyyətini izah edə bilərsiniz?**

– Məncə, Bukerin təsiri bir sıra təsadüflər nəticəsində bu qədər güclənib. Qısa siyahının açıqlanmasından, qalibin elan edilməsinə qədər, bir aya yaxın vaxtın keçməsi marağın və gərginliyin artmasına səbəb olur. İkincisi, qalibin elan edildiyi şam yeməyi televiziyada canlı yayımlanır. Bu tədbir bir növ yazıçılar arasında açıq at yarışını xatırladır. Üstəlik, bu yarış doğrudan da çox sərt keçir. Deyim ki, artıq üç dəfə bu şam yeməyində iştirak etmişəm. Qələbəyə ümid etdikləri halda, seçilməmiş, qalibin elan edildiyi an üzlərinə təbəssüm qondurmağa hazırlaşan beş nəfərdən biri olmaq çox çətindir. Əsəbləri alt-üst edən prosesdir. Hər halda, seçilməyən beş namizəd üçün zor olsa da, bu proses Bukerin güclənməsinə əhəmiyyətli töhfə verib. Mükafat bir növ Britaniya institutuna çevrilib.

– **Mükafatın yazıçı kimi mövqeyinizə və yazıya münasibətinizə təsiri oldumu?**

– Ümid edirəm ki, heç bir təsiri olmadı. Kitab sırf mükafat verildiyinə görə dəyişib başqa kitab olmur. Buker komitəsi hər il dəyişir və şübhəsiz, komitənin tərkibi fərqli olsaydı, başqa kitab seçilərdi. Deməli, bu münsiflər keçən il toplansaydı "Dözülməz sevgi", ya da tamam başqa bir əsər seçilə bilərdi. Məncə, "Amsterdam"ın nəinki qalib olmaq, heç namizədlər sırasına düşməmək ehtimalı da var idi. Ona görə də fikrimcə, mükafatın zahiri təzahürlərini (çox əyləncəli olsalar da) kitab biznesindən ayırmalı,

qaçılmaz ani təbliğata uymamalı, artıq fərqli bir yazıçı olduğumu düşünməməliyəm. Məncə, mükafata sevinmək lazımdı, amma həddindən artıq təsir altına düşmək olmaz.

– **“Amsterdam” son əsərlərinizdən fərqlənir. Məsələn, “Dözülməz sevgi” romanından xeyli qısadır. Dəyişikliyə təkan verən nə oldu?**

– Uzun müddət idi, üç-dörd saatda oxuna bilən, cəlbedici və bitkin roman formasına qayıtmaq istəyirdim. İstəyirdim ki, oxucu bütün strukturu yadında saxlaya, arxasındakı məqsədi başa düşə bilsin. “Amsterdam”da hədəflərimdən biri oxucuları süjetin qurulmasına ortaqlaşdırmaq idi. Onlar öz süjetlərini qurmaqdan həzz almalı idilər. Ümid edirəm, oxucunu buna sövq edə bilmişəm. Bir növ nəzəri təcrübə kimi, bu haqda hər zaman düşünmüşəm. Romanın ilkin forması komik faciə idi, beş səhnədən ibarətdi. Həmin səhnələr indi də qalır. Əsəri müxtəlif yollarla uzada bilərdim, amma bir-birini izləyən qaralamalar “Amsterdam”ın getdikcə qısalması ilə nəticələndi. O vaxta qədər ki, artıq heç bir hissəni çıxarmaq mümkün olmadı.

– **Bu həm də ənənədən uzaqlaşmağın başqa bir üsuludur.**

– Bu həm də İvlin Vonun erkən yaradıcılıq dövrünün romanlarının təsiri altında yazılmış sosial satira olduğu üçün uzaqlaşma sayıla bilər. Üstəlik, “Amsterdam”, “Zaman içində uşaqlıq”dan “Dözülməz sevgi”yə qədər son on ildə yazdığım romanlarımdan çox fərqlənir: Həmçinin kinayəli yumoruna baxmayaraq, “Amsterdam”ın təhkiyəsinin daha işıqlı olmasına, sosial reallığa əsaslanmasına çalışmışam.

– **Yazı prosesi də fərqli idi?**

– “Amsterdam”ı yazmaqdan böyük zövq alırdım. Ovqatımı təsvir etməli olsam, deyərdim ki, bu romanı sevinc içində

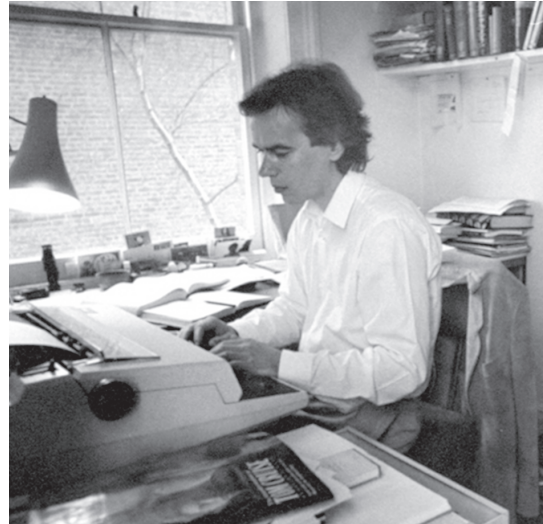
yazmışam. Demək olar, kabus qədər gərgin “Dözülməz sevgi” romanından tamamilə fərqli bir yazı təcrübəsi idi. Yazaya yazaya düşürdüm: “Başqa heç kimin xoşuna gəlməsə də, vecimə deyil, çünki özüm əylənirəm”. Xoşuma gələn xüsusiyyətlərdən biri də bu idi ki, peşələr aləminə nüfuz edirdim. Həm qəzet redaktorunun, həm də bəstəkarın işinə can vermək xoşuma gəlirdi. Məsələn, Kiplinqin insanların müxtəlif peşələrinin dərinliklərinə varan hekayələrini təqdir edirəm. Con Apdaykın da bu xüsusiyyətinə heyranam. O, ayrı-ayrı iş proseslərinə ustalıqla nüfuz edir.

– **Yeni layihə üzərində çalışırsınız?**

– Çoxlu qeydlərim var, amma hələlik Bukerin dadını çıxarıram. Məncə, bu dəqiqə yalandan yazmağa çalışsam, ağılımı itirərəm. Amma hansısa məqamda qapını bağlayıb, zəhnimi təmizləyib yeni kitaba başlayacağam.

– **Mükafat ədəbiyyatla bağlı hədəflərinizə təsir edibmi?**

– Bu günə qədər yazdıklarımın fərqlənən çox yaxşı bir roman yazmaqdan başqa heç nə istəmirəm.

Tərcümə: Əhməd Oğuz

TARİXİN AXARINI DƏYİŞƏN MƏKTUBLAR

(Türk xaqanlarının yazışmaları)

Məktublar, məktublaşmalar hələ yazı mədəniyyətinin yaranmadığı vaxtlardan mövcud idi. Dünyanın duru çağlarında sevgililər də bir-birinə sözünü məktublarla deyirdi: çiçək məktubuylay, yovşan məktubuylay, alma, heyva, nar məktubuylay, xalçalardakı ilmə məktubuylay...

56

2015

Yaddaş. Tarixin axarını dəyişən məktublar

Bir də fironların, şahların, xaqanların məktublaşmaları vardı ki, lap qədim dövrlərdə bir tərəf o biri tərəfə öz sözünü rəmzlərlə, təsvirlərlə çatdırı bilirdi. Yazının meydana çıxmasıyla məktublaşmaların önəmi birəmin artdı. Dövlət və ölkələrin bir-birinə qarşı münasibətlərini aydınlaşdırmaq, problemlərini həll etmək sahəsində, bir sözlə, beynəlxalq əməkdaşlıqda məktublaşmalar o dərəcədə əhəmiyyətli rol oynadı ki, dünyanın ölkə və dövlətlərinin taleyi bir əlcə kağızdan asılı qaldı. Diplomatik yazışmalar özünü bərabər həm də bir dildən başqasına tərcümə məsələsinə də gündəmə gətirdi. Bu mənada ən qədim dövrlərdən bu günümüzdə qədər dövlətlər arasında yazışmalar, şahların, xaqanların məktublaşmaları həm o dönəmlərin ab-havasını, həm də bu günə tarixin hansı mərhələsindən keçib gəldiyimizi öyrənmək baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Katiblərin əliylə yazılsa belə, hər şah məktubu bütöv bir xarakteri ehtiva etməkdədir. Çin imperatorunun Hun xaqanına, Sultan Səlimin Şah İsmayıl və yaxud da Teymurun Bəyazidə məktubları – üslubu, yazı manerası və təhkiyə tərzini etibarlı ilə bir-birindən nə qədər fərqli, həm də nə qədər oxşardır... Tarixin bu qədər uzaqlığından baxanda o məktubların hər sətirində döyünən bir ürək, hirs-hikkə, hökm, əzəmət görünür. Bir də həmin məktubların hamısında ilk nəzərə çarpacaq bir cəhət var – özünə inam, gücünə, qüvvətinə arxayınlıq... Ancaq yüzillər sonra o məktubları oxuyanlara yaşanmış tarixi aqibətlər belli olduğuna görə, bəzən kədər, bəzən təəssüf, bəzən də qürur hissi hər şeyi üstələyir. Və tarixin axarını dəyişən kiçik bir məktubun gücü qarşısında donub qalırısan.

Metenin Çin imperatoruna məktubu

(e. ə. 176-cı il)

Hunların Çinlə qonşuluğu tarixdən hamıya yaxşı məlumdur. Böyük Hun imperatoru Metenin Çinə qarşı yürütdüyü siyasət, aralarında baş verən tarixi hadisələr barədə əski Çin salnamələrində xeyli məlumat və faktlar var. Bunlar yazıya alındığı kimi, min illərin o üzündən ta bu günümüzdə qədər gəlib çıxmışdır. Metenin Çin imperatoruyla yazışmaları, həm tarixiliyi, həm də ulu soydaşlarımız barədə qiymətli informasiyaları özündə saxlaması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu məktubların məzmununu daha aydın qavramaq üçün onların yazıldığı dövrə, baş verən tarixi hadisələrə qısaca nəzər salmaq yerinə düşər.

Hunlar Çin imperatorluğu ilə həmişə sülh şəraitində yaşamağa çalışırdılar və bu barədə aralarında andlaşma vardı. Çin imperatoru Ven-ti (e.ə.179-156-cı il) taxta çıxdığı zaman hunlarla sülh və dostluq müqaviləsi yenidən imzalandı.

E.ə. 177-ci ilin may ayında Hun sərhədlərinin sağ tərəfini qorumağa məsul olan şahzadə Sarı ırmağın güneyindəki bölgəyə gəlib düşərgə saldı. Çin ərazisi sayılan Peiti sərhəd bölgəsinə girərək ərazini taladılar, sərhədi qoruyan əsgərləri öldürdülər və əsir götürdülər.

Bunu eşidən Çin imperatoru Baş nazir Kuan Yuiqə 85 minlik atlı-arabalı bir ordu verərək Hunların üzərinə yürüməyi əmr etdi. Hun şahzadəsi Çin ordusunun gələcəyini hiss edərək dərhal Çin sınırından geri çıxdı.

Hadisə ilə bağlı Çin imperatorunun bir ay sonra – e.ə.177-ci il iyun ayında verdiyi bəyanat salnamələrdə belə qeydə alınmışdır:

“İmperator belə dedi:

– Biz çinlilər Hunlara özümüzü qardaş bilərək, birimiz digərinin sərhədini keçməmək barədə müqavilə bağlamışdıq. Buna görə

də, hunlara hər il səxavətlə çox qiymətli ərməğanlar göndərmişik. (Bu müqavilə Mete ilə Çin imperatorluğu arasında e.ə. 192-ci ildə bağlanmışdı. Çin e.ə.177-ci ilə qədər, yəni 15 il hunlara illik vergi vermişdi –tərc.)

Halbuki indi hunların sağ sərhəd komandanı öz dövlətini qoyub, başının dəstəsiylə gəlir, Sarı irmağın güneyində bizə aid torpaqları alıb orda düşərgə salır. Bu hərəkət bizim əvvəlki dostluq və sülh haqqında müqaviləmizə uyğun deyil. Sərhədlərimiz içində ora-bura soxulur, məmur və əsgərlərimizi öldürür. Sınırlarımızı qoruyan yabançı əsgərləri əsir götürür. (Bunlar hər halda Çinə sığınan müxalif hunlardır – tərc.) Beləliklə, onların öz köhnə yurdlarında yaşamalarına əngəl olurlar. Sərhəd bölgəsindəki məmurlarımız onun arabalarının təkərləri altında əzilir.

Bundan başqa çalib-çapıb soyğunçuluqla da məşğul olurlar. Bu, namərdlik və əxlaq sığmayan bir iş olmaqla yanaşı, aramızdakı andlaşmanı da pozmaq deməkdir...”

Metenin Çin imperatoruna məktubu:

E.ə.176-cı ildə Hun imperatoru Mete Çin hökmdarına bu məktubu göndərdi:

“Göylər tərəfindən taxta çıxarılmış Böyük Hun imperatoru sayğı ilə Çin imperatorunun hal-əhvalını soruşur.

Daha öncələr cənabınızla sülh və dostluq məsələlərini müzakirə edirdik. Yazdığınız məktubda duyduqlarınızı da mənə bildirirdiniz. Beləcə anlaşır və xoşbəxt olurdu.

Fəqət sərhəddəki məmurlarınız sağ sərhəd komandanıma hücum etmiş, onlarla nalayiq davranmışlar. Komandan da mənim icazəmi almadan əsgərlərinə Çin zabitlərinə qarşı dostluğa yaraşmayan hərəkətlər etməyə izn vermişdir. Beləliklə, bu iki xaqan arasındakı andlaşma pozulmağa və aramızdakı qardaşca əlaqələr kəsilməyə səbəb olmuşdur.

Siz cənabların şikayət dolu iki məktubunu almışam. Mən də bir elçi ilə yazılı cavab verdim. Fəqət nə elçim geri döndü, nə də Çindən bir elçi gəldi. Bunu Çin imperatorunun bizə qarşı dostcasına davranmadığı kimi qiymətləndirdik. Deməli, qonşu dövlətimiz, (yəni Çin – tərc.) bizə bağlı olmadığını göstərir (Burada Mete, Çini özünə tabe olan bir dövlət kimi qəbul edir – tərc.)

Andlaşmamız ancaq kiçik məmurlar (və zabitlər) üzündən pozulmuşdu. Buna görə Sağ sərhəd komandanımı cəzalandırdım. Yüceçiləri ələ keçirib məhv etməsi üçün onu qərb istiqamətinə göndərdim.

Tanrının lütfü və inayəti ilə, əsgər və zabitlərimin yüksək istedad və bacarıqlarıyla, dözümlü atlarımın yenilməz gücü ilə şahzadə komandanım yüceçiləri dərhal əzərək darmadağın etdi. Hamısının başını kəsib öldürdü. Bizə tabe etdi və nəzarətimiz altına alıb yerində oturtdu.

Bundan sonra Lou-lan, Vusun, Hu-kai ilə onların yaxınlığındakı 26 dövlətin hamısı ələ keçirildi və həmin ərazilərdə nizam-intizam bərqərar olundu.

Onların hamısı artıq “Hun” oldular (yəni hunlara tabe olub, Hun əyalətləri oldular – tərc.)

Yay çəkib, ox ata bilən bütün qövmlər vahid bir ailə halında birləşdilər.

Quzeydəki ölkələr mənim güclü iradəm altında qəti şəkildə yenidən qurularaq sahmana salındı.

Ordunun silahlarını artıq çıxarıb rəflərə yığmaq, əsgər və zabitlərimi dincəldib xoşbəxtliyə qovuşdurmaq, atlarını bordağa alıb bəslətdirmək istəyirəm.

Köhnə hesab və düşmənciliyi bir yana qoyub əvvəlki müqaviləmizi yeniləmək, sərhəd boyunda yaşayan xalqın rifahını və rahatlığını təmin etmək, əlaqələrimizi başlanğıcda olduğu kimi yenidən qurmaq istəyirəm.

Körpələr böyüyüb boya-başa çatmaq üçün zəruri mühit əldə edəcək, yaşlılar (və

ağsaqqallar) isə öz yurdlarında sakitcə və rahatlıq içində yaşayacaqlar. Nəsildən-nəslə bütün hunlar sülh və əmin-amanlıq şəraitində həyat sürəcəklər.

Cənabınızın düşüdükləri və arzuları barədə məlumat əldə edə bilmədim. Buna görə iç saray vəzirim Asi-fu-ch-ieni (hun adının Çin yazısı və tələffüzündə təhrif olunmuş şəkli – tərç.) yazılı məktubumu Sizə təqdim etmək üçün hüsurunuza göndərirəm.

Məxsusən Sizə bir dəvə, hər biri 8 atdan ibarət iki bölük minik atı, iki bölük də qoşqu atı bağışlamaq istəyirəm.

Əgər cənabınız hunların Çin səddinə yaxınlaşmasını istəmirsə, orda yaşayan əhali və zabitlərinizə müdafiə divarlarından aralı, bir az da uzaqda məskunlaşmaları barədə əmr verməyinizi istərdik.

Elçim Sizə çatınca, lütfən onu (saxlamayın), geri göndərin. Elçim altıncı ayın ortasında sərhəddəki Asinvang adlı yerdə olacaqdır”.

Çin sarayında toplantı

Metenin məktubu gəlincə, Çin sarayında yüksək səviyyəli dövlət adamlarının iştirakıyla bir toplantı keçirildi. Yaranmış vəziyyət hərtərəfli müzakirə və təhlil olundu. Böyük Çin vəzirləri problemin sülh yolu ilə həllinə üstünlük verərək yekdil qənaətlərini belə əsaslandırdılar:

– Mete yüçiləri məğlub etdi. Bu uğuruna güvənərək (bəlkə də) özünün yenilməz olduğunu zənn etməkdədir. Hunların ölkəsini almış olsaq belə, bataqlıqlar və şoran çöllərlə örtülülük olan yurdlarında yaşaya bilmərik. Ən yaxşısı (hunlarla) sülh və dostluq əlaqələri yaratmaqdır!

Çin (sarayı) bu nəticəni doğru hesab etdi və Çin imperatoru Meteyə məktub göndərdi.

E.ə. 174-cü il tarixli məktubunda Çin imperatoru Meteyə yazırdı:

“Çin imperatoru sayğı ilə Hunların böyük xaqanının əhvalını soruşur və ona xoşbəxtlik diləyir.

Elçi göndərdiyiniz İç saray vəziri Asi-fu-ch-ieni hüsuruma gələrək məktubunuzu təqdim etdi. Məktubunuzda buyurursuz:

Sağ sərhəd komandanım məndən icazəsiz Hou-l-luhu/Nanchi ilə digər Çin zabitlərinə (sınırdakı Hun komandirlərinə), qarşı dostluğa yaraşmayan hərəkətlər etməyə şərait yaradıb. Beləliklə, iki xaqan arasındakı andlaşmanı pozmuş və aramızdakı qardaşca əlaqəni kəsmişlər. Bu səbəbdən Çin sülhü davam etdirə bilmədi. Qonşu dövlətlərin (bir-birilərinə) sədaqəti qalmadı. Andlaşmalarımız kiçik məmurlar tərəfindən pozuldu.

Ordumun silahlarını artıq (çıxardıb) saxlanc yerindən asdırmaq, əsgər və zabitlərimi dincəltmək, atlarını bordamaq, əski düşmənçiliyi bir tərəfə buraxıb əzəlki andlaşmaları yeniləmək, sərhəddəki əhalini rifah və əmin-amanlıq içində yaşatmaq, körpələrə böyümələri, yaşlılara öz yurdlarında sakit və rahatlıqla ömür sürmələri üçün lazımı şərait yaratmaq, nəsildən-nəslə sülh və qayda-qanun içində həyat vermək istəyirəm, – deyirsiniz!

Bu istəklərinizi böyük bir sevinclə qarşıladım. Çünki əski və mübarək (Çin) imperatorlarının düşüncələri də beləydi. Mən hunlarla böyük və kiçik qardaşlar kimi bir müqavilə bağlamış və bu münasibətlə Hun xaqanına çox qiymətli erməğanlar göndərmişdim. Andlaşmaların pozulmasına və qardaşca münasibətlərin qırılmasına həmişə hunlar bais olmuşdur.

Sağ sərhəd komandanızı törətdiyi günah işlərə görə əvvəlcə əfv edirsiniz. Siz, Hun

xaqanı, onu cəzalandırmırsınız. Əgər Hun xaqanı məktubunda yazdığı duyğuları doğrultmaq istəyirsə, bütün komandirlərinə andlaşmalarımızı poza biləcək hər hansı bir hərəkətdə bulunmamaları üçün açıq və qəti əmr versin! Bu halda xaqanın məktubunda (çatdırmaq istədiyini) xoş duyğular və sayğı-hörmət sübuta yetirilmiş olar.

Elçimiz mənə bunları da söylədi ki, siz, möhtərəm xaqan, bəzi dövlətlərə qarşı döyüşlərdə bilavasitə sərkərdələrinizin önünə keçib savaşırmısınız. Bu onu göstərir ki, yüksək ləyaqət, ərđəm və nəcabət sizin halal haqqınızdır. Ordu işləriylə çox məşğul olduğunuz üçün yorulur və çox zəhmət çəkirsiniz!

Bu ərmeğanları Hun Xaqanı ilə (sizin) İç-saray vəziriniz İ-yeh-che-nin geymələri üçün hədiyyə olaraq göndərirəm”.

Hunlarla Çin imperatorluğu arasında tarixin müxtəlif dövrlərində məktublaşmalar, yazışmalar olmuşdur. Bunların çoxu Çin salnamələrində qorunub saxlanmışdır. Türk xalqlarının tarixi yaddaşında isə bu məktublardan bəzilərinin məzmunu nağıl, rəvayət, ağsaqqal öyüdü kimi yaşamış, üstünü min illərin “unutqanlıq yosunu” basmışdır...

Bu mövzuda son olaraq e.ə. 89-cu ildə Hun xaqanının Çin imperatoruna göndərdiyi bir məktubun məzmununu diqqətinizə çatdırırıq:

“Güneydə Böyük Çin, quzeydə isə güclü Hunlar vardır. Hunlar Göyün (Tanrının-tərc.) meğrur uşaqlarıdır. Hunlar təntənəli rəsmi mərasim və protokol işlərinə baş qoşmazlar. Gəlin, sərhədlərimizi yenidən açanın. Əvvəlki andlaşmalarımızda olduğu kimi Çin Hunlara yenə 10.000 tuluq şərab, 5000 çanaq darı və düyü, 10.000 top qarışıq ipəklər və digər şeyləri versin. O zaman sınırlarımızda heç bir yağmalama və qarışıqlıq olmayacaqdır”.

Əmir Teymurla İldırım Bəyazidin məktublaşması

Türk tarixində qanı qanından, soyu soyundan olan qüdrətli hökmdarların bir-biriylə savaşı az olmayıb. Bunlar sırasında Əmir Teymurla İldırım Bəyazid, bir də Şah İsmayıl Xətai ilə Sultan Səlim Yavuz arasındakı savaş öz miqyasına, dünya tarixində oynadığı rola, yaratdığı dönüşə görə, bu gün də tarixçilərin mübahisə və müzakirə mövzusu olaraq qalmaqdadır.

Teymur Çingiz xan imperiyasını yenidən qurmaq məqsədiylə fəaliyyətə başlamışdı. İrani almış, Hindistana da yürüşlər etmişdi. Azərbaycan və Bağdad əmirləri qorxularından İldırım Bəyazidə sığındılar. Teymur onları geri qaytarmağı tələb etsə də, Bəyazid onun bu tələbini rədd etdi. Belə bir vəziyyətdə Teymur bunu bəhanə edib Sivası tutdu. Sultan Bəyazidə belə bir məktub yazdı:

“Rum diyarında məlik olan İldırım Bəyazid! Bil ki, biz qüdrət və iqtidarımızla insanlıq aləminin ən böyük qisminə öz təbəəliyimizi qəbul etdirən bir hökmdarıq. Bu fəvqəladə işi tək başımıza gördük. Bunca ölkələri sən kimi atamızdan miras almadıq. Aqlını başına topla və Qara Yusiflə Əhməd Cəlayiri torpaqlarından qov. Əmrlərimizə qarşı çıxan hökmdarların aqibətini yəqin ki, eşitməmişiz. Siz də o hökmdarların sırasına girməkdən çəkinin!”

İldırım Bəyazidin Teymura cavabı:

“Ey Teymur deyilən quduz, kafir, soysuz köpək! Məktubunda yazdığın sözlərlə mənim kimi bir hökmdarı qorxudacağımı sanaraq, nə qədər axmaq bir boşboğaz olduğumu göstərdin. Məni qabağından qaçan əcəm və tatar hökmdarlarıylamı ölçürsən? Mənim ordumu Hind, İraq və Herat əsgərimi sanırsan? Anadolunu da Şamı, Hələbi,

Bağdadı aldığın kimi alacağınımı zənn edirsən? Sən bizim ordunun tək bircə dəfə məğlub olduğunu eşitdinmi heç? Ömrünü dünya malına hər is köpəklər kimi döyüşməklə keçirdin, bununlamı öyünürsən? Bizim həyatımız din və dövlət uğrunda döyüş meydanlarında keçmişdir. Bu – sən, bu da – döyüş meydanı! Gözləyirəm, nə zaman istəyirsən, gəl! Allah cəzanı versin, sənə uyanları da lənətə gəlsin ki, müsəlmanlara zülm etmək imkanın qalmasın!”

Məlum olduğu kimi, 1402-ci il 28 iyulda Ankara yaxınlığındakı Çubuk ovalığında Teymur Bəyazidi məğlub etdi və əsir aldı.

Teymur, İldırım Bəyazidi ləyaqətlə qarşıladı və öluncə yanından ayırmadı. 7 ay, 12 günlük əsir həyatı keçirən Bəyazid 1403-cü ildə 43 yaşında vəfat etdi.

Əmir Teymur Bəyazid sultanın ölüm xəbərini eşidəndə: “Çox heyif, ən böyük mücahidi itirdik,” – demişdi...

Sultan Mehmet Fatehin Uzun Həsənə məktubu

Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsən güclü bir dövlət qurmuşdu. Bu dövlətin sərhədləri günü-gündən böyüyür və xristian dünyasının gizli təhrikiylə Osmanlıni təhdid etməyə başlayırdı. Məsələnin mahiyyəti beləydi: xristianların yardımıyla Uzun Həsən Mehmet Fatehin ordusunu məğlub edəcək və qazanılacaq zəfərdən hərə öz payını götürəcəkdı.

Bu istəklə alışıb-yanan Uzun Həsən Mehmet Fatehə aşağılayıcı məktublər yollayır, ona “Osmanoğlu”, bəzən də “Xain Osmanoğlu” deyə müraciət edirdi. Yazdığı bir məktubda Fatehə “Sultan” ünvanını belə çox görərək, “Mehmet bəy” deyə xitab edir, bütün “Fars iqlimini” fəth etdiyini, düşmənlərini diz çökdürdüyünü, Şirazi özünə paytaxt elədiyini, Hüseyin Bayqaranın da onu qəbul etdiyini vurğulayırdı.

Sultan Mehmet Fateh cavabında Uzun Həsənə belə yazırdı:

“Mən Sultan Bəyazid oğlu Mehmetin oğlu Muradın oğlu Sultan Mehmetəm. Sən Əcəm ölkəsinin sərdarı, böyük xan, Həsən xansan! Bil ki, kişi dövlətiylə qürrələnil heddini aşarsa insafı, mürvəti itirir, nəticədə dövləti də, ölkəsi də əlindən çıxar.(...) Ağılı başına yığ. Bil ki, bizim məmləkətimiz İslam yurdudur. Dədələrimizdən bəri dövlətimizin çırağı küfr əhlinin ürək yağıyla yanımışdır. Əgər müsəlmanlara qarşı qəlbində bəd niyyətlər bəsləyirsənsə, sən də, sənə yardım edənlər də iman düşmənləridir. Bütün dövlət və şəriət düşmənlərini yox etmək üçün atımızı yəhərləyib, qılıncımızı qurşamışsıq. Sonra “bilmədim, qafil oldum,” – deməyəsən!”

11 avqust 1473-cü ildə Uzun Həsənə Sultan Mehmet Fatehin orduları Otluqbeli deyilən yerdə qarşılaşdı. O dövrün ən böyük müharibələrindən olan “Otluqbeli döyüşü” Fatehin qələbəsiylə sona çatdı.

Uzun Həsən qaçarkən Qaramanoğlu Pir Mehmet bəyə (Fatehə xəyanət edib Ağqoyunlulara sığınan Pir Mehmet bəyin üzündən bu müharibə olmuşdu) belə qarğış eləmişdi: “Xanədanın xarab olsun, ey Qaramanoğlu! Bədnam olmağıma sən səbəb oldun. Mənim Osmanoğlu ilə nə işim vardı?”

Dünyaya demokratiya mesajı – Fatehin Bosniya fərmanı

“Bir zamanlar biz də millət olmuşuq, həm də necə millət... Gəlmişik, mədəniyyətin nə olduğunu dünyaya öyrətmişik”.

Mehmet Akif Ərsoy

*“Mən Sultan Fateh xan, bütün dünyaya elan edirəm ki, barələrində padşah fərmanı verilən bu **bosniyalılar** (Bosniyalı fransiskenlər) himayəm altındadır və əmr edirəm:*

Heç kimsə bu adıçəkilən insanları, nə də onların kilsələrini narahat etməsin və onlara zərər vurmasın. İmperatorluğumda əmin-amanlıq içində yaşasınlar. Köçkün vəziyyətinə düşən bu insanların azadlığı və əminlik şəraitində yaşamaları təmin olunsun. İmperatorluğuma daxil olan bütün məmləkətlərdəki monastırlarda qorxmadan ibadət etsinlər.

Nə saray adamlarından, nə vəzirlər və ya məmurlardan, nə də qulluqçularımın heç kimsə bu insanların şəxsiyyətini alçalda, onlara zərər verə bilməz. Heç kim bu insanların həyatına, mallarına və kilsələrinə təcavüz etməsin, xor baxmasın və ya təhlükə altına salmasın. Hətta bu insanlar başqa ölkədən dövlətimə birini gətirərsə, onlar da eyni hüquqlara malik sayılsın.

Bu padşah fərmanını elan edərək burada yerlərin, göylərin yaratıcısı və əfəndisi Allaha, onun elçisi, əziz peyğəmbərimiz Məhəmmədə və 124 min peyğəmbər adına qurşadığım qılınca and içirəm ki, əmrime əməl edib, mənə sadıq qaldıqları müddətdə təbəəmdən heç kimsə bu fərmanda yazılanların əksinə hərəkət etməyəcəkdir”.

Sultan Səlim Yavuzla Şah İsmayılın məktublaşmaları

24 avqust 1514-cü ildə Çaldıran ovalığında Şah İsmayılın məğlubiyyətilə bitən, türk dünyasının üz qarası olan savaşa qədər Sultan Səlim Şah İsmayılı 3 məktub göndərmiş, 1 cavab almışdı.

Sultan Səlimin Şah İsmayılı I məktubu

“Bayandurilər pərişan etdikdən sonra Şərq vilayətlərinə müsəllət oldunuz. Zındıqlığı mühlidliklə birləşdirərək bu qədər fitnə-fəsad törətdiniz. Şeyxan-e-mükərrəminə (Hz. Əbu Bəkr və Ömər) heqarət etməyinizə və digər

fəsadlarınıza son qoymaq üçün fitva verilmişdir. Səfərdə (səfər ayı – tərc.) o tərəfə təvəccüh edəcəyəm. Qılincdan yapışmazdan əvvəl İslam təklifi şəriət hökmündədir:

Tövbə və istiğfar ediniz, atlarınızın ayaqları dəyən yerləri geri qaytarın. Belə etməsəniz, zorla aldığınız məmləkət əsgerimiz tərəfindən zəbt olunacaqdır.

Səfər, 920”.

Sultan Səlim Yavuzun Şah İsmayılı II məktubu

“Biləsən və agah olasan ki, ilahi hökmlərdən üz çevirənlərin, dini və şəriəti yıxmağa çalışanların bu hərəkətlərinə bütün müsəlmanların və ədalətsevər hökmdarların öz güc və qüdrətlərinin imkan verdiyi dərəcədə mane olmaları fərzdır. Bunu deməkdə məqsədimiz belədir: təkkə küncündən hakimiyyətə yüksələn sən, bu yolla getdin, müsəlmanların məmləkətinə təcavüz etdin, şəfqət və utanmağı bir tərəfə atıb, zülm qapılarını açdın, fitnə və fəsadı törətmək əsas qayen oldu. (...) Məscidləri yıxmaq, türbə və məzarları dağıtmaq, üləma və peyğəmbər nəslindən gələn seyidlərə xəyanət və bunun kimi başqa işlər sənə pis əməllərindən sadəcə bir neçəsidir. Dillərdə dolaşmaqda olan bu və buna bənzər hərəkətlərinə görə üləmalar dəqiq dəlil-sübutlara əsaslanaraq sənə küfr və irtidadına, sənə və sənə tabe olanların qətlə yetirilməsinin vacib olduğuna, var-dövlətinizin talan, qadın və çoluq-çocuqlarınızın isə əsir edilməsinin məqbul olduğuna qərar vermişlər. Belə bir vəziyyətdə mən, Allahın əmrini yerinə yetirmək, zülmə məruz qalanlara yardım etmək və “mərasim-namusi Padişah” üçün ipək paltarlarımı soyunub zireh geydim, qılinc qurşadım, ata

mindim və səfər ayının başında Anadolu tərəfə keçdim. Məqsədim Allahın köməyilə sənənin padşahlığını yox etmək və beləliklə, acizləri sənənin zülm və fitnə-fəsadından qurtarmaqdır. Ancaq qılincdən öncə sənə şəriətimizin buyruğunu rəhbər tutaraq öz şərtlərimi təklif edirəm. Əgər etdiklərimdən pəşman olub, sidq ürəkdən günahlarını etiraf etsən, aldığı qalaları geri qaytarsan, biz tərəfdən dostluqdan başqa bir şey görməzsən. Fəqət pis əməllərindən əl çəkməyəcəyin təqdirdə zülmündən qapqara boyanmış yerləri nura qərç etmək və sənənin əlindən geri almaq üçün, inşallah, yaxın vaxtda gələcəyəm. Təqdir nə isə, elə də olacaqdır. Salam – hidayətə tabe olanlardır”.

Yavuzun Şah İsmayıl yazdığı ikinci məktub da birincisi kimi fars dilində, həm nəsrilə, həm də fars şairlərinin şeirlərindən parçalarla dəbdəbəli üslubda yazılmışdı. Sultan Səlim Şah İsmayıl bir şeyx ailəsindən çıxdığına, yeni hakim zümrədən olmadığına görə istehza edir, onu ələ salırdı. Bu məqsədlə məktubla bərabər ona Xirqə (dəriş libası), əsa, misvaq və qurşaq göndərmişdi. Bununla demək istəyirdi ki, sənədən padşah olmaz, dərişsən, get dərişliyiəni elə.

Şah İsmayıl Sultan Səlim Yavuzun təhqir və hədələrlə dolu məktublarına çox soyuqqanlı, qüdrətli bir dövlət başçısına layiq cavab göndərmişdi. Şah İsmayılın məktubunu və qızıl qutu içərisində yolladığı anaşanı səfəri Şahqulu ağa gətirmişdi. Anaşa göndərməklə Şah Sultan Səlimi “bu ifadələr inanmıram sənənin kimi dövlət adamının dilindən çıxa, yəqin ki, katiblərin nəşəliymiş, ancaq onlar belə yazdılar,” – deyə dövlət başçısı kimi həm özünə, həm də başqalarına qarşı ləyaqətli və nəzakətli olmağa dəvət edirdi. Lakin Sultan Səlim bundan daha da əsəbiləşib tarix boyu türk millətinin “Elçiyə zaval yoxdur” ənənəsini pozaraq Şahqulu ağanı parça-parça elətdirmişdi.

Şah İsmayılın Sultan Səlimə cavab məktubu

“Sultan Səlim şaha.

Məktublara gəlib çatdı. Cənnətməkan atanızın dövründə ölkənizə yürüşümüz Dulqədirlə Əlaüddövlənin axmaqlığı üzündən olmuşdu. Yoxsa hər iki tərəf də bir-birindən dostluqdan başqa bir şey görmədi. O məmləkətin əksər əhalisi əcdadımızın qiymətli törəmələrindəndi. Sonra o xanədanla ta qədimlərdən dostluğumuz vardı. Teymur zamanındakı kimi qarışıqlıq, qarğışalıq düşməsinə istəməzdik.

Münasibətsiz sözlərə heç bir ehtiyac yoxdur. Bunların hamısı yəqin ki, katiblərinizin uydurmasıdır, yazıçılarınizin anaşadan qurmuş zəhinlərindən çıxan sözlərdir. Bu münasibətlə onlara Şahqulu ağadan möhürümüzlə möhürlənmiş qızıl qutuda anaşa göndərirəm ki, istifadə etsinlər.

Hal-hazırda İsfahan tərəflərdə ov ovlamaqdayam. Dərhal dostcasına bu cavabı yazdıq. Sizə qarşı da bu andan hazırlığa başladım. Heç kimdən qorxumuz yoxdur. Sənənin bu istəyini çoxları təcrübədən keçirdi. Əli övladları ilə savaşağların özləri yox olub gedərlər. İş müharibə ilə nəticələnəcəksə, onu gecikdirmək doğru olmaz. Fəqət sonunu da düşünmək lazımdır. Vəssalam”.

Qarşılarına ordu çıxmadığına görə günlərli yol gələn yeniçerilər zəncir gəmirirdi. Artıq Yavuzun ordusunda çalxantılar, narazılıqlar baş qaldırmaqdaydı. Yeniçerilər cırıq ayaqqabılarını nizəyə keçirib üsyan etmək istəyirdilər. Belə bir vəziyyətdə Sultan Səlim Şah İsmayılı qızırdıraraq müharibəyə çəkmək üçün üçüncü məktubunu yazıb şaha göndərdi. Bu məktub əvvəlkilərdən fərqli olaraq türkcə yazılmışdı. Türkcə yazılsa da, o dövrün yazı dili üçün xarakterik ərəb-fars kəlmələriylə dolu olan bu məktubun qısa xülasəsini diqqətinizə çatdırırıq:

“Ey İsmayıl! Ölkənin sərhədlərində görünməklə mənə meydan oxudun.

Sənə bəlli olsun ki, əcdadımızdan gələn cürətlə uzaq yerlərdən yol yorub hökmün altında olan ölkəyə girdim. Hökmdarların əlindəki torpaqlar onun nikahlı qadını kimidir. Özünü kişi sayan adam bir başqasının ona təcavüz etməsinə dözə bilməz. Halbuki bu qədər vaxtdır, müzəffər əsgərlərim yurduna girərək doymuluqlar (qənimət – tərç.) almaqdadır. Amma səndən hələ bir xəbər yoxdur. Ölüsənmi, dirisənmi – bilinmir.

Ortada olan budur ki, indiyə qədər səndən bir igidlik və mərdlik nişanəsi görülməyib. Hiylə və kələk gəlməkdən başqa bir iş bilmirsənmi?

Düçar olduğun dərdin çarəsini (şahın göndərdiyi anaşanı nəzərdə tutur – tərç.) özün bilirmişsən. İstifadə etməyində ol. Bəlkə bununla ürəyinə təpər gəldi, qarşımıza çıxmağa cəsaret tapa bildin. Səni daha çox qorxutmaq üçün say-seçmə əsgərlərimdən qırx minini Kayseri yaxınlığında qoydum. Düşmən haqqında ancaq bu qədər lütf göstərilə bilər. Bundan sonra da keçmişdəki kimi qaçıb bir küncdə gizlənəcəksənsə, kişi adı sənə haramdır. Dəbilqə yerinə çalma, zireh yerinə çarşab geyib sərdarlıq və şahlıq sövdəsindən vaz keç!”

Bu məktubla bərabər, Sultan Səlim Şah İsmayıl bir arvad paltarı da göndərmişdi – yeni sən arvad kimi qorxaqsan, şah libasını çıxar, bunu gey.

Salnaməçilərin “kiçik qiyamət” adlandırdığı Çaldıran döyüşü bundan sonra olmuşdu...

Qanuni Sultan Süleymanın Fransa kralı ilə məktublaşmaları

Müqəddəs Roma-German imperatoru Şarlken Fransa kralı Fransuanı 24 fevral 1525-ci ildə İtaliyada Pavia müharibəsində

məğlub edib əsir aldı. Fransızlar Şarlken qarşısında aciz qalınca o dövrdə xristianlığın ən böyük düşməni kimi qəbul edilən Osmanlılardan yardım istədilər. Qanununin 1526-cı ilin yanvarında Fransuanın yardım istəyinə cavab olaraq göndərdiyi məktub Fransanın nə dərəcədə aciz bir vəziyyətdə olduğunu açıq-aşkar göstərirdi...

Fransa kralı I Fransuanın anası tərəfindən Sultan Süleymana göndərilən məktub

“İspaniya kralı Şarlken oğlum Fransuanı Pavia müharibəsində tutub həbs etdi. İndiyə qədər Şarlın oğlum xilas edəcəyinə ümidim vardı. Halbuki gözlədiyimiz insaniyyəti icra etməyi bir yana, oğluma qarşı bir sıra başqa hərəkətlər də eləməyə başlamışdır. Əzəmət və şan-şöhrəti aləmə yayılan cənabınızdan oğlum düşmən pəncəsindən xilas edib bizə qaytarmağınızı acizənə şəkildə rica edirəm”.

I Fransuanın Sultan Süleymana sığınma məktubu

(məktub XVI əsr türkcəsində yazılıb)

“Dünyanın cihati-məmurəsindən bir çox ölkə və biladın hakim və padşahı (dünyada neçə-neçə ölkə və vilayətlərin hakimi və padşahı – tərç.) və bilcümlə məzlumların dadxahı (yəni bütün məzlumların pənahı – tərç.) olan əzəmətli sultan və fəxarətli xaqan həzrətlərinə ərzim budur ki, Macarıstan kralı Birinci Ferdinandın üzərinə hücum etdiyinizdə biz də hümmət və inayətiniz sayəsində həbsdən xilas olub İspaniya kralı Şarlkenin üzərinə hücum edib öcümüzü (qisasımızı – tərç) alarıq. Siz ki, cəlallı və şanlı bir şahənşahsınız, onun öhdəsindən gəlmək nəsb olarsa, məni qədirşünas bəndələrinizdən biri qəbul edərsiniz”.

**Sultan Süleymanın Fransa kralına
6 dekabr 1525-ci il tarixli
cavab məktubu**

“Mən ki,

Sultanlar sultanı, Xaqanlar xaqanı, hökmdarlara tac verən Allahın yer üzündə kölgəsi,(...) atəş saçan qılıncımla fəth etdiyim neçə diyarın sultanı və padşahı Sultan Bəyazid xan oğlu, Sultan Səlim xan oğlu Sultan Süleyman xanam.

Sən ki,

Fransa vilayətinin kralı Françeskosan.

Sultanların sığınma yeri olan qapıma adamın Frankipon ilə məktub göndərib məmləkətinizin düşmən işğalına uğradığını, hal-hazıra qədər həbsdə olduğunuzu bildirib, qurtulmağınız üçün biz tərəfdən yardım və mədəd istəmişsiniz. Dedikləriniz hüzurumda mənə ərz olundu, hər şeyi təfərrüatıyla öyrəndim.

Padşahların məğlub olması və həbs edilməsi yaxşı deyil. Könlünüzü xoş tutun, özünüzü sıxmayın. Bizim ulu əcdadımız daima düşməni qovmaq və məmləkətlər fəth etmək üçün səfərdən geri qalmamışdır. Biz də onların yoluyla gedərək hər zaman məmləkətlər və qüvvətli qalalar fəth etdik, gecə-gündüz atımız yəhərli, qılıncımız qurşalı oldu. Tanrı xeyirli əməllər müyəssər etsin, iş Allah deyəndir. Bundan sonrasını adaminizdən soruşub öyrənərsiniz. Belə biləsiniz”.

Qanuni Sultan Süleyman Fransız kralını qurtarmaq üçün Almaniya əyalətinin kralı Şarlkenə göndərdiyi məktubda belə deyirdi:

“Mən ki,

(...) Neçə diyarın sultanı və padşahı Sultan Bəyazid xan oğlu, Sultan Səlim xan oğlu Sultan Süleyman xanam!

Sən ki,

Almaniya əyalətinin kralı Şarlkensən!

Sənə deyirik ki, tez Fransız kralı qulumuzu sərbəst buraxasan!”

Buna görə 1532-ci ildə Qanuni böyük bir ordu ilə Almaniya üzərinə hücumu keçdi. Aylarca Almaniya gəzdiyi halda nə Ferdinand, nə də qardaşı Şarlken Qanuni ilə savaşağa cəsaret etmədilər. Vəziyyəti belə gören Sultan Süleyman Şarlkeni döyüş meydanına çəkə bilmək üçün aşağıdakı məktubu yazdı:

“Bu qədər zamandı kişilik davası eyləyib durursan. Nə səndən, nə də qardaşından bir nam-nişan yoxdur. Sizlərə səltənət və ərlik davası haramdır. Bəlkə qadından da utanmazsan. Bəlkə qadında qeyrət var, sizdə yox. Kişisənsə, gəl meydana, təqdir nədirsə qoy elə də olsun. Gəl səltənəti səninlə Beç (Vyana) səhrasında bölüşdürək. Bu kərə də meydana çıxmasan arvadlar kimi başına çalma salıb, padişahlıq tacını taxmasan yaxşıdı”.

**Qanunidən Fransaya
“qulaqburması” – rəqs yasağı**

Bu gün bütün dünyada 7-dən 70-ə hamının icra etdiyi və bir mədəniyyət göstəricisi kimi qəbul edilən rəqs (burda qadın-kəşi rəqsi, bal dansları nəzərdə tutulur) ilk dəfə Sultan Süleyman dönəmində Fransada yayılmağa başlamışdı. O zaman Osmanlı imperiyasının sərhədləri Avropanın ortalarında idi və bir ucu da Fransa torpaqlarına dayanırdı. Bu rəqsin ilk dəfə meydana çıxdığını duyan Qanuni Fransa kralına məktub yazdı:

“Ey Fransa kralı Fransua! Səlahiyyətli səfirimin verdiyi izahatdan məlumat əldə etdim ki, məmləkətinə “dans” adında “əl-əmələ – innas fəhşiyat və löbiyyat” (qadınlarla fəhşəlik əməlləri və oyunbazlıq) keçirirmişsən. Bu nameyi-hümayunum (hümayun-Osmanlı dövlətini, sarayı, rəsmi dairəni ehtiva edir; yəni rəsmi məktubum – tərç.) əlinə çatdıqdan sonra belə bir məlunluğa və rəzalətə son qoymadığın

təqdirdə, hümayun ordumla gəlib səni yox etməyə hazırım”.

Qanununun bu məktubundan sonra Fransada təxminən 100 il boyunca “dans” qadağan olundu.

XVI əsrin əvvəllərində, Sultan Süleymanın hakimiyyəti illərində xristian dünyası həmişə olduğu kimi müxtəlif vasitələrlə Osmanlıni zəiflətmək üçün əlindən gələni edirdi. Osmanlı imperiyasına qarşı açıq səlib yürüşləri bir nəticə vermədiyindən avropalılar başqa məkrli planlara əl atırdılar. 1541-ci ildə Almaniya kralı Karlos sahib olduğu Avropa qitəsinin yarısından topladığı, ümumi sayı 36.200-ə çatan döyüşçüdən ibarət böyük bir donanma ilə Əlcəzairə hücum etdi. Əlcəzair xaçlılar tərəfindən ələ keçiriləndisə, Şimali Afrikadakı Türk hakimiyyəti təməmindən sarsılacaqdı. Təpədən-dırnağaədək müasir silahlarla təchiz olunmuş bu donanma qarşısında heç bir gücün dayana bilməyəcəyinə əmin olan ispan, alman, italyan, malta əsilzadələri, generallar, admirallar, kübar qadınlar, qızlar Karlosun zəfərini gözləriylə görmək üçün səfərə qatılmışdılar.

Bu vaxt Əlcəzairin bəylərbəyi Hasan bəyin sərəncamında cəmi 600 türk ləvəndi (dəniz döyüşçüsü) və 2000 ərəb könüllü atlısı vardı. Belə bir durumda Kral Karlos Hasan bəyə türkcə məktub yazır:

“Bu gördüyün qüvvətə qarşı nəinki sənin, heç Gran Senyorun (Sultan Süleymanı nəzərdə tutur – tərc.) belə təqəti çatmaz. Əgər gözün görür, ağılın bir zərrə qədər kəsirsə, qılıncını çıxar, başına yaylıq bağla, Cəzair qalasının açarını mənə gətir. Hüzurumda yeri öpüb, əfv diləsən, həyatını bağışlaram. Mən İspaniyanın, Napolinin, Siciliyanın, Hollandiyanın, Belçikanın, Amerikanın kralı, Almaniyanın imperatoruyam. Sənin atan və ağsaqqalın olan Barbaros (Barbaros Xeyrəddin paşa – Osmanlı ordusunda Dəniz qüvvətləri

komandanı, “kaptani-dərya” – tərc.) belə Tunisdə qabağımdan ayaqyalın qaçmışdır. Nəbadə, mənə silah qaldırmaq kimi bir sərəməliyə qapılasan. Yoxsa, İsa eşqinə, sənin hər parçanı Cəzair bürclərindən birinə asaram”.

Qara Hasan bəyin kral Karlosa cavabı: *“Qala və ölkə mənə deyildir ki, sənə verim. Sultan Süleymanın ölkəsini sənə təslim edib, dünya və axirətdə bədnam ola bilmərəm. Səndən də zərrə qədər qorxum yoxdur. Həyatın atam Xeyrəddin paşadan toxmaq yeməklə keçmişdir. İnşallah, uca Tanrı mənə də zəfər verəcəkdir!”*

Kaptani-dərya Barbaros Xeyrəddin paşa xatirələrində bu savaşı təsvir edir və kiçik bir güclə o boyda donanmanı darmadağın edən Hasan bəyin igidliyindən, adlı-sanlı adamları, kübar qadınları, qızları necə əsir almasından, Karlosun acından öz sevimli atını kəsib yeməsindən bəhs edir...

XVI əsr Osmanlı-Polşa ilişkileri məktublarda

Lehistanın (Polşanın) fransız kralı Henri Sultan II Səlimin istəyi ilə digər avropalı rəqiblərini arxada qoyub taxta çıxmışdı. Osmanlı dövlətinin Lehistan yönətimini ələ keçirmək istəyi Avstriyaya qonşu olan iki müttəfiqə sahib olmaq məqsədindən irəli gəlirdi.

Fransızlarla Sultan Süleyman vaxtından yaxşı münasibətlər vardı. Lehistan yönətiminə də hakim olmaq Osmanlı imperiyasını Avstriya qarşısında daha da gücləndirəcəkdə. Ancaq bir müddətdən sonra Fransanın taxt-tacı boş qaldı və belə bir vəziyyətdə Henri Lehistandan ayrılaraq kral olmaq üçün Fransaya getdi. Lehistanda yaranan iqtidar boşluğunu aradan qaldırmaq üçün Sultan III Murad vəziyyətə müdaxilə etdi. Başda Rusiya olmaqla, digər dövlətlərin

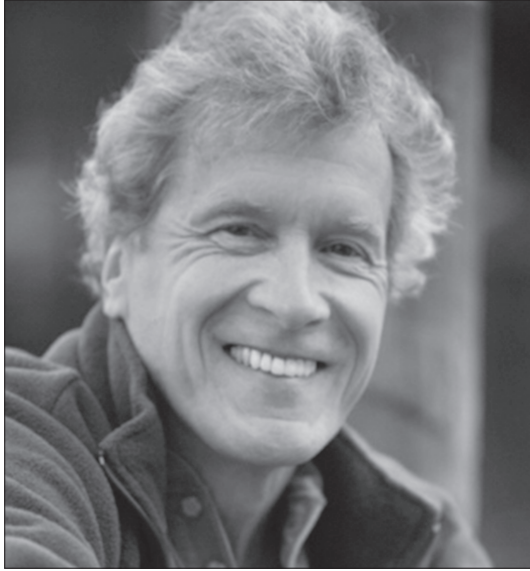
də planlarını alt-üst edən Osmanlı, özünə tabe olan Erdel bəyi Bateria Leh krallığına seçirdi və Lehistan vergiyə bağlanaraq 1578-ci ilə qədər Osmanlı himayəsində bir dövlət oldu. Osmanlı dövlətinin Lehistan üzərindəki hakimiyyətini Sultan III Murad tərəfindən yazılan məktublar daha aydın göstərir.

Sultan III Muradın imperator II Maksimilyana məktubu

“Şahanəviz tərəfindən Lehistan krallığı taxtına oturdulan Etiyen Bateria bəzi fitnə-fəsad əhlinin Lehistan krallığına xəter yetirmək təsəvvüründə olduğunu yazır. Bu hökumət məmaliki-məhrusəmizdən (himayəmizdə olan məmləkət – tərç.) və əhalisi digər təəbələrımız kimi şahanə təəbələrımızdəndir; bir ovuc torpağına belə təcavüz olunmasına razı ola bilmərik. Zaten sizinlə bağladığımız

müqavilələrdə də Erdel və Lehistan hüdudlarına təcavüz edilməyəcəyi açıqca bildirilmişdir. Əgər siz də daima Lehistana göz dikən Moskov kralı ilə ittifaqa girib, qoşun göndərəcəyi halda ona yardım edəcəksinizsə, bu əhdnaməyə müğayir və yolverilməz hərəkətdir. Bir hökmdar kimi sizə layiq olan müqavilələrə və onun şərtlərinə riayət etmək, hər vaxt verdiyiniz vergiləri elçilərlə dərhal göndərməkdir. Verginin hələlik göndərilməməsi sülhün pozulmasına səbəb olar. Bu məktub sizə çatan kimi vergini göndərməli, sərhəddəki komandanınıza da heç kəsin öz vəzifəsi dairəsindən kənara çıxması barədə əmr verməlisiz. Sülhün və dostluq münasibətlərinin saxlanmasını istəyirsinizsə, Erdel və Lehistan haqqındakı iddialarınızdan əl çəkib vergini göndərin, başqa bir məqsədiniz varsa bildirin ki, hakimi-ələm (ələmin hakimi) olan himayeyi-şahanəmizi (şahanə himayədarlıq) icra eyləyək”.

CON PERKINS

Səudiyyə Ərəbistanı, İran və sair ölkələrdə genişmiqyaslı iqtisadi dəyişikliklərin keçirilməsi əməliyyatlarında müəllifin birbaşa iştirakı olub. O, Səudiyyə Ərəbistanının neftdən gələn milyardlarla dollarının Amerikaya axmasına yönəlmiş məxfi planın icraçılarındandır. Məhz bu plan Yaxın Şərqdə ABŞ-nin bu gün at oynatmasına səbəb olan amillərdəndir. Con Perkins öz kitabında müasir tariximizin ən dramatik hadisələri arxasında duran gizli imperiya nəzarəti mexanizmi barədə həvəslə söhbət açır. Həmin hadisələrdən bir neçəsini xatırladaq: sonuncu İran şahının süqutu, Panama prezidenti Omar Torrihosun qətli, İraq və Panamaya silahlı müdaxilə, qanuni yolla seçilən Venesuela prezidentini devirmək cəhdləri və sairə. Amerika maraqlarının bu hadisələrin içindən keçən şəffaf xətti məhz Perkins kimi insanların qətiyyəti nəticəsində qırmızıya boyanır; biz bu xəttin sağ-solunda çalxalanan dubsiz qan dəryasını əyani görürük.

Yaxşı, bəs bu kitab nə barədədir, nəyi anlatmaq istəyir? Bəlkə müəllif təkqütblü dünyada heç nəyin sadə insanların iradəsindən asılı olmadığını, miskin vəziyyətə düşən xalqların öz mənliklərinin, hüquqlarının müdafiəsinə qalxacağı təqdirdə dəhşətli qlobal imperiyanın onların başına nə oyunlar açacağıni göstərmək istəyir?

Hər halda, Con Perkinsin kitabı müasir dünyanın necə qurulduğuna, qloballaşdırma çarxinin necə hərləndiyinə, yer kürəsinin bəzi yerlərində nədən günəş parladığına, bəzi yerlərdə isə daim çiskin olduğuna əyani sübutdur. Elə buna görə də, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzində çapa hazırlanan bu romanın bəzi parçalarını "Xəzər" jurnalının oxucularına təqdim etməyi lazım bildik.

Tərcüməçidən

Xüsusi xidmət orqanlarının peşəkar qulluqçusu Con Perkins bir zamanlar transmilli korporasiyalarda yüksək vəzifələr tutub, iqtisadi müşavir kimi bir neçə ölkənin hökumətlərinə işləyib, iqtisadi gerilikdən çıxarmaq pərdəsi altında həmin ölkələrdə Amerikanın korporativ maraqlarını güdüb.

Con Perkins həm də bir tapmacadır. Axı niyə yazır bunları? Nədən uzun illərdən bəri qapalı qalmış, qalın sirr pərdəsi altında yad gözlərdən gizlədilmiş, neçə-neçə ölkənin rəzil vəziyyətə düşməsinə səbəb olmuş, özünün də iştirak etdiyi mexanizmləri bu qədər çıpaqlığıyla açıb göstərir? Bu sualın cavabını nə kitabın özünü oxuyanda, nə də müəllifi barədə araşdırmalarımızı aparanda tapa bildik. Amma qlobal imperiya qurulmasına qulluq edən bu mexanizmlər, yəqin, Azərbaycan oxucusu üçün də maraqlı olacaq.

Birləşmiş Ştatların "həyati maraqları" olan İndoneziya, Panama, Ekvador, Kolumbiya,

KİLLERİN ETİRAFLARI

ÖN SÖZ ƏVƏZİ

Iqtisadi killərlər (Ekonomik Killers – EK) peşəkarlardır. Bütün yer üzündə müxtəlif ölkələri aldadan, onlara trilyonlarla dollar məbləğdə ziyan vuran yüksək məvəcibli Dünya Bankı, Beynəlxalq inkişaf üzrə Amerika agentliyi (USAİD) və digər beynəlxalq humanitar təşkilatların vəsaitini nəhəng korporasiyaların hesabına, planetin təbii sərvətlərinə nəzarət edən bir neçə varlı ailənin cibinə yönəldirlər. Onların arsenalına yalançı maliyyə informasiyaları, seçkilərlə manipulyasiya, rüşvət, seks, qətlər daxildir. Onlar imperiyanın özü qədər qədim, lakin bu qloballaşma dövründə yeni, daha dəhşətli miqyaslara çatmış bir oyun oynayır.

Bunu mən bilməyəndə kim biləcək ki... axı mən də EK idim.

Bu sətirleri 1982-ci ildə, şərti adı "İqtisadi qatilin vicdanı" olan kitabımın əvvəlində yazmışdım. Kitab iki ölkənin prezidentinə – mənim məsləhətlərimlə işləyən Ekvador prezidenti Hayme Roldos və Panama prezidenti Omar Torrihosa həsr olunurdu. Hər ikisi o vaxt dəhşətli qəzada həlak olmuşdu. Ölümləri isə heç də təsadüfi deyildi: məqsədləri qlobal imperiya yaratmaq olan korporasiya, hökumət və bank idarəçilərinin "qardaşlığına" qarşı çıxırdılar. Mənim kimi EK-lər Roldosa, Torrihosa təsir edə bilmədi deyə, məsələyə başqa killərlər qarışdı –

hər arxaya baxanda gördüyümüz, gözlərimizi yağır eləyən, qarabaqara bizi izləyən Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin muzzdlu "çaqqalları"...

O vaxt məni də inandırdılar ki, bunları yazmasam daha yaxşıdır. Bu kitabı iyirmi il ərzində düz dörd dəfə yazmağa cəhd göstərmişəm. Hər dəfə də həyatımı təzədən başlamaq qərarıma dünyada gedən hadisələr mane olub: 1989-cu ildə Amerikanın Panamaya hərbi müdaxiləsi, Birinci körfəz müharibəsi, Somali, Usama ben Ladenin yüksəlişi... Qarşımı ya təhdid, ya da rüşvətlə kəsirdilər.

2003-cü ildə çox nüfuzlu nəşriyyat evinin prezidenti sonradan "İqtisadi qatilin etirafları"na çevriləcək qeydlərimi oxuyub, haqqında danışmağa dəyən, son dərəcə maraqlı hadisələr olduğunu dedi. Sonra isə qüssəylə gülümsünüb başını buladı və əlavə elədi ki, özü bu kitabı nəşr etmək kimi riskli bir addıma heç vaxt ürək etməz, çünki beynəlxalq korporasiyaların top-menecerləri buna mane olar. Kitabımı belletristika janrında bir daha işləməyimi məsləhət gördü: "Onda biz sizi Con Le Karre, yaxud Qrem Qrin tərzində bir romançı kimi təqdim edə bilərik".

Axı bu belletristika deyildi. Mən kimsənin yox, öz həyatımın həqiqi tarixçəsini yazmışdım...

Amma mənə kömək etdilər. Daha cəsarətli, beynəlxalq korporasiyalardan asılı olmayan bir naşir kömək etdi ki, həyat tarixçəmi hamıya danışım.

Bu tarixçəni mütləq danışmalıydım. Biz həm dəhşətli böhranlar, həm də nəhəng imkanlar dövründə yaşayırıq. Bir iqtisadi killerin həyat tarixçəsi həm də indiki vəziyyətə necə düşdüyümüzün, bizə həlledilməz görünən problemlərlə necə üz-üzə qaldığımızın tarixçəsidir. Bu tarixçə həm də ona görə danışılmalıdır ki, yalnız keçmiş səhvlərimizi dərk etməklə, gələcək imkanlarımızı düzgün dəyərləndirə, ondan öz maraqlarımız naminə istifadə edə bilərik. Ona görə danışılmalıdır ki, İkinci İraq müharibəsini prinsipcə mümkün etmiş 11 sentyabr hadisələri artıq baş verib; çoxları bilmir ki, 11 sentyabr 2001-ci ildə terrorçuların əliylə qətlə yetirilən üç min insanın üzərinə elə həmin gün dünyanın müxtəlif yerlərində aclıqdan, səfalətdən ölən iyirmi dörd min nəfər də gəlib. Faktiki olaraq, hər gün iyirmi dörd min adam yalnız ona görə ölür ki, həyatını davam etdirmək üçün zəruri olan qidanı tapa bilmir. Və ən mühümü – bu tarixçə ona görə danışılmalıdır ki, tarixdə ilk dəfə olaraq məhz indi bir ölkənin bu vəziyyəti dəyişmək üçün imkanı da var, pulu da, hakimiyyəti də. Bu ölkə mənim anadan olduğum və EK işlədiyim ölkədir: Amerika Birləşmiş Ştatları.

Bəs necə oldu ki, mən bu təhdidlərdən çəkinmədim və rüşvət alıb susmadım?

Yeganə qızım Cessika artıq kolleci bitirib, müstəqil həyata qədəm qoyub. Bu yaxınlarda öz tərəddüdlərimi onunla bölüşüb deyəndə ki, kitabımın nəşri barədə düşünürəm, mənə belə cavab verdi: “Narahat olma, ata. Əgər onlar sənə mane olsalar, sən durduğun yerdən mən davam edəcəyəm. Biz bunu ikilikdə etməliyik; nə vaxtsa sənə bağlılaşacağım nəvələrin üçün etməliyik!” Bu, yuxarıdakı sualın qısa cavabıdır.

Cavabın daha uzun versiyası boya-başa

çatdığım ölkə qarşısında öhdəliklərim, bu ölkənin təməlini qoyan qurucu Ataların ifadə etdiyi ideallara məhəbbətim, hər yerdə, bütün insanlara “həyat, azadlıq və xoşbəxtliyə aparan yol” vəd etmiş Amerika Respublikasına dərin hörmətim və 11 sentyabrdan sonra EK-lərin bu respublikanı qlobal imperiyaya çevirdiyi bir zamanda boş-bekar oturmamaq niyyətimlə bağlıdır.

Bu, həqiqi tarixçədir. Mən onun hər dəqiqəsini yaşamışam. Təsvir etdiyim bütün yerlər və insanlar, söhbətlər və duyğular həyatımın bir parçası olub. Şəxsi həyatımla bağlı olsa da, həm də ümumi tariximizi formalaşdıran, bizi bu gün durduğumuz məqama çatdıran və balalarımızın gələcəyi üçün bir təməl yaradan dünyəvi hadisələrin geniş kontekstindədir. Bu hadisələri, bu insanları və onlarla söhbətlərimi mümkün qədər dəqiq çatdırmaq üçün bütün səyimi ortaya qoymuşam.

Naşirim məndən soruşdu ki, biz özümüzü həqiqətən iqtisadi killer adlandırırıdık? Onu əmin etdim ki, əlbəttə, adlandırırıdık, amma daha çox qısaca “EK” deyirdik. Hələ 1971-ci ildə müəlliməm Klodnlə yenicə işləməyə başlayanda o belə demişdi: “Mənim vəzifəm sizdən iqtisadi killer düzəltməkdir. Sizin təyinatınız barədə kimsə bilməməlidir, hətta arvadınız belə”. Bunu gülümsəyərək dedi və sonra birdən ciddiləşdi: “Bizim sıralarımıza girdinizsə, ömrünüzün sonunadək orada qalacaqsınız”. Klodin də ondan sonra bizim tam adımızı nadir hallarda çəkirdi deyə, biz sadəcə, “İK” olaraq qaldıq.

Klodin gələcək işimi mənə başa saldı. Onun sözlərinə görə, əsas işim “dünya liderlərini Amerika kommersiya maraqlarının təmin olunmasına yönəlmiş geniş şəbəkəyə qoşulmağa inandırmaqdı. Son nəticədə bu liderlər dörd tərəflərini hörümçək toru kimi sarmış borcun içində boğulacaq, Amerikaya loyallıq göstərməkdən başqa yolları qalmayacaqdı. Bundan sonra siyasi, iqtisadi, yaxud hərbi maraqlarımızı təmin etmək yo-

lunda onlara bel bağlaya biləcəkdik. Onlar da ölkə əhalisinə yeni texnoparklar, elektrik stansiyaları və aeroportlar verməklə siyasi mövqelərini möhkəmləndirəcəkdilər. Birləşmiş Ştatların layihə və inşaat şirkətləri isə bu müamələdən əfsanəvi dərəcədə varlanacaqdılar”.

Bu gün biz mövcud sistemin nəticəsi olan bir divanəliyin şahidiyik. Ən nüfuzlu şirkətlərimizin top-menecerləri Asiyanın qul əməyi tələb edən müəssisələrində ağır işlər görmək üçün az qala su qiymətinə fəhlə tapır. Neft şirkətləri çaylara min tonlarla zəhər axıdır, insanları, heyvanları, bitkiləri məhv edir, qədim mədəniyyətə malik xalqların aşkar genosidi ilə məşğul olurlar. Əczaçılıq sənayesi isə QİÇS-ə yoluxmuş afrikalıların nıcatına çevrilmək dərmanların istehsalından boyun qaçırır. Başqa yerləri demirəm, elə öz Amerikamızda on iki milyon ailə dərd çəkir. Energetika sənayesi “Enron”u, mühasibat industriyası “Andersen”i yaradıb. Dünya əhalisinin ən inkişaf etmiş ölkələrdə yaşayan beşdən birinin payına düşən gəlirin ən yoxsul ölkələrdə yaşayan beşdən birinin gəliriylə nisbəti 1960-cı ildəki 30:1 nisbətindən, 1995-ci ildə 74:1 nisbətinə dəyişib... Birləşmiş Ştatlar İraq müharibəsinə 87 milyard dollardan artıq vəsait sərf etdi, halbuki, BMT-nin qiymətləndirməsinə görə bu məbləğin yarısı planetimizin hər bir adamını təmiz su, normal yemək, sanitariya xidməti ilə təmin etmək, hamıya ən azı ibtidai təhsil vermək üçün bəs edərdi.

Bununla belə, biz hələ də təəccüblənirik ki, terrorçular niyə bizə hücum edir?

Bəziləri çox istərdi ki, mövcud problemlərimizin məsuliyyətini dünya miqyaslı mütəşəkkil bir qəsdin üzərinə atsın. Amma məsələ bu qədər də bəsit deyil. Qəsdçiləri aşkar edib məhkəməyə vermək olardı. Lakin bu sistem ümumdünya qəsdindən qat-qat dəhşətli mənbələrdən qidalanır. Bu sistem bir qrup adam tərəfindən deyil, az qala İncil qədər müqəddəs sayılan bir konsepsiya

tərəfindən idarə olunur. Bu konsepsiya nə deyir? Onu deyir ki, iqtisadi yüksəlişin bəşəriyyətə böyük xeyri var; inkişaf nə qədər genişdirsə, bəhrləri də bir o qədər çox hiss edilir. Bu ehkamlar artıq öz nəticələrini də verir: yer üzünü alov kimi saran iqtisadi yüksəliş həvəsini körükləməyə başqalarından daha çox səy göstərənlər ucaldılmalı, təltif olunmalıdır; bu yüksəlişdən qıraqda nə varsa, hamısı yalnız istismar etmək üçün yararlıdır.

Global imperiyanın genişlənməsinə can atan korporasiyalar, banklar və hökumətlərin (onların hamısına bir yerdə “korporakratiya” deyirik) ən mühüm məqsədlərindən biri onu qidalandıran sistemin əbədləşməsi, durmadan genişlənməsi, güclənməsidir. Korporakratiya üzvü olan şəxslərin həyat tərzini, sahib olduqları mülklər, yaxtalar, şəxsi təyyarələr bir təqlid obyektini kimi təbliğ olunur ki, bizi durmadan istehlaka həvəsləndirsin. Mənim kimi adamlara ona görə yüksək məvacib verirlər ki, bu sistemi irəli aparıb daha geniş yayaq. Əgər bunun öhdəsindən gələ bilməsək, daha bədnəyyət killərlərin – əsl “çaqqalların” növbəsi çatacaq. Onlar da bacarmasa, dallarınca hərbiçilər gələcək.

Bu kitab az əvvəl əsl “EK”lərdən ibarət məhdud dəstəyə daxil olan bir insanın etiraflarıdır. İndi belələrinin sayı əvvəlkindən də çoxdur. Onlar dünyanın “Minsanto”, “General Electric”, “Nike”, “General Motors”, “Walmart” kimi böyük korporasiyalarının dəhlizlərində inamla addımlayırlar. Düzünü desək, “İqtisadi killərlərin etirafları” mənim qədər, elə onların da həyat hekayətidir.

Əslində, problemin etirafı onun həlli yolunda atılan ilk addımdır. Günahın etirafı isə onu yumaq yolunda ilk addımdır. Qoy, bu kitab nıcatımızın başlanğıcı olsun. Qoy, harmonik, layiqli cəmiyyət haqda arzularımızı həyata keçirməyin düzgün yolunu bu kitabdan öyrənək.

Avqust, 2004-cü il.

IQTİSADI KİLLERİN ETİRAFLARI

Ekvadorun paytaxtı Kito, And dağlarının doqquz min fut yüksəklikdə qərar tutmuş vulkanik yaylasında yerləşir. Təməli Kolumbun Amerikaya gəlişindən xeyli qabaq qoyulmuş bu şəhərin sakinləri ekvatorun cəmi bir neçə mil cənubda yaşasalar da, ətraf dağlarda qar görməyə adət ediblər.

Həm sərhəd zastavası, həm də hərbi baza olan Şell şəhərini, adını daşdığı neft şirkətinin ehtiyacları üçün, Kitodan təxminən səkkiz min fut aşağıda Amazonka cəngəlliklərini qıraraq salıblar. Şəhərin əhalisi əsas etibariylə əsgərlər, neftçilər, şüar və kiçvə qəbilələrindən olan, fəhləlik və fahişəliklə dolanan hindulardan ibarətdir.

Bir şəhərdən digərinə getmək üçün adamın nəfəsini kəsən dolanbac dağ yollarından keçmək lazımdır. Yola çıxanda, birçə günlük səfərinizdə ilin dörd fəslini öz gözünüzlə görə biləcəyinizi yerli camaat sizə mütləq deyəcək.

Bu yollardan dəfələrlə keçməyimizə baxmayaraq, bənzərsiz mənzərələrdən heç vaxt usanmadım. Bir yanda şələlə hörüklərlə bəzənmiş sıldırımlar göz oxşayır, başqa tərəfdə isə məcrasını yuxarı Amazon hövzəsindən, dünyanın ən böyük fəal vulkanlarından biri və eyni zamanda inklər dövrünün tanrılarında olan Kotopaksidən götürüb And dağlarının bağrını ilan kimi qıvrılıraqla yaran, dərin uçurumun dibiyə sürətlə axan Pastaza çayı üç min mildən artıq məsafədə olan Atlantik okeanına sarı baş alıb gedir.

2003-cü ildə Kitonu “Subaru autbek” maşınında tərək edib Şellə yola düşdüm – budəfəki missiyam indiyədək iştirakçısı olduğlarımdan heç birinə bənzəmirdi. Başlanmasına kömək etdiyim bir müharibəni dayandıra biləcəyimə ümid edirdim. Bu, məsuliyyətini həmişə biz EK-lərin daşdığı, baş verdiyi ölkənin sərhədlərindən kənarında

kimsənin xəbəri olmayan kiçik müharibələrdən biri idi. Mən şüarlar, kiçvələr, onların qonşuları olan açuarlar, zaparolar və şiviarlarla görüşmək üçün ora gedirdim. Bu hindu qəbilələri imkan vermirdi ki, bizim neft şirkətləri onların evini, ailələrini, torpaqlarını dağıtsın. Qarşıdakı müharibənin onların tam məhviylə nəticələncəyi ehtimalı çox böyük olsa da, yerli xalq fikrindən daşınmaq istəmirdi. Onlar üçün bu müharibə mədəniyyətlərini yaşadacaq gələcək nəsillərin normal həyatı naminə idisə, bizim üçün hakimiyyət, pul, təbii sərvətlər davası idi. Bu müharibə bir ovuc acgöz insanın dünya hökmranlığı, qlobal imperiya arzusu uğrunda gedirdi.

Bax, biz EK-lər də bütün səylərimizi məhz buna yönəldirik – biz qlobal imperiya qururuq. Biz kişilərdən, qadınlardan ibarət elitar bir dəstəyə, başqa ölkələrdə xalqların korporakratiyanın təsiri altına düşməsinə səbəb olan vəziyyətlər yaradırıq. Korporakratiya özü isə, elə bir hakimiyyət sistemidir ki, onun sıralarına yalnız və yalnız bizim olan iri korporasiyalar, hökumət və banklar daxildir.

İK-lər, eynən mafiya üzvləri kimi, hamıya öz qəyyumluğunu təklif edir. Bu qəyyumluq infrastrukturun – elektrik stansiyaları, şosələr, limanlar, aeroportlar, yaxud texnoparkların inkişafına yönəldilən kreditlər şəklində meydana gəlir. Belə kreditlərin ilkin şərti isə, nəzərdə tutulan işlərin bizim ölkədən olan layihə və inşaat şirkətləri tərəfindən aparılmasıdır. Əslində, bu pulun çox böyük hissəsi Amerika Birləşmiş Ştatlarının ərazisindən heç vaxt çıxmır, sadəcə, Vaşinqtondakı bank ofislərindən Nyu-Yorkda, Hyüstonunda, San-Fransiskodakı layihə şirkətlərinin ofislərinə köçürülür.

Pulların korporakratiyaya (kreditor elə korporakratiyanın özüdür) daxil olan korporasiyalara təcili qayıtmasına baxmayaraq, borc altına girən ölkə həm götürdüyü pulu,

həm də faizləri son sentinə kimi ödəməlidir. Əgər EK tam uğur qazana bilibsə, kredit o qədər böyük olur ki, borclu bir neçə ildən sonra öz ödənişləri üzrə “defolt” elan etməyə məcbur qalır. Zamanı yetişəndə, biz əsl mafiya kimi bölgüdə öz payımızı tələb edirik. Bu pay, adətən, aşağıdakılardan ibarət olur: BMT-dəki səsvermə üzərində tam nəzarət, hərbi bazaların yerləşdirilməsi, yaxud ölkənin neft və Panama kanalı kimi qiymətli resursları. Nə qədər versə də, borclu onsuz da götürdüyünü tam ödəyə bilmir və daha bir ölkə global imperiyanın ağışuna düşür.

Kito-Şell şosesiylə irəliləyərkən xəyalən otuz beş il əvvələ, bu yerlərə ilk dəfə gəldiyim zamanlara döndüm. Oxumuşdum ki, Ekvador öz ərazisinə görə Nevada ştatından böyük olmasa da, burada otuzdan artıq aktiv vulkan, dünyadakı bütün quşların 15 faizi və minlərlə hələ təsnif edilməmiş bitki növü var; bu ölkə mədəniyyətlərin yanaşı yaşadığı yerdir, burda qədim dillərdə danışan insanların sayı elə ispan dilində danışanlar qədərdir. Mən bu ölkəni gözəl və ekzotik sayırdım, baxmayaraq ki, o zamanlar ağılıma gələn bu fikirlər bəsit və sadələvh idi.

Bu otuz beş il ərzində çox şey dəyişib...

1968-ci ildə bura ilk gəlişimdə, “Texaco” Amazonun Ekvadora aid hissəsində nefti təzəcə tapmışdı. Bu gün neft ölkə ixracının az qala tən yarısını təşkil edir. Bura ilk gəlişimdən sonra inşa edilmiş Trans-And neft kəməridən çox kövrək ekologiyaya malik tropik meşələrə sızan neftin miqdarı nə az, nə azacıq, yarım milyon barreldən çox olmuşdu – qəza nəticəsində “Exxon Valdez” tankerindən okeana axan neftin miqdarından düz iki dəfə çox. Bu gün lobbiçiliyini EK-lərin etdiyi, uzunluğu üç yüz mil, qiyməti 1,3 milyard dollar olan yeni neft kəməri Ekvadorun Birləşmiş Ştatlara neft satan ixracatçıların ilk onluğuna düşəcəyini güman etməyə əsas verir, vəd edir. Tropik meşələrin nəhəng ərazisi artıq, demək olar

yoxdur, tutuquşular, yaquarlar da yoxa çıxıb, Ekvadorun üç yerli mədəniyyəti məhv olmaq ərəfəsindədir, qədim çaylar isə çirkab axıdılan qanovlara çevrilib.

Və belə bir zamanda yerli xalqlar müqavimət göstərməyə başladı. Belə ki, 2003-cü il, may ayının 7-də bir qrup amerikalı vəkil otuz min Ekvador hindusunun adından “Chevron Texaco Corp.”a qarşı 1 milyard dollar məbləğində məhkəmə iddiası qaldırdı. İddiada deyilirdi ki, 1971-1992-ci illər arasında bu nəhəng neft şirkəti açıq əraziyə və çaylara gündə dörd milyon qallon neftlə, ağır metallar və kanserogen maddələrlə kirlənmiş zəhərli çirkab suları axıdıb; şirkət insanların və heyvanların düşərək öldüyü 350 ağzıaçıq kollektor çalası qoyub.

“Autbek”imin pəncərəsindən meşələrdən sürünüb Pastazanın dərələrini lay-lay bürüyən duman görünürdü. Tərdən köynəyim islanmışdı, həyəcanlıydım, ancaq bu, təkə yüksək tropik temperaturdan, daim burulaburula gedən yollar üzündən deyildi. Halımın pis olmasına bu gözəl ölkənin məhv edilməsində oynadığım mənhus roldan xəbərdarlığımın da təsiri vardı. Mənim və başqa bir EK dostumun səyi ucbatından indi ölkənin vəziyyəti bizim müasir iqtisadiyyat, bank işi və geniş quruculuq layihələrinin yalançı, ilğim mənzərəsini onlara təqdim etməklə həvəsləndirdiyimiz vaxtlardan daha pis gündə idi. 1970-ci illərdən başlanan, “Neft bumu” kimi qondarma ad qoyulmuş dövr ərzində rəsmi yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşayan əhalinin sayı artaraq 50 faizdən 70 faizə, qismən məşğul olan və tam işsiz insanların sayı 15 faizdən 70 faizə, dövlət borcu isə 240 milyondan 15 milyard dollara çatmışdı. Bu müddət ərzində əhalinin ən yoxsul hissəsinin istifadə etdiyi milli resursların həcmi isə 20 faizdən 6 faizə düşmüşdü.

Təəssüf ki, Ekvador istisna deyil. Biz EK-lərin Qlobal İmperiyanın çətiri altına

saldığımız az qala hər dövlət eyni taleyi yaşayır. Üçüncü Dünya ölkələrinin borcu 1,5 trilyon dollara, kredit faizləri isə 375 milyarda qalxıb – bu, inkişaf etməkdə olan bütün dövlətlərin səhiyyə və təhsilə sərf etdiyi vəsaitdən çoxdur və xarici yardım kimi aldıkları məbləğdən düz iyirmi dəfə artıqdır. Yer üzündə insanların yarısından çoxu günə iki dollardan da az pula yaşayır və bu gəlir təxminən 1970-ci illərin əvvəllərindəki qədərdir. Amma eyni zamanda, Üçüncü Dünyadan sayılan ölkələrdəki ailələrin bir faizi öz ölkələrindəki bütün kapitalın və daşınmaz mülkiyyətin 70-90 faizinə sahibdir (bu faiz müxtəlif ölkələrdə elə bu civarda dəyişir).

Çox aktiv Tunquraqua vulkanının ətkələrindəki isti çeşmələriylə məşhur olan gözəl kurort şəhəri Banyosun küçələrindən ötürkən “Subaru”nun sürəti yavaşdı. Uşaqlar maşının qabağında yüyür, əl-qollarını yelləyə-yelləyə bizə saqqız, peçenye satmağa çalışırdılar. Bir azdan Banyos da arxada qaldı. “Subaru” təbii cənnətdən çıxıb Dante cəhənnəminin müasir təcəssümünə yetişən kimi, yolboyu göz oxşayan mənzərə də yoxa çıxdı.

Çayın içindən bir bədheybət boz divar ucaldı. Onun tökmə betonu ətraf mənzərəyə qətiyyənlə uyşmur, bu yerlərdə çox qondarma görünürdü. Amma onun görünüşü mənə heç də təəccüblü gəlməməliydi. Axı bu divarın harda pusquda durub yolunu gözlədiyini yaxşı bilirdim. Onu qabaqlar da çox görmüşdüm, EK-lərin nailiyyət rəmzi sayırdım bu divarı. Amma görəndə, elə bil canıma bir qoşun qarışqa doldu...

Bu yüksək bənd Partaza çayının qarşısını kəsib onu dağlarda açılmış nəhəng tunellərə yönəldir, çayın enerjisini elektrinə çevirirdi. Qarşımdakı nəhəng obyekt 156 meqavattlıq Aqoyan hidroenerji layihəsinin əyani təcəssümü idi. O, zavodları enerjilə təmin

edərək bir ovuc ekvadorlu ailəni varlandırır. Həm də çayaşağı vadidə yaşayan fermerlər və bütün yerli əhali üçün təsəvvüredilməz dərnlər, acıların mənbəyidir. Bu elektrik stansiyası mənim və digər EK-lərin səhiyyə həyata keçmiş neçə-neçə layihədən yalnız biridir. Ekvadorun artıq qlobal imperiyaya daxil olmasının, şuar və kiçvaların bizim neft şirkətlərini müharibə ilə təhdid etməsinin səbəbi elə bu cür layihələr idi.

EK-lərin əməllərinə görə Ekvadorun əl-qolu xarici borclarla qandallıdır və təhlükəli həddə yoxsullaşmış milyonlarla vətəndaşına kömək etmək yerinə, öz milli büdcəsinin çox böyük bir hissəsini borc faizlərinin ödənişinə yönəltməli olur. Ekvador üçün özünün xarici öhdəliklərini yerinə yetirməyin yeganə yolu tropik meşələri neft şirkətlərinə satmaqdır. Əslində, EK-lərin Ekvadora diqqət yetirməsinin başlıca səbəblərindən biri məhz Amazon regionundakı meşə ərazilərinin təkində mövcud olan neft dənizinin Yaxın Şərqdəki ehtiyatlarla müqayisəyə gələcək qədər nəhəng olması idi. Qlobal imperiya öz payını neft konsessiyalarıyla almaq istəyirdi.

Bu tələblər 11 sentyabr 2001-ci ildən sonra xüsusi israrla səsləndi deyə, yerinə yetirilməsi çox təcili oldu. Vaşinqton o faciədən sonra Yaxın Şərqdən neft ixracının tamam dayana biləcəyindən qorxmışdı. Üstəlik, bizim həcmcə üçüncü təchizatçımız Venesuela da hakimiyyətə populist-prezident Uqo Çavesi gətirmişdi ki, o da Amerika imperializmi adlandırdığı bir nəsneyə qarşı sərt müqavimətə başladı və Birləşmiş Ştatları neft satışının dayandırılmasıyla hədələdi. EK-lər İraq və Venesuelada uğursuzluğa düçar oldu, lakin Ekvadorda qələbə çaldı və indi kimi desən, ucuz neftlə “yemləyə” bilərdik...

Ekvador EK-lərin iqtisadi-siyasi çevriliş gətirdiyi ölkələr arasında tipik nümunədir.

Ölkənin tropik meşələrindən götürülən xam neftindən gələn hər 100 dollardan 75-i neft şirkətlərinə qalır. Qalan 25 dolların isə dördədən üçü xarici borcların ödənilməsinə sərf olunur. Yerdə 6 dollar qalır ki, onun da çoxu hərbi xərclərə, dövlətin digər məsərəflərinə gedir. Səhiyyə, təhsil və yoxsullara yardım proqramlarının hamısına bir yerdə isə təxminən 2,5 dollar qalır. Beləliklə, Amazonkadan zorla qoparılmış hər 100 dolların 3 dollardan da azı dünyada pula ən çox ehtiyacı olan, həyatlarını dambaların, bəndlərin, qazma qurğularının və neft kəmərlərinin cəhənnəmə döndərdiyi yerlərdə hər gün ərzaq qıtlığından, içməli suyun yoxluğundan ölənlərə sərf olunur.

Belə insanlar Ekvadorda milyonlar, planetimizdə milyardlardır və onların hamısını potensial terrorçu saymaq olar. Ona görə yox ki, bu insanların əqidəsi kommunizm, anarxizmdir, yaxud ele anadangəlmə şər tərəfdarıdır. Səbəb qətiyyənlər deyil; səbəb onların çarəsizliyindədir. İndi qarşımdakı bu bəndə baxanda, özümə sual verirdim ki, görəsən, nə vaxt bu məzlum insanlar qəti addımlara – amerikalıların 1770-ci illərdə İngiltərəyə, yaxud latın amerikalıların 1800-cü illərdə İspaniyaya yönəli bənzər addımlara əl atacaqlar?

Bu müasir imperiya ele incə alətlərlə qurulur ki, Roma senturionları, ispan konkistadorları və 18-19-cu əsrlər Avropasının müstəmləkəçiləri onları görsəydi, möhkəm utanardı. Biz EK-lər həm bicik, həm də dərsimizi birbaşa tarixin özündən alırıq. Bu gün nə silah gəzdirik, nə zireh taxırıq, nə də bizi başqalarından fərqləndirəcək döyüş paltarları geyirik. Biz Ekvador, Nigeriya və İndoneziya kimi ölkələrdə yerli müəllimlərin, sadə dükəncilərin geyindiği kimi geyinirik. Paris və Vaşinqtonda hökumət məmurlarına, bankirlərə oxşayırıq. Mütləq

sadə, adi görünməli, gözə girməməliyik. Biz inşaat meydançalarını gəzir, var-yoxdan çıxmış kəndləri dolaşırıq. Yeri gəldi-gəlmədi, altruizmdən dəm vurur, yerli qəzetlərdə həyata keçirdiyimiz gözəl humanitar layihələri müzakirə edirik. Biz hökumət komissiyalarının iclas masalarını öz lövhələrimizlə, maliyyə layihələrimizlə doldurur, Harvard Biznes Məktəbində makroiqtisadiyyatın möcüzələrindən mühazirələr oxuyuruq.

Biz üzdeyik, ünsiyyət üçün açıyıq. Ya da, ən azından özümüzü ele göstəririk. Bu sistem belə işləyir. Biz nadir hallarda qanuna zidd olan nələrsə əl atırıq, çünki bu sistemin bütün qanunsuzluğu yalnız gözəgörünməz yollardadır və zahirən tam qanunidir.

Əgər biz uğursuzluğa düşər oluruqsa, işə daha bəd cinsdən olan, biz EK-lərin nifrətlə “çaqqal” adlandırdığı, öz başlanğıcını qaranlıq keçmişin imperiyalarından götürən bədheybət məxluqlar gəlir. “Çaqqal”lar həmişə düz yanımızda, amma kölgədədirlər, yad gözlərdən gizlənilirlər. Onlar gözə dəydimi, hökumət başçıları ya qiyam nəticəsində devrilir, ya da “bədbəxt hadisə”lərdə həlak olurlar. Və işdir, birdən “çaqqal”lar da uğur qazana bilməsə, məsələn, Əfqanıstandakı, İraqdakı kimi, onda meydana daha qədim modellər çıxır, cavan amerikalıları harasa öldürməyə, ölməyə göndərilirlər...

Çayın ortasından ucalan bu nəhəng, boz beton bəndi ötəndə, köynəyimi tamam islatmış tər, mədəmin sancısı məni əldən salmışdı. Aşağı, cəngəlliklərə sarı yerli əhaliylə görüşməyə gedirdim. Onlar qurduğum bu imperiyanın iri addımlarını dayandırmaq üçün sona qədər döyüşmək qərarına gəlmişdilər. Mən isə içimi gəmirən vicdan əzabından sarsılmışdım...

Özümdən soruşurdum: axı necə oldu ki, Nyu-Hempşirli sadə bir kəndli balası belə rəzil biznesə qoşuldu?..

SİVİLİZASIYA TARİX MƏHKƏMƏSİ QARŞISINDA

“Mən sizi dalanqın yanına aparacağam, – Rasi sevincək dedi, – siz İndoneziyanın məşhur kukla oynadanlarını mütləq tanımalısınız”. O məni Bandunqda yenidən görməsinə yaman sevinirdi: “Bu gün şəhərdə çox vacib bir tamaşa göstərəcəklər”.

Məni öz motorollerində şəhərin ele yerlərindən keçirib apardı ki, oraların varlığından heç xəbərim yox idi. Şəhərin bu yerləri Yava üçün ənənəvi olan, damlarının görkəmindən kirəmitli balaca məbədləri xatırladan, amma çox yoxsul kamponq-evlərlə dolu məhəllələrdən keçdik. Biz bura holland üslublu əzəmətli malikanələri, ofis binaları olan yerlərdən gəlirdik. İnsanlar gözlə görünəcək dərəcədə yoxsul idilər, lakin özlərini ləyaqətlə aparırdılar. Onlar nimdaş, lakin tərtemiz batik saronqlar, rəngbərəng, güllü-güllü köynəklər geyir, enli qıraqları olan həsir şlyapalar qoyurdular. Biz dayananda başıma uşaqlar yığışdı, əllərini maraqla cins şalvarımın parçasına sürtüb elə bil yoxlayırdılar. Balaca bir qız saçımaya gözəl qoxulu çiçək taxdı.

Motorolleri teatrın qarşısında, ele səkidəcə qoyduq. Buraya yüzlərlə adam toplanmışdı – bəziləri ayaq üstəydi, bir qismi isə açılıb-yığılan xırda stullarda oturmuşdular. Aydın, buludsuz bir gecə idi. Bandunqun lap mərkəzində olmağımıza baxmayaraq, küçələrdə fənər-zad gözə dəymirdi, odur ki, göy üzündəki parlaq ulduzlar gözlərimizin dərinliyində əks olunurdu. Yandırılmış ədavətli çöplərin havada gözəl ətirli tüstü, araxis, mixək qoxusu vardı.

Rasi adamların arasında gözdən itdi və az sonra kafedə gördüyüm cavanlardan biriylə qayıtdı. Onlar mənə çay, kiçik pirojnalar və araxis yağında qızardılmış xırdaca ət tikələri – sate təklif etdilər. Görünür, yeməyə baxarkən içimdə baş qaldıran tərəddüd

kənardan da aydın sezilirdi, çünki qadınlardan biri qarşısındakı xırdaca ocağa işarə edib sızıla-sızıla dedi: “Lap təzə ətdir, indicə bişirmişəm”.

Sonra musiqi səsi gəldi – məbəd zıncırovlarını xatırladan, gamalonq adlanan alətdən süzülən ecazkar musiqi.

“Dalanq özü bütün alətlərdə çala bilir, – Rasi pıçıldadı. – Kuklaların hamısını da özü idarə edir, onların səsiylə danışır. Narahat olmayın, tamaşanın sözlərini sizin üçün tərcümə edəcəyik...”

Bu, qədim əfsanələrin və müasir hadisələrin sıx çuğlaşdığı ecazkar bir tamaşa idi. Sonralar öyrəndim ki, dalanq da şaman kimi tamaşa vaxtı transa düşür. Onun yüzdən artıq kuklası vardı və hər biri üçün tamam fərqli bir səslə danışır...

Heç vaxt unuda bilməyəcəyim, bütün sonrakı həyatıma təsir edən bir gecə yaşayırdım. Dalanq “Ramayana”nın klassik mətnlərindən sonra ortaya uzun burnu və xırda çənəsi olan bir kukla çıxardı – bu, Riçard Nikson idi. Amerika prezidenti Sem dayı kimi ulduzlu, zolaq-zolaq silindr və uzun ətəkləri olan frak geymişdi. Yanında nazik zolaqlı kostyum geymiş başqa bir kukla da vardı. İkinci kuklanın bir əlindəki vedrənin üzərinə dollar işarəsi çəkilmişdi. O biri əliylə Amerika bayrağını Niksonun başı üzərində yelpik kimi yelləyirdi. Kuklaların arxasında Yaxın və Uzaq Şərqi xəritələri görünürdü – rəmzi xəritələr demir qarmaqdan asılmışdı. Nikson xəritənin yanına cumdu, Vyetnamı qarmağından çıxarıb ağzına soxdu. Nəse qışqırırdı, uşaqlar mənim üçün tərcümə elədi: “Vay! Acıdır! Bunu rədd eləyin, bizə lazım deyil!” Onu ikrahla vedrəyə atdı, sonra Yaxın Şərqi girişdi, ordakı ölkələrin də “dadına” bir-bir baxıb eyni hərəkəti elədi.

Məttəl qalmışdım: görəsən, Vyetnamdan başqa Cənub-Şərqi Asiya ölkələrinin qalanlarına toxunmadan, niyə Yaxın Şərqi girişdi? Fələstin, Küveyt, Səudiyyə

Ərəbistanı, İraq, Suriya və İran... Sonra Pakistanla Əfqanıstana tərəf çöndü. Niksonun kuklası hər dəfə vedrəyə tulladığı ölkənin ünvanına söyüşlər, lənətlər yağdırır və bu təhqirlərində onların müsəlman olmasına işarə edilirdi: “müsəlman itləri”, “müsəlman şeytanları...”

Kütlə həyəcanlanırdı, vedrəyə atılan hər yeni ölkəylə gərginlik bir az da artırdı. Adama elə gəlirdi, bu insanlar əsəbi qəhqəhəylə qəzəb arasında parçalanırlar. Kuklları oynadan şəxsın təhqiramiz sözlərindən getdikcə, daha çox inciyir, qəzəblənirlər. İçimə bir qorxu doldu. Bu kütlənin arasında boyuma görə aşkar fərqlənirdim və qorxurdum ki, bütün hirsələrini mənim üstümə tökələr. Həmin an Nikson yenə nəşə dedi və Rasi onun sözlərini mənə tərcümə edəndə, başımın tükləri qabardı.

“Bunun hamısını verin Dünya Bankına. Görək onlar İndoneziyadan bizim üçün bir az pul düzəldə bilirlərmi”. O, İndoneziyanı da qarmaqdan çıxarıb yavaş-yavaş vedrəyə sallamağa başladı, amma həmin an kölgədən üçüncü kukla çıxdı – bu kukla bir indoneziyalını təsvir edirdi, əynində ipək köynək və xaki şalvar vardı – üstünə ad yazılmışdı.

“Bandunqda çox populyar siyasətçidir”, – Rasi izah elədi.

Bu kukla sıçrayıb Niksonla Vedrəli Adamın arasında durdu, prezidentin əlindən yapışdı.

“Dayanın! – kukla çığırdı. – İndoneziya suveren ölkədir!”

Kütlə alqışlar yağdırdı. Onda Vedrəli Adam əlindəki bayrağı qaldıraraq nizə kimi indoneziyalının sinəsinə vurub öldürdü... Tamaşaçılar qışqırır, yumruqlarını qaldıraraq qəzəblə havada oynadırdılar. Niksonla Vedrəli Adam isə sakit-sakit bizə baxırdılar. Sonra da baş əyib səhnədən çıxdılar – tamaşa bitdi.

“Mənə elə gəlir ki, getsəm yaxşıdır”, – Rasiyə dedim.

O məni müdafiə edirmiş kimi, çiyinlərimi qucaqladı. “Hər şey yaxşıdır, – dedi. – Şəxsən sizə qarşı onlar heç bir hərəkət etməzlər – narahat olmayın”. Rasinin sözlərinə baxmayaraq, buna onun qədər əmin deyildim.

Sonra özümüzü kafeyə verdik. Pərt olmuşdum. Rasi də, o biri cavanlar da məni əmin edirdilər ki, Niksonla Dünya Bankı barədə səhnəcikdən xəbərsizmişlər. “Bu kukla oynadanın nə hoqqa çıxacağını qabaqcadan bir kimsə bilməz...”, – oğlanlardan biri dedi.

Bilərəkdən soruşdum ki, bəlkə bu tamaşa elə mənim gəlişim münasibətiylə, məxsusi seçilib? Oğlanlardan hansısa ucadan güldü, özüm barədə, deyəsən, çox yüksək fikirdəyəm. “Amerikalılar üçün çox xarakterik bir şeydir”, – deyərək əlavə elədi, sonra da əlini dostyana çiyinə vurdu.

Yanımdakı kresloda oturan oğlan isə dedi: “İndoneziyalılar siyasət məsələsində çox həssasdırlar. Məgər amerikalılar buna bənzər şoulara getmirlər?..”

İngilis dilini universitet səviyyəsində bilən, mənimlə üz bəüz əyləmiş çox gözəl bir qadın soruşdu: “Siz Dünya Bankına işləyirsiniz, elədir?”

Ona dedim ki, yox, indi Asiya İnkişaf Bankına və USAİD-ə işləyirəm.

Məgər eyni şey deyil? – O, cavab gözləmədi. – Bəyəm bugünkü pyesdə buna işarə etmədilər? Məgər sizin hökumətin gözündə İndoneziya rahatluqum deyil?....

...Sizin imkanlarınız genişdir, istədiyinizi edə bilərsiniz. İngiltərəni qoruyub gözünüzün üstündə saxlayarsınız, Çini yeyərsiniz, İndoneziyanı isə atarsınız gedər”.

“Amma neftimizin hamısını sümürüb aparandan sonra”. – başqa bir qadın əlavə etdi.

Müdafiə olunmağa cəhd göstərdim, amma buna gücüm çatmırdı. İstəyirdim şəhərin bu hissəsini gəzməyimlə, şəxsən

mənim üçün təhlükəli ola biləcək anti-amerikan tamaşaya baxmağımla fəxr edim; istəyirdim, cəsarətimi qiymətləndirsinlər. Bilsinlər komandamızın yeganə üzvüyəm ki, bahasa dilini öyrənmək üçün əziyyət çəkmişəm, onların mədəniyyətiylə dərindən maraqlanıram. Amma fikirləşdim bu mövzunu indi qabartmamaq daha ağıllı iş olar. Bunun əvəzinə söhbətin səmtini dəyişdim. Soruşdum ki, necə bilirlər, niyə dalanq Vyetnamdan sonra müsəlman ölkələrinə keçdi?

Mənə gülə-gülə, əla ingilis dilində cavab verdilər: “Çünki bütün plan elə bundan ibarətdir”.

“Vyetnam fikri yayındırmaq üçün manevidir, – kişilərdən biri dedi. – Nasistlər üçün Hollandiya nə idisə, eləcə. Sadəcə, keçid pilləsidir”.

“Həqiqi məqsəd, – qadın fikrini davam etdirdi, – müsəlman dünyasıdır”.

Mən bunu cavabsız qoya bilməzdim. “İcazə verin, – deyə, etiraz etdim, – ümidvaram siz Birləşmiş Ştatları antiislam dövləti saymırsınız, eləmi?”

“Niyə ki? Sayıram. Məgər elə deyil? – qadın soruşdu. – Siz gerək, heç olmasa, elə öz tarixçilərinizi oxuyasınız. Toynbi adlı britaniyalının yazdıqlarına bir nəzər salın. Əllinci illərin axırlarında yazırdı ki, gələn yüzilliyin əsl müharibəsi kommunistlərlə kapitalistlər arasında deyil, xristianlarla müsəlmanlar arasında baş verəcək”.

“Arnold Toynbi yazıb bunu?” – mən heyrətlənmişdim.

“Hə. “Sivilizasiya tarix məhkəməsi qarşısında”nı, “Dünya və Qərb”i oxuyun”.

“Axı müsəlmanlarla xristianlar arasında belə düşmənçilik hardan ola bilər?” – soruşdum.

Onlar bir-birlərinə baxdılar. Deyəsən, mənim belə sarsaq bir sual verdiyimə inanmaqları gəlmirdi.

“Məsələ bundadır ki, – qadın sözünü

aramla, başı pis işləyən, yaxud qulaqları yaxşı eşitməyən biriylə danışmış kimi dedi, – Qərb, xüsusilə də onun lideri Birləşmiş Ştatlar bütün dünyanı öz nəzarəti altına alıb tarixin ən böyük imperiyasına çevrilmək istəyir. Və artıq uğur qazanmağa çox yaxındır. İndi onun qarşısını Sovet İttifaqı kəsir, amma o da davam gətirə bilməyəcək. Toynbi bunu gördü. Onların dini, imanı yoxdur, ideologiyalarının da arxasında real heç nə durmur. Tarix göstərir ki, iman ruhdur, insandan qat-qat güclü, ilahi bir hakimiyyətin varlığına inam isə imanın cövhəridir. Biz müsəlmanlarda bu var. Xristianlarda olduğundan qat-qat çoxdur. Odur ki, gözləyirik. Biz gözlədikcə güclənirik”.

“Bizim zamanımız yetişəcək, – kişilərdən biri söhbətə müdaxilə elədi. – Bax, qəti zərbəmizi onda endirəcəyik, ilan kimi, qəflətən”.

“Bu nə dəhşətli fikirdir! – Özümü zorla saxlaya bilirdim. – Bəs biz vəziyyəti dəyişmək üçün nə edə bilərik?”

İngilis dilində yaxşı danışan qadın düz gözlərimin içinə baxdı: “Belə acgöz olmayın, bəsdir, – deyə cavab verdi, – bir də belə eqoist olmayın. Başa düşün ki, dünyada sizin nəhəng binalarınızdan, dibsiz anbarlarınızdan başqa da nələrsə var. İnsanlar acından ölür, siz isə yalnız maşınlarınız üçün yanacaq barədə düşünürsünüz. Körpələr susuzluqdan can verir, siz isə son avtomobil modellərinin şəkillərinə baxmaq üçün jurnalları vərəqləyirsiniz. Bizim kimi ölkələr yoxsulluq girdabına qərç olub, siz isə haray salıb yardım istəyənləri belə eşitmirsiniz. Siz belə şeylər eşidəndə, qulaqlarınızı tıxayırsınız. Hamıya radikal, kommunist yarlığı yapışdırırsınız. Siz yoxsul, çarəsiz, tapdanmış adamları dilənçiliyə sürükləməkdənsə, onlara qəlbinizi açmalısınız. Vaxtınız elə də çox qalmayıb. Əgər dəyişməsəniz, sonunuz yetişəcək”.

Bir neçə gündən sonra kuklası Niksonla mübarizə aparan və Vedrəli Adam tərəfindən Amerika bayrağı ilə qətlə yetirilən populyar siyasətçinin özü avtomobillə vurularaq öldürüldü. Maşın hadisə yerindən bir göz qırpımında yox olmuşdu...

İSA MƏSİH FƏRQLİ BAXIŞ BUCAĞI ALTINDA

Dalanqı yaxşı yadımda saxlamışam. İngilis dilini yaxşı bilən qadını da. Bandunqdakı həmin gecə elə bil mənim gözlərimi açdı, ətrafımda baş verənləri tamam başqa cür dərk eləməyə başladım. O zamanadək İndoneziyada etdiklərimin əhəmiyyətini tam inkar edə bilmirdim; mənim reaksiyalarım emosiyalarımı əks etdirirdi və adətən, ağılıma, tarixi nümunələrə və bioloji imperative müraciət etməklə özümü sakitləşdirirdim. Hərəkətlərimizi həyati zərurətlə əsaslandırır,

Eynar, Çarli və başqalarının bu cür fəaliyyət göstərməsini, sadəcə, ailələrinin qayğısına qalmasıyla izah edirdim.

Gənc indoneziyalılarla diskussiyalarım isə məni problemin tamam başqa aspektinə diqqət yetirməyə məcbur etdi. Onların gözüylə baxanda gördüm ki, xarici siyasətdəki eqoizmimiz gələcək nəsillərimizə xeyir gətirməyəcək. Bu xarici siyasət kor idi – həmin bu siyasəti formalaşdıran siyasi liderlərin qondarma strategiyaları, illik korporasiya hesabatları kimi...

Başa düşdüm ki, mənə lazım olan məlumat üçün Cakarta tez-tez səfər etmək gərəkdir. Hər şeyi yaxşıca ölçüb-biçmək, gündəliyimdə lazımı qeydlər aparmaq üçün vaxtımdan yaxşı istifadə etdim. Küçələrdə dolaşır, dilənçilərə sədəqə verə-verə cüzamlıları, fahişələri, sahibsiz uşaqları söhbətə çəkməyə çalışırdım.

Eyni zamanda, xarici yardımın mahiyyəti üzərində düşünür və üçüncü dünya ölkələrini

yoxsulluqdan qurtarmaq, insan əzablarını yüngülləşdirmək üçün inkişaf etmiş dövlətlərin nələr edə biləcəyini anlamağa çalışırdım. Fikirləşdikcə də sistemimizə Çarli kimi qeyd-şertsiz inanan adamlara yaman həsəd aparırdım. Onlar bu sistemi bütün dünyaya yaymağı vacib bildilər. Mən inanmırdım ki, bütün dünya nə vaxtsa Birləşmiş Ştatlar səviyyəsində yaşaya bilər – bunun üçün təbii resurslar azlıq edərdi. Üstəlik, Amerikada guya bütün adamlar yaxşı yaşayır? Ehtiyac içində yaşayan milyonlarla insan var. Mən inanmırdım ki, başqa ölkələrdəki insanlar məhz bizim kimi yaşamaq istəsin. Tarix boyu dünyanın ən varlı ölkəsi olsaq belə, bizdəki zorakılığın, depressiyanın, narkotiklərdən istifadənin, boşanmaların və cinayətlərin statistikasını göstərir ki, xalqların ən bədbəxti də elə bizik. Bəs onda niyə istəyirik ki, başqaları da bu yolu getsin, bizim kimi olmağa çalışsın?

Ola bilər Klodin mənə bunu da demişdi. Lakin onun dediklərini və demək istədiklərini dəqiq başa düşdüyümə artıq əmin deyildim. Hər halda, bütün intellektual oyunlar artıq arxada qalmışdı və mənim məsum dövrüm çoxdan keçib-getmişdi...

Elə bu düşüncələrlə gündəliyəmə aşağıdakı sözləri yazdım:

“Amerika Birləşmiş Ştatlarında kimse günahkardımı? Piramidanın lap başında duranlar praktiki olaraq hər şeyə malikdirlər, sayı milyonlarla ölçülən bizlər isə yaşamağımız üçün vəsaiti Üçüncü Dünya ölkələrinin istismarından çıxarıyıq. Ucuz işçi əməyi İndoneziya kimi ölkələrdən sel kimi axıb gəlir və geriye sısqa çeşmə təkii qayıdır... Xarici kreditlər bu ölkələrin indiki əhalisinin nəvə-nəticələrinin çarəsiz girovlara çevriləcəyini təmin edir. Onlar milli sərvətlərini talamaq üçün bizim korporasiyalara geniş imkanlar yaratmalıdırlar, sonra da təhsili, səhiyyəni, sosial təminatı arxa plana keçirib

borclarını qaytarmağın hayına qalmalıdırlar. Bizim iri şirkətlər artıq elektrik stansiyalarının, aeroportların və texnoparkların inşası üçün maliyyə vəsaitlərinin əsas hissəsini çoxdan alıb, amma bu da vəziyyəti qəti düzəltmir. Məgər bu məsələdən xəbərdar olmadığı üçün milyonlarla amerikalının günahı azalır? Heç vaxt!”

Mən yaxşı başa düşürdüm ki, bu yazdıqlarımdan sonra adım mütləq aktiv dezinformatorların siyahısına düşəcək...

Amma din uğrunda aparılan müharibənin kabusu məni yaman narahat edirdi. Bu barədə dərinlən düşündükcə, müharibə mənə labüd görünürdü.

İnkişaf etmiş ölkələrdə yaşayan bizlər resursların istehlakçısıyıq. Üçüncü Dünya dövlətləri isə bizi bu resurslarla təmin edənlərdir. Bu, bir müstəmləkəçilik sistemidir və ona görə yaradılıb ki, güclü, lakin resurs qıtlığı duyan dövlətlər ehtiyatlara malik, amma özlərini qorumaq üçün çox zəif olan ölkələri istismar etsin.

Mənim yanımda Toynbinin kitabları yox idi, amma tarix bunu göstərirdi: kifayət qədər uzun müddət istismar olunan resurs təminatçıları axırda mütləq qiyam edir. Elə Amerika Respublikasını və Tom Peyni xatırlamaq kifayətdir. Yadıma düşdü ki, Böyük Britaniya bir zamanlar amerikalıların üzərinə qoyduğu vergiləri müstəmləkənin fransızlar, hindular qarşısında hərbi müdafiəsiylə əsaslandırırırdı. Amerikalıların isə buna tamam fərqli baxışı vardı.

T.Peynin “Sağlam fikir” əsərində həmvətənlərinə təklif etdiyi də əslində mənim gənc indoneziyalı dostlarımla içindəki ölməz ruh idi – ilahi hakimiyyətin ədalətinə inam, azadlıq və bərabərlik ruhu. Bütün bunlar Britaniya monarxiyasına və onun elitar sinfi sisteminə daban-dabana zidd olan şeylər idi. Müsəlmanların təklif etdiyi də buna çox

bənzəyirdi: ali qüvvəyə inam və dünyada heç bir ölkənin başqalarını istismar etməyə haqqı çatmadığına əminlik. İlk amerikalılar, müstəmləkəçi yığma qoşunun döyüşçüləri – minitmenlər kimi, müsəlmanlar da dünyanı öz hüquqları uğrunda müharibəyə qalxacaqlarıyla təhdid edirdilər, biz isə 1770-ci illərin britaniyalıları kimi, bunun adını terrorçuluq qoyurduq. Deyəsən, tarix yenə təkrar olunurdu...

Özümdən soruşurdum ki, əgər Birləşmiş Ştatlar və onların müttəfiqləri Vyetnamdakı müharibə kimi, bütün müstəmləkə müharibələrinə sərf etdikləri vəsaiti dünyadakı aclıqla mübarizəyə, təhsilin yayılmasına, hamı üçün, o cümlədən, öz vətəndaşları üçün də əlyətən olan səhiyyə sisteminin qurulmasına yönəltseydilər, necə gözəl dünyada yaşayardıq.

Özümdən soruşurdum ki, əgər rifah halımızı yüksəltməyə yönəlmiş addımlar atmağa başlasaydıq; ruhumuzu və bədənimizi qidalandıran su hövzələrinin, meşələrin qorunmasına diqqət yetirsəydik, gələcək nəsillərimizin həyatına necə gözəl təsir etmiş olardıq... Düşünürəm ki, ölkəmizin təməlini qoyan Yaradıcı Atalarımız yaşamaq və azadlıq haqqını yalnız amerikalılar üçün tanıyırdılar. Bəs onda niyə o gözəl insanların bugünkü nəsilləri, yəni bizlər indi murdar strategiyaları həyata keçirir, imperialist dəyərlərini qoruyuruq? Axı bizim Atalarımız bunlara qarşı qiyam etmişdilər?..

İndoneziyadakı son gecəmdə qəflətən yuxudan oyanıb yerimin içində oturdum, işığı yandırdım. Hiss etdim ki, otaqda məndən başqa da kimsə var. Ətrafıma göz gəzdirdim, "İnterkontinental İndoneziya"dakı otağımın künc-bucağına, mebellərə, ipək qobelenlərə və çərçivələrin içində divardan asılmış kuklalara key-key baxdım. Sonra təzədən yuxuya getdim və yuxu gördüm.

Mən İsa Məsihi gördüm – qarşımda durmuşdu. Balaca olanda hər axşam söhbət etdiyim, dualarımda qayğılarımı bölüşdüyüm həmin o İsa idi. Fərq bircə bunda idi ki, uşaqlıq çağlarımda İsa ağ dəri, sarışın saçlı idi, bunun isə dalğalı qara saçları, qarabuğdayı üzü vardı. O əyilib yerdən nəse qaldırdı, çiyini bərabərində tutdu. Elə bildim əlində xaç görəcəyəm. Amma bunun əvəzinə maşının arxa oxunu gördüm, ucunda təkəri də vardı – başının üstündə halə kimi dururdu. Təkərdən duru yağ başına damcılayır, ordan da qan kimi damla-damla alnına süzülürdü. O, qəddini bir az da dikəltdi, gözlərimin içinə baxıb dedi: "Əgər indi gəlsəydim, məni tamam başqa simada görəcəkdin". Mən soruşdum: "Niyə?" – "Çünki, – cavab verdi, – artıq dünya dəyişib".

İndicə dan yeri söküləcəkdi. Bilirdim ki, daha yata bilməyəcəyəm, ona görə də geyindim, liftlə enib hovuzun kənarıyla uzanan xiyabanda gəzişməyə başladım. Ay işığı süzülürdü, orxideyanın şirin qoxusu havanı doldurmuşdu. Eyvandakı kresloda yerimi rahatlayıb fikirləşdim ki, burda nə edirəm, niyə həyatım məni bu yola yönəltdi, niyə İndoneziyaya gətirib çıxardı? Bilirdim ki, həyatım dəyişib, amma nə qədər başqalaşdığından hələ xəbərim yox idi.

Geri dönərkən Ennlə Parisdə görüşdüm – barışmaq istəyirdi. Lakin Fransada keçirdiyimiz bu birgə tətillə boyu da elə hey küsüşürdük. Birgə həyatımızda yaxşı şeylər az olmamışdı. Amma daha belə yaşamaq istəmədiyimizi başa düşürdük. Bundan başqa ürəyimdə o qədər deyiləsi şeylər vardı ki, heç birini heç zaman ona danışa bilməyəcəkdim. Bunları danışa biləcəyim yeganə adam elə Klodin idi. Ennlə Boston təyyarə limanında yerə endik və hərə öz evinə, Bek Beydəki mənzilinə yollandı...

İHSAN ABDUL-QADDUS

Çağdaş Misir novellasının yaşı elə də çox deyil. Bu janrın Misirdə yaranma tarixi XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərinə, xalqın siyasi təfəkkürünün formalaşdığı dövrə təsadüf edir. Bütün ədəbi janrlarda, xüsusilə də, kiçik hekayə və novellalarda real həyat hadisələrini əks etdirənlər arasında Nobel mükafatı laureatı Nəcib Məhfuz, Mahmud Teymur, Taha Hüseyn, Tofiq əl-Həkim və İhsan Abdul-Qaddus kimi dünya şöhrətli yazıçılar var.

“Avtobus oğrusu” hekayəsinin müəllifi yazıçı İhsan Abdul-Qaddus (1919-1990) onlarla roman və hekayələr toplusunun müəllifidir.

AVTOBUS OĞRUSU

Cənab hakim! Bu söhbətlərin indi heç bir mənası yoxdur. Hamısı vaxt itkisidir. Əgər hər şeyi olduğu kimi etiraf etmişəmsə, şahidləri dinləməyin nə mənası var? Axı onlar sizə mənim danışdıqlarımdan artıq bir şey deməyəcəklər. Bu qədər rəsmiyyətə nə ehtiyac var? Mən hələ də həbsxanadayam, bu artıq beşinci məhkəmədir, irəliyə doğru isə bir addım belə atmamışıq...

– Cənab hakim! Bir Allah şahiddir ki, məhkəməni tənqid etmək niyyətim yoxdur. Sadəcə, sizin vaxtınıza qənaət etmək istəyirəm. Xahiş edirəm, cənab hakim, əllərinizdən öpürəm, imkan verin, sözümlü axıra çatdırım! Axı təqsirləndirilən şəxs mənəm, həbsxanaya salınan da mənəm, ailəsi dağılan da mənəm, uşaqları yetim qalan da mənəm. Arxayın olun, məni müdafiə edən vəkilə heç nə olmaz. Əksinə, o, hələ mükafatını da alacaq. Anam hər zaman sevə-sevə gəzdirdiyi qızıl boyunbağısını satdı. Satdı ki, vəkilin pulunun bir hissəsini ödəsin...

– Yox, yox, mən vəkili günahlandırmaq niyyətində deyiləm. Rəhmətlik atamın ruhuna and olsun, belə şey ağılıma da gəlməyib. Onun məsləhətlərini qiymətləndirirəm. Amma, siz Allah, icazə verin, vəkildən qabaq çıxış eləyim. Səbəbini də az öncə dedim axı – təqsirkar mən, həbsxanaya gedən mən, ailəsi dağılan, uşaqları yetim qalan da mənəm!..

– Çox sağ olun, cənab hakim, Allah ömrünüzü uzun etsin! Arxayın ola bilərsiniz, fikrimi qısa çatdırmağa çalışacağam.

– Cənab hakim, görün, avtobus oğurlamaq heç ağlagəlen şeydir? Özü də ağzına qədər adamla dolu avtobusu?! Yəni mən dəliyə oxşayıram? Yox, əgər sağlam olduğuma dair şübhəniz varsa, onda məni həkimə göndərin! İstəyirsiniz, iş yoldaşlarımdan, çayxana dostlarımdan soruşun, onlar sizə deyə bilərlər: bütün Bəbuş-Şəriyyə rayonunda mənim kimi kart oynayan yoxdur. Sizcə, belə adam dəli ola bilər? Yox, aqlım başımdadır. Amma cənab prokuror məni sərnəşinlə dolu avtobusu oğurlamaqda ittiham edir, özü də bunu elə yangı ilə izah eləyir ki, kənardan baxan onun mənimlə çoxdan qan düşməni olduğunu fikirləşər. Cənab prokuror! Bəlkə sizi əsəbiləşdirmişəm, ya xətrinizə dəyəsi söz-zad demişəm? Əgər elədirsə, deyin, cənab prokuror!

– Bağışlayın məni, cənab hakim! Mən sizi də, burda əyləşənləri də yormağ istəməzdim. Məsələ bundadır ki, mən ilk dəfədir mühakimə olunuram, indiyə kimi məhkəmə üzü görmədiyimdən nəyi necə demək lazım olduğunu dəqiq bilmirəm. Dediklərim sizi qıcıqlandırmasın, cənab hakim! Bir şeyi nəzərinizə çatdırmaq istərdim, cənab prokuror avtobus oğurluğunda məni ittiham etdikdə, fikirləşməyib ki, axı avtobusu oğurlamaq mənim nəyimə lazımdır? Əvvəla,

oğurlamamışam, əgər elə olsaydı belə, neyləyəcəkdim o avtobusla?..

– Cənab prokuror iddia edir ki, avtobusu sonradan hissələrə bölüb Vıxələt əl-Bələh rayonunda yerləşən, nimdaş malların bol olduğu mağazalara satmaq üçün oğurlamışam. Tutaq ki, belədir. Bəs sərnışinlər necə olsun? Sərnışinləri deyirəm, cənab hakim! Onları da bazarda satacaqdım? Adamı dəli olmaq həddinə çatdırırlar. Mən dəli deyildim, amma inşallah, burdan sağ-salamat çıxsam, yüz faiz dəli olacağam. Təbii ki, burdan çıxıb-çıxmamağım da sizin ədalətinizə bağılıdır.

– Cənab hakim, icazə verin, sizə hər şeyi olduğu kimi danışım. Mənim qanundan elə də başım çıxmır, amma bu dünyada ədalət olduğuna zərrə qədər də şübhəm yoxdur. Ədalətin təcəlli edəcəyi ilə bağlı üreyim rahatdır...

– Oldu, cənab hakim, çalışacağam ki, qısa danışım. Beş il bundan öncə Ratibə ilə ailə həyatı qurdum...

– Xahiş edirəm, cənab hakim, xahiş edirəm, ayaqlarınızın altından öpüm, qoyun sözümlü axıra çatdırım! Mövzudan kənara çıxmıram, cənab hakim, hər şey Ratibənin üzündən oldu, baş verənlərin səbəbkarı odur. Allah onun günahından keçsin!

– Cənab hakim, Ratibə yetim böyümüşdü. O, Bəbuş-Şəriyyə rayonunda Dərviş məhəlləsində bizim evimizlə üzbəüz evdə xalası ilə birgə yaşayırdı. Yaşda məndən çox balaca idi. Aramızda on beş il fərq varıydı. Mən Ratibəyə vurulanda onun heç doqquz yaşı yox idi. O, necə gözəldi! Sarışın saçları vardı. Bəbuş-Şəriyyədə sarışın saçlı qız nadir tapılır. Amma əri olmamışdan öncə, mən ona qardaşlıq elədim, hətta deyərdim ki, atası oldum. Hər axşam işdən evə qayıdanda anama gətirdiklərimin eynisini Ratibəylə xalasına gətirirdim. Özümü nə qədər xurma alırdımsa, o qədər də onlara alırdım. Tez-

tez Ratibəni ağ bulkaya qonaq edirdim – onu çox xoşlayırdı. Anam da Ratibəni çox istəyirdi, mənə arvad, ona gəlin olacağı günü səbirsizliklə gözləyirdi...

– Baş üstə, cənab hakim! Artıq mətəbə keçirəm... Beləliklə, aradan illər keçdi və Ratibə on altı yaşına gəlib çatdı. Allah üzümə baxdı, həmin vaxt özümə nəqliyyat şirkətlərindən birində iş tapa bildim. Hər gün Qahirədən Səidə yük maşını ilə gedib qayıdırdım. Şirkətin ofisi əl-Əzhər küçəsində yerləşir. Nə başınızı ağrıdım, Ratibə ilə evləndik. O, xalası ilə birgə bizim evə köçdü. Biz o qədər xoşbəxt idik ki, hələ də Bəbuş-Şəriyyədəki qonşularımız bu haqda danışirlar. O vaxtlar çox adam məni bədxərclikdə qınayırdı. Əslində, o insanlar başa düşmərdülər ki, sağa-sola xərclədiyim pullar sahib olduğum xoşbəxtliyin, sevginin heç bir faizini belə qarşılıya bilməz, cənab hakim!

Ratibə ilə iki övladımız dünyaya gəldi: Fətullah və Zəhra. Anamın duaları sayəsində Allah mənə işimin öhdəsindən layiqincə gəlmək üçün güc verdi və tezliklə ən yaxşı yük maşını sürücüsü kimi tanınmağa başladım. Məni “usta Fəhmi” deyə çağırırdılar. Həqiqətən də, bu ada layiq idim: işlədiyim bu neçə ildə nə xəbərdarlıq, nə də töhmət almışam. Şəxsi işimə baxıb buna əmin ola bilərsiniz. Bir dəfə də olsun, işimdə ləngimə, gecikmə olmayıb. İşçilər arasında dəqiqliyimlə seçildim. Məsələn, elə olub ki, müdirim saat üçdə əl-Minyə şəhərinə getməyimi əmr eləyib. Mən də ona demişəm ki, bu, mümkün deyil. O isə ısrarla yenə deyib: “Usta Fəhmi, müştəri yükün saat üçdə çatdırılmasını istəyir”. Onda cavab vermişəm: “Cənab Munir, yük saat dördün yarısı müştəriyə çatdırılacaq”. Müdirim razılaşıb, çünki bilir, mən sözü düz adamam. Dəqiqliyim müştərilərə də yaxşı belli idi, ona görə yüklərini məhz mənim çatdırmağımı tələb edirdilər. Hər daşımada

iki funt qazanırdım, sonra isə, Allaha min şükür, günə üç funt oldu. Bu da ayda təxminən səksən funt demək idi.

Beləcə sakit həyat yaşayırdıq, o vaxta qədər ki, Ratibə qəflətən xəstələndi. Əslində, o, güclü və sağlam qadın idi. Amma neyləmək olar, görünür, Allah belə buyurmuşdu. Ondan sonra ağır həyat başladı. Cənab hakim, bayaq dedim axı, Ratibə üçün mən tək cə ər yox, həm də qardaş, ata idim. Məndən savayı ona baxası kimsə yox idi – xalası da, elə anam da yaşlı qadınlardır. Nə isə, oldum xəstə baxıcısı. İşdən məzuniyyət götürüb, günlərlə ona qulluq etməyə başladım. Ən məşhur həkimləri çağırırdım. Hər gəlişinə görə həkimlərə iki, bəzən isə dörd funt verirdim. Konsilium on funta başa gəldi. Qəpik-qəpik yığdığımız pullar xərclənib getdi. Əşi, cəhənnəm olsun pullar! Söhbət əziz bir insanın sağlamlığından gedirsə, pulun nə önəmi var axı?!

– Oldu, cənab hakim! Bu dəqiqə mətləbə keçirəm... İnanın mənə, ağlamağım da məqsəd ürəyinizdə mərhəmət oymaq deyil. Bağışlayın, cənab hakim! Mərhum arvadımı yada salanda mənə istər-istəməz ağlamaq tutur...

Allah həkimlərin də günahından keçsin, cənab hakim! Onlar dedilər ki, xəstə dərhal əməliyyat olunmalıdır. Ona görə də əl-Ağuz rayonundakı xeyriyyə cəmiyyətinin xəstəxanasına göndərdilər. Orada arvadımı birinci dərəcəli palataya yerləşdirdim. Balalarımın canına and olsun, cənab hakim, Ratibəni ikinci, ya üçüncü dərəcəli palataya yerləşdirmək heç ağılıma da gəlmədi. Hərçənd ki, o, mənə yalvarırdı: “Fəhmi, onsuz da indiyə qədər çox pul xərcləmişən. Nə olar, mənə ucuz palataya keçir, pulları boş yerə xərcləmə!” Yaxşı palatada qalması üçün məcbur olub borc pul götürdüm. Məgər o, cənab Munirin arvadından əskik qadın idi? Amma müdirin arvadı da pis insan

deyil... Yeri gəlmişkən, mənim şirkətə hələ əlli funt borcum da qalıb.

Hər səhər xəstəxanaya gedir, axşamadaq yanında oturub üzündə son həyat əlamətlərinin dəqiqəbədəqiqə necə yox olduğunu öz gözlərimlə görürdüm. Hərdən gözlərini açıb deyirdi: “Fəhmi, çıx get işə!” Mən isə hər dəfə cavab verirdim: “İndi əsas sənin sağlamlığındır. Sən bircə ayağa qalx, hər şey yenidən öz yoluna düşər”.

Lakin işə çıxmağa məcbur oldum. Əlbəttə, səbəb pul idi, cənab hakim! Ratibəni yenidən sağlam həyata qaytarmaq üçün çoxlu pul lazım idi: müalicə bir yandan, xəstəxanada izafi xərclər digər yandan.

... Səhər tezdən şirkətin ofisinə getdim, yük maşını götürüb Bəni Süveyf əyalətinə yollandım. Heç yerdə ləngimədən geriye – xəstəxanaya qayıtdım. Cənab Mahmudla – xəstəxananın feldşerilə razılaşdım. O, Ratibənin yanındakı skamyada yatıb gecələməyə icazə verdi. Uzaq səfərlərdən imtina etdim, daha Bəni Süveyfə getmədim. Bu müddət ərzində gərginliyimin son həddə çatmasına baxmayaraq, bir dəfə də olsun, yol hərəkəti qaydalarını pozmadım, yükün çatdırılmasında gecikmə olmadı. Hamı üçün yenə də usta Fəhmi olaraq qaldım.

Avtobus oğurluğunda ittiham olunduğum günə qədər hər şey bayaqdan danışdığım kimi gedirdi. Mən avtobus oğrusuyam! Gör, bu ağlabatan şeydir?!..

Hadisə belə olmuşdu. Səhər tezdən xəstəxanadan çıxıb şirkətin ofisinə getdim. Elə ofisə təzə çatmışdım, feldşer Mahmud zəng vurub dedi ki, tez xəstəxanaya qayıdım, Ratibənin halı pisləşib və mənə görmək istəyir.

Heç kimdən icazə almadan ofisdən güllə kimi çıxdım və əl-Əzhər küçəsi boyu qaçmağa başladım. Nəfəsimi dərmədən, dəli kimi qaçırdım. Qaç-qaçə beynimdə vaxtı ölçüb-biçirdim, axı mən vaxt məsələsində çox dəqiq idim: əl-Atəbə əl-

Xadra meydanına qədər on dəqiqəlik piyada yol idi, orada isə altı sayılı avtobusa minib gedə bilərdim. Həmin avtobus hər on dəqiqədən bir gəlir, meydanı dövrə vuraraq yoluna davam edirdi. Amma tərslikdən avtobus da həmin gün gecikirdi.

Xahiş edirəm, cənab hakim! Bir anlıq mənim vəziyyətimi təsəvvür eləyin!

Hamımız bilir ki, avtobuslar son dayanacaqda gəlib dayanır və on dəqiqə intervalla yola düşürlər. Amma bu dəfə dayanacaq bomboş idi. “Bir az səbir elə, Fəhmi”, – deyə özümü sakitləşdirməyə çalışıb avtobusu gözləyən onlarla adama yaxınlaşdım...

– Soruşursunuz ki, niyə taksit tutmadım? Axı qəpiyi qəpiyə calayıb arvadını müalicə etməyə çalışan adam taksitə necə minsin?! Üstəlik də, bir gün əvvəl borc götürdüyüm pulun hamısını xəstəxana xərclərini ödəmək üçün sərf eləmişdim.

On dəqiqə beləcə keçdi. Təngnəfəs halda yerimdə var-gəl edirdim. Səbrim o qədər daralmışdı ki, avtobusu gözləmədən durub xəstəxanaya qaçmaq istəyirdim.

Bir on dəqiqə də keçəndən sonra, nəhayət, avtobus gəlib çıxdı. Sərnişinlər tökülüşdülər, bir neçə saniyəyə avtobus yenidən ağzına kimi doldu. O qədər sıxlıq idi ki, içəri keçə bilməyib, qapıdan sallandım. Sürücü də elə bu zaman motoru yanılı qoyub harasa yoxa çıxdı. Beş dəqiqə keçdi, ondan bir xəbər yox idi.

Bir azdan konduktor göründü. “Niyə getmirik”, – deyə ondan soruşduqda məni qəzəbli baxışlarla süzüb: “Səbir elə, ay insan, səbir elə!” – dedi və üzünü çevirib getdi. Arxasınca qışqırdım: “Sürücü hanı?” Sərnişinlərdən kiməsə onun əvəzindən cavab verdi: “Çay içməyə gedib”. “Camaatı burda qoyub çay içməyə gedib? Allah bəlasını versin onun!” – qışqırdım. “Özünü ağıllı apar! – qəflətən yenə peyda olan konduktor üstümə bozardı. – Dilini farağat qoy! Biz də

sizin kimi adamıq da!” “Adamsınızsa, vicdanınız hanı bəs?” – deyəndə, konduktor üstümə hücum çəkib məni itələdi.

Hay-küy başladı, hamı qışqırırdı. Sərnişinlər mənim tərəfimdə idi. Dəli oldum, fikirləşdim ki, indi vurhavur başlayacaq, bu isə mənə sərf eləməirdi. Tezliklə özümü Ratibənin yanına çatdırmaq istəyirdim. Çıxış yolu kimi konduktora bir daha yaxınlaşıb dedim: “Səhv elədim, bağışla! Məsələ bundadır ki, arvadım xəstəxanada yatır”. “Bu ki təcili tibbi yardım maşını deyil!” – deyən konduktor əl-qolunu yelləyib məndən aralandı. Özümü güclə saxlayırdım.

Axır ki, çayını içib qurtaran sürücü “gül üzünü” bizə göstərdi. Sərnişinlər bir kənara çəkilib “əlahəzrətə” yol verdilər. Sükan arxasına keçib göstərişlər verməyə başladı: “Dostum, bir kənara çəkil! Sən də dostum, bir az sıxlaşın! Mənim yanıma yığışmayın!”

Bayaqki kimi bir ayağım üstə dayanıb dözürdüm.

Nəhayət, avtobus yerindən tərpəndi. Düşündüm ki, iyirmi dəqiqədən sonra mənzil başına çataram. Lakin meydanı dövrələməmiş sürücü siqaret köşkü qarşısında tormozu basdı, yanında dayanmış sərnişinlərin arasından özünə yer eləyib başını avtobusdan azacıq çıxardı və köşkün satıcısına sarı qışqırdı: “Mənə beş dəne Belmon ver!”

Bilə-bilə ki, Ratibənin halı indi pisdir, bu vəziyyətə dözürdüm. Sürücü siqaretini alan kimi dedim: “Sən əzizlərinin canı, bir az cəld ol!” Başladı üstümə hümməyə, guya onu təhqir eləmişəm: “İstəyirsən, bu camaatı qırım?! Bədbəxt hadisə baş versə, sən cavab verəcəksən, yoxsa mən?” Hirsimi boğub sakitcə dilləndim: “Mən də sürücüyəm. Yük maşını sürürəm. Adım da Fəhmidir”. “Sən də müqayisə elədin də! Səndən fərqli olaraq, mən çəllək deyil, adam daşıyıram”... Axır ki, tərpəndik.

Birdən sürücü qabaqda başqa bir avtobusu görüb onu keçmək qərarına gəldi. Həmin avtobusun sürücüsü sürəti bir az da artırdı. Avtobus yarışı başladı. Sevinirdim ki, xəstəxanaya tez çatarıq, amma digər tərəfdən, avtobus hər dəfə atılıb-düşəndə az qalırdı əlim qapıdan qopsun.

Birdən bizim avtobusun sürücüsü yenə tormozu basdı: sən demə, üzbəüz gələn avtobusun sürücüsü onun tanışını imiş. O avtobus da yolun düz ortasında dayandı. Avtobuslar küçədə gediş-gəlişi iflic vəziyyətinə salmışdılar. Bizim avtobusun sürücüsü başını pəncərədən çıxarıb qışqırdı: “Sabahın xeyir, Mahmud!.. Yadından çıxarma, bu gün Xəmis müəllimin yanında görüşürük!.. De görüm, Hüseyinin dalınca gedəcəksən?.. Yoxsa mən onun dalınca gedim?.. Özün bilirsən də, əgər ikimizdən birimiz onun dalınca getməsə, üzünü görə bilməyəcəyik...”.

Beləcə bir neçə dəqiqə söhbətləşdilər. Mən isə yerimdə dayana bilmirdim... “Ratibənin halı indi pisdir, bəlkə də, ölüm ayağındadır... Yəni o öləcək?!.. Aman Allah!.. Uşaqlarımın halı bundan sonra necə olacaq?.. Ratibəsiz mən necə yaşayacağam?..” – Qara fikirlər məni boğmağa başlamışdı.

Avtobus yerindən tərpendi. On beş dəqiqə keçmişdi, amma yolun heç yarısı qət olunmamışdı. Mən isə iyirmi dəqiqəyə oraya çatmağı düşünürdüm... Fikrim dolanıb yenə xəstə arvadımın yanına qayıdırdı. Həmin an ancaq arvadım haqqında düşünmək istəyirdim, çünki əsəbdən artıq özümü ələ ala bilmirdim, əlimdən bir xəta çıxacağından qorxurdum...

On beş dəqiqə sürünə-sürünə getdikdən sonra gəlib kiçik bir dükanın qarşısında dayandıq. Burda avtobusdan nə düşən var idi, nə də ona minmək istəyən. Bizim sürücü sənişinlərin sakit baxışları altında onların arasından sivişib buterbrod almaq üçün özünü dükana saldı.

Həmin an sürücünü boğub öldürmək istədim. Möhtərəm hakim, əgər insanları cinayət törətdiklərinə görə deyil, cinayət törətmək niyyətlərinə görə mühakimə etsəydilər, onda mən sizinlə razı olardım. Həqiqətən, həmin an mən onu öldürmək istəyirdim.

Səbirim o qədər daraldı ki, keçib sürücünün yerində əyləşdim. Qazı basdım, sürücü isə dükanın qabağında buterbrod yeməyində idi.

Avtobusdakılar məni alqışlamağa başladı: “Afərin, usta Fəhmi!.. Allah köməyin olsun!” Heç özüm də bilmirəm, onlar mənim adımlı hardan öyrənmişdilər. Konduktor mənə mane olmaq istəsə də, sənişinlər buna imkan vermədilər. O isə avtobusdan cəld tullanaraq polisə xəbər verməyə getdi. Sənişinlər isə əl çalır, mənə təriflər, dualar yağdırırdılar.

Avtobus ağzına kimi dolu olduğundan dayanacaqlarda kiminsə minməsinə ehtiyac qalmırdı. Lakin sənişinlərdən düşmək istəyəni olanda, əlbəttə, avtobusu saxlayırdım. Avtobus oğrusuna çevrildiyim həmin an heç ağılıma da gəlməzdi. Əksinə, elə bilirdim camaat özü sükən arxasına keçməyi üzərimə öhdəlik kimi qoyub. Axı sənişinləri mənzil başına çatdırmaq, dükanın qarşısında buterbrodunu axıra qədər yeməyi özünə borc bilən sürücünün də üzərində bir öhdəlik idi! Əgər ona həvalə olunmuş işi vicdanla yerinə yetirmək iqtidarında deyilsə, həmin halda vətəndaşın borcu onu əvəz etməkdir. Müharibədə olduğu kimi: hansısa əsgər xidməti borcunu yerinə yetirə bilmirsə, başqa bir əsgər əmr gözləmədən onu əvəz eləyir. Burda yalnız nə var ki?! Prokuror isə mənim oğru olduğumu deyir. Hanı burda məntiq?..

İnandırım sizi – cənab hakim, həmin vaxt mən xəstə arvadımı belə unutmuşdum. Mənə elə gəlirdi vətəndaşlıq borcumu yerinə yetirirəm.

Beşcə dəqiqəyə xəstəxanaya çatdıq. Özü də bir dəfə də olsun, qaydanı pozmamışdım.

Xəstəxananın yanında avtobusu saxladım və üzümü sənişinlərə tutub dedim: “Aranızda sürücülük vəsiqəsi olan varsa, qoy avtobusu sürsün”. Cənab hakim, vəziyyəti mən belə qiymətləndirirdim: sürücülük vəsiqəsi olan sənişin sükən arxasına keçəcək və ona lazım olan yerə qədər gedəcək, daha sonra onu başqası əvəz edəcək və beləliklə, mənzil başına çatacaq. Amma mən balaca səhvə yol vermişdim. Məlum oldu ki, avtobusda sürücülük vəsiqəsi olan elə tək özüməm.

Təsəvvür eləyirsiniz, onlar mənim üstümə necə qışqırmağa başladılar. Bir neçə dəqiqə əvvəl mənə təriflər yağdırırdılar, indi isə ağızlarına gələni deyirdilər. Özümü xəstəxanaya yetirmişdim ki, məni qapı ağzında yaxaladılar. Məcbur olub təzədən sükən arxasına keçdim. Onları lazım olan yerə çatdırıb avtobusdan çıxmaq istədim, yenə qışqırıq qopdu. Bu dəfə avtobusa təzə minənlər “Qizaya sür!” – deyər çıxırmağa başladılar. Mən onlara deyirdim: “Qardaşlar!.. Ratibənin halı pisdir... Ölüm ayağındadır...

Başa düşün!.. İcazə verin, gedim!..”

Amma onlar məni tərənəməyə qoymadılar. Biri hətta məni itələdi də. Elə bu an əsəblərim dözmədi, həmin adama bir şillə ilişdirdim. Onda hamısı üstümə tökülüşdü... Başladılar məni tēpikləməyə... Bir az bundan öncə canıma dua eləyənlər indi məni vururdular... Cənab hakim, bilsəydiniz məni necə döyürdülər!.. Məni ağlamaq tutdu... Hirsimdən, əlacsızlıqdan, ağrıdan ağlayırdım... Sonra polis gəlib məni məntəqəyə apardı...

Ratibə isə həmin vaxt xəstəxanada keçinmişdi... Arvadımı son mənzilə belə, yola salmaq imkanım olmadı: o gün-bu gün dəmir barmaqlıqlar arxasında yam... Yenə usta Avvad sağ olsun: dəfn xərclərini öz üzərinə götürdü...

Hər şey əslində belə olub, cənab hakim!

İndi siz deyın, mēgər mən oğruyam?.. Mēgər mən cinayətkaram? Cənab hakim, hər şeydən əvvəl vicdanınızın səsinə qulaq asın! Mən bəraət istəyirəm... Bir də cənab hakim, sizdən artıq dərəcədə xahiş edirəm, hökm çıxarmamışdan əvvəl, heç olmasa, bircə dəfə avtobusa minin!..

YURİ KUZNETSOV

Hərdən elə gözəl ədəbi nümunələrlə rastlaşırıq ki, onu öz dilimizdə oxumaq istəyirik.

Məndə tərcüməyə maraq da buradan yarandı. Rus ədəbiyyatının sevilən şairi Yuri Kuznetsov şeirlərini dilimizdə oxumaq istədiyim şairlərdən biridir. O, 11 fevral 1941-ci ildə Krasnodar vilayətindəki bir kazak kəndində, zabıt və müəllim ailəsində anadan olub. 1965-ci ildə M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutuna daxil olub. İlk şeirlər kitabı "Tufan" 1966-cı ildə işıq üzü görüb. 1974-cü ildə "İçimdəki uzaqlıq" adlı, sayca ikinci kitabını nəşr etdirdikdən dərhal sonra, paytaxt tənqidçilərinin diqqətini cəlb edə bilib. Onun yaradıcılığı müasirləri arasında seçilərək özündən sonrakı nəslin ədəbi zövqünə təsir göstərə bildi.

Yuri Kuznetsov iyirmiyə yaxın şeir kitabının müəllifi, Rusiya Dövlət Mükafatı laureatıdır. O, 2003-cü il noyabrın 17-də vəfat edib.

Günəl Şamilqızı

SÜPÜRÜM¹ VƏ BİR KAZAKIN GÖZ YAŞLARI

Tel-tel sadaladı Tanrı saçımı,
Çözdü illərimi ququ nəğməsi.
Nalların altında sındı vüqarım
Qopardı başımı qılınc zərbəsi.

Anamın "Özünü qoru" nidası,
Səsləndi dalımca ayrılıq dəmi.
Şimşək elə günə qoydu göyləri,
Göz gözü görməyir bu günə kimi.

Açıb arxasınca qanlı bir zolaq.
Kəlləm diyirlənir belədən-belə.
İlişib saçlarım yaşıl otlara,
Mənim dərdim indi dərd olub çölə...

Göylərin bağırında alov xətləri...
Yenə ləngər vurur, yellənir otlar.
Son telləri sayır başımda Tanrı
Həyatda hər şeyin başında O var.

2001

Hanı gözəlüm hüzur?
Sevgi – o halə, yoxdu.
Səni çeynəyənlərin,
Dişləri belə yoxdu.
Bu torpağı həmişə
Ayaqsızlar tapdadı,
Doğma, əziz nə varsa
Əlsizlər qamarladı.
Bir gün bu əzablara
Nəhayətdə son qoyan
Bax, ya Şeytan olacaq,
Ya da uca Yaradan.

1984

¹Süpürüm – çöl bitkisi

Bulud görəcəmmi göydə görəsən?
Gözümə dəyərmə ağac bu çöldə?
Ağac quruyacaq, bulud keçəcək...
Səs-küylə xiffəti qovar bu yel də.

Əbədi heç nə yox, saf heç nə yoxdu!
Getdim dolaşmağa bütün yerləri.
Rus olan bəndəyə hər yanda birdi –
Çöllər çox genişdi, göylər çox dərin...

1970

TÜSTÜ

Çılpaqdı, boşdu dünya,
mənə başqayam indi,
Keçib getdi həyat da,
heç izi də qalmadı.
Bir vaxt çiçəkləmişdi
mənə ümidlərim,
Bəhrəsini görmədim,
neynim, qismət olmadı.

Uğur sıgallayanda
bir zamanlar bəxtimi
Ruhumu tufanlara, bəlalara bağladı...
Təkcə könül işığı, Allah vergisi deyil,
Zaman-zaman gözümdə
nə irmaqlar çağladı...

Moskvanın o cəfəng
bayram səs-küyü içrə
Çox mübhəm eşidirəm
taleyimin hökmünü.
O göyündə Ay üzən
kəndimizdimi görən?
O bizim tarladımı, tüstü basıb göyünü?

Keçmişli-gələcəkli bütün itkilərimin
Qoynunda tənhayam mən,
fərqi də yoxdur bir an.
Bu tünlүkdə kimsə yox
anlaya varlığımı,
Kimsənin xəbəri yox,
mənə tənhalığımdan.

Külək hara aparır axı bu veyil canı?
Bir bax göz işlədikcə
yol uzanar, uzanar...
Lap gözucu olsa da
nəzər salıb baxıram
Bilirəm, unutduğum
başqa bir həyat da var.

Boş-boş səs-küyümüzdən

onun xəbəri yoxdu.
Eyninə də almayı
mənə dərdimi daha.
Göydəki Ay işığı üzümüze nur salır,
Bir də bir tüstü gəlir
ovcumuza qonmağa.

2000

Şeirlərim alınmır. Cəhənnəmə ki,
neynək. Unudaram, gedərəm,
Çıxararam yadımdan, mürəkkəbi,
masamı, bürünnəm pencəyimə.
Şlyapamın altında istefa verib ömrə,
sığınmam gecələrə
Kinayəylə baxaram ətlə dodaqlarıma,
öz dodaq büzməyimə.

Ana, anacan, oğlun uğursuzun biridi,
qərarlısız, avaradı.

Axı nə qədər olar veyillənmək,
siqaret... siqaret, veyillənmək?
Şeirlərim alınmır. Başa düşün, axı...
of, həyat özü alınmır!

Deyirəm bəlkə...
Bəlkə arvad almaq vaxtıdı,
ya da bir cüt çəkələk.

Yandım, yanırım yenə
bəyaz işıqlarında doğma yuxusuzluğun
Külə dönmüş ağızımla bağırıram özümə:
"Nifrət edirəm sənə!"

Bel almışam əlimə, qazırıram
ruhumda vicdanım olan yeri
Zəhləm gedir şeirdən.
İndi, ey Prometey, od lazım deyil mənə!

1965

YURİ BEZELYANSKI

Yuri Bezelyanski Rusiyanın "Veçernyaya Moskva", "Nauka i jizn", "Oqonyok", "Rabotnitsa" kimi qəzet və jurnallarında tarixi rubrikaların aparıcısıdır. Öz vətəninə və ABŞ mətbuatında 1600-dən çox publisistik yazıları dərc olunub. Uzun illər boyu toplayıb sistemləşdirdiyi kulturoloji və tarixi informasiyaların əksəriyyəti sonralar yazdığı kitablar üçün bir növ təməl rolunu oynayır. "Ryürikdən Yeltsinə qədər", "Çakondanın təbəssümü", "Alovlu əsr", "Moskva təqvimi" "Qərbin məşhur yazıçıları. 55 portret" və sair bu kimi kitabları oxucuların rəğbətini qazanıb. Rumin əsilli görkəmli fransız dramaturqu, absurd teatrın klassiki Ejen İonesko haqqındakı bu mətn də müəllifin adını çəkdiyimiz sonuncu kitabındandır.

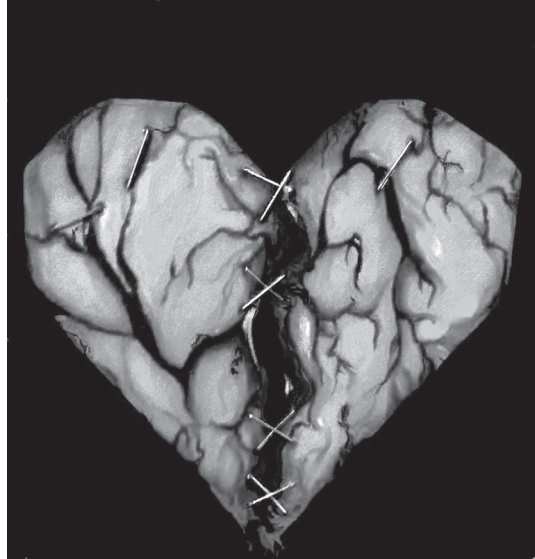
ABSURD KLASSİKİ

Kütləvi ədəbiyyatın uğurunu üç anlayış təşkil edir: seks, qorxu, ölüm. Bu zaman kitabları isti piroq kimi əldən qapırlar. Fransız ədəbiyyatının ustalarından olan Ejen İoneskonun piroq bişirməyə aidiyyəti yoxdu. Onun pyes və kitabları detektiv intriqalarından kənardı. Seks – ya azdı, ya da tamamilə görünmür. Qorxu – var. Ölüm – təməl sözlərdən biridi. İonesko başqa bir sahənin – intellektual ədəbiyyatın parlaq nümayəndəsidir. O, absurd teatrının yaradıcılarından biridir. Hətta İoneskonu absurd klassiki adlandırmaq olar.

Ejen İonesko 1965-ci ilə qədər SSRİ məkanında tərcümə olunmamışdı, amma ədəbi “həcvlərindən” xəbərdar idilər. Onun ilk dəfə “İnostrannaya literatura” jurnalında dərc olunan “Kərgədan” pyesi böyük rezonans doğurmuşdu. Bizim “ədəbiyyat zooparkında” belə “kərgədanlar” saxlanılırdı. Bütün maariflənməmiş və ziyalı oxucular İonesko haqda bir ağızdan danışmağa başladılar. Savadsız və cahil oxucular isə bu günə qədər onun barəsində heç nə bilmirlər.

Qələmi qüdrətlimi? Şübhəsiz, çox nadir istedadı. “Yazı nə gözəl müalicədi! Mürəkkəbindən asılı olaraq, qara və göy hərflərlə yazıb doldurduğum ağ səhifə mənim həyəcanımı canına hopdurur. Dərdini danışır, ürəyini açır. Bu mənə bir rəsm əsəri kimi yaxşı təsir edir...” (İoneskonun “Fasiləli axtarış” kitabından).

Ejen İonesko 26 noyabr 1912-ci ildə rumın şəhəri Braşovda doğulub. Anası fransız, atası isə damarlarında ya polyak, ya da yəhudi qanı daşıyan rumın idi. Hər

halda, “Yəhudilər rus mədəniyyətində” məlumat kitabında (1966) İonesko da Kafka və Feyxtvangerlə birgə Qərbin yəhudi yazıçıları sırasında göstərilib (şəxsən mənə bu barədə dəqiq məlumat yoxdu). Ejenin bir yaşı olanda onu anasının vətəninə gətirirlər, o, Parisdə və La Şanel-Antenezdə yaşayır, katolik qaydalarıyla tərbiyə alır, fransız ədəbiyyatına aludə olur və özü də yazmağa başlayır. İonesko deyirdi: “On bir yaşımdan yazmağa başladım, dərhal da memuara girişdim. On iki yaşında şeirlər qoşdum və on üç yaşında ilk pyesimi yazdım...”

“Mən niyə yazıram?” avtobiografik məqaləsində İonesko belə deyir: “Bu barədə özüm-özümdən soruşmalıyam. Mən çoxdan yazıram... Yazmağımın əsas səbəblərindən biri, yəqin ki, bayağılıqların acığına – uşaqlığımın möcüzəli anlarını, faciələrin acığına – sevinc dolu çağları, qəddarlıqların acığına – rəhmi, saflığı geri qaytarmaqdı...”

İonesko 14 yaşında Buxarestə – vəkil işləyən atasının yanına qayıdır və təhsilini

Rumıniyada davam etdirir. Burada şeirlər toplusu və “Əgər Tanrı varsa, o zaman ədəbiyyat nəyimizə gərəkdi? Əgər Tanrı yoxdusa, nəyləse məşğul olduğumuzun nə mənası var?” kimi, ədəbiyyatda radikal şübhələrə yol açan bir sıra paradoksal esselər çap etdirir. İonesko hələ gənclik illərində yaşadlarından fərqli orijinal və tamamilə qeyri-standart fikirlər yürüdü. Sonra atasıyla İoneskonun yolları ayrıldı. O, atasının simasında hər şeydən öncə, müstəbid və ikiüzlü bir adamı görürdü. Onu Rumıniyada hökmranlıq edən nasistlərə bənzər totalitar hərəkatın – “dəmir qvardiya”nın qayda-qanunu da ruhdan salırdı. İonesko ömrü boyu totalitarizmə nifrət etmişdi. Prinsipsiz və faşizm tərəfdarı olan bütün rumın cəmiyyəti də ona yad idi və İonesko 1938-ci ildə Fransaya köçdü. O zaman 26 yaşы vardı.

Fransa haqda İonesko dəfələrlə: “Bura mənim əsl vətənimdi, bütün karyeramı burada qurmuşam”, – deyib. Parisdə o, teatr sənəti ilə maraqlanmağa başladı. Teatrda oynamağı o hələ Buxarestdə arzulayırdı, amma atası: “Bu, əsl kişi üçün təhqirdir. Bu, peşə deyil, təlxəklikdi”, – deyərək ona səhnəyə çıxmağa icazə verməmişdi. Ancaq Ejen öz aktyorluq istəyini, qismən də olsa, həyata keçirdi: “Tina” filminə çəkildi. “Bunu öz arzumu etdim, istəyirdim ki, əvvəl-axır insanlar üzümü görsünlər, – İonesko yazır. – Amma filmdən camaatın xoşu gəlmədi, yəqin, mən Qreto Qarbo kimi yaraşlıq deyiləm. Bu filmi az adam xatırlayır, amma dünyanın nöqsanlı, qeyri-mükəmməl olduğu, Tanrı tərəfindən deyil, İblis tərəfindən yaradıldığı ideyasına görə mənim üçün əziz idi...”

Ejen İoneskonu pyeslər özünə cəlb etdi və o super-avanqard teatr – Absurd teatrını yaratdı. Bu yeni və təbii ki, müəmmalı teatrba bağlı xeyli hay-küy qalxdı, əsassız fikirlər səsləndirildi. Başa düşməyənlərə Ejen İonesko dəfələrlə səbirlə izah edirdi: “İstənilən

teatr absurddu. Edipin, İovun başına gələnlər də absurddu! “Maqbet”də belə sözlər var: “Həyat... Bu, idiotun danışdığı hekayətdi: sözlə, iztirabla dolu bir hekayət, yalnız mənası yoxdu...” Şekspirin bu sözlərini Absurd teatrına münasibətdə mükəmməl hesab edirəm. Absurd teatrı – həqiqət teatrıdı: daim onu hiss edirik. Sözüün pis mənasında isə bu, naturalist, realist teatrdı...”

1950-ci ildə İonesko “Keçəl müğənni qadın” pyesini yazdı, sonra “Stullar” (1952), “Borc qurbanları” (1953), “Amadey və ya ondan necə xilas olmalı” (1954), “Qatil doğulmuş” (1958), “Kərgədan” (1959), “Səmada gəzən” (1962) kimi əsərləri meydana gəldi... “Keçəl müğənni qadın” adlı ilk pyesi İoneskonun adını tanıtdı. Pyes şərti olaraq ingilis həyatından bəhs edir. İlk pərdə üçün müəllif şərhində deyilir: “...İngilislərin uzun sürən sükutu. İngilis divar saati 17 dəfə vurur”. Xanım Smitin ilk replikası: “Bir bax, saat doqquzdu. Biz şorba, balıq, donuz piyi ilə kartof, andiy salata yemişik. Uşaqlar ingilis suyu içiblər. Bu gün biz yaxşı nahar etmişik. Çünki biz London ətrafında yaşayır və Smit soyadı daşıyıraq”.

Ardınca bayağılıq, absurd həyatın məntiqsizliyi və İoneskonun final şərhı gəlir: “Onlar qəzəblənərək hamısı bir-birinin qulağına çığıır. İşıq sönüb. Və artan temple zülmət qaranlıqda çığırtılar eşidilir: “Oraya get! Buraya gəl! Oraya getmə! Buraya gəl! Oraya getmə! Buraya gəl! Oraya getmə! Buraya gəl!” Birdən səslər kəsilir. İşıqlar yanır. Cənab Marten və xanımı tamaşanın əvvəlində Smitlərin oturduğu kimi əyləşiblər. Tamaşa yenidən başlayır. İlk səhnədə Smitlərin işlətdiyi replikanı eynilə Martenlər də dilə gətirir. Pərdə aramla enir”.

Absurd teatrını bəzən “İrrasional teatr” adlandırırlar, burada İonesko insan həyatını dəhşətli bir yuxu kimi, hər şeyi müəmmalı rəmzlərlə təsvir edir, ölüylə dirini qarışdırır, mürəkkəb alleqoriyaya bağlı sif bayağılığı

önə çəkir. Dramaturq absurdun onun ixtirası olmadığını, Şekspirin, Qoqolun, Dos-toyevskinin, Kafkanın, Folknerin, Coysun əsərlərində, Maleviçin, Kandinskinin və Şaqalın rəsmlərində absurd elementlərin olduğunu qeyd edirdi. İonesko deyirdi ki, “yaradıcılıq cavablar silsiləsi deyil, – suallar silsiləsidir, izahat yox, – izah tələbidir...”

Müsahibələrinin birində Ejen İonesko deyirdi: “Bekket, Adamov və mən “ağıllı” və “bacarıqlı” bir teatr, illüziyadan uzaq bir dramaturgiya yaratdıq. Bu dramaturgiya səhnəyə insan varlığını “çılpaq” şəkildə, yeni sırf ekzistensialist bir görkəmdə çıxardı. Bu zaman dilə xüsusi diqqət yetirdik. Sözün boş şüarçılığını, ideologiyasını məhv etdik, yeni burjuva teatrını öldürdük. Əvvəl sanırdım ki, teatrın rolu canlı emosiyaları ifadə etməkdir. İlk pyesim olan “Keçəl müğənni qadın”da mətn yalnız emosiyaları dəstəkləyən bir dayaq rolu oynayır, amma tədricən sözlər mənasızlaşır, dağılıb gedir. Sonralar daha ənənəvi pyeslər də yazdım...”

İonesko dünya teatrının tarixindən söhbət açanda, onun daim tənəzzüldə olduğunu qeyd edir. “Rasin¹ teatr dönəmində önəmli rol oynayırdı. Teatrda sevgi vardı. İnsanlar sevgi yolunda ölürdülər. XIX əsrdə də teatrda sevgi vardı. Amma XIX əsrdən sonra bu haqda rişxəndlə danışmağa başladılar. Və Rasin sevgisi bir sədaqətsizlik aktına çevrildi...” Yeri gəlmişkən, bu gün biz də bunu müşahidə edirik. Sevgi əvəzinə cismani meyil önə çıxıb. Və ya seks – sıxıntıdan qurtarmaq üçün dərmana çevrilib.

İonesko – insanın ekzistensial problemlərinin: ümitsizliyinin, faciəsinin, absurdluğunun ifadəçisidir.

“Stullar” pyesində kimsəsiz bir adada mayakda yaşayan iki qocanın hekayəti təqdim olunur. Həyatlarının cansıxıcı mənəngənəsindən qurtulmaq üçün onlar

özlərində “qəbul” təşkil edirlər. Təbii ki, ora heç kim gəlmir. Amma qocalar özlərini elə aparırlar ki, guya yanlarına qonaqlar gəlir, yeni insanlar təşrif buyurur və onlar üçün bir ucdan çoxlu stul gətirirlər. Nəticədə stullar səhnəni doldurur və bu, əsərin qəhrəmanlarının məhvinə səbəb olur. Pyesin bax belə bir süjeti var.

İoneskonun “Borc qurbanları” pyesində meşşan Şuber və arvadı Madlen axşamı dincliklə keçirdikləri yerdə, qəflətən dalandar qadını axtaran bir polis peyda olur. Polisin təvazökarlığına və gəncliyinə heyran qalan ər-arvad onu yanlarına çağırır, qəhvəyə qonaq edirlər. Nəvaziş görən qonaq tədricən bir müstəbidə və cəllada çevrilir. O, Şuberi bu mənzilin keçmiş sakininin adının necə yazılmasıyla bağlı istintaq etməyə başlayır, yeni Mallo (Mallot) sözünün sonunda “t”, yoxsa “d” yazılmasını soruşur. Şuber Mallonu heç vaxt görməyib. Amma detektiv onu təhdid etdiyindən zülmə düşmüş Şuber özünə şər atmalı olur. Bir sıra dəyişikliklər baş verir, nəhayət, yeni personaj – Nikolay peyda olur, detektivini öldürərək polisin funksiyasını özü yerinə yetirir və o da “borcun qurbanına” çevrilir. Mahiyyətinə görə isə borc absurddu: Mallo soyadının orfoqrafik gerçəkliyi kimə lazımdı axı?!..

Mən bilərəkdən İoneskonun bir neçə pyesinin qısa məzmununu söyləyirəm. Çünki onlara səhnədə tamaşa etmək hər oxucuya müyəssər olmur, onlar haqda isə bəzi təsəvvürlərə malik olmaq lazımdı (İoneskonun pyesləri də intellektli insanların mədəniyyət xəzinəsinə daxildir).

“Borc qurbanları” – müəmmalı bir hekayətdir, cəmiyyət qarşısında “Mallo problemi” kimi istənilən borcun mənasını itirdiyini göstərir. Sosial həyatın istənilən qanunu qarşısında hər hansı bir öhdəliyin yerinə yetirilməsi insanın əl-qolunu bağlayır, onu

¹ Jan Rasin – XVII əsrdə yaşamış məşhur fransız dramaturqu

alçaldır, beynini məhv edir, hissiyatını korşaldır, düşünən varlığı robota, ölüvay canlıya çevirir. İnsanları “yaxşı vətəndaş”, “qanunları pozmayan”, “öz borclarını yerinə yetirən”, “təmiz vicdanlı” fərz edən qorxaq qadın Madlenin, əsassız olaraq özünü aldadıb qanun keşikçisinə – polisə yumşaqlıq göstərən, sonra isə, mənəvi cəhətdən amansızcasına məhv edilən Şuberin, hətta “qanunu” rədd edən, amma özü onun ənənələrinin ovsunlu hökmündən qurtula bilməyən Nikolayın da başına eyni iş gəlir. Hakimiyyət həmişə qanunlara söykənərək və təbliğatın köməyi ilə insanları özündən aşağı tutmağa, alçaltmağa, əzməyə, itaətکارa çevirməyə çalışır və ya bu gün dediyimiz kimi, cəmiyyətin hər bir üzvünü, hər bir seçicisini zombiləşdirir.

İoneskonun “Mənfəət üçün qətl” pyesində Pip Ana seçicilərə deməqoqcasına deyir: “Söz verirəm ki, hər şeyi dəyişəcəyəm. Hər şeyi dəyişmək üçün, heç nəyi dəyişmək lazım deyil. Mahiyyət yox – adlar dəyişilir... Biz təqib edəcəyik, həm də cəzalandıracağıq və ədalət məhkəməsində hökm çıxaracağıq. Müstəmləkəyə çevirməyəcəyik, amma azadlıq vermək üçün işğal edəcəyik. Məcburi iş könüllü adlanacaq. Müharibəyə sülh deyiləcək”.

Ejen İoneskonun şedevrlərindən biri, insanların küt, təhlükəli və xain heyvana çevrilməsindən bəhs edən “Kərgədan” pyesidi. Bütün səviyyələrdə, bu, totalitarizm metaforasıdır, “kollektiv” ideoloji epidemiyanın tarixçesidi, qatı “əminliyi” olan insanların tarixçesidi. İonesko kərgədanın timsalında, hər şeydən öncə nasistləri, həm də tək onları deyil, başqalarını da nəzərdə tutduğunu bəyan edir. “Kərgədanlıq” – bu, “ehkama”, “bütperəstliyə”, “yeni doktrinaya”, və ya “yeni dinə”, kütlələri çuğlamış, kütləvi psixozun tüğyan etdiyi faşist Almaniyası və Sovet Rusiyası tarixindən bizə tanış olan hər cür ideologiyayı özündə birləşdirir. Nədən

İonesko məhz kərgədanı seçib? Dramaturq elə bir heyvan obrazı axtarıb ki, qorxunc və inadçı, həm də öz yolundan hər şeyi vurub atmağa qadir olsun. Bir dəfə ensiklopediyayı vərəqlərkən, kərgədan şəklinə rast gəlib. Onun sözlərinə görə bu seçim heç də uğurlu deyilmiş, daha çox qoyun uyğun gəlirmiş, amma bu heyvan da hədsiz “yumşaqmış” və o saat Puşkin yada düşür:

*Otlayın, dinc xalqlar, bu da ot payı!
Sizləri oyatmaz vicdan harayı...
Əgər ki, nəslindən nəslinə ancaq
Miras boyunduruq, qamçı qalacaq –
Yunları qırılan, başı kəsilən
sürüyə azadlıq verilir nədən?..*

“Qoyunu otarır, yununu qırxır və kəsirlər. Bu, onların alın yazısıdır. Mənim kərgədanlarımsa, – İonesko etiraf edir, – başına hava gəlmiş qoyunlardı. Onlar sağçı da ola bilər, solçu da, mərkəzçi də, faşist də, kommunist də, liberal da, mühafizəkar da. Onlar bütün rejimlərdə mövcuddu”.

Maraqlıdır ki, İoneskonun “Kərgədan”ından yarım əsr sonra, 2005-ci ildə Andrey Voznesenski öz “Kərgədan”ını yazdı. Doğrudu, o, öz fransız sələfinə istinad etmədi.

*Tanrını unudub ömür sürürük.
Mənzildə sıxlıq var.
İnsanlar – kərgədandı.
Yoxdu insanlar.*

Amma mütləq “kərgədanlığa” hələ çox vardı və o zaman, 60-cı illərdə fikirləri SSRİ-də yüksək qiymətləndirilən Elza Triole belə bir ideya irəli sürdü ki, “Kərgədan”ı Sovet səhnəsində tamaşaya qoysunlar, guya, bu, burjua cəmiyyətini məhv edə bilən güclü tənqidi əsərdi. Pyesi dərhal rus dilinə çevirdilər və İoneskonun özünün də qismətinə yaşamaq yazılmış cəmiyyətlə – Tanrı özün saxla! – heç bir gərəksiz paralellər

və təhlükəli assosiasiyalar aparmaq fikri meydana gəlməsin deyər, mətndə bəzi düzəlişlər etməyi ondan xahiş etdilər. O, qəti surətdə imtina etdi və “Kərgədan” həmin illərdə bizim teatr səhnəsində oynanılmadı.

Qeyd etmək lazımdı ki, İoneskonun ümumilikdə kommunizmə və xüsusilə də sovetlərin kommunizm anlayışına dəqiq və aydın münasibəti vardı. “Nezavisimaya qazeta”ya müsahibəsində (14 fevral, 1991) o, deyirdi: “Şərqi Avropada kommunist rejiminin süqutu baş verir. Bu, onu bildirir ki, kommunist hərəkatı öz məqsədinə çata bilmədi. Kommunizm – 1789-cu ildə Fransız inqilabının final nöqtəsidir, ən yüksək zirvəsidir, apogeydi, o da öz məqsədlərinə yetməmişdi. 1789-cu ildə inqilabçılar Azadlığı, Bərabərliyi, Qardaşlığı, bərqərar etmək istəyirdilər, əvəzində insanın insan tərəfindən istismarına nail oldular. Onlar istismarı ləğv etmək istədilər, əvəzində kommunizm alındı, o da öz növbəsində aşınmaya, mənəviyyatda, siyasətdə, iqtisadiyyatda dağıntılara gətirib çıxardı. Hesab edirəm ki, bu, 200 il öncə fransız inqilabı tərəfindən başlanılan prosesin son mərhələsidir”.

“Heç bir cəmiyyət insan kədərini yox edə biləcək qüvvəyə malik deyil, heç bir siyasi sistem bizi həyatın məşəqqətlərindən, ölüm qorxusundan, can yanğısından xilas edə bilməz...” – Ejen İoneskonun sarsılmaz əqidəsi budur.

İnsanın hədsiz bədbəxtliklərinin səbəbini İonesko kollektivizmdə, onların qruplara bölünməsində, sürüyə çevrilməsində görür. İoneskoya görə, insanlara yalqızlıq gərəkdi. Amma yalqızlıq yoxdu. Başqalarının dirsəyinin böyrünü yağır elədiyi yaxınlıq – qaragüruh yalqızlığı var. İnsan daim kütlənin içindədi, – kütlənin səsiması olmur, o fərdi əlamətlərdən məhrumdur. Bu, qəddarlıqdır. Yeri gəlmişkən, bu haqda bir çox Qərb filosofları yazıb.

“Mən həmişə sevdiyim insanların əhatəsində yalqız olmuşam, – İonesko

1933-cü ilin yanvarında “İzvestiya”nın müxbirinə deyirdi. – Kütlədən, vulqar saydığım hər şeydən qorxmışam. Mənimçün başlıcası teatrdı. Teatr mənim 55 il birgə yaşadığım qadınım və doğmaca qızımdı. Mən hər şeydən çox pisliklərə nifrət edirəm, sonra isə, yəqin ki, burjua komformizminə.

Həyatımız mənim teatrim kimi absurdur, gülüncdür, miskin və kədərli, – İonesko yad jurnalistə etiraf edirdi, – sizinlə oturmaq müxtəlif şeylər haqda danışmağımız isə mənə anlaşılmaz bir möcüzə kimi görünür... Həyatda ən önəmli olan – Tanrıdır. İncəsənətin heç bir məqsədi yoxdu, amma dindar olmayan insan, inamını incəsənətlə əvəzləyə bilər... O ki qaldı dinə, o, çətin suallara olduqca sadə cavablar verir. Təbii ki, yaxın adamını sevməlisən. Amma qafil ruhunu xilas etmək naminə cəhənnəmə getmək istəyən müqəddəs Terezadan fərqli olaraq, mən buna hazır deyiləm. Həm də, od-alovdan qorxuram...”

Ejen İonesko 1971-ci ildə, 59 yaşında “ölməzlər” panteonuna qəbul edilir – onu Fransa Akademiyasına üzv seçirlər. Bir fransız tənqidçinin dediyi kimi, bu “nadir müşahidə qabiliyyətinə malik, insan qüsurları üzrə insafsız bir kolleksiyaçı və nümunəvi axmaqşünas”ı – qiyamçı və filosofu oraya qəbul etdilər. Axmaqşünas niyə? Görünür, bu ad ustad sənətkara 1968-ci ildə Parisdə tələbələrin may təlatümündə, qiyamçıları və onların “Qadağan etmək qadağan olunur!” və “Tanrı ölüb, Marks ölüb, mən də özümü yaxşı hiss etməmişəm” kimi şüarlarını dəstəklədiyi üçün verilib. Bu açıq-saçıq ziyalı tənqidi İoneskonun ad-sanına heç bir xələl gətirmədi, əksinə ona bir qədər də kəskinlik əlavə etdi və budur, o, artıq akademikdir. Ardınca da öz ironiya dolu mülahizəsini söyləyir: “Bu institutun (Fransız Akademiyasının – Y.B.) əhəmiyyəti onun tam mənasızlığında. Akademiklərin başlıca

imtiyazları – qonaq stolunun arxasında, sahibkarın sağ tərəfində, fəxri yerdə oturmaqdan ibarətdi...”

Bir dəfə, dramaturq əlində çamadani gəminin trapından ayağını torpağa yenice basmışdı ki, “Sizin həyat və ölüm konsepsiyanız nədən ibarətdi?” – deyə bir Cənubi Amerika reportyoru sualla ona müraciət edir. O, çamadani yerə qoyub alınının tərini silir və bu sualın üstündə 20 il düşünməyə icazə verməsini ondan xahiş edir, bununla belə, bu müddətdə cavabı tapacağını vəd eləmir.

Son illər İoneskoya buna bənzər sualları çox ünvanlayırdılar və fərz edirdilər ki, cavabını bilir. O isə “bilmirəm” deməyə utanmırdı. “Mən əhatəsində olduğumuz hər şeyə heyret etməkdən yorulmuram, – deyirdi. – Mənə elə gəlir ki, insanlar mənasız bir dünyada yaşayırlar. Biz buraya necə düşmüşük? Nəyə görə Yer üzündə şər xeyirdən çoxdu? Bax, bütün ömrüm boyu özümə verdiyim bu suala hələ də cavab tapa bilməmişəm”.

Müsahibələrinin birində İonesko deyirdi: “İnsan həmişə mütləq olanı axtarır. Onu axtarmaq da lazımdı, ona can atmaq da. Di gəl, onu heç vaxt tapmaq, fəth etmək mümkün olmayacaq. Heç vaxt! Amma qətiyyənlə dayanmaq olmaz. Sevmək lazımdı. Və qatil olmaq gerek deyil”.

– Bəs həyatda ən çox nədən qorxursunuz? – İoneskoya verilmiş mühüm suallardan biri də budur.

İonesko uzun müddət susandan sonra cavab verir:

– Tanrısız ölməkdən.

– Bəs ölümdən sonra?

– Ümidvaram ki, nəse olacaq. Əslində isə buna əmin deyiləm. Amma inandığıma inanıram. Mən hər səhər dua edib: “Rəbbim, sənə inanmaqçün mənə iman ver!” – deyən adam kimiyəm.

İonesko Parisdə, çox da geniş olmayan bir mənzildə yaşamışdı. Təbii ki, çoxlu kitabların əhatəsindəydi. Son illər görünüşü yaxşı deyildi: üzünü xırda qırıqlar basmışdı, gözlərinin altı tuluqlanmışdı. Amma yazıb-yaratmağa davam edirdi. Yeni pyeslərlə yanaşı, “Tərki-dünya” romanını və “Pərkəndə gündəlik”, “Keçmiş indiki, – indiki keçmiş” kimi bir çox nəsr əsərləri yazmışdı. Son kitablarından biri isə “Fasiləli axtarış” avtobiografik əsəri idi.

Bu, nələrisə xatırlayan və nələresə heyifsilənən yaşlı adamın kədərli kitabıdır. İndi də həmin kitabdan kiçik bir parça:

“Həyatımın qalan hissəsini nəyə sərf edəcəyim sarıdan məni iztirab üzür. Heç nəyə marağım qalmayıb, hətta dostlarla da söhbət etmək darıxdırıcıdır, onlar isə hərdən məni yoluxmağa gəlirlər. Neyləməli? İlahi olanlara əlim çatmır. Kəllə-mayallaq aşağılara yuvarlanıram. Tanrının əlini buraxmış kimiyəm.

Ancaq bədbəxt arvadımın xatirinə yaşayıram, daha doğrusu, sürünürəm.

Neyləməli? Qızlarla məsələ bitib. İçə bilmirəm. Yemək? Az vaxt aparan eyni yeməklərdir, cansıxıcıdır, cansıxıcı... həyatım bundan ibarətdi...”

“...Əsrin dörrdə üçünü yaşayıb neyləmişəm axı? Yatmışam, ayılmışam: artıq gecdi, şər qarışır. Yatmışam, vaxtı yelə vermişəm, zaman da məni yelə verib. Bəlkə heç vaxt gec olmur? Bəlkə hələ vaxt gələcək. Bəlkə də son anda, son dəqiqədə, son saniyədə yetirəcək özünü...”

“...Dünən axşam qərribə sancılar çuğladı məni, çiyinlərimə, kürəyimə üşütmə gəldi, anlaşılmaz ağrılar baş qaldırdı, səhərə sağ çıxmayaçağımı, ölüm yatağında olduğumu düşünəndə canıma vicvicə düşdü. Təəssüf, qan dövranım yaxşı deyil. Hə, hə, mən buz kimi soyuq yerlərə, buzlaqlara doğru gedirəm... Həmişə canımda qorxu olub, hətta gəncliyimin ilkin çağlarında. 18, 19 yaşlarımda psixas-

teniya adlanan xəstəlikdən əziyyət çəkmişəm... Amma o zamankı qorxularımın bu cür fiziki, fizioloji tərəfləri yox idi. Di gəl, elə o vaxt da canımda üşütmə vardı, bir ağırlıq duyurdum, daha doğrusu, sanki başımın arxasında bir yük vardı. Bəlkə beynim zəifdi?..”

Qocaman yazıçı başa düşürdü ki, kimlərəse bunlar tamamilə maraqsızdı, sadəcə, darıxdırıcıdı, buna görə də “Fasiləli axtarış”ı bir kənara qoyub Aqata Kristini oxumağı məsləhət görürdü.

Əlbəttə, Aqata Kristini oxumaq Ejen İoneskonu oxumaqdan asandı. Amma bunlar fərqli ədəbiyyatlarıdır. “Mən metafizikəm, – deyirdi İonesko. – Yazıçı kimi də metafizikəm və əminəm ki, ədəbiyyatla məşğul olmağın yeganə mənası insanları mənəvi kateqoriyalar, etik dəyərlər üzərində düşünməyə sövq etməkdən ibarətdir.”

Etiraz etmək çətindi. İoneskonun özü isə dərinə ah çəkib sözüne davam edir: “Heyif ki, biz ədəbi deyil, siyasi bir epoxada yaşayırıq. Daha vacib məsələlər olduğu halda, bütün

dünya siyasət xəstəliyinə tutulub, mənim üçün siyasətçilər – ağıllı yelbeyinlərdir. Hakimiyyət isə məlum olduğu kimi korrupsiyayla məşğuldu. Hakimiyyət möhkəmləndikcə, mənəviyyat daha çox pozulur. Əlbəttə, demokratiya – bütün pisləklərin ən yaxşısıdır, amma həqiqət elitaya nəşib olur.

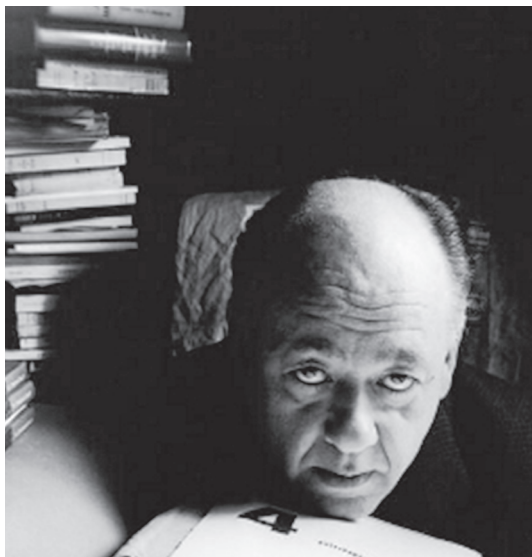
Paradoksçu, absurdçu, fransız ədəbiyyatının klassiki, absurd teatrının yaradıcılarından biri Ejen İonesko 1994-cü ildə martın 28-də 81 yaşında Parisdəki evində dünyasını dəyişdi. Haqqa qovuşmamışdan bir neçə il öncə gündəliyində belə yazmışdı: “Kral ölür” adlı pyesimi tamaşaya qoyacaq və baş rolü özüm oynayacağam”.

Kral öldü və tamaşaçıların önündə baş əyməyə qayıtmadı.

“Mənim bu miskin görkədim Kainatda gözəndən itəndə, artıq o başqa cür olacaq, özge bir Kainata çevriləcək .”

O, başqa Kainata çevrildi. Absurd kralının həyatındakından heç də az absurd olmayan bir Kainata.

DÖRD NƏFƏRLİK SƏHNƏ

İŞTİRAK EDİRLƏR:

Dyüpon — Dyüran kimi geyinib.

Dyüran — Dyüpon kimi geyinib.

Marten — eynən onlar kimi geyinib.

Gözəl Qadın — səhnəyə çıxanda ən azı başında şlyapa, çiynində bürüncək və ya əynində xəz şuba olur. Özü də əlcəkdə, tuflidə, donda, əlində çanta və sair.

Dekorasiya

Solda – qapı. Səhnənin ortasında masa. Masanın üstündə içində çiçəklər olan üç güldən var. Bir tərəfdə kreslo və ya divan qoyulub. Tryukları asanca yerinə yetirmək üçün masanın üstünə, döşəməyə qədər sallanan böyük, məxmər süfrə salınıb.

İlk və yeganə səhnə

Pərdə qalxır. Dyüpon əlləri arxasında masanın başına hərələnir. Dyüran da qarşı tərəfdən gəlir. Onlar toqquşaraq geri dönür, bir-birinin əksi istiqamətində yenə də hərlənməkdə davam edirlər.

EJEN İONESKO

Tərcümə: Zahid Sarıtorpaq

Dyüpon. Yox...

Dyüran. Hə...

Dyüpon. Yox...

Dyüran. Hə...

Dyüpon. Yox...

Dyüran. Hə...

Dyüpon. Sizə deyirəm – yox... Ehtiyatlı olun, çiçəklərə toxunmayın.

Dyüran. Sizə deyirəm – hə... Ehtiyatlı olun, çiçəklərə toxunmayın.

Dyüpon. Hər halda, yox...

Dyüran. Hər halda, hə... Təkrar eləyirəm – hə.

D y ü p o n. Kefiniz istədiyi qədər təkrarlayın. Yox, yox, yenə də yox. Min dəfə yox.

D y ü r a n. Dyüpon, ehtiyatlı olun, çiçəklərə toxunmayın.

D y ü p o n. Dyüran, ehtiyatlı olun, çiçəklərə toxunmayın.

D y ü r a n. Siz zəhlətökənsiz... Adam lap havalanır, necə də zəhlətökənsiz.

D y ü p o n. Mən yox, siz zəhlətökənsiz, zəhlətökən, zəhlətökən...

D y ü r a n. Nə danışdığınızı özünüz də bilmirsiniz. Nəyə görə mənə zəhlətökən deyirsiniz? Ehtiyatlı olun, çiçəklərə toxunmayın. Mən heç də zəhlətökən deyiləm.

D y ü p o n. Hələ bir soruşur da ki, nəyə görə zəhlətökəndi... Yox, siz məni əməlli-başlı heyrətləndirirsiniz!

D y ü r a n. Bilmirəm sizi heyrətləndirirəm, yoxsa yox. Bəlkə də heyrətləndirirəm. Amma bilmək istərdim, nəyə görə mən zəhlətökənəm? Əvvəla, mən zəhlətökən deyiləm...

D y ü p o n. Zəhlətökən deyilsiniz? Zəhlətökən olmayana bir bax... Qısaı, mənim bütün dəlillərimin əksinə inad göstərsiz, dirəşirsiz, tərslik edirsiniz, bezdirirsiniz.

D y ü r a n. Bunlar dəlil deyil, boş şeylərdir. Bunlar məni qane etmir. Zəhlətökən özünüzsünüz. Mənsə zəhlətökən deyiləm.

D y ü p o n. Yox, zəhlətökənsiz.

D y ü r a n. Yox.

D y ü p o n. Hə.

D y ü r a n. Yox.

D y ü p o n. Hə.

D y ü r a n. Hər halda, yox.

D y ü p o n. Hər halda, hə.

D y ü r a n. Sizə deyirəm, yox.

D y ü p o n. Təkrar eləyirəm, hə.

D y ü r a n. Kefiniz istədiyi qədər təkrarlayın. Yox, yox və... YOX!

D y ü p o n. Necə də zəhlətökəndi, dəhşətdi! Özünüz bir düşünün...

D y ü r a n. Çaşmayın. İndicə çiçəkləri yerə salacaqsınız... Çaşmayın. Vicdanlı olun, boynunuza alın ki, zəhlətökən məhz sizsiniz.

D y ü p o n. Nədən axı mən zəhlətökən olmalıyam? Mən haqlıyamsa, demək, zəhlətökən deyiləm. Yəqin, indi, özünüz də görürsünüz ki, mən haqlıyam, hə, hara yozsanız da, mən haqlıyam...

D y ü r a n. Mən haqlı ola-ola, nəyə görə siz özünüzü haqlı sayırsız...

D y ü p o n. Üzr istəyirəm, amma mən haqlıyam...

D y ü r a n. Yox, mən.

D y ü p o n. Yox, mən.

D y ü r a n. Yox, mən.

D y ü p o n. Yox, mən.

D y ü r a n. Yox, mən.

D y ü p o n. Yox.

D y ü r a n. Yox.

D y ü p o n. Yox.

D y ü r a n. Yox.

D y ü p o n. Yox.

D y ü r a n. Yox.

D y ü p o n. Yox.

D y ü r a n. Yox. Ehtiyatlı olun, çiçəklərə toxunmayın.

D y ü p o n. Ehtiyatlı olun, çiçəklərə toxunmayın.

M a r t e n (*daxil olur*). Bax, belə... Nəhayət ki, razılığa gəldiniz.

D y ü p o n. Heç də elə deyil... onunla əsla razı deyiləm... (*Dyüranı göstərir.*)

D y ü r a n. Mən onunla əsla razı deyiləm... (*Dyüponu göstərir.*)

D y ü p o n. O, həqiqəti inkar edir.

D y ü r a n. O, həqiqəti inkar edir.

D y ü p o n. Mən yox, o.

D y ü r a n. Mən yox, o.

M a r t e n. Bilirsiniz nə var?... Özünüzü gicliyə qoymayın... ehtiyatlı olun, çiçəklərə

toxunmayın. Personajların səhnədə həyatdakından bu qədər küt olması heç də həmişə vacib deyil.

D y ü r a n. Necə varıqsa eləyik.

D y ü p o n (*Martenə*). Üstəlik də sizin o sarsaq siqaranız məni əsəbiləşdirir.

M a r t e n. Guya ki, siz məni əsəbiləşdirmirsiniz, əliniz arxanızda, fırfıra kimi fırlanırsınız, barı, bir-birinizə nədəsə güzəşt edəydiniz... Sizə baxanda, başım gicəllənir... bu saat çiçəkləri aşıracaqsınız...

D y ü r a n. Sizin bu zəhirmara qalmış tüstünüzdən ürəyim bulanır... İş tapıb özünə, bütün günü parovoz kimi tüstüləyir.

M a r t e n. Təkçə parovoz tüstüləmir.

D y ü p o n (*Martenə*). His eləyən paravoz kimi.

M a r t e n (*Dyüpona*). Bayağı bir bənzətmə... Təxəyyül deyilən şey yoxdu.

D y ü r a n (*Martenə*). Əlbəttə, Dyüponun təxəyyülü yoxdu. Sizin də yoxdu.

D y ü p o n (*Dyürana*). Mənim əziz Dyüranim, heç sizin də yoxdu.

M a r t e n (*Dyüpona*). Mənim əziz Dyüponum, heç sizin də yoxdu.

D y ü p o n (*Martenə*). Mənim əziz Martenim, heç sizin də yoxdu.

D y ü r a n (*Dyüpona*). Mənim əziz Dyüponum, heç sizin də yoxdu. Özü də mənə "əziz Dyüranim" deməyin, çünki sizin əziz Dyüranınız deyiləm.

D y ü p o n (*Dyürana*). Mənim əziz Dyüranim, sizin də heç bir təxəyyülünüz yoxdu. Özü də mənə "əziz Dyüponum" deməyin.

M a r t e n (*Dyüpona və Dyürana*). Mənə "əziz Martenim" deməyin, mən sizin əziz Marteniniz deyiləm.

D y ü p o n (*Martenə və Dyürana*). Mənə "əziz Dyüponum" deməyin, mən sizin əziz Dyüponunuz deyiləm.

D y ü r a n (*Martenə və Dyüpona*). Mənə "əziz Dyüranim" deməyin, mən sizin əziz Dyüranınız deyiləm.

M a r t e n. Birincisi, siqarımla sizə mane olmuram, çünki mənim siqarım yoxdu... Cənablar, izn verin deyim: siz lap ağ eləyirsiniz... Mən kənar adamam, ona görə də obyektiv mühakimə yürüdə bilərəm.

D y ü r a n. Başlayın, mühakimə yürüdün.

D y ü p o n. Mühakimə yürüdün, mühakimə yürüdün. Tələsin.

M a r t e n. İcazə verin, sizə tam açıqlığıyla bildirim: belə bir üsulla heç bir nəticəyə gələ bilməyəcəksiniz. Öncə, heç olmasa, bir məsələdə razılığa gəlmək lazımdı ki, diskussiya üçün baza yaransın, onda dialoq mümkün olar.

D y ü r a n (*Martenə*). Bu cənabla (*Dyüponu göstərir*) bu şərtlərlə heç bir dialoq mümkün deyil. Onun irəli sürdüyü şərtlər tamamilə qəbuledilməzdir.

D y ü p o n (*Martenə*). Mən nəyin bahasına olursa-olsun, nəyəsə nail olmağa çalışmıram. Belə ki, bu cənabın (*Dyüranı göstərir*) mənə təklif etdiyi şərtlər şərəfsizlikdən başqa bir şey deyil...

D y ü r a n. Həyasızlığa bir bax... O, cəsarət edib mənim şərtlərimi şərəfsizlik adlandırır...

M a r t e n (*Dyürana*). Qoy fikrini bildirsin.

D y ü r a n (*Dyüpona*). Bildirin.

M a r t e n. Ehtiyatlı olun, çiçəklərə toxunmayın.

D y ü p o n. Əgər həqiqətən məni dinləmək, başa düşmək istəyirsinizsə, bu saat fikrimi bildirərəm. Amma məni düzgün anlayın, kimisə başa düşmək üçün, onu dinləmək lazımdı, bunu isə cənab Dyüran heç cür dərk edə bilmir, çünki onun fəhmsizliyi hamıya bəllidi.

D y ü r a n (*Dyüpona*). Mənim fəhmsizliyimin hamıya bəlli olduğunu cəsarət edib dilinizə gətirirsiniz, əslində isə məhz sizin kütlüyünüz hamıya yaxşı məlumdu. Siz məni heç vaxt başa düşmək istəmirsiniz.

D y ü p o n (*Dyürana*). Əcəb uydurursunuz haa. Sizin ikiüzlüyünüz heç bir ölçüyə

gəlməz. Bunu üç aylıq körpə də anlayardı. Məsum bir körpə də. (*Martenə*). Yox, siz bir qulaq asın hələ...

Dyüran (*Dyüpona*). Əcəb uydurursunuz haa... Məni başa düşməyi məhz siz istəmirsiniz! (*Martenə*). Yox, siz bunun nə çərənlədiyini heç eşidirsiniz?

Marten. Cənablar, mənim dostlarım, biz vaxt itirik. Əsas məsələyə keçmək lazımdı. Siz burda elə hey danışsınız, danışsınız, amma əslində heç nə demirsiniz.

Dyüpon (*Martenə*). Nə? Yəni mən heç nə demədim?

Dyüran (*Martenə*). Nə? Yəni mən heç nə demədim?

Marten. Bağışlayın, mən demək istəmirəm ki, siz heç nə deməmişiniz, yox, heç də belə deyil.

Dyüpon (*Martenə*). Bizim heç nə demədiyimizi söyləyəndə heç utanmadınız? Özünüz indicə dediniz ki, biz danışırıq, danışırıq, amma heç nə demirik. Əslində, nəşə danışarkən heç nə deməmək qətiyyəən mümkün deyil. Çünki hər dəfə kimşə nəşə deyirsə, bu, onun nəşə danışdığını bildirir, eləcə də, kimşə danışsınsa bu, onun nəşə dediyini göstərir.

Marten (*Dyüpona*). Tutaq ki, mən doğrudan demişəm ki, siz danışsınız, danışsınız, amma əslində, heç nə demirsiniz. Bununla heç də sizin həmişə bu cür danışdığınızı söyləməmişəm. Axı heç nə demədən də hər şeyi söyləmək olar və həddən artıq danışmaqla da heç nə deməmək mümkündür. Şəraitdən və insandan asılıdı. Bəs siz bu müddət ərzində nəşə dedinizmi? Tamamilə heç nə. Kimdən istəyirsiniz soruşun...

Dyüran (*Martenin sözünü kəsir*). Danışıb da heç nə deməyən, mən yox – Dyüpon idi.

Dyüpon (*Dyürana*). Yox, siz idiniz.

Dyüran (*Dyüpona*). Yox, siz idiniz.

Marten (*Dyüpona və Dyürana*). Yox, siz idiniz.

Dyüran və Dyüpon (*Martenə*). Yox, siz idiniz.

Marten. Yox.

Dyüpon. Hə.

Dyüran (*Dyüpona və Martenə*). Danışsınız, danışsınız, amma heç nə demirsiniz.

Dyüpon. Mən heç nə demirəm?

Marten və Dyüran (*Dyüpona*). Məhz siz.

Dyüpon və Dyüran (*Martenə*). Siz də heç nə demirsiniz.

Marten (*Dyüpona və Dyürana*). Heç nə deməyən sizsiniz.

Dyüran (*Dyüpona və Martenə*). Heç nə deməyən sizsiniz.

Dyüpon (*Dyürana və Martenə*). Heç nə deməyən sizsiniz.

Marten (*Dyürana*). Sizsiniz.

Dyüran (*Martenə*). Sizsiniz.

Dyüpon (*Dyürana*). Sizsiniz.

Dyüran (*Dyüpona*). Sizsiniz.

Dyüpon (*Martenə*). Sizsiniz.

Hər üçü (bir-birinə). Sizsiniz. Sizsiniz. Sizsiniz...

Elə bu an Gözəl Qadın daxil olur.

Qadın. Günaydın, cənablar... ehtiyatlı olun... çiçəklərə toxunmayın... (*Kişilərin üçü də qəfil dayanaraq ona sarı çevrilirlər.*) Nə üstə belə dalaşsınız?... (*İşvəylə*) Mənim əzizlərim...

Dyüpon. Mənim əzizim, nəhayət ki, siz gəldiniz! Yaranmış vəziyyəti dəyişmək ancaq sizin ixtiyarınızdadı.

Dyüran. Hə, əzizim, yalançılığın nə olduğunu görəcəksiniz...

Marten (*Dyüranın sözünü kəsir*). Hə, əzizim, indicə sizi məsələdən hali edirik.

Dyüpon. (*Martenə və Dyürana*). Özüm ona hər şeyi deyərəm, çünki bu cazibədar dilbər mənim nişanlımdı...

Gözəl Qadın dodaqlarında təbəssüm hərəkətsiz dayanıb.

D y ü r a n (*Martenə və Dyüpona*). Bu cazibədar dilbər mənim nişanlımdı...

D y ü p o n (*Qadına*). Əzizim, bu cənablara deyin ki, siz mənim nişanlımsınız.

M a r t e n (*Dyüpona*). Siz səhv eləyirsiniz, mənim nişanlımdı.

D y ü r a n (*Qadına*). Əzizim, bu cənablara deyin ki, siz...

D y ü p o n (*onun sözünü kəsir*). Səhv edirsiniz, mənim nişanlımdı.

M a r t e n (*Qadına*). Əzizim, lütfən, deyin...

D y ü r a n (*Martenə*). Səhv eləyirsiniz, mənim nişanlımdı.

D y ü p o n (*Qadına*). Əzizim...

M a r t e n (*Dyürana*). Səhv edirsiniz, nişanlımdı.

D y ü r a n (*Qadına*). Əzizim...

D y ü p o n (*Martenə*). Səhv edirsiniz, mənim nişanlımdı.

M a r t e n (*Qadına*). Əzizim, lütfən, deyin...

D y ü r a n (*Dyüpona*). Səhv edirsiniz, mənim nişanlımdı.

D y ü p o n (*Qadının bir əlindən yapışıb var gücüylə özünə sarı çəkir*). Ah, əzizim...

Qadının tufflisinin bir tayı çıxır.

D y ü r a n (*Qadının o biri əlindən yapışıb var gücüylə özünə sarı çəkir*). İcazə verin, sizi öpüm. (*Qadının tufflisinin o biri tayı da ayağından çıxır, əlcəyi isə Dyüponun əlində qalır.*)

M a r t e n (*çiçək dolu güldanlardan birini götürüb qadını özünə sarı çevirir*). Bu çiçək dəstəsini məndən qəbul edin (*güldanı ona təqdim edir*).

Q a d ı n. Ah, təşəkkür edirəm...

D y ü p o n (*Qadını özünə sarı çevirib ikinci güldanı ona təqdim edir*). Bu gözəl çiçəkləri qəbul edin (*Qadın büdrəyir və şlyapası düşür.*)

Q a d ı n. Təşəkkür edirəm, təşəkkür edirəm.

D y ü r a n (*Dyüponun etdiklərini təkrarlayır*). Mənim ürəyim kimi bu çiçəklər də sizə məxsusdu...

Q a d ı n. Ah, mən od tutub yanırım... (*Əlləri çiçəklərlə doludu, çantasını yerə salır.*)

M a r t e n (*onu qızgıncasına özünə sarı çəkib hayqırır*). Öp məni, öp məni... (*Qadının şubası çiyindən düşür.*)

D y ü r a n (*o cür*). Öp məni.

D y ü p o n (*o cür*). Öp məni.

Bu oyun bir müddət davam edir. Qadın çiçək dolu güldanları əlindən salır. Yubkasının düymələri açılır, paltarları bir kənara düşür. Dyüpon, Dyüran və Marten qadını bir-birinin əlindən dartıb alırlar, bu zaman bayaqkı kimi masanın başına fırlanırlar. Fırlana-fırlana qadının əlini qoparıb, bir-birindən dartıb alaraq qalibcəsinə silkələyir, sonra o biri əlini, sonra ayağını, döşlərini qoparırlar...

Q a d ı n. Açılın başımdan... Məni rahat buraxın.

D y ü p o n (*Martenə*). Onu rahat buraxın.

M a r t e n (*Dyürana*). Onu rahat buraxın.

D y ü r a n (*Dyüpona*). Onu rahat buraxın.

H ə r b i r i (*o biri ikisinə*). O, rahat buraxılmasını sizdən xahiş edir.

Q a d ı n (*hər üçünə*). Hamınız məni rahat buraxın.

D y ü r a n, D y ü p o n, M a r t e n (*təəccüblə*). Mən? Mən? Mən?

Onlar dayanır. Qadın saçları pırpız, eyni-başı yaman gündə, yarıçılpaq, əlsiz və yeganə ayağı üstə hoppana-hoppana tamaşaçılara sarı yönəlir.

Q a d ı n. Xanımlar və cənablar, mən sizinlə tamamilə razıyam. Bu, büsbütün cəfəngiyyatdır.

Pərdə

İtaliya, 1959.

AVQUST STRİNDBERQ

Avqust Strindberq (1849-1912) müasir İsveç ədəbiyyatı və teatrının banisidir. O, "Qırmızı otaq" (1879), "Hemşyö adasının sakinləri" (1887), "Dəlinin etirafları" (1888), "Qara bayraqlar" və başqa əsərlərlə böyük şöhrət qazanmış, XX əsr qərb mədəniyyətinin söz sahiblərindən birinə çevrilmişdir. Yaradıcılığının ilkin mərhələsində yazıçı pozitivizm, darvinizm platformasına istinad etmiş, sosial bərabərlik, qadın azadlığı, pasifizm və internasionalizm ideyalarının tərəfdarı kimi tanınmışdır. Sonrakı illərdə görkəmli sənətkar bir sıra psixanalitik, mistik səciyyəli əsərlər yazmışdır. XX əsrin əvvəllərində qələmə aldığı əsərlər isə özündə daha çox sosial protest, realist ictimai satira, "bürokratiya bataqlığı"na etiraz ("Qotik otaqlar", "Böyük yol" və s.) kimi motivləri əks etdirir.

VİCDAN ƏZABI

(hekayə)

Sedan döyüşlərindən iki həftə sonra, yəni 1870-ci il sentyabrın ortaları idi. Prussiya geologiya idarəsində xəritələrin surətini çıxaran, o vaxtlar artıq ehtiyatda olan leytenant fon Blayxroden kiçik Marlott kəndinin Cafe du Cercle qonaq evində, rahat otaqların birində yazı masasının arxasında əyləşmişdi. Dik yaxalıklı pencəyini stulun söykənəcəyindən asmışdı. İlk baxışda pencək qıc olmuş qollarıyla stulun ayaqlarına sarılan cəsədi xatırladırdı – elə bil qəfildən kəllə-mayallaq aşacağından qorxurdu; sağ ətəyində aşırma qayışın, sol ətəyində qılınc qınının izi görünürdü, küreyi isə kənd yolları kimi tozlu ydu. Leytenant rütbəsini daşıyan cənab geoloq köhnə şalvarının balağına baxıb, Kaynozoy dövründən qalma toz-torpağı axşamın qaranlığında belə, asanca tədqiq eləyə bilirdi. Odur ki, hər dəfə xəbər gətirən adamın çirkli çəkmələrinin izinə diqqət yetirib, onun haradan – eosen, yoxsa pliosen dövründən keçib gəldiyini səhvsiz müəyyən edirdi.

Cənab leytenant indi əsgərdən daha çox geoloq idi, amma hər şeydən əvvəl məktub yazmağın ustasıydı. Eynəyi alına qaldırıb, əlində qələm, pəncərəyə zillənmişdi. Bayırda payızın gözəlliyi göz oxşayırdı – bağdakı alma-armud ağaclarının budaqları şirəli meyvələrin ağırlığından yerə əyilmişdi. Narıncı-qırmızı boranılar yaşılımtıl-boz ənginar kollarının yanında günəşlənirdi; pambıq kimi ağappaq kələm sıralarının yaxınlığında tünd-qırmızı pomidorlar çubuqlara dırmaşmışdı; boşqab

böyüklüyündə sarı günəbaxanların başları günəşin əyildiği səmtə çevrilmişdi; bütöv bir georgin zəmisini gözə dəyirdi – nişastalanmış kətana bənzəyən ağ, laxtalanmış qan rəngində tünd-qırmızı, təzə kəsilmiş ət kimi bulanıq-qırmızı, içalat kimi qırmızımtıl, kəndir lifi kimi xal-xal, sarı-boz, sarı georginlər səs-səsə verib, rənglərin oratoriyasını oxuyurdu. Qumlu cığırı şəbbu çiçəkləri qoruyurdu. Yasəməni, gözqamaşdıran gümüşü-göy və külək rəngli şəbbuların sırası, cığır boyu, qonur-yaşıl çalan üzümlüyə qədər uzanırdı. Üzümlük vax əsalarından ibarət meşəliyi xatırladırdı – yarpaqların arasında gizlənmiş qırmızımtıl salxımlar o əsalarların üzərindəki təsvirə çox bənzəyirdi. Arxa planda çovdar zəmisini görsənirdi. Yetişən sünbüllər

boyunlarını kədərlə yana əymişdi, hər dəfə külək qalxanda onların biz-biz duran qılçıqları və pulcuqları havaya sovrulur, torpağın nemətləri özünə qayıdırdı. Sünbüllər körpəsini süddən kəsmiş ananın döşü kimi dopdoluydu.

Lap uzaqda qaralan Fonteblo meşəsində palıd və fıstıq ağaclarının əcaib görünüşü köhnə brabant naxışlarını xatırladırdı – qüruba enən günəşin üföq şüaları nəfis işləməli şəkəkdən keçib, ətrafa yayılırdı. Təkməseyrək arılar hələ də bağın balla dolu anbarlarına baş çəkirdi. Alma ağacının budağına qonmuş birəbitdən quşu ötməyə başladı. Şəbbu çiçəkləri elə bərk qoxuyurdu, sanki səkiylə gedərkən, birdən-birə qarşında ətriyyat mağazasının qapısı açılmışdı.

Bu füsunkar mənzərəyə heyranlıqla baxan leytenant, qələmi tufəng kimi qabağa tuşlayıb oturmuşdu. “Nə gözəl ölkədir!” – fikirləşdi və istər-istəməz, öz doğma yurdunu, ucsuz-bucaqsız qumsallıqları xatırladı. O yerlərdə adda-budda bitən küknar ağacları, sanki, öz düyünlü budaqlarını göyə açıb yalvarırdılar ki, Tanrı onları tamamilə quma batmağa qoymasın.

Bu ecazkar mənzərənin üzərində, kəfkir kimi ara verə-verə, keşikçi tufənginin kölgəsi sürüşürdü. Tufəngin parıldayan süngüsü bu gözəl rəsm əsərini ikiye bölür, sonra irəli gedib, ətrafını kinovar kimi qırmızı, kadmium sayağı sarı napoleona gülləri sarmış armud ağacının altında səmtini dəyişirdi. Leytenant istədi qalxıb keşikçini səsləsin, ona desin ki, “get, başqa yerdə qarovul çək”, ancaq ürək eləmədi. Heç olmasa, süngünün parıltısını görməsin deyə, baxışlarını sola, bağın arxasına çevirdi. Mətbəx orada yerləşirdi – bu, divarlarına sarı suvaq çəkilmiş, pəncərəsiz bir tikili idi. Mətbəxin divarı boyu qıvrıla-qıvrıla üzüm tənəyi uzanırdı. Muzeylərdəki qədim heyvan skeletlərini xatırladan tənəyin üstündə nə üzüm salxımı gözə deyirdi, nə də yarpaqlar.

Tənək indi çarmıxa çəkilmiş cansız cəsədə bənzəyirdi. Keşikçi hər dəfə mətbəxə yaxınlaşanda, adama elə gəlirdi tənək indicə uzun, quruyub qaxaca dönmüş qollarını uzadıb, onu özünə sarı çəkəcək.

Leytenant baxışlarını bu mənzərədən ayırıb, stola zilləndi. Cavan arvadına yazdığı yarımçıq məktub stolun üstündəydi. Cəmiyi dörd ay əvvəl, müharibənin başlamasına iki ay qalmış evlənmişdilər.

Stolun üstündə fransızların baş qərargahının xəritəsi və binoklla yanaşı, Hartmanın “Qeyri-idrak fəlsəfəsi” və Şopenhauerin “Parerqa və Paralipomena” kitabları da gözə deyirdi.

Leytenant stolun arxasından qalxıb, otaqda var-gəl etməyə başladı. Buraları tərki edib getmiş rəssamlar haçansa bu zalda öz toplantılarını keçirir, birgə nahar edirmişlər. Divarlardakı panelləri yağlı boyalarla çəkilmiş şəkillər bəzəyirdi – hamısı rəssamların bu gözəl, qonaqpərvər diyarda keçirdiyi xoş günlərin xatirəsiydi. Şəkillərdə rəqs edən ispan qızları, Roma rahibləri, Normandiya və Bretani sahilləri, Hollandiyanın yel dəyirmanları, Norveçin balıqçı qəsəbələri və İsveçrənin Alp mənzərələri təsvir olunmuşdu. Ceviz ağacından düzəldilmiş molbert onu hədələyən süngüdən gizlənməmiş kimi küncə qısılmışdı. Onun üst tərəfində divardan asılmış hisli-tozlu palitranın rəngləri hələ qurumamışdı. Palitra heyvan icalatı satılan dükandan müsadirə olunmuş iyli-qoxulu qaraciyərə oxşayırdı. Asılqandan ispan milisinin istifadə etdiyi bir neçə qırmızı beret sallanırdı. Yağışdan, günəşdən soluxub-bozarmış, tər iyi verən bu beretlər rəssamların arasında çox populyardır. Leytenant birdən-birə özünü naqolay hiss etdi, ona elə gəldi buraya icazəsiz girib, indicə mənzilin sahibi gəlib, onu yaxalayacaq. Buna görə otaqda gəzişməyə ara verib, yenidən stolun arxasına keçdi. Yarımçıq

məktubu, nəhayət, yazıb qurtarmaq istəyirdi. Leytenant məktubda öz ürək sözlərini ifadə edir, qayğıkeşliklə suallar verir, narahatlıqlarını bölüşürdü – bu yaxınlarda özünün xoş təxminlərini doğruldan bir xəbər almışdı, tezliklə ata olacaqdı. Qələmin ucunu mürəkkəbə batırıb, yazmağa başladı: “Mənə təhkim olunmuş yüzə yaxın adamla, acsusuz, on dörd saatlıq yürüşdən sonra meşədə düşmənin atıb qaçdığı bir ərzaq arabası tapdıq. Səncə, sonra nə oldu? Dediym kimi, adamların acından alacalanmış gözləri qranit parçasından qabaran dağ bül-lurunu xatırladırdı. Dəstə arabanı gör-görməz dağıldı, adamlar canavar kimi yeməyə cumdular, ancaq yemək az idi, olsa-olsa, iyirmi beş nəfərlik azuqə vardı, odur ki, hamı bir-biriylə əlbəyaxa oldu. Əmrlərimə fikir verən yox idi, qılıncını çəkib, onları sakitləşdirmək istəyən serjanti tufəngin qundağıyla vurub yerə sərdilər. On dörd nəfər yaralı, yarımcan halda yerdə uzanılı qaldı. Qalanları o qədər tıxdı ki, hamısı ordaca uzanıb yatdı. Beləcə, yeməyin üstündə bir-birini al-qana qər q etdilər.

İstərsən, sənə başqa bir hadisə də danışım. İstehkam qurmaq əmri almışdıq, tələsmək lazım idi, ancaq bu çıpaq yerlərdə üzüm tənəklərindən savayı heç nə yox idi. Bu dəhşətli mənzərəni təsəvvür edirsənmi: bircə saata bütöv bir üzümlüyü məhv etdilər, üstündə yaşıl yarpaqları, cavan zoğları olan tənəklərdən dəstə bağladılar. Tənək dəstələri əzilmiş kal üzümlərin şirəsindən yamyaş olmuşdu. Bizə dedilər ki, bu üzümlük ən azından qırx ildir salınıb. Deməli, biz bircə saata insanların qırx illik əməyini puç eləmişik. Məqsəd də yalnız o olub ki, özümüzə sipər düzəldib, bu üzümlüyü salan insanlara güllə ataq. Bir dəfə də zəminin ortasında düşmənlə atışmalı olduq. Dən ayağımızın altında xarlanmış qar kimi xırıldaırdı, tapdanmış sünbüllər qamətini düzəldə bilmirdi, onlar elə birinci yağışdan

sonra çürüməyə başlayacaqdı. Əzizim, sevimli arvadım, səncə, belə əməllər törədən adam rahat yata bilərmə? Amma, digər tərəfdən, mən yalnız öz borcumu yerinə yetirmişəm. Bilmirəm kimin sözüdür, deyir ödənilmiş borc ən yumşaq balışı əvəz eləyir!

Ancaq bizi qarşıda daha çətin sınaqlar gözləyir. Yəqin, eşitmisən, fransızlar ordunun sayını artırmaq üçün elliklə ayağa qalxıb, könüllü dəstələri düzəldiblər. “Frantiryerlər” adlanan bu dəstələr öz evlərini və torpaq sahələrini qorumağa çalışır. Frantiryerləri nizami ordunun əsgəri kimi tanımaq istəməyən Prussiya hökuməti onları casus və satqın kimi, yəni sorğu-sual etmədən güllələməyi əmr edib. Ona görə ki, əmrdə deyildiyi kimi, müharibəni ayrı-ayrı insanlar yox, dövlətlər aparır. Amma bəyəm əsgərlər ayrı-ayrı insanlar deyilmi? Bəyəm frantiryerlər əsgər deyil? Onlar da yeger bölükləri kimi boz forma geyir, insanı əsgər eləyən də elə formadır. Buna etiraz edənlər deyir ki, onlar orduda qeydə alınmayıblar. Bəli, qeydə alınmayıblar, çünki hökumət macal tapmayıb onları qeydə almağa. Üstəlik, kənd yerləri ilə əlaqələr kəsilib. Hazırda mənim mənzilimin yanındakı bilyardxanada üç belə əsir saxlanılır. Onların taleyi ilə bağlı qərargahdan hər dəqiqə əmr gələ bilər”.

Bu yerdə leytenant məktubunu yarımçıq saxlayıb, çaparı çağırdı. Yemək otağında növbə çəkən çapar dərhal özünü yetirdi.

– Əsirlər neyləyir? – cənab fon Blayxroden maraqlandı.

– Hər şey yaxşıdır, cənab leytenant, keflərdən qalmırlar, bilyard oynayırlar.

– Onlara bir-iki şüşə ağ şərab göndər, amma tünd olmasın... Başqa nə var, nə yox, heç bir hadisə baş verməyib?

– Yox, cənab leytenant.

Cənab fon Blayxroden məktubun davamını yazmağa başladı.

“Fransızlar çox qəribə xalqdır! Yuxarıda qeyd etdiyim əsir frantiryerləri, ola bilsin,

“ola bilsin” yazıram, hər halda, ümid edirəm ki, hər şey yaxşı qurtaracaq), bir ne e gündən sonra  l m  məhkum edəcəklər, amma hazırda onlar qonşu otaqda bilyard oynayır, mən  arların səsini e şidir m.  l m veclerinə deyil! Əslində,  l m  bu cür  en əhval-ruhiyyədə qarşılamaq yaxşıdır. Əlbəttə, bu, həyatın mənasız bir şey olduğunu göstərmirsə. Baxmayaraq ki, insanlar həyatla çətinlik çəkmədən vidala ırlar. Demək istəyirəm əgər insan mənim kimi həyata ba lı deyilsə... Ümid edirəm, mənim sözlərimi başqa yerə yozmayacaqsan. Sənə elə gəlməsin  z m   li-qolu ba lı adam sayıram... Eh,  z m də bilmirəm, n  yazıram, ne e g nd r yatmıram, başım...”

Qapı d y ld . Leytenant ba ını qaldırıb, “gəlin” dey n kimi qapı açıldı v  kəndin keşişi i eri girdi. Əlli yaşlarında, xoş  zli bir ki iydi. Amma bu dəfə qətiyyətli v  qayğılı görünürdü.

– Cənab leytenant, – keşiş s z  ba ladı, – g lm  m xahiş ed m ki, əsirlərlə danı ma ıma icazə verəsiniz.

Leytenant qalxıb, penc yini geyindi v   linin h r k tiyl  ke i   divanda yer göstərdi. Ancaq dar penc y  axıra kimi d ym l dikd n sonra, geyimin qaba yaxalığı onun boynunu sıxma a v  sanki nəcib hiss lerini boğmağa ba ladı, ürəyinin sirl  yollarında qanın hərəkəti dayandı. O,  lini  openhauerin kitabının  st n  qoyub, stola söykənərək cavab verdi:

– Qullu unuzdayam, cənab pater, məncə, onlar sizinlə görüşməyə ehtiyac duymur, bax, elə bu dəqiqələrdə kefd dir l r – bilyard oynayır.

– Cənab leytenant, – keşiş dedi, – mən xalqımı sizdən yaxşı tanıyıram. Elə isə, icazə verin soru um: onları g ll l y c ksiniz?

–   bh siz, – cənab fon Blayxroden  z rolunu ifa etməyə ba ladı, – cənab pater, müharibəni fərdlər yox, dövlətlər aparır.

– Ba ı layın, cənab leytenant, bəs

 z n z  v   sg rl rinizi fərd hesab etmirsiniz?

– Ba ı layın, cənab pater, indiki halda, yox, – leytenant yazdığı məktubu quruladıqdan sonra əlavə etdi, – hazırda mən yalnız  imali German Dövlətləri Birliyinin t msilcisiy m, vəssalam.

– Haqlısınız, cənab leytenant, sizin xeyirxah imperatri eniz – qoy Allahın lütfü onun üzərində olsun, – alman qadınlarına müraciət edib, yaralılara qay ı göstərməyə s sl y nd , o da sizin kimi dövlətlər birliyinin təmsilçisi idi. Mən Fransada imperatri aya alqış eləyən minlərlə fərd tanıyıram, amma bütövlükdə fransız xalqı ona lənət oxuyur. Cənab leytenant, Uca Məsih xatirinə, – pater aya a qalxıb, düşmənin əlindən yapışdı v  titrək səslə s z n  davam etdi, – ona çatdıra bilərsinizmi ki...

Leytenantın hövsələsi daralsa da,  z n  elə alıb dedi:

– Bizdə indiyəcən qadınlar siyasətə qarı mayıb.

–  ox t ess f, – keşiş dik ldi.

Leytenant sanki  old n g l n səsləri din  yirdi, odur ki, paterin sözlərini qulaqardına vurdu. Sifəti ağappaq a ardı,  unki penc yin dar yaxalığı onu narahat etməyə ba lamı dı.

– Xahiş edirəm, əyləşin, cənab keşiş, – leytenant səbirsizliklə dedi, – sizin əsirlərlə g r  n z  mane olmayaca am, ancaq xahiş edirəm, bircə d qiq liy  əyləşin. Yenə də bayırdan g l n səslərə qulaq kəsildi. O, a ıq-aydın at ayaqlarının səsini eşitdi – dördnala  apırdılar. – Yox, yox, cənab pater, dayanın, hələ getməyin, – leytenantın səsi qırıldı.

Pater ayaq saxladı.

Leytenant ba ını pəncərədən  l  cıxarıb, boylanma a ba ladı. At ayaqlarının səsi getdik c  yaxınlaşırdı, nəhayət, dördnala qaçış yor aya keçdi v  səslər kəsildi. Qılınc v  mahmızın cingiltisi, ayaq səsləri gəldi...

Budur, məktub artıq fon Blayxordenin əlindədir. Onu açıb oxumağa başladı.

– Saat neçədir? – Saatına baxdı. – Altı? Deməli, iki saatdan sonra, cənab pater, əsirlər sorğu-sualsız güllələnəcək.

– Ola bilməz, cənab leytenant, insanları haqq dünyasına belə yola salmırlar.

– Haqdı və nahaqdı – mənlilik deyil, əmrdə yazılıb ki, onlar şər qarışana kimi güllələnməlidir. Əks halda, partizanlarla əlbir olmaqda günahlandırılıla bilərəm. Əsirləri avqustun otuz birində güllələmədiyim üçün, mənə burada, ağır sözlər də yazıblar. Cənab keşiş, gedin, onlarla danışın, mənə bu xoşagəlməz vəziyyətdən qurtarın...

– Deməli, sizcə, ədalətli bir hökmü insanlara çatdırmaq, sadəcə, xoşagəlməz vəziyyətdir?

– Mən də insanam axı, yoxsa, elə bilirsiniz, insan deyiləm? – O, penceyin düyməsini açıb, dərinə nəfəs aldı və otaqda obaş-bubaşa gəzişməyə başladı, – niyə həmişə insan ola bilmirik? Niyə ömür boyu ikili həyat yaşamalırıq? İlahi, cənab pater, gedin, onlarla söhbət eləyin. Evlidirləmi? Arvad-uşaqları, ata-anaları varmı?

– Üçü də subaydır – keşiş cavab verdi, – heç olmasa, bu gecə onlara toxunmayın.

– Olmaz! Əmrdə deyilir: axşama kimi hökm yerinə yetirilməlidir, səhər tezdən yerimizi dəyişəcəyik. Gedin, cənab pater, gedin, onlarla danışın.

– Danışaram, cənab leytenant, amma siz də unutmayın: hərbi penceyi geymədən bayıra çıxmayın. Yoxsa, siz də bu əsirlərin gününə düşərsiniz, axı insanı əsgərə çevirən məhz mundirdir.

Pater sözünü deyib, otaqdan çıxdı.

Cənab fon Blayxorden həyəcədən əli əsə-əsə məktubu yazıb qurtardı, onu möhürləyib, zəngi çaldı.

– Bu məktubu göndərin, – içəri girən köməkçiyə dedi, – serjantı da mənim yanıma çağırın.

Bir azdan serjant gəldi.

– Üç dəfə üç, iyirmi doqquz eləyir... yox, üç dəfə yeddi... serjant, iyirmi yeddi adam götürün və bir saatdan sonra əsirləri güllələyin. Bu da əmr.

– Güllələyək? – Serjant təəccüblə soruşdu.

– Hə də, güllələyin. Ən intizamsız əsgərləri götürün, bu işi bacaran adamlar olsun. Başa düşdünüz? Məsələn, səksən altı nömrə – Bezel, on doqquz nömrə – Gever kimilərini. Bundan başqa, mənə yardımçı dəstə toplayın, on altı nəfər olsun, təcili. Ən yaxşılari seçin. Fontenbloya kəşfiyyətə gedəcəyik. Biz qayıdana kimi bu işi bitirin.

– Leytenant üçün on altı nəfər, əsirlər üçün – iyirmi yeddi. Allah sizi qorusun!

Serjant otaqdan çıxdı.

Leytenant yenidən penceyini sonacan düymələdi, qayıışı çiyinə aşırıdı, revolveri cibinə qoydu. Sonra siqaret yandırdı, ancaq çəkə bilmədi, çünki havası çatmırdı. Yazı stolunun tozunu aldı, cib dəsmalını çıxarıb, kağızkəsən bıçağı, surğuçu və kibrit qutusunu sildi. Xətkeşi və qələmi bir-birinə paralel, yanaşı qoydu, qovluğu onların yanına sürüşdürdü. Bundan sonra stulları yerbəyer elədi və darağını götürüb, güzgünün qarşısında saçlarını qaydaya salmağa başladı. Divardan asılmış palitranı əlinə alıb, diqqətlə boyalara baxdı, qırmızı papaqları bir-bir başına qoyub-çıxardı, yoxladı, görsün molbert iki ayağı üstə dura bilir, yoxsa yox? Yardımçı dəstənin əsgərləri penceyənin önünə toplaşmış, səs-küy salmağa başladı. Artıq otaqda leytenantın toxunmadığı heç bir əşya qalmamışdı. O, əsgərlərin qarşısına çıxıb, komanda verdi: "Sola dön, addımla marş!" Əsgərlər kənd yoluyla irəliləməyə başladı. Leytenant, elə bil, onu üstələyən düşmən qüvvələrindən qaçıb qurtulmağa çalışırdı – əsgərlər onunla güclə ayaqlaşdı. Açıqlığa çıxan kimi əsgərlərə

 mr etdi, otu boŖ yerə tapdamaŖınlar, ardarda düzülüb, hərəkət etsinlər. Bundan sonra leytenant bir daha dönüb, geriye baxmadı. Yalnız onun arxasıyla yeriyn  sg r görə bilərdi ki, leytenantın pencəyinin k r yi tez-tez yıgılıb-açılır, elə bil, bədəni u unurdu, ya da, hər dəqiqə arxadan zərbə gözləyirdi. MeŖ nin kənarında leytenant adamlarına əmr etdi, səs-küy salmadan burada dinc lsinl r,  z  isə meŖ y  girdi. T k qaldıgına v  əsgərlərin onu görmədiyinə əmin olduqdan sonra, dərindən nəfəs alıb, baxıŖlarını meŖ nin qalın yerinə dikdi. Qorjde-Luya aparın cıgırlar buradan keçirdi. Kiçik ađaclar v  kolluqlar artıq kölgədə qalmıŖdı, ancaq palıd v  fıstıq ađaclarının  tirind  qüruba enən g n Ŗin Ŗ f ql ri hələ də oynadırdı. Leytenantla elə gəlirdi ki, sanki qaranlıq g l n dibində uzanıb, baŖı üzərindəki qalın su laylarının içindən gün iŖıgını görür; artıq bir daha suyun  z n  qalxmayacaq. Əvvəllər onun xəstə ruhunu oxŖayan füsunkar, sıx meŖ lik indi leytenantla soyuq və yad görünürdü. Həyatı o qədər amansız, idbar v  dađınıq idi ki, onun qeyri-iradi, s r n -s r n  yaŖamađından, sanki təbiətin  z  də əziyyət  k irdi. Burada da yaŖamaq  grunda amansız mübarizə gedirdi; qan t k lm s  də, bu mübarizə meŖ d n kənarda, Ŗ urlu varlıqların arasında baŖ verən qovđalardan çox da fərqlənmirdi. Cavan palıd ađacları sıralarını sıxlaŖdırıb, seyrək fıstıq p hr l rini bođub-öldürməyə  alıŖırdı. Bu p hr l r heç vaxt böyüyüb ađac olmayacaq. Olsa-olsa, min p hr d n biri gün iŖıgına çıxacaq, iril nib n h ngl Ŗ nd n sonra isə öz növbəsində, baŖqalarına qənim kəsiləcək.  z d y nl ,  pur qollarını a ıb, sanki bütün gün iŖıgını  z n  götürmək istəyən palıd, qəddar palıd yerin altında da baŖqalarına g z verib, iŖıq vermir. Uzun köklərini hər tərəfə yayıb, torpađı parçalayır, baŖqa bitkilərin qıdalanmasına imkandır, kölgəsi ilə

məhv eləyə bilmədiklərini, acılıqdan  ld r r. Palıd ađacı artıq k knarların axırına  ıxmıŖdı, ancaq fıstıq, daŖ r kli qatil kimi, onu qarabaqara izləyirdi – fıstıgın z h rl  Ŗir si  rtafda hər Ŗeyi məhv etməyə qadirdir. Fıstıq elə z h rl  maddələr icad eləyib ki, təbiət onun qarŖısında acizdir, kölgəsində ot da bitmir, altındakı torpaq isə qapqaradır, ona görə də, gələcək onundur.

Leytenant kolluqlara qılınc vura-vura, dayanıb-durmada iril l yirdi, n  qədər palıd p hr sinin həyatına bais olduđunun, ne sini vurub Ŗik st el diyinin f rqund  deyildi. Artıq heç nə barədə d Ŗ nm rd  – sanki ruhunu h v ngd st d  döyüb, mitilini  ıxarmıŖdılar. Fikrini heç cür c ml y  bilmirdi. YaddaŖ, ümidlər, hidd t, digər  l zimiŖ hissələr v  təbiətin sirli qüvvələrinin köməyilə dünyaya qənim k silmiŖ ədalətsizliyə qarŖı sonsuz nifrət – beynində bunların hamısı bir-birinə qarıŖmıŖdı, sanki daxilindən qalxan at Ŗ bütün bədən üzvlərini  ridib, maye halına salmıŖdı. Birdən-birə s ks ndi v  yerə mıxlanmıŖ kimi quruyub qaldı – kənd tərəfdən pərdə-pərdə yayılan gurultu, canavar d r sinin lađımlarında daha da güclənirdi. T bil səsləri idi. Əvvəlcə qırıq-qırıq g l n – tra-ta-ta-tra-ta-ta! – sonra bir-birinin ardınca guppuldayan ađır, bođuq səslər... Adətən, tabutun qapađını ölüyə hörmət naminə ehtiyatla mıxlayanda belə səslər çıxır. Tra-ta-ta-ta-ta! Saatını çıxarıb baxdı. Yeddiy  iyirmi beŖ dəqiqə qalırdı. On beŖ dəqiqə sonra...  r yind n keçdi ki, hər Ŗeyi  z gözlərilə g rs n... Ancaq bu, mümkün deyildi, axı baŖını götürüb qa mıŖdı! Bir də ki, bu mənzərəyə baxmađa heç vaxt ürək eləməzdi! O, ađaca dırmaŖdı.

Əvvəlcə yaŖıllıđa q r  olmuŖ, iŖıqlı, ürəkaçan kənd mənzərəsinin – kilse q ll sinin v  evlərin damındakı at baŖı Ŗ klind  bəzəkləri gördü. BaŖqa heç nə g z  dəymirdi. Onda əlində tutduđu saatin saniy l  n  qr bini baxıŖlarıyla izləməyə

başladı. Tik-tak-tik-tak! Əqrəb kiçik dairəni elə tez başa vururdu ki... Uzun əqrəb hər dəfə iri sıçrayış eləyir, saati göstərən əqrəb isə elə bil donub qalmışdı.

Artıq yeddiyə beş dəqiqə qalırdı. O, qara hamar budaqdan bərk-bərk yapışdı; saat tutduğu əli əsirdi, damarlarındakı qanın hərəkətini gicgahlarında hiss edirdi, bədəninə qəribə bir istilik gəlmişdi. Bum! – birdən bərk gurultu qopdu, sanki yaxınlıqda taxta sındırdılar; qara kirəmitlə örtülən damın, ağ çiçəklər açmış alma ağacının üstündən maviyə çalan tüstü qalxdı. Bahar buludları kimi açıq-mavi tüstü topasıydı. Ancaq bu kiçik buludu ağ həlqələr müşayiət edirdi, bir həlqə, iki həlqə, çoxlu həlqələr... Elə bil divara yox, uçan göyərçinlərə atəş açırdılar.

“Düşündüyüm qədər də qorxulu deyilmiş”, – ağacdan enib, hər şey arxada qaldığı üçün bir qədər rahatlanan leytenant öz-özünə dedi. Bu vaxt öz borcunu yerinə yetirdiyinə görə öldürülənlərin ruhunu əbədiyyətə uğurlayan kənd kilsəsinin kiçik zəngi vurmağa başladı. Günəş batdı, günortadan göy üzünə qalxan solğun-sarı ay yavaş-yavaş qızarıb, parlaq rəngə boyandı. Leytenant öz dəstəsi ilə Monkura doğru yol aldı. Yolboyu onları kilsə zənginin səsi müşayiət edirdi. Dəstə Nemura aparan böyük şoseyə çıxdı, qovaq ağaclarıyla haşiyələnmiş yol, sanki xüsusi olaraq, yürüş üçün çəkilmişdi. Onlar şər qarışana, hər tərəf ay işığına qərq olana kimi yeridilər. Arxa sıralarda adamlar pıçıldamağa başladı: gəlin, kapraldan xahiş edək, leytenantı qandırın ki, burada yollar təhlükəlidir, əgər səhər tezdən düşərgəni tərk etməliyəkən, artıq geri dönmək lazımdır. Gözlənilmədən Blayxordenin özü “Dur!” komandası verdi. Təpəlik yerdə dayanmışdılar, buradan Marlottu görmək olurdu. Leytenant kəkliyi marıtlayan it sayığı susub tərpenmirdi. Yene təbil səsləri eşidildi. Saat doqquz olan kimi Monkur, Qrets, Burron və Nemurda kilsə

zəngləri insanları axşam messasına səsləməyə başladı. Marlott kilsəsinin zəngi digər kilsə zənglərindən bərk çıxırdı. Bu səs, sanki “Kömək edin! Kömək edin!” deyə fəryad qoparırdı, ancaq cənab fon Blayxorden heç nə eləyə bilməzdi. Bu zaman elə bil yerin təkindən yüksələn bir səs ətrafa yayıldı – bu, Şalondakı mənzil-qərargahda axşam atışının sədalasıydı. Luan çayının üzərinə pambıq kimi lopa-lopa axşam dumanı çökmüşdü. Ay işığı dumanı yarıb, Fonteneblo kraterindən axan lava kimi çayın içinə dolurdu. Bürkülü axşam çağıydı, ancaq əsgərlərin sifəti pambıq kimi ağappaq görünürdü, havada uçuşan yarasalar, az qala, onların qulağına toxunurdu: yarasalar ağaran şeyləri xoşlayır. Leytenantın niyə fikrə getdiyini hamı başa düşürdü, ancaq özünü bu dərəcədə qəribə apardığını görməmişdilər. İşlək yolda hansı kəşfiyyatdan söhbət gedə bilər?

Nəhayət, kapral cürət edib, leytenantı yaxınlaşdı və raport vermiş kimi bildirdi ki, artıq axşam zəngi çalınır. Cənab fon Blayxorden kapralın sözünü axıracan dinləmədi, arxaya dönüb dəstəyə qayıtmaq əmri verdi.

Təxminən bir saat sonra Marlottun küçələri ilə irəliləyərkən, kapral gördü ki, leytenant dabaq olmuş at kimi sol ayağını çəkə-çəkə yanpörtü yeriyir. Meydana çatan kimi leytenant çıxıb getdi və dəstə dağılışdı.

Ancaq leytenant öz otağına qayıtmağa tələsmirdi. Özü də bilmirdi, niyə? O, küçələrdə dolaşırdı, gözləri böyümüşdü, burun pərələri genişləyib ov itinin burnuna benzəyirdi. Leytenant divarlara göz gəzdirir, ona yaxşı tanış olan qoxunu tapmaq istəyirdi. Küçələr bomboş idi. O, hadisənin “baş verdiyi” yeri axtarıb tapmaq istəyirdi. Ancaq bu yeri öz gözləri ilə görmək istəsə də, qorxurdu. Nəhayət, bihudə axtarışlardan yorulub, evə yollandı. Həyətin ortasında dayanıb, mətbəxə sarı getdi. Mətbəxin yanında serjantla üz-üzə gəldi və elə qorxdu

ki, müvazinətini saxlamaq  c n divara s yk nm li oldu. Serjant ondan da çox qorxmıŖdu, ancaq tez  z n   l  alıb, məruzə etdi:

– Cənab leytenant, sizi axtarırdım, raport vermək  c n...

–  ox yaxŖı. Deməli, hər Ŗey qaydasındadır. Gedin, yatın, – cənab Blayxorden t l s -t l s  dedi, sanki təfərrüatları eŖitm kd n qorxurdu.

– Hər Ŗey qaydasındadır, cənab leytenant, ancaq...

– Oldu! Lap yaxŖı, gedin, gedin! – Cənab fon Blayxorden elə tez-tez danıŖırdı ki, serjant söz deməyə macal tapmırdı. Hər dəfə nəsə demək istəyəndə, leytenant onun s z n  ağızında qoyurdu. Nəhayət, serjant bezib getdi.

Leytenant d y lm kd n yaxa qurtarmıŖ uŖaq kimi y ng ll Ŗib, rahat nəfəs aldı. İndi o, bağıdaydı. G zqamaŖdıran ay ıŖığı mətbəxin sarı divarlarını nura q r  etmiŖdi,  z m t n yi g rn Ŗ r k, qollarını yana a an skelet  bənzəyirdi. Bu nədir? Vur-tut iki- c saat əvvəl tənək yarpaqsız, quru,  l mqabağı qıcolmaya tutulmuŖ boz g vd ni xatırladırdı, indi isə ondan tünd-qırmızı  z m salxımları asılıb,  z  də, elə bil yarpaqlayıb. Leytenant hətta yaxınlaŖdı, g rs n, bu həmin t n kdir, ya yox? Bir az yaxın g lmiŖdi ki, ayağını nəsə yapıŖqan bir Ŗeyin  st n  basdı, k sif,  r kbulandıran sallaqxana iyi ətrafı b r d . T n yi də tanıdı, həmin tənək idi, yalnız divarın suvağı g ll l rd n didik-didik olmuŖ v  qana bulaŖmıŖdı. Deməli, buradır! Onları burada vurublar!

Dərhal ordan uzaqlaŖdı. Mənzilin kandarında ayağı iliŖdi,  km l rini çıxarıb, qapıdan k  y  tolazladı. Sonra  z otağına keçdi, stolun  st n  Ŗam yeməyi qoyulmuŖdu. Acıdan  ls  də, heç nə yeyə bilmədi. Oturub mat-mat süfrəyə baxırdı. Hər Ŗey çox səliqəli görünürdü: d mağ yağı k r cikl ri, k r cikl r  sancılmıŖ qırmızı

turp dilimləri; ağıppaq süfrə (indi fikir verdi, gördü ki, s fr d  n  onun, nə də arvadının inisialları qeyd olunmayıb);  z m yarpaqlarının  st n  qoyulmuŖ iŖtaha an qoyun pendiri; çovdar k mb sin  oxŖamayan gözəl ağı ürək dilimləri;  apma stəkanda qırmızı çaxır; qızardılmıŖ l ziz quzu  ti – yeməklər böyük z vql  hazırlanmıŖdı. O dəqiqə bilinirdi ki, yeməkləri hazırlayan adam hərbi məhkəmədən və ya kontribusiyadan qorxduğına görə deyil, baŖqa səbəblərdən x susı s y göstərib. Ancaq leytenant yeməyə əlini də vurmadi. O, birdən zəngi götürüb, silk l m y  baŖladı. Xadim  dərhal gəlib, sakitcə qapının ağızında dayandı. Qadın  mr  müntəzir dayanmıŖdı, ancaq leytenant artıq n  demək istədiyini unutmıŖdu, zəngi n   c n çaldığını da xatırlamırdı. Amma hər halda, nəsə dem liydi.

– Mənə acıqlanmırsınız ki? – nəhayət, soruŖdu.

– Yox, cənab. Nəsə istəyirsiniz? – fağır qadın gözlərini yenidən onun ayaqlarına zill di.

Qadının baxıŖlarını yönəldib, corabda oturduğunu gördü. D Ŗ m  onun ayaq barmağının izl ril  doluydu – uzun sürən y r Ŗ zamanı corabları tamamilə yırtılmıŖdı.

–  linizi mənə verin, xeyirxah qadın, – o, əlini uzatdı.

– Yox, – xadimə d z onun gözünün i in  baxaraq  v rilib otaqdan çıxdı.

Bu t hqird n sonra cənab fon Blayxorden sanki c sar tl nib, yeməyə giriŖm k istədi.  t olan kasanı götürdü, ancaq  t  yaxından baxıb, qoxusunu alan kimi ürəyi bulandı. Qalxıb pəncərəni a dı v  kasanı  l  tolazladı. Leytenantı  sm c  tutmuŖdu,  z n  xəstəhal hiss edirdi. Birdən-birə gözləri o qədər h ssaslaŖmıŖdı ki, adi iŖığa baxanda belə yaŖarırdı, parlaq rənglər isə, ümumiyyətlə, ona d z lm z gəlirdi.  t kасыnının ardınca  axır Ŗ Ŗ sini də bayıra

tulladı. Qırmızı turp dilimlərini yağ kürəciklərindən çəkib çıxardı, rəssamların qırmızı papaqlarını qamarlayıb çölə atdı. Qırmızıya çalan nə vardısı, hamısından qurtulmaq istəyirdi. Sonra yatağa uzandı. Ancaq yorğun gözlərini yuma bilmirdi. Bir müddət beləcə uzandıqdan sonra meyxananın zalından gələn səsləri eşitməyə başladı.

– İki üreklili oğlan idi, amma hündürboylu zəif çıxdı.

– Divarın önündə büzüşüb yıxıldı deyər, ona zəif demək olmaz. Axı demişdi ki, onu divara bənd eləsinlər – ona qalsa, yıxılmazdı.

– Amma o ikisi, lənət şeytana, gördün necə dayanmışdılar? Qollarını sinələrində çarpazlayıb durmuşdular, elə bil şəkil çəkirdirdilər.

– Keşiş bilyardxanaya gedib, bəd xəbəri çatdıranda hamısı sarsılıb, döşəməyə oturlublar, hər halda serjant belə deyir, amma heç biri haray-həşir salmayıb, əfv diləməyib.

– Hə, cəsur uşaqlar idi! Sənin sağlığına!

Cənab fon Blayxroden başını balışın altına soxdu, qulaqlarını mələfəylə tıxadı. Amma sonra yerindən qalxmalı oldu.

Anlaşılmaz bir qüvvə onu içki içənlərin yanına çəkirdi. O, başqa təfərrüatları da eşitmək istəyirdi, ancaq əsgərlər, nədənsə sakit səsle danışmağa başlamışdı. O, qapının yanına gəlib çömbələrk qulağını açar deşiyinə dayadı.

– Sən bizim uşaqlara fikir verdinmi? Rəngləri bozarmışdı, bu qəlyandakı kül kimi. Çoxusu havaya atəş açdı. Bax ha, heç kimə demə. Amma, bunun xeyri olmadı, üçü də yerində keçindi. Bu, qırmayla sərçə ovlamaq kimi bir şey idi.

– Bəs sən dua oxuyan qırmızı paltarlı oğlanları gördünmü? Noxud tarlasında alova bənzəyirdilər. Yaylın atəşi açılarda, dediyin sərçələr kimi tarlaya səpələndilər. İlahi! Mühəribədir də, neyləyəsən? Sənin sağlığına!

Cənab fon Blayxorden eşitmək istədiklərinin hamısını eşitdi. O qədər həyəcanlıydı ki, gözüne yuxu getmirdi. Sonra meyxanaya keçib, əsgərlərə dağılışmağı əmr etdi.

Bundan sonra başını su dolu ləyəne soxdu. Şopenhauerin kitabını götürüb, yatağa uzandı və oxumağa başladı: “Doğuluş və ölüm – bunların hər ikisi həyata məxsusdur, onlar bir-biri ilə tarazlıq təşkil edir, biri digərini şərtləndirir; ikisi birlikdə insan həyatının iki qütbünü təcəssüm etdirir. Mifologiyaların ən ağıllısı olan hind mifologiyasında ölümü, faniyi təcəssüm etdirən Tanrı – Şivanın atributu həm kəllə sümüklərindən düzəldilmiş boyunbağı, həm də, yaranış simvolu olan fallosdur... Ölüm – ehtirasların girdabından qurtuluş, varlığımızın əsas səhvinin düzəldilməsi, sərgərdanlıığımızın sonu deməkdir”.

O, qəflətən öz yatağında qəribə bir hərəkətilik, səs-küy eşitdi və kitabı əlindən saldı. Burada kim ola bilər axı? Aşağı hissəsi qıc olmuş, sinəsi isə çəllək kimi şişmiş bir bədən gördü. Mələfənin üstünə sərələnməmiş bədəndən dəhşətli boğuş səslər çıxırdı. Bu, onun öz bədəniydi! Doğrudanmı o dərəcədə ikiləşmiş, haçalanmışdı ki, özünü kənardan görə bilir, öz səsini kənar adamın səsi kimi eşidirdi? Qapı açıldı, fağır, itaətkar xadimə otağa girdi. Yəqin ki, qapını tiqqıldatmağı da unutmamışdı.

– Nə buyurursunuz, cənab leytenant? – Qadın soruşdu. Gözləri alışıb-yanırdı, dodaqlarına qəribə bir gülüş qonmuşdu.

– Mən? – Xəstə leytenant təəccübləndi. – Heç nə. Özümü yaxşı hiss etməyirəm, xahiş edirəm, həkim çağırarsınız.

– Buralarda həkim olmur, adətən, bizə keşiş kömək eləyir, – qadın cavab verdi; o artıq gülümsəmirdi.

– Elə isə adam göndərin, keşişi çağırın, – leytenant dedi, – düzdür, keşişlərlə aram yoxdur... Amma xəstəsənsə, istər-istəməz, aranı düzəltməli olursan.

Pater g len kimi xəstənin bil yini tutdu.

– Sizcə mənə nə olub? – Xəstə soruşdu.

– Nə olub mənə?

– Vıcdanınıza ləkə düşüb! – Keşiş qısa cavab verdi.

Cənab Blayxorden hırslenib,  z nd n çıxdı:

–  z borcunu yerinə yetirən adamın vıcdanına ləkə düşüb?

– H , – keşiş xəstənin alnına yaş d smal qoydu. – H vs l nizi basın, mənə qulaq asın. Siz böyük bir b laya düçar olmusunuz! Siz o  c nəfərdən də betər g n  qalacaqsınız. Mənə diqqətlə qulaq asın. Bu xəstəliyin simptomlarını bilirəm. Siz dəli olmaq dərəcəsinə  atmısınız. Yaxşı-yaxşı fikirləşin, var g c n zl  fikrinizi c ml m y  çalışın, bəlkə onda beyniniz rahatlıana. Məni diqqətlə dinləyin v  sözlərimə fikir verin, g r n n  deyirəm. Sizdə ikiləşmə gedir. Siz  z n z  bařqa bir adamın daxilində hiss edirsiniz. Bu necə bař verib? Bax belə: böyük sosial yalan bizim hamımızın ikil şm sin  səbəb olub. Bu gün səhər-səhər arvadınıza məktub yazarkən siz bařqa adam idiniz – dürüst, xeyirxah, sadə. Mənimlə söhbət eləyəndə  v rilib bařqa adam oldunuz. Necə ki, aktyor artıq  z  olmur, oynadıđı rolların nizamsız yıđınına  v rilir, eləcə də, sosial insan  z nd ,  n azından, iki ř xsiyy ti birləşdirir. Adamın ruhu sarsılıanda,  xılmaz vəziyyətə d ş nd , qarşısında iki insan təbiəti peyda olur, biri o birinin hərəkətlərinə g z qoymađa bařlayır... Bax, mən döşəmədə tanıř bir kitab görürəm. Onu dünyanın, bəlkə də  n z kalı,  n ađıllı adamı yazıb. O, sanki Tanrının  z nd n dərs almıřdı, dünyanın bütün fanilikl rin , yaramazlıqlarına bələd idi, amma g l ki,  z  də ikil şm d n qurtula bilmədi.  nki dođuluşu, v rdiřl ri, insana xas zəif cəhətləri onu geriye  kirdi! Gördüyünüz kimi, mənim ađam, biz təkcə dua kitabları oxumuruq. İndi mən sizinlə keşiş yox, həkim kimi

danıřıram. Ona görə ki, – sözlərimə fikir verin! – biz bir-birimizi bařa d ş r k. Elə bilirsiniz, ikili həyatın l n tind n x b rsiz m, bu hiss mənə yaddır? Düzdür, mən müqəddəs ř yl r  ř bh  etmirəm,  nki bunlar iliyim  iřl yib, qanıma hopub, ancaq onu da bilirəm ki, sizinlə Allahın adından danıřmıram. Bařa d ş rs n zmi, biz yalana anamızın bətnində  yr řirik, onu ana s d  ilə birlikdə həzm edirik. Ona görə də, indiki vəziyyətdə kim həqiqəti dilə gətirmək ist y r?.. – Dediklərim aydındır?

Xəstə paterin sözlərinə diqqət k silmiřdi, g z n  belə qırpmadan onu dinləyirdi.

– Gəlin, indi sizdən danıřaq, – pater s z n  davam etdi. –  lində m ř l tutmuř balaca, məkrli bir xain var, özüylə qızılğ l dolu s b t gəzdirir v  zir-zibil qalaqlarının  st n   i ekl rl   rt r. Bu, gözəllik m l yidir, adı – gözəllikdir! Qədim Yunanıstanda gözəlliyə sitayiş edirdilər, knyazlar onun dərdindən dəli-divan ydi.  nki o, insanların g z n  tutur, dünyanı olduđu kimi görməyə imkan vermirdi. Bu, indi də belədir. O, diyar-diyar dolařır, insanlara k l k gəlir, onlara hər addımda xəyanət edir. Bax, siz d y ř c l r n   c n qızılla iřl nmiř dəbdəbəli paltarlar geyirsiniz? Niye h miř  musiqinin m řayit l , dalđalanan bayraqların altında iř görürsünüz? Bəlkə peř nizin ger ek  z n  gizlətmək istəyirsiniz? Həqiqət vurđunu olsaydınız, qan ləkələri daha yaxşı görünsün deyə, sallaqxanadakı q ssablar kimi ađ xalat geyerdiniz. Beyin iliyine bulařmıř, qan daman bı ađı v  baltanı  linizd n qoymaz, heç kimdən gizl tm zdiniz. Siz müharibəyə musiqi il ri yox, d y ř meydanında ađlını itirmiř adamları aparmalısınız, bayraq əvəzinə kəfən yell m lisiniz, arabalarda əsgəri təchizatın yerinə tabut dařmalısınız!

Ađrıdan qıvrılan xəstə, əllərini dua  c n a ıb, dırnaqlarını g mirirdi. Keşiş isə nıfr t saçan amansız sözlərinə davam edirdi:

– Sən təbiət etibarilə yaxşı adamsan, içindəki yaxşı adamla işim yoxdur. Mən, özün dediyin kimi, “təmsilçi”ni cəzalandırmaq istəyirəm ki, başqalarına da görk olsun. O üç meyiti görmək istəyirsən? Görmək istəyirsənmi onları?

– Yox, yox, Allah xatirinə, lazım deyil! – Xəstə qeyri-iradi qışqırdı. Onun soyuq tərdən islanmış köynəyi kürəyinə yapışmışdı.

– Qorxursan? Bu, onu göstərir ki, sən də bütün insanlar kimi ürəksiz və qorxaqsan. İnsan belə də olmalıdır.

Xəstə qırmanc yemiş adam kimi qıvrıldı. Sonra birdən-birə sakitləşdi, artıq sinəsi körük kimi qalxıb-enmirdi. O, sağlam adamlar sayacağı, gümrah səslə dedi:

– Əl çək məndən, keşiş libasına girən iblis, yoxsa əlimdən xata çıxar.

– İkinci dəfə çağırırdısan, gəlməyəcəyəm ha, – pater dedi. – Bunu yadında saxla! Gözünə yuxu getməsə, məni günahlandırma, bunun səbəbi bilyardxanadakı ölümlərdir. Bilyardxanadadırlar, başa düşdün?

Pater bilyardxananın qapısını açdı, karbol turşusunun dəhşətli iyi otağa doldu.

– İylə, iylə! Bu, səninçün barıt qoxusu deyil, bu barədə evə teleqram vurub lovğalanmırlar. Teleqram vurub, nə deyəcəksən: “Böyük qələbə qazandıq, üç nəfəri öldürdük, biri dəli oldu, şükür Allaha?” Belə şeylərə görə şeir yazmırlar, səkiyə gül-çiçək düzmürlər, kilsədə hönkürüb ağlamırlar! Bu, qələbə deyil, qırğındır, başa düşürsən, qətdir!?

Cənab fon Blayxorden yatağından sıçrayıb, özünü pəncərədən çölə atdı. Həyətdəki əsgərlərdən biri onu havada tutdu, ancaq o, əsgəri dişləməyə çalışdı. Sonra onun əl-qolunu bağlayıb, mənzil-qərargahın yanındakı lazaretə, ordan da birbaşa psixiatriya müalicəxanasına apardılar. Onun tutmasını yalnız orada müalicə etmək olardı.

1871-ci ilin günəşli fevral günü idi. Cavan bir qadınla orta yaşlı kişi qol-qola verib,

yavaş-yavaş Lozannadakı Marterey təpəsinə qalxırdılar. Hamiləliliyinin son günləriydi deyə, qadın çətinliklə yeri yirdi, az qala, kişinin qolundan sallanmışdı. Onun uşaq üzünü xatırladan kədərli, solğun sifəti ölü rəngindəydi, özü də başdan-ayağa qara geyinmişdi. Böyründə addımlayan kişi isə adi kostyumdaydı; qadının əri olmadığı dərhal gözə çarpırdı. Kişi çox qayğılı görünürdü, hərdən bəstəboy qadına sarı əyilib nəsə deyir, sonra yenidən fikrə gedirdi. “Aydın yanında” restoranının önündəki Köhnə gömrük meydanında ayaq saxladılar.

– Bir az da qalxaqımı? – qadın soruşdu.

– Qalxaq, bacı, – kişi dedi, – amma əvvəlcə bir az dincələk.

Onlar restoranın qarşısındakı skamyaya əyləşdilər. Qadının ürəyi lap zəif vururdu, sinəsi güclə qalxıb-enirdi, nəfəs almaqda çətinlik çəkirdi.

– Yazıq qardaşım, – qadın dedi, – səni başa düşürəm, fikrin-zikrin evdəkilərin yanındadır.

– Nə isə, bacı, gəl bu barədə danışmayaq. Doğrudur, fikrim uzaqlardadır – mən evdə lazımam, ancaq sən doğma bacımsan, qanın qanımdan, canın canımdandır. Səni tək qoya bilmərəm.

– Ümid edirəm ki, yeni müalicə üsullarının, təmiz havanın ona köməyi deyəcək, necə fikirləşirsən?

– Ola bilər, niyə olmasın? – qardaş gümrah səslə dedi. Ancaq bu sözləri deyərək üzünü kənara tutmuşdu ki, bacısı üzündəki ifadəni görməsin.

– Bu qış yaman nəhs gəldi. Taleyin bu qədər amansız olduğunu bilməzdim. O, indi diri-diri basdırılmış adama oxşayır. Tanrıya ağır getməsin, ölsəydi, mənə bu qədər təsir eləməzdi.

– Ümidini üzmə, – qardaş inamsız səslə dedi. Yenə ev-əşiyi və tarlaları barədə düşünməyə başladı və elə o dəqiqə özünə acığı tutdu – onun eqoizmi bacısının dərdini bölüşməyə mane olurdu.

Elə bu vaxt t p nin o  z nd n paravoz fitini xatırladan sürəkli bir səs  şidildi.

– Qəribədir, m g r dağların başında dəmir yolu var? – Frau fon Blayxroden soruşdu.

– Yəqin ki var, – t ecc bd n gözləri geniş açılan qardaş səsə qulaq kəsildi.

Səs təkrarlandı, ancaq bu dəfə suda boğulan birisinin  ığırtısına bənzəyirdi.

– G l qayıdaq, – cənab Şantsın rəngi ağırmışdı, – onsuz da bu gün t p y  qalxa bilməyəcəksən, sabah arabayla g l rik.

Ancaq qadın qayıtmaq istəmədi və onlar yenidən dikdirl  irəliləməyə b şladılar. Bu, dođrudan da məşəqqətli yol idi. Yolboyu sıralanan yemişan p hr likl rində sarıdımdik qaratoyuqlar u uşur, barıları b r m ş sarmaşıqların arasında qıvraq boz k rt nk l l r vurnuxur, dəlmə-deşikl rd  gizl nirdi. Bu il qış mülayim keçmişdi deyə bahar da tez g lm şdi; yolun kənarlarında primula v  asırqallar  i  kl mişdi, ancaq bu gözəllik Qolqofa qalxanların z vq n  oxşamırdı. Yamacı yarılmışdı ki, həmin  ığırtını bir daha  şitdilər. Frau fon Blayxrodenin  r yininə dammışdı ki, nəsə pis şeylər olacaq. Qardaşına sarı çevrilib, sönük baxışlarını onun  z n  zill di –  z ehtimalının dođru olub-olmadıđını yoxlamaq istəyirdi. lakin bu, uzun sürmədi, qadın birdən-birə kəsilmiş ađac kimi yerə s rildi, onun yıxıldıđı yerdən sarı toz dumanı qalxdı. Qardaş  z n  toparlayana kimi hansısa diqqətli bir yol u fayton  ađırdı. Frau fon Blayxrodeni faytona mindirdil r və o, əzab-əziyyətlə, elə oturduđu yerdəcə dünyaya uşaq gətirdi. İndi iki  ığırtı gəlirdi, d rd -k d r  q rq olmuş iki adam yalvarıb, köməyə  ađırdı. Vurnuxma v  t laş zamanı şlyapasını salıb itirmiş cənab Şants isə, faytonun basamađında dayanıb, gözlərini səmaya dikmişdi: “Ah, göylər bu nal l ri  şits ydi... ancaq yox, göylər çox uzaqdı”.

Yuxarıdakı m alic xanada cənab fon Blayxrodeni pəncərəsi cənuba açılan

palataya yerl şdirmişdil r. Palatanın yumşaq  zl kl  divarları g zoxşayan mavi rəngə boyanmışdı, tavanında isə  z m t n kl ril  örtülü talvar şəkli   kilm şdi. Palata göyümtül- đ metalla d ş nmişdi, metalın altına isə k l ş s rmişdil r. Mebelin üzərinə arası quru yosunla dolu ikiqat parçadan yumşaq örtük   km şdil r, palatada bir d n  də olsun iti künc-bucaq qalmamışdı.

Palatanı elə d z ltmişdil r qapının yerini tapmaq mümkün deyildi. Ona görə xəstə  z n  qapısı bađlı məkanda hiss etmir, buradan çıxmaq barədə fikirl şmirdi. Təbii ki, palatanın pəncərəsinə dəmir barmaqlıq vurulmuşdu, ancaq gözəl işləndiyi, üstündə yarpaqlar v  g ll r təsvir olunduđu   n barmaqlıq təsiri bađışlamırdı.

Cənab fon Blayxordenin dəliliyi vıcdan əzabı şəklində  z  çıxmışdı. Ona elə gəlirdi, sirli şəraitdə hansısa  z m n  öldürüb v  necə  ld rd y n  xatırlaya bilmədiyinə görə, cinayəti boynuna almır. Ona  l m hökmü k sibl r, indi həbsxanada oturub, h km n yerinə yetirilməsini gözləyir. Bu əzablı g zl ntinin bəzən işıqlı saatları da olurdu. Bu zaman palatanın divarlarına böyük vərəqlər yapışdırır, onları sillogizml rl  yazıb doldururdu. Bəzən yadına düşürdü ki, fransız frantiryerl rinin g ll l nm si əmrini o verib. Ancaq evli olduđunu heç cür xatırlaya bilmirdi. Elə bilirdi, arvadı onun yanına məntiq dərsi almađa g l n şagirdidir.

Söhbət d ş nd  deyirdi ki, frantiryerlər satqın, xəyanətkar adamlar idi və onları güllələmək əmri yuxarıdan g lm şdi. Adətən, onun hər s z  ilə razılaşan arvadı bir dəfə ehtiyatsızlıq edib, bütün frantiryerl rin satqın olması fikri ilə razılaşmadı. Onda divara yapışdırdıđı,  z n n bu m s l yl  bađlı məntiqi mülahizələrini qeyd etdiyi vərəqləri yıđışdırıb, dedi ki, iyirmi il sonra belə fikirlərini sübut etməyə hazırdır. Bəzən möhtəşəm layihə işləyib-hazırladıđını bildirdi, elə bir layihə ki, reallaşsa, bütün bəşəriyyət xeyir

tapacaq. Bizim bu dünyadan umacağımız nədir, nəyə çalışırıq, – o, soruşurdu. – Kral nəyə görə hökmranlıq edir, keşiş niyə moizə oxuyur, şairlər, rəssamlar nə üçün yazıbyaradır? – Bədəne azot vermək üçün. Azot – ən bahalı qida maddəsidir, ət elə ona görə bahadır. Azot – intellekt deməkdir, çünki çoxlu ət yeyən varlı-hallı adamlar karbohidratlarla qidalananlardan daha kübar və ziyalı olur. Ancaq azot ehtiyatları tükənməz deyil. Bütün müharibələr, qəzetlər və dövlət istiqrazları azot qıtlığının nəticəsidir. Odur ki, azot əldə etmək üçün yeni mənbələr tapılmalıdır, cənab fon Blayxroden belə bir mənbəni aşkarlayıb və bundan sonra hamı xoşbəxt olacaq. Azadlıq, bərabərlik, qardaşlıq həyatımızın reallığına çevriləcək. Həmin tükənməz mənbə – havadır. Havanın tərkibinin 79 faizi azotdur. Qalır azotu havadan almağın yolunu tapmaq. Elə etmək lazımdır ki, orqanizmin ehtiyaclarını ödəmək üçün ciyərlər azotu birbaşa bədənin özündə emal etsin, aralıq mərhələlərə – azotun ota, buğdaya, göyərtiyə çevrilməsinə və malqaranın onları ət halına salmasına ehtiyac qalmasın. Cənab Blayxroden əmin idi ki, bu problem gələcəkdə öz həllini tapacaq, onda kənd təsərrüfatı və heyvandarlıqla məşğul olmaq ehtiyacı aradan qalxacaq və hamı elliklə səadətə qovuşacaq... Qalan vaxtlarda isə, cənab fon Blayxroden elə hey “öldürdüyü” üzümçü haqqında fikirləşir, qəm dəryasına batırdı.

... Beləliklə, həmin fevral günündə xanım fon Blayxroden yarı yoldan qayıtmalı oldu. Bu zaman onun əri palatada oturub, pəncərədən çölə baxırdı. O, pəncərənin önündəki rahat kreslodə əyləşmişdi, bayırbacanı seyr etməyə heç nə mane olmurdu. Dünən axşam soyuq vanna qəbul edib, gecəni yaxşı yatdığı üçün özünü əla hiss edirdi. Bilirdi ki, indi fevral ayıdır, ancaq harada olduğunu heç cür anlamırdı. Qar yoxdur – ilk diqqətini çəkən bu oldu. Əvvəllər

cənub ölkələrində olmamışdı deyər təəccübləndi. Bayırda hər tərəf yaşıllaşmışdı; hamaşçiçəyi ilə örtülmüş başınağacı, qışda belə öz rəngində qalan parıltılı-yaşıl yarpaqlı dəfnəgilas, şümşad ağacı, budaqlarına qədər sarmaşlıqlı qarağac. Bağban primula çiçəkləri açmış qazonu biçir, bir qız da onun biçdiyi otları dırmaqlayırdı. O, gözlərinə inanmayıb, təqvimə baxdı: yox, fevral ayıdır. Belə çıxır ki, fevral ayında ot biçib-yığırlar? Mən haradayam?.. Sonra bağın o tərəfindəki əydemli yamacları olan dərin dəreyə göz gəzdirdi. Yamaclar yayın ortalarında olduğu kimi yamyaşıl idi. Adda-budda kiçik kəndlər və kilsələr gözə dəyirdi. Söyüd ağacları da yaşıllaşmışdı. Çəmənliklər durğun, səma kimi mavi gölə qədər uzanırdı. Gölün o biri tərəfində əkin sahələri və dağ silsiləsi vardı. Yumşaq-ağ rəngə çalan, yenicə yuyulmuş yun kimi ağaran, diş-diş buludlar dağların başı üstünü almışdı. O, harada olduğunu bilmirdi. Fikirləşirdi ki, yer üzündə bu cür gözəllik ola bilməz. Bəlkə ölüb, indi başqa dünyadadır? Hər halda, bura Avropa deyil. Yəqin ki, ölüb. Onu fikir götürmüşdü. Sonra gözünü qaldırıb, yenidən bu günəşli mənzərəyə baxdı. Pəncərəyə vurulmuş şəkənin üstündəki döymə zanbaqlar və yarpaqlar sanki havada süzürdü. Əvvəlcə onlara baxıb qorxdu, sonra yenidən sakitləşdi; qarşısındakı mənzərəni yenidən diqqətlə seyr etməyə başladı. Havada süzən diş-diş buludlara xüsusi zövqlə baxırdı. Birdən-birə sevinc hissi bütün varlığını çulğadı, dolaşlıq fikirləri aydınlaşmağa, beynini sarmış duman çəkilməyə başladı. Cənab fon Blayxroden o qədər sevincək oldu ki, qəlbi, ruhu oxumağa başladı – hər halda, ona elə gəldi. Ömründə heç vaxt mahnı oxumadığı üçün melodiya əvəzinə, sinəsindən çıxırtı qopdu, bu, sevinc-şadyanalıq nidası idi. Onun arvadı məhz bu çıxırtını eşidib, məyus olmuş, ümitsizliyə qapılmışdı. Bir müddət beləcə, mahnı oxuya-oxuya

oturduqdan sonra, Berlin ətrafındakı oyun zallarından birində gördüyü, yağlı boyayla çəkilmiş şəkli xatırladı. Şəkildə guya İsveçrə mənzərələri təsvir olunmuşdu. Birdən ağılına gəldi ki, İsveçrədədir, pəncərədən gördüyü diş-diş buludlar isə, sadəcə, Alp dağlarıdır.

Xəstələrə baş çəkən həkim cənab Blayxrodenin palatasına gələndə, o, kreslodə oturub, zümrümə eləyirdi. Həkim nə illah elədisə, cənab Blayxrodeni baxdığı mənzərədən ayıra bilmədi. Xəstənin ağılı yerindəydi, hansı vəziyyətdə olduğunu da yaxşı başa düşürdü.

– Cənab həkim, – o, dəmir şəkəkəyə işarə etdi, – bu gözəl mənzərəni dəmir çiçəklərlə korlamaq nəyə lazım? Qorxursunuz ki, otaqdan çıxaram? Qorxmayın, söz verirəm, qaçmağa cəhd etməyəcəyəm – bilirəm, bu, mənim xeyrimədir.

Həkim xəstənin əlindən tutdu – hiss etdirmədən nəbzini yoxlamaq istəyirdi.

– Yetmiş dəfə vurur, cənab həkim, cəmisə yetmiş dəfə, – pasient gülümsəyərək dedi. – Gecəni də yaxşı yatmışam. Qorxulu heç nə yoxdur.

– Çox gözəl, – həkim dedi, – müalicə fayda verir, buna çox sevinirəm. Etiraz etməyən, otaqdan çıxma bilərsiniz.

– Bilirsiniz, cənab həkim, – xəstə birdən-birə canlandı, – bilirsiniz, içimdə qəribə bir hissə var, mənə elə gəlir bir müddət ölü olmuşam, sonra başqa bir planetdə dirilmişəm. Buraların bu qədər gözəl olduğunu bilmirdim. Yer üzündə necə gözəl yerlər varmı.

– Elədir, cənab Blayxroden, mədəniyyətin korlamadığı yerlər hələ öz gözəlliyini saxlayır, buralarda isə təbiət insanın bütün yaramaz səylərini puç eləyəcək qədər güclüdür. Elə bilirsiniz, sizin ölkəniz həmişə belə qısır olub? Əlbəttə, yox! Keçilərin belə yeməyə bilmədiyi qumlu çöllərin yerində haçansa gözəl meşələr varmı, möhtəşəm palıd, şam, fıstıq ağaclarının budaqlarında ovluq

quşlar daldalanır, şimalıların çox sevdiyi saysız-hesabsız heyvan sürüləri palıd qozaları və şirəli otları yeməkdən doymurmuş.

– Siz russoistsiniz, cənab həkim, – pasient onun sözünü kəsdi.

– Russo cenevrəliydi, cənab leytenant! Odur, bax, o gölün sahilində, qarağacların başı üzərindən görünən o körfəzin yanında doğulub. Orada dünyaya gəlib, ağrı-acılarla orada üzləşib, onun “Emil” və “İctimai Müqavilə” kitabları – təbiətin bu iki müqəddəs kitabı orada yandırılıb, özünün “Yeni Eloiza” sevgi kitabını isə Pennin dağlarının ətəyində, kiçik Klarens qəsəbəsində yazıb. Sizin oturub baxdığınız yer, bilirsiniz, haradır? Lak-Leman!

– Lak-Leman! – cənab fon Blayxroden heyəcanla təkrarladı.

– Bu gözəl vadiyə dinc, fağır adamlar yaşayırdı, – həkim sözünə davam etdi, – iztirab çəkən, yorğun insanlar onların arasında şəfa tapırdı! İndi isə sağ tərəfə diqqət yetirin. Furne kiçik kilsə və qovaq ağaclarından o tərəfdə yerləşir. Parisdə insanlarla dil tapa bilməyən Volter başını götürüb, Furneyə qaçmışdı. Burada torpaq becərdi, insanlığa şərəf gətirən işlər gördü. Koppe ondan bir az aralıdadır. Xalqlara qənim kəsilməmiş Napoleonun qatı düşməni madam de Stal orada yaşayırdı. Bu, həmin madam de Staldır ki, fransızların başına ağıl qoyur, onlara başa salmağa çalışırdı: alman xalqı Fransanın düşməni deyil, çünki millətlər heç vaxt bir-birinə nifrət eləmir. İndi isə sağ tərəfə nəzər yetirin: odur, o sakit gölü görürsünüz? Əli hər yerdən üzülən Bayron, əsir alınmış bahadır kimi, möhtəşəm ruhunu sarmış irtica və cəhalət dövrünün zəncirlərini qıraraq, o gölün sahilinə qaçmışdı. “Şilyon məhbusu” əsərini məhz burada yazıb, tiranlara nifrətini bəyan edib. Bayron bir dəfə uca Qrammon dağının ətəyində, Sen-Jenqolf balıqçı qəsəbəsinin dalında,

az qala, suda boğulub öləcəkdi, ancaq hələ vaxtı deyilmiş. Müqəddəs İttifaq inqilabını və insan haqlarını namərdcəsinə tapdayıb, məhv etdikdən sonra Avropanın korlanmış, zəhərli havasıyla nəfəs ala bilməyənlərin hamısı buraya pənah gətirirdi. Olduğumuz yerdən min funt aşağıda Mendelson qəmli mahnılar bəstələyib, Quno öz "Faust"unu yazıb. Bəli, o, "Valpurqlar gecəsi"ni füsunkar Alp dağlarından ilham alaraq yazıb. Viktor Hüqo özünün qəzəb püskürən siyasi motivli şeirlərini burada qələmə alıb. Sadova və Kyöniqrats dəhşətlərini unutmaq istəyən hökmdar – sizin imperatorunuz da aşağılarda yerləşən Venedə, şimal küləyinin tutmadığı sakit, kiçik qəsəbədə dinclik arayırdı. Rusiyada dara düşən knyaz Qorçakov qaçıb, burada gizlənmişdi. Kirli siyasətdən uzaqlaşan Con Rassel bu yerlərin təmiz havasından doymurdu. Siyasi çəkişmələrdən başını itirmiş Tyer öz dumanlı, bəzən də anlaşılmaz-qarıışıq fikirlərini burada sahmana salmağa çalışırdı. Qoy indi o, bütöv bir xalqın taleyi ilə bağlı qərarlar verərkən, bu şahanə təbiətin qoynunda özü ilə baş-başa qaldığı, uzun-uzadı fikrə daldığı saatları xatırlasın! Cenevrə şəhəri, bax, o tərəfdədir. Kral bu şəhərdə yaşamır, ancaq burada elə bir fikir yaranıb ki, bu şəhərin dəyəri öz əhəmiyyətinə görə xristianlıq ideyasından geri qalmır. Cenevrənin də həvariləri xaç gəzdirir – onların ağ bayrağının üstündəki qırmızı xaç təsvirindən danışırım. Nə qədər ki, "Mauzer" fransız xalqına, "Şassno" isə almanların qartalına tuşlanmışdı, qara xaça boyun əyməyənlər qırmızı xaçı ən müqəddəs şey kimi mədh edirdilər. Əminəm ki, onlar məhz bu bayraq altında uğur qazanacaq.

Xəstə sakitcə bu qərribə moizəni dinləyirdi. Həkim o qədər hissiyyatlı, odlulovlu danışdı ki, elə bil keşişdir, moizə oxuyur. Cənab fon Blayxroden hətta bir qədər karıxdı da.

– Ürəyiniz doluymuş, cənab doktor, – dedi.

– Üç ay burada qalsaydınız, siz də mənim kimi olardınız, – həkim cavab verdi.

– Demək, mənim şəfa tapacağıma inanırsınız? – xəstə əvvəlki kimi bədbin danışmırdı.

– Mən təbiətin gücünə inanıram, inanıram ki, təbiət sivilisasiyanın xəstəliklərini sağaltmağa qadirdir! – Həkim cavab verdi və xəstəyə sınaycı nəzərlərlə baxıb, əlavə etdi. – Bəs siz şad xəbəri eşitməyə hazırsınızmı?

– Hazıram, cənab həkim.

– Lap yaxşı, danışdıq.

– İlahi... Nə böyük xoşbəxtlik! – xəstə ucadan dedi.

– Əlbəttə, – həkim razılaşdı, – ancaq məndən daha heç nə soruşmayın, onsuz da bu gün əlavə heç nə deməyəcəyəm. İndi isə otaqdan çıxıb bilərsiniz. Amma əvvəlcə sizi xəbərdar etmək istəyirəm ki, müalicəniz təxmin etdiyiniz qədər də asan olmayacaq. Ağırlaşmalar ola bilər. Bilirsiniz, yaddaş – insanın qatı düşmənidir... Yaxşı, gedək.

Həkim xəstənin qoluna girib, onu bağa tərəf apardı. İrəlində nə dəmir şəbəkə vardı, nə də divarlar. Ancaq alçaq çəpərlər, labirint kimi onları hər dəfə çıxdıqları yerə qaytarırdı – çəpərlərin arxasında xəndək qazılmışdı. Xəndək o qədər dərin idi ki, üstündən adlayıb keçmək mümkün deyildi. Leytenant heyranlığını və sevincini dilə gətirmək üçün söz tapmırdı. Demək istədiyi sözlər isə bayaq eşitdikləri ilə uyuşmurdu, odur ki, susmağa qərar verdi. O, sakitcə öz əsəblərinin gözəl, həzin nəğməsini dinləyirdi, ona elə gəlirdi qəlbinin simləri yenidən sazlanıb. Leytenant çoxdandı ki, özünü bu qədər rahat, asudə hiss etmirdi.

– Hələ də mənim tam sağalacağıma şübhə edirsiniz? – üzünü həkimə tutub, kədərle gülümsədi.

– Yavař-yavař saęalırsınız, ancaę, dedi-yim kimi, siz hələ tam saęalmamısınız.

Daę divardakı kiçik, taęlı qapıya yaxınlařdılar. Sanitarların müşayiət etdiyi xəstələr qapıdan keçib, harasa t l sirdil r.

– Bunlar hara gedir? – leytenant soruřdu.

– Onların arxasınca gedin, özünüz görəcəksiniz, – həkim dedi, – mən  tiraz  tmir m.

Cənab fon Blayxroden qapıdan ieri girdi. Həkim isə iřar yl  sanitarı yanına aęırdı.

– Frau fon Blayxroden “Fason” otelindədir, – sanitar dedi, – salamımı çatdırın, deyin ki,  ri yaxıılařıb, amma hələ onun barəsində heç nə soruřmur. Deyin ki, leytenant onu soruřsa, deməli, tamamilə saęalıb.

Sanitar getdi, həkim isə çatma taęlı qapıdan ieri girib, himayəyə götürdüyü xəstənin ardınca yollandı.

Cənab fon Blayxroden əvvəllər gördüyü məkanlardan heç birinə bənzəməyən böyük bir otaęa gəlib çıxdı. N  kilsə, n  teatr zalı, n  sinif otaęı, n  də inzibati kontora oxıayrdı. Otaęın o bařında yarımq vs ř killi bir çıxıntı, onun yanında isə rəngli ř ř l ri olan üçqat pəncərə g z  dəyirdi. Pəncərə ř ř l rinin yumıraq rəngləri bir-birilə elə yaxıı uyuıurdu ki, elə bil onları əsl sənətkar-kolorist semiřdi. Pəncərədən içəriyə sızan iřıq müxtəlif rənglərə çalır, adamda xoř ovqat yaradırdı.

Xəstə gördüyü mənzərədən t sirl ndi. Sanki Qaydnın “Yaradılıř” oratoriyasında Xaosun z lm tini yaran do-major akkordunu dinləyirdi. Elə bil aęır zəhmət hesabına təbiətin kortəbii qüvvələri ram edildikdən sonra xor oxuyur: “Qoy dünya nurlansın” v  m leyk l r də xorun səsinə səs verir.

Pəncərənin altından sallanan stalaqmit taę əmələ g tirmiřdi. Stalaqmitd n süzülən su ařaęıdakı hovuzda tökülürdü. Hovuzda aılımtıř g ll rin l  yi mələk qanadlarını xatırladırdı. Apsidanın kənarlarındakı

sütunları heç bir memarlıq üslubuna aid  tm k olmazdı, sütunları bařdan-ayaęa boz mamır basmıřdı. Divarların ařaęı hissəsi küknar aęacından qoparılmıř budaqlarla  rt lm ř, yuxarıları isə baęamburc, pirkal v  d fn  yarpaqları ilə naxıřlanmıřdı. Divarların naxıřını da hansısa memarlıq üslubuna aid  tm k mümkün deyildi; yarpaqların bəziləri əyilib-b z ř b, hərf ř klini almıřdı, bəziləri isə öz əcaib formasıyla Rafaelin arabesklerini xatırladırdı. Pəncərənin  n n  böyük g l dəstələri qoyulmuřdu. Divarın yuxarisından naxıřlı hařiy  keçirdi.

Cənab fon Blayxroden ətrafına boylanıb gördü ki, otaqda skamyalar qoyulub, m alic xananın pasiyentl ri sakit  oturub, seyr  dalıblar. O, boř skamyalardan birinə  yl řdi. Yanında oturmuř ortayařlı kiři, əlini  z n  tutub, h nk rt yl  aęlayırdı. Kiřinin sivri burnu, uzunsov saqqalı,  řm  bıęı fransız sikk l rinin üzərindəki profili xatırladırdı. Böyük ehtimalla fransızdır. Deməli, iki d řm n yanařı oturub,  z g n n  aęlayır. Sakit musiqi  řidildi. Birdən-birə t lařlanan cənab fon Blayxroden musiqi səsini  řidib sakitl řdi. Orqanda xoral alınırdı. Bu, nə lüteran, katolik, kalvinist, n  də yunanların musiqisinə bənzəyirdi... Leytenant, adama təskinlik verən, insanın qəlbinə ümid qıęılıcılarını s p n xorun s zlerini h zzl  dinləyirdi. Elə bu vaxt  n sırada kimsə ayaęa qalxdı. Stalaqmitin arxasından bədəninin yarısı görünürdü. Görəsən, kimdir? Keřiř deyil ki? Yox, o, aıq-boz p nc kd ydi, aıq-mavi boyun yaylıęı baęlamıřdı, jiletinin altından niřastalanmıř yaxalıęı görünürdü. Əlində dua kitabı da g z  dəymirdi. Kiři danıřmaęa bařladı. O, dostlarıyla söhbət edirmiř kimi, sakit səslə danıřırdı. Yaxınlarını  z n kimi sevmək, səbirli v  mərhəmətli olmaq, d řm nl ri baęıřlamaq – kiři xristianlıęın məlum postulatlarını təkrarlayırdı; deyirdi ki, İsa Məsih b ř riyy ti bütöv bir xalq kimi

görmək istəyirdi, ancaq korlanmış insanlar onun bu niyyətinə qarşı çıxdı və nəticədə ayrı-ayrı millətlər, məzhəblər, məktəblər yarandı. Sonda natiq bəyan etdi ki, xristian təliminin tezliklə hər yerdə qələbə çalacağına əmindir. Yarım saata qədər çıxış etdikdən sonra kişi aşağıya enib, qısa dua verdi, lakin duada nə İsa Məsihin, Məryəmin, Müqəddəs Nikolayın, Anastasiyanın, nə də rəsmi dini yada salan başqa birisinin adını çəkdi.

Cənab fon Blayxroden sanki yuxudan ayıldı. Deməli, bura kilsədir. Mənasız dini çekişmələrdən boğaza yığılıb, on beş ildir ki, kilsəyə ayaq basmayan leytenant, dini mərasimin iştirakçısına çevrilmişdi. Dəlixanadakı “azad kilsə”də Roma-katolik, yunan, lüteran, kalvinist, svinqlian, anqlikan kilsələrini təmsil edən insanlar əyləşib, ümumi Allaha tapınmışdı. Bu zal bütün sektalara və məzhəblərə meydan oxuyurdu – axı insan eqoizmi bu məzhəbləri elə hala salıb ki, bir-birini öldürən, söyüb-yamanlayan insanlar öz hərəkətlərinə çətinlik çəkmədən bəraət qazandıra bilir. Buraya toplaşmış insanlar bir növ “saxta” kilsənin siyasi, dinastik xristianlığa qarşı irəli sürdüyü ittihamları dəstəkləyirdi!

Bəs mehrabın önünə niyə xaç qoyulmayıb? Ona görə ki, insan Roma mənşəli bu dar ağacına baxmağa utanır, haçansa onu ali həqiqətin şəhadəti kimi qəbul edib, başı üzərində ucaltdığına görə xəcalət çəkir. Əslində, bu rüsvayçılıq, rəzillik simvolunu künc-bucaqda gizlətmək lazım idi, necə ki, ötən dövrlərin işgəncə alətlərini muzeylərin gözdən uzaq yerlərində saxlayırlar. Amma insanlar bu dar ağacını bayraq kimi bütün bəşəriyyətin başı üzərinə qaldırdı... Elə isə niyə mehrabın önünə gil-yotin qoymurlar, kafedradan ispan çəkmələri və barmaqşındıran mənəgənə asmırlar, niyə möminləri işgəncə alətlərilə sınağa çəkmirlər? Axı bu daha məntiqli olardı.

Cənab fon Blayxroden xəyalında canlandığı dəhşətli mənzərədən ayrılmaq üçün yenidən bu gözəl məkana göz gəzdirdi. Gözü aspida ilə üzbəüz divara sataşdı. Divardan asılmış böyük çələngin üzərində, küknar şaxlarından düzəldilmiş hərfələr yalnız bir söz yazılmışdı. Fon Blayxroden həmin fransız sözünü oxuyub, tərcümə elədi: “Noel” – “Milad”. Görəsən, bu kilsəni hansı şair təbiətli adam yaradıb? Bu adam hər kimdirsə, çox ağıllı və tədbirlidir. O, ən gözəl və xoş xatirələri oyatmağı bacarır. Uşaqılıq dövründə – nə dini və siyasi çekişmələr, nə də boş, mənasız iddialar işıqlı könüllərdəki ədalət hissəsinə kölgə salmır, adamın ovqatını təlx etmir. Sözsüz ki, məhrəm uşaqılıq xatirələri bir parça çörək üçün bir-birini qırıb-çatan insanların çıxardığı vəhşi səsləri batırmağa qadirdir. Fon Blayxroden fikirləşdi ki, görəsən, məsum uşaqlar sonradan niyə yaramaz, iyrenc məxluqa çevrilir? Bəlkə, bizi bu hala salan sivilizasiyanın tərifi gülü – məktəbdir? Ola bilər! İlk dərslərlər bizə nəyi öyrədir? Bu dərslərlərdə yazılıb ki, Allah qisas alandır, ataların günahına görə uşaqları cəzalandırır, onların yeddi arxa dönənindən öc alır; bu kitablar ölkələri talayan, xalqların arasını vuran insanları qəhrəman kimi təqdim eləyir; abırlı insanların hesabına, min bir hiyləylə hansısa mənəbə çatan insanları böyük dövlət xadimi kimi qələmə verir. İşə bax, bütün bunları uşaqlara öyrətmək üçün valideynlər hər cür məhrumiyətə, ağır güzəranə dözürlər, qurban verməkdən çəkinmir, övladlarından ayrı düşməyə belə razılaşırlar. Dünya böyük bir dəlixana olmasaydı, bu yerlərdə baş verənləri birtəhər sinirmək olardı!

O, kilsənin divarındakı yazıya bir daha nəzər saldı, sözü hərf-hərf yenidən oxudu və yaddaşının dərinliklərində gizlənmiş mənzərə yavaş-yavaş canlanmağa başladı – sanki fotoqraf kameradan çıxardığı boz

neqativi kuporosla yuyurdu. Fon Blayxroden sonuncu Milad bayramını xatırladı. Yox, onda Frankfurtdaydı, deməli, sonuncudan əvvəlki bayram idi. İlk d f ydi ki, bayramı nişanlısıgild  keçirirdi. Yeri gəlmışkən, onlar bir gün əvvəl nişanlanmışdılar. Gələcək qayınatası protestant keşişi idi. Keşişin alçaq tavanlı köhnə evinin zalında ađ bufet v  royal vardı. O, pəncərənin önündəki xanıç y nini, qəfəsdəki alacaqanadı, gümüş dolçalar və qırmızı gildən t nb ki çubuqları qoyulmuş servanı xatırladı. Nişanlısı yolkaya ceviz v  almalar asmaqla məşğul idi. Dumanlı yaddaşında sanki şimşək çaxdı. Ancaq bu, təhlükəsiz və gözəl şimşək idi; elə bil yayın sonlarında artırmada oturub, göy  z n  işıqlandıran şimş y  baxırsan. H , onun nişanlısı vardı, sonra evl ndi... onun arvadı var. Əvvəllər nifrət etdiyi, zəhləsi getdiyi həyata arvadının sayəsində bađlanmışdı. Bəs hanı o? Arvadını görməlidir, onunla g r şm lidir,  z  də elə indi. Leytenant yerində qərar tuta bilmir, qanad a ıb, arvadının yanına uçmaq istəyirdi.

O, t l m-tələsik qalxıb, ç l  çıxdı v  qapının arxasında dayanmış h kiml   z- z  gəldi. Həkim burada dayanıb, xəstəni müşahidə edirdi ki, g rs n, kilsənin ab-havası ona necə təsir edir. Cənab fon Blayxroden  lini həkimin çiyinə qoyub, həyəcandan bođula-bođula d z onun gözünün i in  baxdı:

– Arvadım haradadır? Tez olun, məni onun yanına aparın! Tez olun! Hanı o?

Arvadınızla qızınız sizi Ryu-de-Burqda gözləyirlər, – həkim gülümsünərək cavab verdi.

– Bađışlayın, həkim, belə yerlərdə istər-istəməz duyğulanırsan...

– Elə isə gedin, bayır paltarınızı geyinin, – həkim onun qoluna girib dedi. – Yarım saatdan sonra onların yanında olacaqsınız.

Onlar geniş d hlizd n keçib, gözdən itdilər.

Cənab fon Blayxroden müasir düşüncəli adam idi. Taleyin hökmüylə inqilab v  irtica adlanan dəyirman daşlarının arasında sıxılıb qalmış leytenant, Fransız inqilabının, Müqəddəs ittifaqın və 1830-cu ilin  vladydı. İyirmi yaşında sanki bəsirət g z  açılmış, şüurlu həyatın n  demək olduđunu başa düşmüşdü. G z n  a ıb görmüşdü ki, rəsmi xristianlıq v  s lal  torunda çapalayır... Onda  z n  yenicə yuxudan ayılmış adam kimi hiss edirdi. Ona elə gəlirdi d lixanadadır v  dəlilərin i in  düşmüş yeganə ađıllı adamdır. O, d lixananın divarını yarıb, azad olmaq istəyir, ancaq s ng y  v  gülləyə tuş g lm kd n qorxurdu. Nəhayət, bu cəhdlərinin heç bir səmərə verm y c y ni görüb, ümidsizliyə qapıldı. Heç kəsə inamı qalmamışdı, ümidi hər yerdən kəsilmişdi deyə, pessimizm girdabına yuvarlandı. Çıxış yolu olmayanda, bu da bir t skinlikdir. Acg zl kl  Şopenhauerin əsərlərini oxumađa başladı. Hartmanın simasında dünyanın ən dođru-dürüst adamını tapdı.

Ancaq cəmiyyətdə  z yerini tapmalıydı. Cənab fon Blayxroden elmlə məşğul olmađa qərar verdi və indiki dünyanın işlərindən uzaq bir elm sahəsi seçdi. Geologiya, daha dođrusu, geologiyanın bir qolu olan paleontologiya ilə məşğul olur, qədim dövrlərin bitki və heyvanat aləmini tədqiq edirdi. Bəzən  z nd n soruşurdu: “Bu, kimə lazımdır?” Hər dəfə də eyni cavabı verirdi: “Mənə!” Onun bu həvəsi get-gedə ehtirasa çevrildi. Cənab fon Blayxroden hər dəfə əlinə qəzet alıb oxuyanda q z b hissini cilovlaya bilmirdi – qəzet səhifələri fanatizm aşılayan materiallarla dolu idi. Odur ki, fon Blayxroden müasir dünyanın işlərindən kənar gəzməyə çalışırdı. Ümid edirdi ki, ađır zəhmətlər hesabına əldə etdiyi rahatlıđını heç vaxt  ld n verməyəcək, ađlını itirm y c k v  həyatını dəli kimi başa vurmayacaq. Sonra evl ndi. Təbiətin əbədi qa-

nununu pozub, subay qalmađı ađlına da gətirmirdi. Fon Blayxroden  mid edirdi ki, arvadı onun köhnə, həssas “mən”ini həyata qaytaracaq v   z dünyasını t rk etməsinə ehtiyac qalmayacaq. Tezliklə, baŗa d ŗd  ki, gələcək həyatı iki təməl daŗının üzərində intıŗar tapa bilər – bunlardan biri  z n n  n məhrəm hiss lerini belə etibar etdiyi qadındır; bu qadın olmasa,  z  də, qurduđu dünya da məhv olmađa məhkumdur. Bir ne e aylıq evlilikdən sonra ondan ayrılmalı oldu... Bu, ona baha baŗa gəldi – sanki bir g z nd n olmuş, bir ciy rini v   linin birini itirmişdi; odur ki, azacıq  etinə d ŗ en kimi baŗını itirdi.

Qızını ilk dəfə g r nd  cənab fon Blayxrodenin içində sanki nəsə canlandı,  z  bunu “təbii qəlb” adlandırır v  təlim-tərbiyənin məhsulu olan “ictimai qəlb”d n fərqləndirirdi. O, hiss etdi ki, ailəsinə çox bađlıdır, artıq  lm y c k,  nk   ls  də, ruhu  vladında yaŗayacaq; birdən-birə baŗa d ŗd  ki, b deni fiziki proseslərin nəticəsində ölüb getse də, ruhu əbədi olaraq yaŗayacaq. Odur ki, yaŗamađa v  ümid etməyə borcudur. Ancaq sonra, vəcdə g lm ŗ insanlar qələbəni faytonda oturub, d y ŗ meydanını m ŗahid  borusu ilə izləyən ř xsl rin ayađına yazanda, yenidən b dbinliy  qapıldı. Baxmayaraq ki, nikbin olmaq onun bir növ  sgeri borcu idi. Leytenant vətənə qayıtmađa ürək eləmirdi – tamamilə ruhdan d ŗ b, həyatın dibinə yuvarlanmaqdan qorxurdu. Odur ki, istefa verib, kiçik sərvətini yerbəyer el y nd n sonra h miŗ lik İsveçrədə m skunlaŗdı.

1872-ci il. Vevədə gözəl bir payız g n  idi. “Sidr” adlanan kiçik pansionda yeddi dəfə dalbadal vuran zəng hamını ümumi süfrəyə səslədi. S fr  arxasına  yl ŗib, bir-biri ilə hal-əhval tutmađa baŗladılar – neytral torpaqdaydılar deyə, canbirq lb yaŗayırdılar.

Cənab fon Blayxrodenl  arvadı psixiatriya m alic xanasında tanıŗ olduđumuz kədərlə fransız, iki rus,  r-arvad iki alman, ispan ailəsi v  Tirollu iki qızla eyni stolda  yl ŗmişdilər. H miŗ ki kimi söhbətə baŗladılar. Günün vacib məsələlərindən danıŗırdılar, lakin heç kəs qızıŗıb  z nd n çıxmır, bir-birinin s z n  k smirdi.

– He  ađlıma da gəlməzdi ki, yer  z nd  bu cür gözəlliklər ola bilər, – cənab fon Blayxroden eyvanın a ıq qapısından  l  baxa-baxa dedi.

– Təbiət hər yerdə gözəldir, – alman səsləndi, – sadəcə, əvvəllər kor kimi olmuşuq.

– D zdz r, – ingilis s z  qarıŗdı, – ancaq buralar daha gözəldir. Cənablar, barbarların baŗına gələnləri  ŗitmiŗ olarsınız. Den-Camanın zirvəsinə qalxıb, oradan Lak-Lemana baxan barbarlara elə gəlib ki, səma yerə yapıŗıb, yerlə göy birl ŗib. Barbarların canına v lv l  d ŗ b, qorxub geri qayıdıblar. Bunları b l d ji kitab casından da oxumaq olar.

– Mənə elə gəlir – ruskardan biri s z  baŗladı, – nəfəs aldıđımız bu hava yalan-palanla  irklenm diyi   n buralar bizə belə gözəl görünür. Ancaq onu da inkar etmirəm ki, təbiətən gözəlliyi bizim hissiyyat orqanlarımıza təsir edir və yanlıŗ fikirlərə d ŗm y  qoymur. Qoy bir müddət keçsin, Müqəddəs ittifaqın varisləri ölüb qurtarandan v  hündür ađacların baŗı k sil nd n sonra, bizim  m nliy  də gün d ŗ c k.

– Haqlısınız, – cənab fon Blayxroden dedi, – ancaq ađacların baŗını kəsməyə ehtiyac yoxdur. Daha insani üsullar var. Bir müəllif tanırıram, onun miyan  bir pyesi vardı. O, çox istəyirdi ki, pyesdə qadın rolunu tanınmış aktrisa oynasın,  nk  baŗqa cür uđur qazanmaq mümkün deyildi. O, teatrın primadonnasına yaxınlaŗıb, xahiŗ-minn tl  rol  ona sırmaq istəmişdi. Primadonna n m-n m eləyəndə isə qadına

xatırlatmıřdı ki, qaydalara görə teatrın rəhbərliyi istəsə, bu rolu ona məcburən verər. “Elədir, – primadonna ona cavab vermıřdi, – ancaq, nəzərə alın ki, mən də rolun öhdəsindən g lm y  bilərəm”. Bax, biz də həmin aktrisa kimi hərəkət eləyə bilərik! Məsələn, hazırda İngiltərədə dövlət büdcəsi müzakirə olunur. Əgər İngiltərə parlamenti kral sarayı  c n nəzərdə tutulmuř m bl đi azaltsa, saray  hli əvvəlki d bd b yl  yařaya bilməyəcək. Bu, qanuni islahat deməkdir. Mənimlə razısınız, cənab ingilis?

– Tamamilə razıyam, – ingilis cavab verdi, – bizim kraliçamız buyurub, kroket oynaya bilər, ancaq siyasətə qarıřmasa yaxşıdır.

– Bəs müharibələr? Bu dava-dalař nə vaxt qurtaracaq? – ispan s z  qarıřdı.

– Qadınların səsvermə hüququ olsaydı, ordular bu dərəcədə artıb-çoxalmazdı, – fon Blayxroden dedi, – d z deyirəm,  zizim?

Frau fon Blayxroden razılıqla bařını t r tdi.

– Ona görə ki, fon Blayxroden s z n  davam etdi, – heç bir ana  z ođlunu, arvad –  rini, bacı – qardařını qanlı qırđına göndərmək istəməz! Kiřil ri qızıřdırıb, bir-birinin  st n  salan olmasa, irqi ayrılı-seçkilik də aradan qalxardı. Dostumuz Jan-Jakın dedi ki, insan xeyirxah varlıqdır, amma insanlar yox. Bax, niyə burada, bu gözəl ölkədə insanlar daha sakit, daha rahatdır, hamı  z həyatından razı görünür? Ona görə ki, hansısa magistratlar onların boynuna minib, hökm eləmir.  z bařçılarını özləri m  yy nl řdirir,  n əsası isə, bařqalarının paxıllıđını çəkmir, heç kəsə qibtə el mirler. Burada n  kral korteji g z  dəyir, n  təmtəraqlı qarovul d yiřm si, n  də hansısa qala-mərasimlər. Zahir n dəbdəbəli, amma içi ç r k şeylərə insan m h z belə yerlərdə aldanır! Haçansa Avropa da bu  sveçr  modelinə keçəcək!

– Buna inanırsınız? –  sapan maraqlandı.

– İnanıram, – cənab fon Blayxroden cavab verdi, –  vv ll r pessimist idim, inanmırdım.

– Beləliklə, siz inanırsınız ki, əhalisi  c dildə danıřan  sveçr  kimi kiçik ölkənin təcrübəsi Avropada da iř  yaraya bilər? –  sapan dil-bođaza qoymurdu.

Cənab fon Blayxroden tutuldu, deyəsən,  z  də ř bh y  d řm řd , ancaq elə bu vaxt tirollu qızlardan biri s z  qarıřdı:

– Bađıřlayın, cənab ispan, – o dedi, – siz deyirsiniz ki, altı-yeddi dildə danıřan Avropaya bu təcrübə  l verməz. Ancaq sizə nümunə göstərə bilərəm, orada iyirmid n çox millət yařayır: çinlilər, yaponlar, z ncil r, qırmızıd rilil r v  bütün Avropa xalqlarının təmsilçiləri, hamısı bir arada, dinc, firavan həyat sürür. Bu dövlət – Amerikadır, mən orada olmuřam, hər şeyi  z gözlərimlə g rm ř m.

–  la, eřq olsun, – ingilis dedi, – cənab ispan, m đlubiy tinizi etiraf edin.

– Cənab fransız, sizə gəlincə, – tirollu qız davam etdi, – siz Elzas-Lotaringiyanın xiff tinizni çəkirsiniz! Revanř müharibəsinin qaçılmaz olduđunu zənn edirsiniz, Elzas-Lotaringiyanın h miř lik almanlarda qalması fikrini ađlınıza belə g tirmirsiniz. Sizə elə gəlir ki, bu problemi bařqa yolla həll etmək mümkün deyil.

Fransız ah çəkib, onun sözlərini təsdiqlədi.

– Yaxşı, cənab fon Blayxrodenin dedi ki,  g r Avropa  sveçr  təcrübəsindən yararlıansa və burada dövlətlər birliyi yaransa, Elzas-Lotaringiya n  fransız, n  da alman torpađı olacaq, sadəcə Elzas-Lotaringiya kimi qalacaq. Belə olsa, problem həll oluna bilər, ya yox?

Fransızın  z n  kədərli bir g l ř qondu, o, nəzakətlə qədəhini qaldırıb, Tirollu qıza t ř kk r etdi.

– G l rs n z, – qız qətiyyətlə s z n  davam etdi, – biz h miř  bir-birimizin  z n 

gülümsəyirik, ancaq bu, çarəsizlikdən və inanmsızlıqdan doğan təbəssümdür. Güldüyümüz yetər. Siz burada Avropanın əksər ölkələrinin təmsilçilərini görürsünüz. Hər şeyə qulp qoyanların görmədiyi bir yerdə oturub, şərab içə-içə, rahatca dərd-sərimizi bölüşə bilirik. Amma parlamentdə, qəzet və kitab səhifələrində söz deməyə can çəkirik, daha doğrusu, ehtiyat edirik, qorxuruq ki, bizə gülüb, ələ salarlar. Odur ki, hamı necə, biz də elə, axına düşüb gedirik. Boş-boşuna gülməkdən nə fayda? Gülüş qorxaqlıq əlamətidir! İnsan öz ürəyinin, qəlbinin bütövlüyündən nagüman olanda gülməyə başlayır. Volter masqaraçı-adamoy-nadan idi, çünki öz ürəyinə görə narahat idi, ancaq Russo öz sinəsini yarıb, ürəyini çıxardı, onu günəşə sarı qaldırıb, qədim asteklər kimi özünü qurban verdi. Bəli, bu sonsuz qəzəbin, hədsiz çılgınlığın altında böyük mənalar yatır. Bəşəriyyəti kim dəyişdi, bizim yanlış yolda olduğumuzu ilk dəfə kim dilinə gətirdi? Russo! Genevrə, qoca Cenevrə onun kitablarını yandırır, yeni Cenevrə isə heykəlini ucaldı. Bizim burada ayrı-ayrılıqda fikirləşdiyimiz şeyləri, başqa yerlərdə başqa insanlar da fikirləşir. Sadəcə, imkan verin fikirlərimizi ucadan bəyan eləyək!

Ruslar qara çay süzülmiş stəkanlarını əllərində tutub, öz dillərində nəsə danışmağa başladılar. İngilis, qədəhini doldurub, yenice tost deməyə hazırlaşır ki, qulluqçu qadın stola yaxınlaşıb, ona bir teleqram uzatdı. Səs-küy kəsildi, İngilis məktubu gözgöresi həyəcanla oxuyub qurtardıqdan sonra, səliqəylə qatlayıb cibinə qoydu və fikrə getdi. Yemək vaxtı başa çatdı, artıq bayırda hava qaralmışdı. Cənab fon Blayxroden sakitcə pəncərənin önündə oturub, füsunkar mənzərəni seyr edirdi. Mont-Qrammonun və Dent-de Oşun zirvəsi, eləcə də, üzümlüklər və Savoyun sahilindəki şabalıd meşəliyi qüruba enən günəşin qırmızı şəfəqlərinə boyanmışdı. Nəmli axşam

havasında dağların silueti görünüb itir və rəngdən-rəngə düşürdü. Adama elə gəlirdi onlar işıq və kölgə kimi eyni çəkisiz materialdan yaradılıb. Dağlar ucaboy canlı məxluqlara oxşayırdı; onların bir üzü qor-xunc-kölgəli, günəşə sarı olan o biri üzü isə şən-gülümşər görünürdü. Fon Blayxroden tirollu qızın son sözlərini xatırladı, birdən-birə ona elə gəldi ki, Mont-Qrammonun zirvəsi son dərəcə böyük bir ürəkdir, bəşəriyyətin yorğun, yaralı ürəyi... Bu ürək özünü qurban vermək ehtirasıyla səmalara doğru qabarıb-qalxıb...

Qəfildən qaranlıq səmanın bağrını yaran işıqlı bir şölə göründü və Savoyun maili sahilindən havaya odlu bir raket qalxdı. Raket lap yüksəkliklərə qalxdı, Dent-d. Oşun zirvəsi ilə bərabərləşəndə, sanki bir anlığa yerində donub, yer üzünə – bu gözəl seyran-gahlara baxdı, yenidən aşağıya doğru milləndi və bir saniyə sonra böyük gurultu ilə partladı. Partlayış səsi Veveyə bir-iki dəqiqə sonra gəlib çatdı. Partlayışdan sonra səmada böyük ağ bulud əmələ gəldi, az keçmiş, bulud düzgün dördbucaqlı forma aldı, sanki ağ alov şöləsindən doğulmuş bayraq idi. Ardınca daha bir partlayış səsi eşidildi və geniş açılmış ağ bayrağın üzərində qırmızı xaç təsviri göründü.

Adamlar yemək stolunun arxasından hövlnak qalxıb, bayıra tökülüşdü.

– Bu nə deməkdir, – cənab fon Blayxroden dili topuq vura-vura soruşdu.

Heç kəs cavab verə bilmədi, ya da buna macal tapmadı, çünki elə bu an Vuaronun sıldırım dikiqləri üzərində ard-arda raketlər partlamağa başladı, göy üzünü nurlandıran qığılcım topaları yerə səpildi. Səmanı bürüyən işıq seli sakit Leman gölünün sularında əks olunurdu.

– Ledi və centlmenlər! – Qapıçı şampan bokalları düzülmiş sinini stolun üstünə qoyarkən, ingilisin səsi gurladı. – Ledi və centlmenlər, aldığım teleqramda yazılanlar

doğrudursa, Cenevrədə ilk beynəlxalq məhkəmə öz işini tamamlayıb. Bu, o deməkdir ki, daha xalqlar bir-birini didib-parçalamayacaq, gələcəyə qarşı aparılan müharibəyə son qoyulacaq. Gələcəkdə yüz minlərlə amerikalı və elə o qədər də ingilis sağ qaldığı üçün bu günü minnətdarlıqla xatırlayacaq. Alabama məsələsi Amerika və İngiltərənin yox,¹ zamanın, haqq-ədələtin xeyrinə həll olunmuşdur. Cənab ispan, siz hələ də müharibəni qaçılmaz sayırsınız? Siz hələ də gülürsünüz, cənab fransız? Elə isə ürəkdən gülün, qorxmayın. Bəs siz, pessimist alman dostum, görürsünüzmü, frantiryerlər problemini güllələməyə-filana əl atmadan da həll etmək olar. Cənab ruslar, doğrudur, sizinlə yaxından tanış deyiləm, ancaq ağac başları ilə bağlı fikirlərinizi bilirəm, siz hələ də bunu ağıllı fikir hesab edirsiniz? Sizə elə gəlmirmi ki, ağacların başından yox, kökündən başlamaq lazımdır? Belə daha rahat deyilmi? İngilis olduğum üçün bu gün özümü məğlub saymalıyım, ancaq mən fəxr edirəm, öz ölkəmlə qürur duyuram, – ingilislər, məlum olduğu kimi öz ölkələrini öyməkdən doymazlar, – amma bu gün mən xüsusilə sevinirəm, çünki İngiltərə dürüst insanların məhkəməsini qanlı müharibədən üstün tutdu. Avropa dövlətlərinin içərisində bunu ilk dəfə İngiltərə etdi. Mən hamınıza, bax, bu cür məğlubiyətlər arzulayıram, çünki qələbəyə aparın yol belə məğlubiyətdən keçir. Gəlin, qırmızı xaçın şərəfinə içək, onun bayrağı altında, şübhəsiz, qələbə qazanacağıq.

Cənab fon Blayxroden həmişəlik İsviçrədə qaldı. Leytenant bu gözəl təbiəti atıb gedə bilməzdi. Burada tərki etdiyi yerlərdən tamamilə fərqli, olduqca ürəyəyatan bir dünya tapmışdı.

Hərdən olub-keçənləri xatırladıqca leytenantın vicdanı sızlamağa başlayırdı, ancaq həkim ısrarla bunun nevrasteniya olduğunu deyirdi; indiki zəmanədə bütün mədəni adamlar bu xəstəlikdən əziyyət çəkir. Cənab fon Blayxroden vicdan məsələsi ilə bağlı kiçik bir traktat yazıb, nəşr etməyə qərar vermişdi. Hərdən yazdığı tədqiqat əsərindən hissələri dostlarına oxuyurdu; deməli ki, traktat bəzi diqqətəlayiq ideyalarından xali deyildi. O, məsələnin kökünü alman ciddiyyəti ilə araşdırmış və bu qənaətə gəlmişdi ki, vicdanın iki növü var. Bunlardan biri təbii, ikincisi isə süni vicdandır. O, belə hesab edirdi ki, təbii vicdan insanın adi ədalət hissidir və frantiryerləri güllələmək əmri verəndə ona əzab çəkdirən məhz təbii vicdan idi. Fon Blayxroden yalnız cəmiyyətə hökm edənlərin qurbanı olduğunu dərk edəndən sonra bu əzablardan qurtula bildi. O, süni vicdanı da, öz növbəsində, iki hissəyə ayırırdı: a) vermiş gücü və b) yuxarıların əmri. Cənab fon Blayxroden öz verdişlərinə o qədər sadıq idi ki, bəzən səhər gəzintiləri zamanı belə, geologiya kontorundakı işinin xiffətini çəkirdi. Hər dəfə bu işi yarımçıq qoyduğunu xatırlayanda dərs buraxmış uşaq kimi qaşqabaqlı olurdu. O, bütün qanuni prosedurları keçib, istefa verdiyini özünə sübut etmək, vicdanını sakitləşdirmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırdı. Ancaq bu zaman xidməti otaqları və bir-birini güdən, bir-birini ifşa edib, müdiriyyətin gözündə xal toplamağa çalışan iş yoldaşlarını xatırlayırdı. Müdirilər də, öz növbəsində, nəfəslərini qısıb, orden-medal alacaqları günü gözləyir, o isə özünü fərari kimi hiss edirdi.

Leytenant “ikinci vicdan” – yuxarıların buyuruğundan da bezar olmuşdu. Yuxarıların əsas əmri beləydi: kralı və vətəni sevmək, ancaq o, bu əmri yerinə yetirməkdə çətinlik

¹ Amerikanın Şimal və Cənub ştatları arasında münaqişə epizodlarından biri

çəkirdi. Qohumlarından birinə yer-yurd eləmək, onu yeni torpaqlarla təmin etmək üçün ölkəni müharibəyə sürükləyən məhz kral idi. Görəsən, kral özü vətəni sevirmi? Ümumiyyətlə, krallar vətəni sevməyə qadirdilər? İngiltərəyə bir hannoverli başçılıq edir, Rusiya alman imperatorunun sözü ilə oturub-durur, tezliklə Danimarkanın imperatriçası da ona qoşulacaq. Almaniyanın kraliçası ingilis, Fransanın ispandır, İsveç fransız kralı və alman kraliçası tərəfindən idarə olunur. Cənab fon Blayxrodenin qənaətinə görə, əgər insanlar öz milliyətini bu qədər asan, paltar dəyişmiş kimi dəyişə bilirsə, deməli, kosmopolitizmi gözəl gələcək gözləyir. Lakin cəmiyyətə hökm edən insanların əmrlilə onların həyat tərzindəki fərqlər cənab fon Blayxrodene iztirab verir, onu rahat yaşamağa qoymurdu. O, ölkəsini bir qurum kimi yox, pişik öz yatacağını seven kimi sevirdi. Millətlər hökmdarlara nə üçün lazımdır? Əsgəri mükəlləfiyyət daşımaq, vergi ödəmək, taxt-taca xidmət etmək üçün – millət yoxdursa, hökmdar da yoxdur. İnsanların mühacirətə getməsinə də ona görə əngəl törədirlər.

İsveçrədə iki il yarım qaldıqdan sonra fon Blayxroden Berlindən bir məktub aldı. Yeni müharibə ərəfəsində onu eve çağırırdılar. Bu dəfə Rusiya ilə müharibə gözlənilirdi. O Rusiya ilə ki, üç il bundan əvvəl Fransayla münaqişə zamanı Prussiyaya “mənevi” yardımlar etmişdi. Cənab fon Blayxroden fikirləşdi ki, bu dəfə vuruşmağa vicdanı yol verməyəcək; yaxşı bilirdi ki, bu iki xalq bir-birinə pislilik etməkdən uzaqdır. O, qarşısındakı dilemmayı həll etmək üçün arvadından məsləhət istədi – öz təcrübəsindən bilirdi ki, qadınların vicdanı təbiət qanunlarına daha yaxındır. Arvadı bir xeyli fikirləşdikdən sonra cavab verdi:

– Alman olmaq prussiyalı olmaqdan daha çox şeyləri ifadə edir, alman dövlətləri birliyi də elə ona görə yaranıb. Ancaq eyni zamanda avropalı olmaq alman olmaqdan və insan olmaq avropalı olmaqdan yaxşıdır. Sən öz milliyətini dəyişə bilməzsən, çünki millətlər bir-birinə düşmən kəsilib və düşmən tərəfə keçmək olmaz. Axı sən nə Bernadot¹ kimi hökmdarsan, nə də qraf Motke kimi general-feldmarşal. Deməli, bircə yol qalır: bitərəf olmaq. Gəl, isveçrəli olaq. İsveçrədə millət yoxdur.

Cənab fon Blayxroden məsələnin bu qədər sadə həllindən razı qalıb, vətəndaşlıq almaq üçün dərhal işə girişdi. Sən demə, İsveçrədə iki ildən çox yaşamaqla, bu ölkənin vətəndaşı (onu da demək lazımdır ki, burada təbəələr yoxdur) olmaq üçün bütün şərtləri yerinə yetiribmiş. Bunu öyrənən fon Blayxrodenin təəccübünün və sevincinin həddi-hüdudu yox idi.

Beləliklə, cənab fon Blayxroden neytral ölkənin vətəndaşı oldu. O, indi bitərəf kimi özünü çox yaxşı hiss edir, baxmayaraq ki, vicdanıyla ixtilafa girdiyi vaxtlar da olur.

¹ Jan Batist Bernadot, Fransa marşalı, 1818-1848-ci illərdə Kral XIV Yuhan adıyla İsveçin hökmdarı olmuşdur, Bernadotlar sülaləsinin əsasını qoymuşdur.

İVAN ZAXARYİN (YAKUNİN)

Yazıçı və dramaturq İvan Nikolayeviç Zaxaryin (1837-1906) Rusiyanın Tambov quberniyasında anadan olub, 1860-cı illərin əvvəllərində Moskva universitetinin məzunu olub. 1870-ci ildən "Budilnik" jurnalının redaktoru işləyib.

"Cahil camaat" (1889), "Xəyallar-nəğmələr" (1896), "Keçmişin kölgələri" (1885), "Gənclik əyyamı" (1891), "Xivə" (1898), "Xalq üçün" (1897), "Qraf Perovski və onun Xivə yürüşü" (1901), "Görüşlər, xatirələr" (1903) və sairə kitabları geniş yayılıb.

O, Hafiz Şirazidən və Viktor Hüqodan tərcümələrilə də tanınır.

ŞEYX ŞAMİL

Şamilin oğlu ilə görüşlərim

1898-ci ilin avqust ayında "Vestnik Yevropi" kitabçasında çıxmış "Şamilin yanına, Kaluqaya səfərim" adlı məqaləm keçmiş Qafqaz imamının Rusiyaya xidmət edən və orada yaşayan üç oğlundan yeganəsi – general Məhəmməd Şəfi ilə yeni görüşümə səbəb oldu. Bu görüş aşağıdakı şəraitdə baş verdi.

1899-cu ilin yay aylarında Kislovodskda yaşayırdım. Bir dəfə "Sezonni Listok"u nəzərdən keçirərkən, bura müalicə üçün gəlmiş şəxslər arasında general Məhəmməd Şəfi Şamilin adını da oxudum. Onunla otuz səkkiz il əvvəl, hələ on beş yaşlı yeniyetməyə Kaluqada görüşdüyüm üçün, indi tamam başqa bir şəraitdə ünsiyyət qurmaq mənə maraqlı idi. Bir neçə gündən sonra bu görüş baş tutdu. Mən və general Potto parkda əyləşib Qafqazın keçmişindən danışırıdık.

– Qafqaz müharibəsinin sabiq qəhrəmanları barədə sizə bax, bu şəxs çox şeylər söyləyə bilər, – Vasili Aleksandroviç bizə yaxınlaşmaqda olan ortayaşlı, dolubədənli, kürən saqqallı, ucaboy, cüssəli generala işarə etdi.

Mən bu şəxsi Kaluqada gördüyüm, biğ yeri yenicə tərləmiş bəstəboy oğlana qətiyyənlə bənzədə bilməzdim.

Vasili Aleksandroviç bizi bir-birimizə təqdim edən kimi general Məhəmməd Şəfi Şamil soruşdu:

– Ötən il "Vestnik Yevropi"da atam haqqında dərc olunmuş məqalənin müəllifi siz deyildiniz?

Mən təsdiq etdim.

– Sizinlə görüşümə çox şadam, – Məhəmməd Şəfi dedi. – Şadam ki, həmin məqaləyə görə sizə şəxsən təşəkkür etmək imkanı əldə etdim. O məqalədə atamın yanında pristav olmuş polkovnik Prjet-slavskinin yazılarındakı uydurmалardan yoxdur.

General təhsilini rusdilli məktəblərdə almayan dağlılar kimi sınıq-salxaq rus dilində danışdı, amma nitqi səlis idi.

– Mən ötən il Kemmerndə dəniz vannaları qəbul edirdim. Həmin kitabçanı mənə bir tanış general yollamışdı.

... O gündən etibarən biz, Kislovodsk parkında tez-tez görüşür və söhbətləşirdik. Bir müddətdən sonra bir-birimizə qonaq da getməyə başladık.

Avqustun axırında Məhəmməd Şəfi Şamil Kislovodskini tərk etdi. Qışda isə mən artıq Peterburqda idim. Günlərin birində eşitdim ki, kimsə qulluqçudan mənim evdə olub-olmamağımı soruşur. Qapını açanda general Şamili gördüm. O, Peterburqa bir aylıq gəlmişdi və Liteynidəki "Zabitlər məclisi"nin binasında yaşayırdı. Həmin bir ay ərzində ona tez-tez baş çəkdim. Kislovodsk və Peterburqdakı görüşlərimiz zamanı Məhəmməd Şəfi Şamil öz məşhur atası barədə mənə çox şeylər danışdı.

Mənə belə gəlir ki, həmin söhbətlərin bir qismini sizə təqdim etməyim İmam Şamilin özü və onun ailəsi barədə indiyədək dərc olunmuş yanlış məlumatların dəqiqləşdirilməsinə xidmət göstərə bilər. Eyni zamanda təqdim edəcəyim məlumatların bir qismi tam yenidir və ictimaiyyətə, ümumiyyətlə, məlum deyil.

Amma istəyirəm, əvvəlcə general Şamilin Kislovodsk səfərindən söz açam. Çünki bunun özü də oxucularımız üçün maraqlı ola bilər.

Məhəmməd Şəfi Şamil Qafqaz mədənlərində olduğu müddətdə, demək olar ən populyar adam idi. Kislovodsk səfər edən şəxslərin hamısı nə vaxtlarsa, Qafqazın böyük bir hissəsinin ziyəti, dağlıların heyət və ölümünə fərman verə bilən tamhüquqlü rəhbəri, dünyanın ən əzəmətli hərbi dövləti sayılan Rusiya ilə düz iyirmi beş il yorulmadan müharibə aparın bir insanın oğlu kimi onunla çox maraqlanırdılar. General Məhəmməd Şəfinin Qafqaza gəlişi barədə söhbət Kislovodsk yaxınlığında yerləşən aullara yayılan kimi, Kislovodsk parkının xiyabanlarında çox qəribə müsafirlər görünməyə başladı. Onların arasında artıq belləri bükülmüş, lakin hələ də öz qamətlərini sax saxlamağa çalışın, gözəl milli paltarlar geymiş dağlı ağsaqqalları da görmək olardı. Onların hamısı Şamilin oğluna, heç olmasa, bir dəfə baxmaq üçün bu yolu qət etmişdilər...

Keçmiş dini və mülki rəhbərlərinin qarşısından keçən, əyninə general poqonlu mundir geymiş oğlunu görəndə bu insanlar kim bilir, hansı hissləri keçirirdi!..

Əlbəttə, general Məhəmməd Şəfi dağlılarda doğurduğu marağı görməyə bilməzdi. Məsələ bundadır ki, bütün bu maraq yalnız dinməz müşahidə ilə məhdudlaşdı. Dağlıların heç biri onunla kəlmə kəsməyə cəsarət etməirdi... Elə general özü də heç vaxt ayaq saxlayıb onlarla söhbətə başlamırdı...

Məhəmməd Şəfinin qohumlarından yalnız biri, Şamilin dünyasını çoxdan dəyişmiş qızı Fatimətin əri Əbdürrəhim Qafqazda yaşayırdı.

General Şamilin isə Qafqazda malikanəsi yox idi. İmperator İkinci Aleksandrın onun rəhmətlik atasına "bağışladığı", Dağıstanda (indiki Dağıstan quberniyası), Avar mahalında yerləşən, İmamın özünün anadan olduğu Gimri aulundakı malikanə havadan asılı vəziyyətdə qalmışdı. Şamil 1870-ci ildə Məkkə ziyarətinə yollanarkən geniş malikanəsini idarə etməyi qardaşı oğlu Cəmaləddinə tapşırırmışdı. O, malikanədən götürülən gəlirin tən yarısına sahib çıxmalı, ikinci yarısını isə Qafqaz müharibəsində həlak olan çərkəzlərin və rusların övladlarına sərf etməli idi. İllər keçdi, Şamil də, Cəmaləddin də dünyasını dəyişdi. Və general Məhəmməd Şəfi yalnız bu il özünün Peterburq səfərində atasına bağışlanmış, hazırda Cəmaləddinin vərəsələrinin əlində olan malikanənin geri qaytarılması üçün xahişnamə tərtib etmişdi. Bu malikanə kifayət qədər qiymətli idi. Orada istehsal olunan bir neçə min pudluq quru meyvə Rusiyanın hər yerində, əsasən də Moskva və Peterburq şəhərlərində yaxşı satılırdı.

O vaxt general Məhəmməd Şəfi Şamil Əlahəzrətin konvoyunda sayılır, Kazan hərbi dairəsi rəhbərinin sərəncamında olmaqla, Kazan şəhərində yaşayırdı. Şamil Kazanda

evlənmişdi. Onun birinci arvadı Dağıstanın Çox mahalının naibi Enkoy Hacınin qızı Əminət Kaluqada yaşayarkən oranın iqliminə davam gətirməyərək dünyasını dəyişmişdi. Məhəmməd Şəfi bu qadınla hələ əsirliyindən qabaq, 1858-ci ildə, özünün 13, nişanlısının isə 12 yaşı olanda evlənmişdi. General Şamilin indiki arvadı isə tanınmış Kazan mirzəsinin qızı idi. Bu qadın dünyaya iki qız gətirmişdi. Ataları Məhəmməd Şəfiyə baş çəkərkən gördüyüm portretə əsasən, deyə bilərəm ki, onun qızları çox gözəl idi.

Məhəmməd Şəfi Şamil imperatora sədaqət andını ailələrinin qalan üzvlərindən qabaq içmiş və artıq 1863-cü ildə Konvoyun siyahısına daxil edilmişdi. 1866-cı ilin sentyabr ayında taxt-tacın varisi, şahzadə Aleksandr Aleksandroviçin toyu günü keçirilən paradda gənc Şamil, Əlahəzrətin Konvoyu adından imperator İkinci Aleksandrın hüzuruna gəlmişdi. Həmin axşam Qış sarayında, qoca Şamilin də iştirak etdiyi təntənəli balda imperator İmama yaxınlaşaraq belə demişdi: "Mən bu gün sənin oğlunun at belində oturuşuna valeh oldum".

Türklərlə Rusiyanın apardığı sonuncu müharibə zamanı Məhəmməd Şəfi artıq polkovnik rütbəsində idi. Özünün yeni vətəninə sədaqətini göstərmək üçün Əlahəzrətə müraciət etmişdi ki, onu Türkiyəyə, hərbi əməliyyatlar yerinə yollasınlar. İkinci Aleksandr isə bu xahişi özünə xas olan nəzakətlə rədd edərək demişdi:

– Mən istəmirəm ki, sən dini bir qardaşlarınla döyüşəsən. – Sonra isə gülümsünərək əlavə etmişdi: – avropalılarla müharibəni gözlə, onda səni ən qaynar nöqtəyə birinci yollayacağam.

İmperator Aleksandr Aleksandroviçin onun atasına göstərdiyi mərhəmətli münasibət barədə general Şamilin söhbətləri də maraqlıdır. Bir dəfə Kazandan Pe-

terburqa, Konvoyun sabiq rəisi, o zamanlar ağır xəstə olan general Çerevenə baş çəkmək üçün ikigünlük məzuniyyətə gəlmiş Məhəmməd Şəfi onun yanına, Sarskoye Seloya yollanmışdı. Məhəmməd Şəfi xəstənin böyründə oturduğu vaxt yavər içəri girərək məlumat verir:

– Əlahəzrət imperator təşrif gətirib!

Məhəmməd Şəfi cəld o biri otağa keçmək istəyir. Çünki Peterburqa cəmi iki günlük gəldiyindən özünü nə hərbi nazirə, nə də imperatora təqdim etmək niyyətində deyildi. Heç belə hallar üçün nəzərdə tutulmuş parad mundiri və ordenləri də yanında yox idi. General Çerevin isə Şamilin yan otağa keçməsinin Əlahəzrət imperatordan gizlənmək cəhdi kimi qiymətləndiriləcəyindən ehtiyatlanaraq buna yol verməmişdi.

İmperator içəri girən kimi birbaşa Məhəmməd Şəfiyə yaxınlaşmışdı:

– Salam Şamil, çoxdan gəlmisiniz?

– Dünən yetişmişəm, Əlahəzrət, – Məhəmməd Şəfi cavab vermişdi.

İmperator xəstə Çerevinin yanında yarım saatdan artıq qalmış və bütün bu müddət ərzində Şamilə böyük səmimiyyət nümayiş etdirmişdi. Bu görüşdən sonra təbii ki, Şamil imperatoru rəsmi ziyarət etməyə borclu idi. Orden tapmaq çətin deyildi. Amma onun əyninə gələ biləcək general mundiri əsl problemə çevrilmişdi. Sifariş edib tikdirmək variantı ağılaşmış deyildi. Çünki ziyarət növbəti gün baş tutmalı idi...

Belə bir çıxılmaz vəziyyətə düşən general Şamil sarayın hərbi dərzisinə müraciət etmək qərarına gəlir. Dərzi deyir ki, bir gün ərzində mundiri tikib başa çatdırmaq qeyri-mümkündür. Amma onun emalatxanasında imperator üçün hazırlanmış bir general mundiri var. O, həmin mundiri Məhəmməd Şəfiyə verər və imperator gedənə kimi onun üçün təzəsini tikə bilər. Məhəmməd Şəfi həmin mundiri əyninə geyib yoxlayır və dərzinin heyretli baxışlarından anlayır ki,

mundir elə bil öz əyninə biçilibmiş. Beləliklə, o, imperatorun mundirində imperatoru ziyarət edir, Aleksandr Aleksandrov üçün isə bir neçə gün sonra yeni mundir tikilir.

General Məhəmməd Şəfi Şamilin həyatında baş vermiş maraqlı bir epizod isə Paris şəhərində olmuşdu. O, Parisdə qraf K. ilə birlikdə yaşayırdı. Və bir dəfə “Fiqaro” qəzetinə göz gəzdirən qraf bir elanla rastlaşır. Ünvanı göstərilmiş bu elanda Qafqazın sabiq başçısı, ruslarla qırx il ərzində müharibə aparmış məşhur Şamilin oğluna tamaşa etməyə dəvət edilirdi. Elanda sonra deyilirdi ki, adı Məhəmməd Şəfi olan bu şəxsin bədənində saysız-hesabsız müharibə yarası var və o, Qunib döyüşü zamanı möcüzəli bir şəkildə canını qurtara bilib. Lap axırda da əlavə olunurdu ki, belə böyük bir şəxsə tamaşa etməyin qiyməti cəmi bir frankdır...

Məhəmməd Şəfi bundan son dərəcə əsəbiləşir. Qraf K. bu dağlı balasını fırıldaqçını tapıb cəzalandırmaq fikrindən daşındırmaq üçün çox əziyyət çəkir. Qəzəb dalğası yatandan sonra polkovnik Şamil və qraf K. göstərilən ünvana yollanırlar. İki frank ödəyəndən sonra onları “Şamilin oğlu”na tamaşa etməyə buraxırlar...

Həmin şəxs əynində çərkəzi libas, başdan-ayağa silahlanmış, qarabuğdayı, son dərəcə ucaboy bir adam idi. Sən demə, fırıldaqçı milliyyətçə erməni imiş. O, tamaşaçılarla erməni və fransız dillərini bilən bir tərcüməçi vasitəsilə danışırdı. Qraf K. ona fransız dilində müraciət edərək sorğusuala çəkməyə başlayır... Amma gənc Şamil adi müşahidəçi rolundan çıxıb fırıldaqçıdan birbaşa rus dilində soruşur:

– Siz həqiqətən Şamilin oğlusunuz?

Rus dilində sual eşidən erməni əvvəlcə çaşqın-çaşqın duruxsa da, tez özünə gəlib həyasız yalanlarını toqquşdurmaqda davam edir...

Şamil qraf K.-nin qoluna girərək onu bir kənara çəkib deyir:

– Səfirliyə gedib bu hadisə barədə məlumat verin, xahiş edin ki, bu fırıldaqçının həbs olunması üçün təcili tədbir görülsün. Mən isə ona göz qoymaq üçün burada qalırım.

Az keçmiş yanında fransız polisinin bir neçə məmuru olan qraf geri dönür və erməniyi elə həmin dəqiqə həbs edərək Rusiyaya yollayırlar ki, layiq olduğu cəzayı alsın.

General Şamillə sonuncu görüşüm isə Peterburqda, Zabıtlar klubundakı xudmani otaqda olmuşdu. O, tək idi, möhkəm xəstələnmişdi. Bundan savayı Kazanda yaşayan bir general dostunun qəfil ölümü barədə xəbər ona təzəcə yetişdiyindən ruh düşkünlüyü içindəydi. Həmin general son zamanlar Peterburqda onunla bir yerdə yaşamış, ölümündən cəmi bir həftə qabaq şəhəri tərk etmişdi. Sözarası mən generala Cənubi Afrikadakı burların müharibəsindən, bütün Avropa dövlətlərinin, hətta Amerikanın da bu müharibədə onlara kömək göstərməsindən söhbət açdım. Şamil məni diqqətlə dinləyərək köksünü ötürdü və dedi:

– Amma əlli il qabaq mənim atama heç kəs yardım etmədi!..

İmam Şamil barədə oğlu general Məhəmməd Şəfidən eşitdiklərim

Şamilin tərcümeyi-halını qələmə alan bezi şəxslər onun uşaqlıqda Dağıstan dağlarında keçdi otarmaqla məşğul olduğunu deyirlər. Bu kökündən səhvdir. Şamil Denqau Məhəmməd adlı avar uzdeninin oğludur. Anası Bahu Mesed isə avar bəyi Pir Budağın qızı olub. Uzden – əsil-nəcabətli, bəyzadəgan nəsindən olan şəxslərə deyilir. Dağıstan uzdenlərini Rusiyanın knyazları ilə müqayisə etmək olar. Sonralar Şamil 1859-cu ildə knyaz Baratinski ilə görüşəndə özünü uzden adlandırmışdı: “Mən öz

diyarının azadlığı və müqəddəs dinimiz naminə otuz il vuruşmuş adi uzdenəm”.

Şamilin tərbiyəsi və təhsili ciddi sayıla bilər. Atası onu ibtidai təhsil almaq üçün dağlılar arasında çox məşhur sayılan alim Cəmaləddinin yanına, Untsukul kəndinə yollamışdı. Şamil bu alimin yanında düz səkkiz il – on iki yaşından iyirmi yaşına kimi təhsil almışdı. Cəmaləddinin yanında oxuyarkən, müxtəlif dünyəvi elmlərlə yanaşı, ərəb dili, fəlsəfə və hüquqa da yiyələnmişdi. Gənc Şamilin diqqətini ən çox antik Yunanıstan və Roma qəhrəmanlarının həyatı cəlb edirdi. Ömrünün bu dövrü yalnız elmlə məşğul olmaqda, dini ibadətlərdə keçib. Müəllimi Cəmaləddin həm də böyük din alimi olduğundan islami dəyərləri öz şagirdinə yorulmadan təlqin edirdi. Həmin dövrdə gənc Şamil dağstanlıların sırasında çox nadir hallarda döyüş əməliyyatlarında iştirak eləyirdi. O, fəvqəladə fiziki gücə, çox böyük cəsarətə malik olan bir şəxs idi. Qaçmaqda, hündürlüyə və uzağa tullanmaqda Şamilə heç kəs yarışa bilməzdi. Məhz fiziki üstünlükləri və cəsarəti sayəsində sonralar dəfələrlə ölümdən qurtara bilmişdi. Güləşdə isə, deyilənlərə görə, dağlılar arasında heç kəs Şamilə bacarmamışdı.

Şamilin çeçen dəstələrinin sırasında hərbi uğurları otuzuncu illərə təsadüf edir. Qafqazın ilk imamı Məhəmməd (Qazi Molla) rus hökumətinə satılmış avar xanları üzərinə hücumlar təşkil edəndə, Şamil də həmin dəstələrin tərkibində döyüşüb.

Onun bütün dağlı tayfalarının diqqətini cəlb etmiş ən əfsanəvi igidliyi, məlum olduğu kimi 1832-ci ildə Gimridə baş vermişdi. Baron Rozenin dəstəsi tərəfindən dörd səmtdən mühasirəyə alınmış, dağstanlıların qoyub getdiyi Qazi Məhəmməd Şamil və daha on beş sadıq müridi ilə qalanın bürcündə müdafiə qurmuşdular. Müridlərin yarından çoxu həlak olandan sonra Qazi Molla Şamilə təklif edir ki, bürcün

pəncərəsindən atılaraq rus dəstələrinin arasından keçməyə cəhd göstərsinlər. Şamil razılaşıır. Pəncərədən yerə birinci atılan Qazi Molla əsgərlərin süngüsünə tuş gəlir. Şamil isə əlində tüfəngini hazır tutmuş iki əsgəri qapı ağzında gördüyünə görə, lap üst mərtəbəyə qalxaraq özünü ordan tullayır. Bunu elə qəfil eləyir ki, həmin əsgərlərin başının üstündən ötüb arxalarına düşür və bir göz qırpmında hər ikisini əlindəki qılıncıla doğrayaraq, üçüncü əsgərin dalınca yüyürür. Çatıb onu da öldürür. Həmin döyüşdə Şamilə güllə atmağa heç kəs ürək eləmir. Çünki dörd bir tərəf rus əsgəriylə dolu olduğundan, atılan güllə çox güman ki, özünükülərə dəyəcəkdi. Döyüş yalnız soyuq silahla, əlbəyaxa aparılırdı. Şamilin üçüncü əsgəri öldürdüyü an, başqa bir döyüşçü ona yaxınlaşaraq süngü ilə sinəsindən zərbə endirir. Sinədən girən süngü Şamilin sağ kürəyindən çıxır. Zərbənin təsirindən onun sağ əli iflic olur. Onda Şamil qılıncını sol əlinə alaraq onu süngüləyən əsgərin başına zərbə endirib kəlləsini iki yerə bölür. (Şamilin həyatındakı bu epizod onunla maraqlananların diqqətini özünə çəkərək, tarixçilərin belə bir qənaətə gəlməsinə əsas vermişdi ki, Şamil guya solaxay imiş. Amma bu da səhvlərdən biridir. Bu döyüşü bütün xırdalıqları ilə mənə danışmış general Məhəmməd Şəfi deyir ki, atası həm sağ, həm də sol əllə eyni məharətlə döyüşə bilirdi. Döyüş zamanı bir əli yorulanda, qılıncı o biri əlinə ötürərdi.) Yalnız bundan sonra bürcün yaxınlığındakı sıx meşəliyə tərəf yüyürüb gözdən itir. Onun igidliyi, cəsarəti və fəvqəladə qüvvəsinə heyran qalmış, canına qorxu dolmuş əsgərlər dörd nəfər silahdaşlarını qətlə yetirmiş bu şəxsi təqib etmək fikrindən vaz keçirlər...

Şamil meşəyə girəndə Qazi Mollanın döyüşdə yaralanmamış müridi Məhəmməd Əli də özünü ona yetirir. Məhəmməd Əli bütün diqqətin Şamilə yönəlməsindən istifadə

edib, bürçdən çıxaraq “Allah! Allah!” sədalari ilə yürürüb Şamilin yanına gəlmişdi.

Meşə ilə xeyli qaçandan sonra çoxlu qan itirmiş Şamil halsız vəziyyətdə yere yığılır və qılıncını Məhəmməd Əliyə verərək deyir: “Mənim qılıncımı yaxşı qoru. Artıq ona ehtiyacım olmayacaq, ölürəm”. Bu sözlərdən sonra Şamilin ağızından qan açılır və huşunu itirir...

Ruslar onun öldüyünü zənn edib geri dönlər. Bir az aralıda gizlənmiş Məhəmməd Əli şər qarışanda öz dostunun yanına qayıdıb yaralarını sarıyır və elə həmin gecə onu yaxınlıqdakı Unsukul auluna aparır. Unsukulda Şamilin qayınatası Əbdül Əziz yaşayırdı. O, bütün Dağıstanda mahir loğman kimi tanınırdı. Şamil düz üç ay həyatla ölüm arasında çarpışır. Axırda onun güclü orqanizmi ölümə qələbə çalır və Şamil yavaş-yavaş sağalmağa başlayır.

Son döyüşdə aldığı yaralar Şamilin imam seçilməsinə mane olur. Qafqazın növbəti imamı Həməzət bəy seçilir. Həmin döyüşdə Şamilin istifadə etdiyi qılınc da adi deyildi. Silah o qədər ağır idi ki, Şamildən başqa heç kəsin karına gəlməzdi. Oğlunun dediyinə görə, həmin qılınc hal-hazırda Məkkə şəhərində, imamın böyük oğlu Qazi Maqomdadır.

Oğlunun söylədiklərinə əsasən, Şamilin bədənində on doqquz qılınc, xəncər, süngü və üç güllə yarası vardı. Bu rus güllələrindən biri onun bədənində həmişəlik qalmış və Şamilə birlikdə dəfn olunmuşdu.

1834-cü ildə, ikinci imam Həməzət bəyin vaxtında müridlərin Xunzaxa hücumu baş verdi. Xunzax ruslara sadıq avar xanlarının əlində idi. Bu hücum vaxtı avar xanlarına berk divan tutulmuşdu. Qafqaz müharibəsindən yazan tarixçilərin əksəriyyəti bu qanlı epizoddan bəhs edərkən Şamilin onda ittiham etdikləri ki, guya o, xanların Tobot çayı yaxınlığında dağıstanlıların düşərgəsinə gəlməsindən istifadə edib Həməzət bəyi bu

hücumla təhrik eləmiş və bu yolla avar xanlarını məhv edərək, sadə avarları öz tərəfinə çəkmək, qazavata cəlb etmək istəmişdi. Qazavat – rusların əleyhinə aparılan müqəddəs müharibəyə deyirdilər. Avar xanları xalqın qazavata qoşulmasına və avar aullarının imamın təsiri altına düşməsinə maneçilik törədirdilər.

General Şamilin dediklərinə görə isə Həməzət bəyi heç də avar xanlarını qılıncdan keçirməyə atası təhrik eləməmişdi və bu qırğının baş verməsini qətiyyənlə istəməmişdi. (Amma tarixçilər deyirlər ki, guya avar xanları onların düşərgəsinə gələndə Şamil Həməzət bəyə “Dəmiri isti-isti döyərlər” deyib.)

Atasının bu faciəvi və hiyləgər əməliyyatda iştirak etməməsinə sübut olaraq general Şamil bu dəlilləri gətirdi ki, Həməzət bəy qətlə yetiriləndən sonra imam seçilən Şamil həmin hadisəni törədənələr, yəni Həməzət bəyin tapşırığı ilə avar xanlarını və onların yaxınlarını qətlə yetirən şəxslərin başlarının kəsilməsi barədə əmr verir. O, həm də xanların qətlindən iki il sonra Həməzət bəyi öldürən avarları da ölüm cəzasına məhkum edir.

Avar xalqına tutulan divanın təfərrüatı barədə mənə məlumat verən general Şamil çox maraqlı bir epizoddan da danışdı. Avarlar və Həməzət bəyin müridləri arasında qaranlıq çökən kimi başlamış döyüşdə, təbii ki, Şamil də əldə qılınc vuruşaraq onu öldürmək istəyənlərdən müdafiə olunurdu. Xanların nöqərləri Şamilin Həməzət bəyin dostu olduğunu bildiklərindən onu mütləq qətlə yetirmək istəyirdilər. Döyüşün qızgın yerində avar bəylərindən biri qışqırır: “Şamilin vurun. Onun başında ağ çalma var...”

Bunu eşidən Şamil başındakı çalmanı cəld çıxarıb yaxınlığındakı müridlərdən birinin qara papağı ilə dəyişir. Avar bəyinin qışqırtısını eşidən mürid isə Şamilə itaət göstərir və tezliklə, qılıncıla doğram-doğram

edilir. Şamil isə həmin döyüşdə sağ qalaraq yalnız yüngül bir yara alır.

Məlum olduğu kimi bu qanlı hadisə demək olar ki, təsadüfən baş vermişdi. Həmzətin müridləri öz imamlarının əmrinə əsasən, avar xanları arasında yalnız Tsudaxar kəndinin sakini uzden Buğanı əsir götürmək istəyirdilər. Buğa Həmzət bəyin əmisi oğlu Əmir Əlini qətlə yetirmişdi. Avarlar bu tələblə razılaşmadıqlarından müridlər Buğanı zor gücünə tutub aparmaq istəmişdilər. Qızğın mübahisə zəminində avar xanının nökrələrindən biri müridlərdən hansınasa atəş açmışdı. Məhz bu atəş bir-birilə çoxdan bəri düşmənçilik aparan avarlarla Çeçenistan və Dağıstan müridlərinin arasında qırğına səbəb olmuşdu.

Şamil hər bir vəchlə Həmzət bəyi avarların intiqamından qorumağa çalışırdı. Məsələn, Şamil imama məsləhət verirdi ki, öz iqamətgahını avar aulu Xunzaxda qurmasın, əvvəlki kimi Qotsatılda qalsın. Həmzət bəy isə onun məsləhətinə qulaq asmayaraq sövq-təbii ilə öz ölümünün pişvazına gedirdi. Bu barədə general Məhəmməd Şəfi mənə çox maraqlı məlumatlar verdi. Demək lazımdır ki, o, bütün məlumatları rəhmətlik atasından almışdı. Qətdən iki gün qabaq Şamil Həmzət bəyi qarşıdakı müsəlman bayramı ilə əlaqədar məscidə getmək fikrindən daşındırmaq istəyirdi. Lakin qəzavü-qədərə möhkəm inanan Həmzət ona belə cavab vermişdi:

– Qorxmuram, alınma nə yazılıbsa, o da baş verəcək. Əgər Allah artıq Əzrayılı kiminsə canını almağa yollayıbsa, onun qabağını heç nə kəsə bilməz...

Bu sözləri Həmzət bəy Şamilin məktubunu gətirən çapara demişdi. Bu cavabı alan Şamil təcili olaraq Həmzət bəyə ikinci məktubu ünvanlamışdı: “Sən qəzavü-qədərə kor-koranə inanırsan. Bu yaxşıdır. Amma bir sına, özünü qayadan at.

Görəcəksən ki, öldün. Amma səhhətin elə idi ki, qayadan atılmasaydın, hələ çox yaşaya bilərdin”. Bu ikinci məktub Həmzətin əlinə yetişməmişdi. Birinci məktubu isə qətlə yetirilmiş imamın cibindən tapmışdılar...

Şamilin həyatında faciəvi hadisələr az olmamışdı. Məsələn, bir dəfə Vedenoda gecə vaxtı onun başına belə bir hadisə gəlmişdi. Şamilin yanına bir uzden gətirmişdilər. (Xanım Çiçaqovanın öz məqalələrində yazdığı kimi rus əsgəri deyil, dağlı uzdeni.) Həmin uzden ruslara satılaraq öz kəndini sülh zonası elan etməkdə günahlandırılırdı. Şamil əmr verir ki, həmin şəxsin gözünü çıxararaq, hələlik həbsxana kimi istifadə olunan dərin xəndəyə salsınlar...

Sonrakı hadisələr bir qədər müəmmalıdır. Gözləri çıxarılmış uzden həmin xəndəkdən necə çıxıb, Şamilin qapısı ağzında mürgüləyən cangüdənlərə səssiz-küysüz necə yaxınlaşıb, onları necə öldürüb, silahı uzdenə kim verir?..

Bütün bunlar qaranlıq qalır. Amma bir şey yəqindir ki, Şamilin həyatı həmin gecə tükəndən asılı olmuşdu. Qatil gözətçiləri öldürərək sakitcə İmamın yataq otağına keçmiş, hər şeydən bixəbər Şamilə böyründən xəncər zərbəsi vurmuşdu. Xoşbəxtlikdən yuxulu İmama dəyən zərbə öldürücü olmamışdı. Şamil yalnız özünün qeyri-adi gücü hesabına xilas ola bilmişdi. Yuxudan xəncər zərbəsinə ayılıraq üstünə hücum çəkən şəxsi qüdrətli qolları ilə möhkəm tutub onun boğazını gəmirməyə başlamışdı. Səs-küyə adamları özünü yetirəndə Şamil qollarını açaraq qatili buraxmışdı. Yarımcan uzden halsız vəziyyətdə yerə yığılıb bir neçə dəqiqədən sonra canını tapşırırmışdı. Onun ölümü Şamilə qarşı kimlərin sui-qəsd hazırlamasının sirrini də o dünyaya aparmışdı.

Gecə basqınından sonra Şamil öz şəxsi konvoyunda islahatlar aparmalı olur. Əsasən, Çirkey bölgəsindəki aulların sakinlərindən

ibarət olan iki yüz nəfərlik təzə konvoy yaradır. Bu aulların sakinləri ruslara nəhayətsiz nifrətləri ilə seçilirdilər.

Şamil digər dinlərə də dözümlülük nümayiş etdirirdi. Məsələn, rus hökuməti tərəfindən dini təqiblərə məruz qalaraq Şamilin yanına, dağlara qaçan raskolniklərə icazə vermişdi ki, öz dini ayinlərini icra etmək üçün xüsusi ibadət evləri tiksinlər və daxmalarını harda ürəkləri istəyirsə, orda da qursunlar. Şamil bu adamlardan hətta torpaq vergisi belə tutmurdu. General Məhəmməd Şəfinin dediyinə görə, onun atası hətta öz tabeliyində olan dağlı qəbilələrindəki bütün qulları azad etmək istəyirdi. Həmin qəbilələrin naibləri və beyləri bu xəbəri eşidən kimi Şamilin Vedenodakı iqamətgahına gələrək xəbərdarlıq etmişdilər ki, fikrindən daşınmasa, Rusiya təbəəliyini qəbul edəcəklər. Təbii ki, bu təbəəlik qəbul olunacağı təqdirdə, Rusiyanın bütün qayda-qanunu, o cümlədən, təhkimçilik hüququ qüvvəyə minəcəkdirdi...

Bir xəbər də son dərəcə maraq kəsb edir.

Kaluqada Runovskidən sonra Şamilin pristavı olmuş polkovnik Prjetslavskinin təxribatı, az qalmışdı, İmamın Vyatkaya sürgünü ilə nəticələnsin. İmamla pristav arasındakı toqquşma, vaxtında heç kimə məlum olmamışdı. Şamil hətta öz düşmənlərini belə, heç kimə satmamışdı. Bu hadisənin üstündən otuz yeddi il ötdüyünü nəzərə alaraq mənə belə gəlir ki, onların arasındakı toqquşma, daha doğrusu, Şamilə pristavın qarşılıqlı nifrətinin kökləri barədə məlumat vermək olar. Bu nifrətin həqiqi səbəbləri haqqında mənə general Məhəmməd Şəfi danışdı. Onun danışdıqları, eyni zamanda, polkovnik Prjetslavskinin 1877-ci ildə "Russkaya starina"nın səhifələrində dərc olunmuş "Gündəliklər"indəki bəzi qeyri-dəqiq və hətta uydurma məqamlara aydınlıq gətirə

bilər. Pristav Prjetslavski ilə Şamil arasında lap əvvəldən mübahisə yaranmışdı. Qafqazda qulluq etmiş pristav bir salnaməçi-moladan ərəb dilində "Üç imam haqda" əlyazma almışdı. "Üç imam" deyəndə Qazi Molla, Həmzət bəy və Şamil nəzərdə tutulur. Sonra polkovnik bu əlyazmanı nəşr etmək üçün rus dilinə çevirərək əslini yox, tərcüməsini Şamilə təqdim edir ki, yazıdakı məqamları öz əliylə təsdiq eləsin. Şamil yazının orijinalını görmədiyindən və rus dilində oxumağı bacarmadığından Prjetslavskinin tərcüməsini imzalamaqdan imtina edir. Bax, əsirlikdə olan İmamla pristavın arasında baş vermiş, o qədər də əhəmiyyətli olmayan ilk narazılıq bundan ibarət olub. Amma pristav Prjetslavskinin Şamilə düşmənçilik aparmasının əsl səbəbi bu deyildi. Düşmənçilik, general Şamilin dediklərinə əsaslanaraq, tamam başqa səbəbdən yaranmışdı.

1863-cü ildə Polşa qiyamı yatırıldıqdan sonra, bu qiyamın günahkarları üzərində məhkəmə qurulmuşdu. Polkovnik Prjetslavski Şamilə çox tez-tez həmin qiyam barədə danışır və Litvadakı polyakların Muravyovun, Varşavadakı həmvətənlərinin isə qraf Berqin tapşırığı ilə olmazın işgəncələrə məruz qalmasını çox tünd boyalarla təsvir edirdi. Və söhbət əsnasında Şamil inandırmağa çalışırdı ki, bütün bu qəddarlıqlardan imperator tamamilə xəbərsizdir və bədbəxt polyakların başına gətirilənləri çara çatdıraraq onları bağışlanmasını xahiş etsə, elə imperatorun özünə böyük xidmət göstərmiş olar...

Polşa qiyamı ilə qətiyyətlə maraqlanmayan Şamil, pristavın dediklərini ciddi qəbul etməyərək, onları adi söhbət sayır. Lakin günlərin birində polkovnik Prjetslavski yenə də həmin qiyamdan söhbət salıb, Şamilə hazırladıqdan sonra, qəflətən cibindən hökmdarın adına ünvanlanmış bir məktub çıxarır, İmamın qarşısına qoyur və imzalamasını xahiş edir...

Məktub iki dildə yazılmışdı: ərəb və rus dillərində. Ərəb dilində Şamil üçün, rus dilində isə imperator həzrətləri üçün. Şamil polkovnikin zəhlətökənliyindən tənqə gəlsə də, məktubun ərəbcə mətnini oxuyur. Məktubda təxminən bunlar yazılmışdı: "... Dörd il qabaq rus çarı ilə yarım əsrdən artıq müharibə etmiş Qafqaz dağlıları üzərində qələbəni hökmdara qadir İlahi bəxş etmişdi. Təbiətindəki insansevərlik hökmdarın həmin müharibənin ziyanlarını, dağlıların axıtdığı qanları unutmağına səbəb olmuş, İmamın özü isə bağışlanaraq, ondan sonsuz mərhəmət görmüşdü. İndi də buna bənzər hadisə baş verir. Əlahəzrətin yenilməz ordusu üsyan etmiş polyakları yerində oturdu, müharibə başa çatdı. Amma dörd il qabaq dağıstanlıların və digər dağlı qəbilələrinin imperatordan gördükləri mərhəməti, məğlub edilmiş polyaklar görmürlər. Onlar çox ağır cəzalara məruz qalır, qətlə yetirilir, sürgün edilir, əmlakı əlindən alınaraq həbsxanaya salınırlar. Və ağsaqqal Şamil bütün bunlardan xəbər tutduğuna görə Əlahəzrət hökmdara müraciət eləyərək 1859-cu ildə onun özünə, ailəsinə və onunla çiyin-çiyinə vuruşanların hamısına göstərilmiş münasibətin Polşa xalqına da göstərilməsinə iltimas edir..."

General Şamilin dediklərinə görə, polyak polkovnik özünün bədbəxt qardaşlarını müdafiə etməyə çalışırdı. Amma məlum oldu ki, polkovnik son dərəcə ağıllı və ehtiyatlı Şamilin xasiyyətinə kifayət qədər bələd deyilmiş. İmam öz pristavının dediklərini nəzakətlə, hövsələ ilə dinləyib məktubu oxudu və sonra da onu imzalamamış geri qaytararaq qətiyyətlə dedi:

– Cənab polkovnik, xahiş edirəm, mənə bir də bu qəbil müraciətlərlə narahat etməyəsiz. Mən bu cür məktublarla hökmdarı narahat eləyə bilmərəm.

Polkovnik Prjetslavski həmin an Şamildən narazı qaldığını tamamilə gizlədərək ondan

belə bir vəd almışdı ki, bugünkü xahişi barədə heç kəsə bircə kəlmə də söyləməsin. Bax onların arasındakı narazılığın, qarşılıqlı nifrət və kinin əsas səbəbi bu olub. Həmin vaxtdan etibarən polkovnik, Şamili özündən çıxarmağa çalışırdı. Şamil və ailəsinin daxili işlərinə qarışır, ailə üzvlərini bir-birindən və xidmətçilərdən küsdürür, İmamın hər bir addımına ciddi göz qoymaqla onu təhqir edirdi. Bundan savayı, onun barəsində bütün Kaluqaya elə şayiələr yayırdı ki, nəticədə, şəhərin hörmətli şəxsləri İmamı ziyarət etmək fikrindən vaz keçirdilər. Sonra polkovnik Prjetslavski hərbi nazirə məlumatlar ünvanlayırdı ki, guya Şamil imperatordan çox narazıdır, daima deyir, ayrılmış təqaüdün az olmasından şikayətlənərək, əvvəlki hakimiyyətini özünə qaytarmaq barədə düşünür. Amma əslində Şamil Kaluqada Suxotinin mülkündə əla bir mənzildə qalır, ildə on beş min rubl vəsait alırdı.

Onsuz da ağır olan həyatının bu cür xırda təhqirlər və xoşagəlməz hadisələrlə zəhərlənməsindən bezən Şamil, qubernator Lersedən pristavının dəyişdirilməsini xahiş edir. Tezliklə, Moskvadan Kaluqaya Semyonov soyadlı bir kapitanın yavəri gəlir. Semyonov polkovnik Prjetslavskinin əvəzinə İmama pristav təyin olunmuşdu. Yavər kapitanın polkovnikə ünvanlanmış məktubunu da gətirmişdi. Məktubda deyilirdi: "Mən sizin yerinizə təyin olunmuşam. Xahiş edirəm, eşyalarımın qəbul olunmasını təşkil edəsiniz" və s. Lakin bir müddət sonra məlum olur ki, polkovnik Prjetslavski yenə də öz yerində qalıb...

Çox güman polkovnik öz vəzifəsini qorumaq üçün nəsə bir fırıldaq işlətmişdi. Şamil şübhələnirdi ki, polkovnik onun adından hərbi nazirliyə məktub yollayaraq, vəzifədə qalmasını xahiş edib. Bu şübhələr sonralar sübuta yetdi...

Beləliklə, daha iki il keçdi. Bu müddət ərzində polkovnik Prjetslavski elə əvvəlki kimi Şamili alçaldaraq onun heysiyyətinə toxunmağa çalışırdı...

O vaxt İmam özünə xas olan qətiyyətlə birbaşa general-mayor Çiçaqova müraciət eləyir. Çiçaqov həmin ərəfədə Kaluqaya yenicə gələrək quberniya hərbi rəisi vəzifəsini tutmuşdu. Şəhərin bütün vəzifəli şəxslərinin iştirakı ilə keçiriləcək məclisdə İmam öz pristavı polkovnik Prjetslavskidən şikayətini qubernatora təqdim etmək istəyirdi.

Məşhur əsirin arzusuna əməl edilir. Qubernator Spasskinin mənzilində general Çiçaqovun, vitse-qubernator qraf Şudenberqin və quberniya zadəganlarının başçısı Şukinin iştirakı ilə keçirilən məclisdə Şamil pristav Prjetslavskinin ona etdiyi təhqirlər barədə məlumat verir və xahiş edir ki, həmin şəxsin dəyişdirilməsi üçün tədbirlər görsünlər. O, sözarası "Üç imam" barədə yazını öz imzasıyla təsdiq etmək təklifindən imtina elədiyini də dilinə gətirir. Amma Prjetslavskiyə verdiyi sözü tutaraq, polyakların xeyrinə yazılmış petisiyan imzalamamasından bircə kəlmə də demir.

Məclisə yığışanlar Şamili diqqətlə dinləyirlər və qubernator hərbi nazirdən pristavın dəyişdirilməsini xahiş edir. Amma bu xahişin nəticələri Şamil üçün çox gözlənilməz və xoşagəlməz olur. Peterburqdan Kaluqaya məsələni araşdırmaq üçün hərbi nazirin göndərdiyi polkovnik Brok intriqabaz pristavı deyil, əsirlikdə olan Şamili sorğu-suala çəkir.

Şamilin xoşbəxtliyindən quberniyanın hərbi rəisi Çiçaqov Kaluqada olduğu müddətdə həm imamın özü, həm onun ailəsi ilə artıq yaxından tanış idi, pristavın bu şəxsiyyət ətrafında qurduğu intriqalar barədə müfəssəl məlumatı vardı. General Çiçaqov polkovnik Broka Prjetslavskinin firıldaqlarını açmaqda kömək göstərir. Bu firıldaqların arasında Şamilin guya hərbi

nazirə ünvanladığı yalançı məktub da vardı.

Araşdırmanın sonunda, nəhayət ki, pristavı dəyişirlər. Beləliklə, Şamil bir addımlığında olduğu ağır cinayət əməlindən xilas olur. Çünki bütün intriqaları, mərdimazarçılıqları və təhqirləri yaxşı anladığından, öz nanəcib düşməni ilə dəfələrlə üz bəüz haqq-hesab çəkmək istəmişdi. Əgər pristavın dəyişdirilməsi barədə xahişi yerinə yetirməsəydi, yəqin ki, qan töküləcəkdi...

Şamilin sonrakı həyatı və taleyi daha ağır oldu. Qafqazın iqlimi ilə müqayisədə sərt olan Kaluqa ab-havası İmama bədənindəki on doqquz yaranın vura bilmədiyi ziyanı vurdu – onun səhhiyyəsi pisləşməyə başladı... Bu iqlim Şamil ailəsinin üzvü olan qadınlarda özünü daha tez büruzə vermişdi. Hamıdan əvvəl ailənin bütün qadınları arasında ən gözəli sayılan, İmamın böyük oğlu Qazi Maqomun xanımı Karimat vərəmdən dünyasını dəyişdi. Onun ardınca vərəm Şamilin sevimli qızı, Əbdürrəhmanın arvadı Nəfisəti öldürdü. Beləliklə, Kaluqada yaşadığı on il ərzində Şamilin ailə üzvlərindən, yaxın ətrafından və nöqərlərindən düz on yeddi nəfər dünyasını dəyişdi. Yumşaq dağ havasına, sıx meşələrin təravətinə öyrənmiş Qafqaz övladları Kaluqa ab-havasından əziyyət çəkirdilər...

1861-ci ildə Şamil Peterburqda olarkən Məkkə ziyarətinə getmək xahişilə hakimiyyət dairələrinə müraciət etmişdi. O vaxt onun bu xahişini hələ yetişməmiş hesab edən çinovniklər rədd cavabı verərək, məsələni İmama eyhamla anlatmışdılar. 1866-cı ildə Peterburqda şahzadə Aleksandr Aleksandroviçin tənənəli nigah mərasimində qonaq sifətilə iştirak edəndə Şamil bu arzusunu yenidən dilə gətirməyə ürək etməmişdi. Nəhayət, 1869-cu ilin oktyabr ayında Şamili yaşamaq üçün iqlimi daha yumşaq və isti olan Kiyevə köçürürlər. 1870-ci ilin əvvəlində isə artıq yetmiş dörd yaşına yetmiş İmam,

ailəsi və yaxınları ilə birgə Məkkə ziyarətinə yollanmaq üçün razılıq alır. Ziyarətə onunla birgə arvadları, qızları, kürəkənləri və kiçik oğlu Məhəmməd gedəcəkdi. İki böyük oğlu – atasını Odessa şəhərindəkə yola salan Qazi Maqom və artıq əlahəzrətin konvoyunda zabit işləyən Məhəmməd Şəfi Rusiyada qalacaqdı.

Qoca Şamil azadlıqda bir ildən az yaşadı. 1871-ci ilin fevral ayının 4-də o, dünyasını dəyişdi. İmam ölərkən, demək olar bütün ailəsi onunla birlikdə idi. Qazi Maqoma da can üstündə olan atasını ziyarət etmək imkanı verilmişdi. General Şamil atasının ölümünü belə təsvir edir: “1870-ci ildə Mədinədən Məkkəyə Həcc ziyarətinə yollanan Şamil ziyarəti başa çatdırır. 1871-ci il yanvar ayının axırlarında isə növbəti dəfə ibadət etmək üçün ora bir də yollanmaq qərarına gəlir. Artıq kifayət qədər yaşlı olduğuna və bədənindəki yaraları ona çox əziyyət verdiyinə görə, səfərə at belində yollana bilmir. Onun üçün xüsusi olaraq iki dəvənin üstündə bərkidilmiş kəcavə düzəldirlər. Xüsusi sarvan isə bu təlim görmüş dəvələri asta addımlarla aparmalı idi ki, zəifləmiş Şamilin oturduğu kəcavə çox silkələnməsin. Mədinəni tərk etdikləri

elə ilk gecədə təsadüfən qəza baş verir. Sarvanın diqqəti yayınır və dəvələrdən biri o birini qabaqlayır. Və bunun nəticəsində kəcavənin bir qolu qabaqda gedən dəvənin hürgücündən açılır və qoca Şamil yere yığılaraq möhkəm əzilir. Karvan təcili olaraq Mədinəyə qayıdır. İmam isə tezliklə, dünyasını dəyişir. O, Mədinədə, Baqi qəbiristanlığında dəfn edilir”.

Məkkə, Mədinə və hətta İstanbulun müsəlman əhalisi arasında Şamilin hörməti o qədər böyük idi ki, Türkiyənin heç bir rəhbəri sabiq Qafqaz hakiminin gördüyü məhəbbəti görmürdü. Şamilin ibadət etmək üçün təşrif gətirdiyi Məkkə məscidlərində elə bashabas düşürdü ki, türk polisi və mollalar İmam üçün gecə saatlarında xüsusi ibadət vaxtları ayırmağa məcbur olurdular. Şamil küçəyə çıxanda xalq onun ardınca yüyürür, əllərini, paltarını öpüşlərə qərş edirdi. İmamın ayaq basdığı məsciddə onun dua etmək üçün dayandığı torpağı öpənlər də tapılırdı.

İmam Şamil Kaluqadakı on illik əsirliyi dövründə rus qoşunları ilə Qafqazda apardığı müharibənin bütün təfərrüatını ərəb dilində yazmışdı. Həmin əlyazma hal-hazırda Şamilin Mədinədə yaşayan böyük oğlu Qazi Maqomdadır.

MARIO BENEDETTİ

141

2015

Latin Amerikası romanı. Mario Benedetti

Mühacir italyan ailəsində doğulmuş görkəmli Uruqvay yazıçısı Mario Benedetti (1920-2009) ilk təhsilini dörd yaşından etibarən yaşadığı Montevideodakı alman məktəbində, daha sonra "Miranda" liseyində alıb. Maddi imkansızlıq ucbatından təhsilini davam etdirmədən Buenos-Ayresə köçməyə məcbur olub. 1945-ci ildə yenidən Montevideoya qayıdıb və hərbi çevrilişə qədər həftəlik "Marça" qəzetində işləyib. İnqilabi hərəkata hələ 70-ci illərdən qoşulan yazıçı hərbi çevriliş baş verən il – 1973-cü ildə Uruqvayı tərk edib və uzun müddət, əvvəl Argentinada, sonra Kubada, daha sonra İspaniyada mühacir həyatı sürüb.

İlk kitabı 1945-ci ildə Montevideoda işıq üzü görsə də, Mario Benedettiyə uğuru 1959-cu ildə nəşr olunmuş "Montevideolular" adlı hekayələr toplusu qazandırır. Növbəti il çapdan çıxan ilk irihəcmli "Nəfəsdərmə" romanı yazıçıya dünya şöhrəti gətirib.

Səksən doqquz il ömür sürən sənətkar, ümumilikdə 60-dan çox romanın, yüzlərlə şeir və hekayənin, həmçinin pyeslərin müəllifidir.

Oxuculara təqdim edilən "Yaxın sahil" (1977) Latin Amerikasında baş verən inqilabi hərəkata həsr olunub.

YAXIN SAHİL

Bilmirəm niyə, ancaq təyyarəyə tərəf addımlayarkən mənimlə vidalaşmaq üçün Karrasko aeroportuna yığışib gəlmiş cəmi qohum-əqrəbami eyni vaxtda həm topa şəklində gördüm, həm də tək-tək – budur, mənə əl eləyirlər, anam aşkarca süzülən göz yaşlarını saxlamaq üçün barmağını eynəyinə sıxır və lənət şeytana, özüm də çarəsizikdən gözlərimi silməyə başlayıram. Bir sözlə, onların yuxarıda candərdi bir-birinə qısılib, əslində isə, həmişə olduğutək ayrı durduqlarını (çox güman ki, öz dilimin ucbatından) görəndə, keçmiş günlərin solğun xatirələri birdən-birə yaddaşımı silkələyib oyatmağa başladı. Xatirələr o qədər uzaq idi ki, əvvəlcə hətta şübhəyə də düşdüm: bunlar həqiqətənmə mənimkilərdi? Amma mənimkilər idi, ona görə də sonradan, daha doğrusu, hal-hazırda elə təyyarənin içindəcə, oturduğum doqquzuncu sırada (xalis Tanrı bəxşişi olan

uzun ayaqlarımı rahat uzatmağım üçün münasib yerdə) yaddaşımın ən dərin qatlarını eşələyib, bütün olub-keçənlərin təfərrüatına varmaqla həmin o xatirəyə qayıdır, o çoxdankı epizodu gözlərim önündə tam canlandırmamış yazı dəftərçəmdə qeydə başlamağa qərar verə bilmirəm – hər şeydən göründüyü kimi, bu qeydləri heç kəs heç vaxt oxumayacaq. Amma nə bilmək olar, bəlkə kimsə oxudu?

Deməli belə: ailə, nahar edirdi. Lap dəqiqi, nahar süfrəsinə yığışan yaşlılar idi: qocamla qarım (o vaxt onlar çox da yaşlı deyildilər), babam, dayım və deyəsən daha bir nəfər. Dörd, ya beş yaşlı özümse qəttəzə üçtəkərli velosipedimi – təsəvvürümdə guya şəhərlərəarası avtobusu – siqnal verə-verə evdən başa sürürdüm, bağdan evə. Qocam hərdənbir işarə edirdi ki, səs-küy salmayım, amma buna qəti məhəl qoymurdum. Birdən o, hirsle yerindən qalxdı, siqnallarımın ən yaxşısını qırıb tulladı, qulağımdan yapışib elə darddı ki, gözümdən qıçılıcı çıxdı. Qisasçıl-filan deyildim, heç indi də deyiləm. Bircə Allah bilir o vaxt mənciyəzi yerimdən

oynadan nə olmuşdu – emosional çılğınlıq, yoxsa adi marağ. Bildiyim budur ki, velosipedi sakitcə aparıb qapının ağzına qoydum, dayımın böyründəki stula dırmaşıb, gözlənilməz şahid ifadəsini birbaşa atamın üzünə oxudum: “Dünən axşam stolun altında Klarita ilə ayaqlarınızı bir-birinizə necə sürtdüyünüzü görmüşəm”. Anamın gözləri kəlləsinə çıxdı (o bərəlməmiş bəbəkləri heç vaxt yaddan çıxartmaram); qocam isə dodaqlarını bir-birinə sıxıb mənə elə bir dəhşətli itaətkarlıqla baxdı ki, sanki bu, İsa Məsihə tam əksini söyləyən antipodun baxışlarıydı: “Amandır, uşaqları mənim yanıma buraxmayın!” Amma kim bilir, mənə baxa-baxa bəlkə o, sadəcə, belə düşünürdü: “İyrənc gonbul”. Hər halda, həmin dəqiqədən etibarən atamla anam üç ayacan küsülü qaldı; bir-birini dindirmədilər. Bir də görürdün anam mənə ucadan səslənib məsləhət verdi: “Atana de, sənə süd pulu saxlasın”. Qoca da mənim vasitəmlə sözünü ona başqa cür eşitdirirdi: “Anana de, mən bu gün şam yeməyinə gəlməyəcəm”.

Aydındır ki, Klaritanın ayağı evimizdən kəsilmişdi; o bir daha bizim doğma ata ocağımızda peyda olmadı.

Əlbəttə, hazırda mənim belə hesab etməyə cürətəm çatır ki, pərpərəng çalarlı qəşəng gözləri olan bu yaraşlıq, bu sarışın gözəlçə qocamın çox xoşuna gəlirdi (Klarita atamdan on, anamdan beş yaş kiçik idi). Belə sifəti yalnız yuxuda görə bilərdin, hələ necə də süzgün baxışları vardı! İncə, yumşaq əllərinin maviyə çalan zərif damarları güclə gözə çarpsa da, onları hamı sezə bilirdi, o cümlədən, şahid ifadəsinə imza atan mənim kimi beş (bəlkə də altı?) yaşlı gicbəsər də. Görünür, həqiqətən də xalis gicbəsər olmalısın ki, hansısa sarsaq bir ifadə ilə zavallı qocanın bütün həyatını zəhərə döndərəsən. Hələ bunlar bir yana dursun, mənə, elə o özü də Klaritanın xoşuna gəlirdi. Məsələ ondaydı ki, Klarita ilk

gündəncə onu xoşlamayan anamdan bərk çəkinirdi; qorxudan az qala qarnına sancı dolurdu. Ərindən bədgüman olan qadın qısqanclığı deməzdim buna, yox, bu – yavaş-yavaş közərib alışan və heç cür ipə-sapa yatmayan şüurlu bir nifrət hissiydi.

Koka-kola gətirən stüardessa mənə yaxınlaşır, mənə – vicdan əzabı içində qovruluram. Qocamın həyatına zəhər qatan o lənətə gəlmiş ifadəni artıq heç bir şey mənim şüurumdan çıxara bilməz. Atam heç əvvəldən də anamla yola getmirdi, daha doğrusu, sözləri tutmurdu. Mən heç vaxt bir-birindən bu dərəcədə fərqli, bu dərəcədə peşmançılıq keçirən ər-arvad görməmişəm. Atam hər şeydən təsirlənən həssas və duyğusal adamdır; qızgınlığına rəğmən, mənə, ağciyərin yekəsidir, üstəlik də ziyalı. Təxminən mühəndis qədər ziyalı idi (özü tam mühəndis olmasa da, ziyalılığı mühəndisinkindən də artıq idi). Kitab həvəskarı, mütaliə xəstəsi olan əsl oxucu. O cür də təsviri sənətin, musiqinin aludəsidir və xoşbəxtlikdən, həmkarı sayıla biləcək bəziləri kimi heç də belə düşünmür ki, guya həyat – loqarifmdir. Anam isə, əksinə, kifayət qədər inadkardır (sevən oğul üçün nə qədər yolverilməz də olsa, subyektivliyi bir kənara qoysaq, belə demək lazım gələrdi ki, lap qatır kimi tərsdir), hissiyyatı korşalıb (yalnız şəxsi dərini dərd bilər, özgəninki vecinə gəlməz), özünün ensiklopedik cəhalətindən qürur duyur, kitabı, ümumiyyətlə, incəsənəti görəndə gözü yoxdur, əvəzində ev işlərini yaxşı bacarır, qəlbi də mərhəmət yuvasıdır (intəhası, bu yuvaya baş vuranacan adamınkı adama deyir). Daha çox tənbeh-qınağa meyillidir, nəinki təmkinli davranışa – bir sözlə, qəliz adamdır.

Düşünürəm ki, qocamın həqiqi azadlığına (belə də deyirlər: ikinci müstəqilliyinə) sipər çəkən iki səbəb oldu: a) böyük ümidlər vəd edən əlaqələri beşiyində boğan mənim stolaltı kəşfiyyatlarım və b) valideynimin

boşanmaq imkanını qəti şəkildə istisna edən sağalmaz katoliklik mərzəi. Halbuki belə bir imkan ondan ötrü azadlığa açılan nicat qapısı ola bilərdi.

Yaddaşımda (o uzaq, solğun xatirələrimdə) Klarita şən, güləruz, son dərəcə məlahətli bir qadın kimi qalır; o dərəcədə qəşəng idi ki, hətta mənim də qəlbimi fəth etmişdi. Özümün hazırkı (yeri gəlmişkən, həbsxana kamerasında layiqincə qeyd edilmiş) on yeddi yaşımnda xəyalımdan dəfələrlə keçib ki, rastlaşmaq, görüşmək necə də xoş olardı – aydındır ki, onunla yox, öz qəşəng ayaqlarını qocamın şalvarına sıxan o vaxtkı Klarita kimi qaynar, şıltaq birisiylə. Klarita özü isə, lap əgər sağdısa da, indi yəqin otuz səkkiz yaşlı bir qarı olmalıdır.

II

Bu son aylarda baş verənlərin, çox ehtimal ki, valideynlərimin yaxınlaşmasına təsiri olub. Kəsəsi: mən barmaqlıq arxasına düşmüşdüm. Aeroportda onların ifrat həyəcanlı görünmələri də bu səbəbdəndi – nəhayət ki, məni Buenos-Ayresə göndərməyə müvəffəq olmuşdular. Başa düşürəm, onlar üçün salamatı budur. Elə mənimçün də. İkinci məhbəsi heç kinoda görməyi də arzulamazdım. İndən belə kinofilmlər mənimçün iki kateqoriyaya bölünür: həbsxanalı filmlər, həbsxanasız filmlər. Yalnız ikincilərə baxmağa üstünlük verirəm. Vur-tut otuz dörd gün yatsam da, türmə canımı boğazıma yığıb. Necə deyirlər, mən bu mövzunu tükətdim. Sizlərin isə (“siz” deyəndə, yəni kim?) məni ədalət uğrunda mübarizə aparan gənc inqilabçı, yaxud hansısa görkəmli şəxsiyyət kimi qəbul etməyinizə, xəyallar qurmağınıza heç bir lüzum yoxdur; özümə borc bilərəm bəribaşdan bildirim ki, mən ora heç də siyasi məsələyə görə yox, səfeh bir hərəkət ucbatından düşmüşdüm. Əlbəttə, bunu etiraf etmək

ağırdır, ancaq düzü budur: həbsə düşməyim səfehlik ucbatından oldu.

Günahımı boynuma alıram: siyasətə girişmək – mənlilik deyil. Oxuduğum sinifdə uşaqlar vardı ki, burunlarını heç yerə soxmurdular, o cümlədən, siyasətə. Çünki hamısının fikri-zikri oxumaq idi; siyasət isə adamın xeyli vaxtını aparır – burası dəqiqdir. O ki qaldı özümə, mən dərslə maraqlanmırdım, heç indi də maraqlanmıram. Mənim adımlı nə istəsən qoymaq olar, bircə əzbərçidən başqa. Sinfimizdə nəslə kəsilmiş növün yeganə nüsxəsi mən idim – o adamlardan ki, nə dərs döşünə yatandı, nə siyasət. İntəhası, lap ölüvay da deyildim: sinifdən sinfə keçirdim, neyçün ki, ən vacib sayılanları oxuyurdum. Hətta deyərdim ki, mızıldana-mızıldana sinifdə baş-beyin aparan müəllimi dinləmək – gen-bol bəsimdi. Vəssalam. Kəlləm elədir ki, faktlar, tarixlər, düsturlar, adlar hamısı orda ömürlük ilişib qalır. Amma elə düşünməyin ki, siyasətə biganəyəm. Qətiyyənlə deyil. Əgər mən riyaziyyatın əleyhinəyəmsə, onda niyə də faşizmin əleyhinə olmayım? Xoşlamıram məni arxadan itələsinlər, üstəlik də avtomatla. Burası aydındır. Siyasətdə xoşuma gəlməyən bilirsiz nədir – acı bağırsaqtək sübhəcən uzanan diskussiyalar, səhərə yaxın keçirilən səsvermə, ələlxusus da, özünütənqid. O mənə candərdi tövbə elədiyim çoxdankı xoşagəlməz çağları xatırladır – bu isə qəti ürəyimcə deyil. Ona görə yox ki, o vaxt nəyisə gizlətmək lazım gəlirdi, yaxud hazırda gizlədilər nəsə var. Yox, heç vaxt elə bir ciddi günahım olmayıb ki, iş tövbəyə, yaxud özünütənqiddə gəlib çatsın. Yəqin, elə buna görə onlara dözümlüm yoxdur. Ola bilər bağışlanmaz günahlarını heyrdəndən gözləri bərəlməmiş keşişə rahatca nəql eləyən, yaxud tələbə yığıncaqlarında öz xırda burjuva keçmişindən dəm vuran tiplərə bir az paxıllığım da tutur. Lakin (təkrar edərdim)

mənim tutulmağım konkret nəyin üstündə yox, səfehliyə görə olub.

Ayın iyirmi ikisində, cümə axşamı Merseditas Pombonun ölümünün birinci ili qeyd edilirdi. Olsun ki, bu ada qəzetlərdə (əlbəttə, Montedə yox, Bayresdə¹) rast gəlmisiniz. Dözülməz işgəncələr altında tələf olmuş əntiqə bir qızıdır. Belə danışirlər ki, orda ona itin zülmünü veriblər: başına plastik torba keçiriblərmiş, tiflinsə astması vardı... Hə, ideya tədricən yetişməyə başladı (onu birinci Eduardo ilə gətirdi), nəhayət proqram aydınlaşdı: cümə axşamı hərə özüylə bir ədəd qırmızı qızılgül gətirməli və onu müəllim stolunun üstünə qoymalıdır. Əməliyyat barədə məxfi danışılmışdı. Siyasətdən o qədər uzaq idim ki, ən axırıncı mənə bildirmişdilər. Amma yenə də “hə” dedim. Haçan ki, acı bağırsaqtək uzanan yığıncalar, sübh çağы keçirilən səsvərmə, yaxud özünü tənqid yoxdur – mən həmişə onlara layam. Üstəlik də, qırmızı qızılgül məsələsi xoşuma gəlmişdi. Mən onlara dedim: “Bax, bu çağırış – poetikdir, romantik çalardan xali deyil”. Və liseyə qırmızı qızılgüllə gəldim. Güllü bir “otleyə” (bilməyənlər üçün deyim: istifadə olunan leytenant) məxsus qonşuluqdakı bağdan dərmişdim. Hamı özüylə gül gətirib masanın üstünə qoydu. Sözümdən qaçan bir nəfər də olmadı. Onda bizi liseyin patiosuna çıxartdılar, hamımızı divara söykədilər. Neyləmək olar, onlar poetik duyğudan xalidirlər. Sonra bir sürü mundir tökülüşüb gəldi, sual da həmin sual: kim fikirləşib bunu? Fikirləşənin Eduardo olduğunu hamı bildirdi, amma heç kim cıncırını çıxartmadı. Gözəl bir sükut. Bizi beş-beş çağıraraq dəftərxanada sorğu-suala tutmağa başladılar. Bax, səfehliyi də elə orda elədim. Öz qrupumda mən beş nəfərdən birincisi idim. Tip soruşdu ki, bunu kimin fikirləşdiyini bilirəmmi? Dedim, bəs öz qızılgülüm

haqqında şəxsən özüm düşünmüşəm, o birilərin isə kimin işi olduğunu bilmirəm. Mənə elə gəlirdi ki, guya fərasətli çıxmışam, çox ağıllı cavab vermişəm. Amma bu cür olmadı. İkinci də eyni cavabı verdi: gətirdiyi qızılgül öz aqlının məhsuludur, o birilərdən xəbəri yoxdur. Qalan üç nəfər də həmin sözü dilə gətirdi.

Bilmirəm necə, ancaq bizim bu kələyimizdən tezliklə hamı xəbər tutdu, növbəti kvintet içəri girəndə beş cavabın beşi də eyni cür oldu, axıracan da belə davam elədi. Yorğunluq ilk yarım saatin ərzində susanların qətiyyətini qırmağa başlamışdı. Uşaqlardan bir neçəsi utanıb-çəkinmədən (razılıq əlaməti kimi) başlarını yelləyib, mənə təbriklərini çatdırdılar, bircə əl çalıb alqışlamaları qalmışdı. Qəhrəmanlar cərgəsində deyiləm, amma nəyini danım – əcəb xoşuma gəldi. Hər şey çox asan oldu. Bilmirəm bu fikir ağılıma necə gəlmişdi, amma nəticə pis deyildi. Bununla belə, mundirlər məni qaralamışdılar: axı, birinci mən izahat vermişdim. Fikirləşmişdilər ki, yəqin başçı mənəm, yaxud nəsə belə bir şeyəm. Məni təzədən içəri çağırtdılar. “Hə, deməli, bunların hamısı sənin işindir?” – gözünün altında iyrenc ekzema olan nazik bıqlı tip dilləndi. Ağızıma gələni çərənleməyə başladım: guya ürəyimdən keçib ki, müəllimə üçün qızılgül gətirim, çünki o çox xeyirxahdır, fənni də çox yaxşı başa salır – söhbət riyaziyyat fənnindən gedir ha! Buna deyirlər canqurtaran yalan; ayrı adı yoxdur. Mən bu kaftarın fənnindən heç nə qanmırdım, özündən də zəndeyi-zəhləm gədirdi; ona görə yox ki, eybəcərdir, yox, sadəcə, riyaziyyatçıydı. Ancaq tip nəinki mənim parlaq ifadələrimə maraq göstərdi, üstəlik sağ yanağımdan elə ilişdirdi ki, sifətim top kimi şişdi. Yəqin, bu, patioda nüfuzumun artmasına xidmət edə bilərdi, intəhası,

¹ Monte, Bayres – Montevideo və Buenos-Ayres şəhərlərinin danışıda qısaldılmış adları

qürrelənmək fürsəti ələ düşmədi – mundirlərdən ikisi qolumdan yapışib (hərəsi bir tərəfdən) məni dəftərxanadan bayıra çıxartdı, həbsxana maşınına basıb polis məntəqəsinə apardı. Başa salmağa çalışırdım ki, bəs hələ həddi-buluğa çatmamışam – böyrəyimə bir zərbə... Ha istəyirdim deyəm ki, bəs bu, qanuna ziddir – topuğumdan bir təpik... Axırda yeniyetməlik mövzusunun vaz keçməli oldum. Məni iy-qoxusundan baş çatlayan kameraya saldılar. Orda qaldığım bir ayın ərzində çox çağırıldı məni, dəfələrlə kameradan çıxarıb apardılar – hamısında da döymək üçün. Demək olar, heç nə soruşmurdular, sadəcə, əzişdirildilər. Amma nə “pikana” oldu, nə “sumbarina”¹ – yalnız təpik-yumruq. Necə deyərlər, imtiyazlılar cərgəsindəydim. Öz statusumu iştirakçısı olduğum “pikana” və “sumbarina” seanslarıyla müqayisədə qiymətləndirirdim. Yəqin, məni ora qorxutmaq üçün gətirildilər. Həqiqətən qorxunc səhnələrdi, belə vəziyyət kimi istəsən dəhşətə gətirər. İsgəncə verdikləri adamlar mənim kimi həddi-buluğa çatmayanlardan olmurdu, amma veteran da deyildilər. Qocalardan birinin əzələsi eynən yaşı otuzu adlanmış o birilərinki kimi bürüşük idi. Bilmirəm ağsaç idi, ya yox – həmişə başlıqda olurdu. Amma ay dözürdü ha! Cavanlar sorğu-sual vaxtı dillənmirdilər, heç nəyi boyunlarına almırdılar, cəlladların hərisliklə eşitmək istədiyi heç bir ad-soyad dillərindən çıxmırdı, intəhası, işgəncə başlayanda hamısı dəlicəsinə bağırışdı. Qoca isə, sanki bu “məmnuniyyəti” də cəlladlara çox görürdü. Bircə dəfə eşitmədim ki, onun cıqırısı çıxsın; hətta bilmədim səsi necədir – gurdur, yoxsa yavaş. Təkə yumruqlarını bərk-bərk sıxırdı, vəssalam. Heç vaxt da huşunu itirmirdi, seans başa çatanda – hərdən bu, saatlarla uzanırdı – həmişə özü durub gedirdi.

Bir oğlan huşunu itirmişdi, uzandığı yerdəcə də düşüb qaldı. Belə şeylər cəlladları cin atına mindirir. Dustağın cəllada ən böyük pislili – ölməkdir. O saat həkimi çağırırlar ki, ölünü diriltsin. Doktor əclaf da (ölüm həddinə çatmaması üçün işgəncənin nə qədər verilə biləcəyini deyən həmin o it oğlu it) özünü oda-közə vurur, əlindən gələn hər şeyi edir. Amma hərdən ölümlər tərsliklərinə salıb dirilmir ki, dirilmir, heç kimə də müyəssər olmur inandırısın ki, bəs onlar təzədən nəfəs ala bilər. Belədə cəlladlar həkimi günahkar çıxarırlar, o isə ağzına su alıb durur – hərif yaxşı bilir ki, eyni cəzalardan özünə də pay düşə bilər. Başlayırlar huşunu itirmişin, hissiyatdan məhrum olmuşun üstünə su tökməyə, yanaqlarını şillələməyə – görünür, bu, cəlladların yaşatmaq istədiyi, həyata üstünlük verdikləri yeganə məqamdır. Amma hər necə olsa, işgəncəyə məruz qalanların bəziləri etibarsız çıxırırlar – yeni, ölürlər. Belə hallarda mübahisə qızıqıb, çox vaxt əlbəyaxaya çevrilir. Bir dəfə cəlladların ikisi əməlli-başlı tutaşmışdı, hətta mən elə düşündüm ki, indicə bir-birinə “pikana” tətbiq edəcəklər, amma, əlbəttə, iş bu həddə çatmadı. Məni də həmişə gözübağlı saxlayırdılar, başlığı üzümdən yalnız onda çıxarırdılar ki, zərər tamaşaçı olum; məcbur edirdilər hamısını gözümle görüm. Özümü saxlaya bilməyib bir neçə dəfə ögümüşdüm, birində hətta polisin şalvarına qusmuşdum. Qəsdən eləməsəm də, pis alınmamışdı. Həmin axşam məni bəs deyincə çırpıb əzişdirdilər, az qala boksçu çuvalına döndərdilər. Düşündüm, işgəncə dəzgahına da salacaqlar – amma bunsuz ötüşdü. Görünür, onlarda təlimat var: həddi-buluğa çatmayanlar üçün yalnız təpik-yumruq.

Necəsə, qonşu kamerada yatanlardan ikisiylə danışa bilmişdim. Öz danışıqla, iyli-qoxulu kameramda tək qalırdım, onların

¹ “Pikana”, “sumbarina” – burda: işgəncə alətləri

isə bir az gen idi, nəcis iyi də, təbii ki, daha çox gəlirdi. Deyəsən, üç nəfərdilər: tələbə, bank məmuru, bir də fəhlə. Bir az özlərinə gəlib, nəfəsləri yerinə qayıdan kimi başlayırdılar mübahisəyə. Eşidilən yalnız bu olurdu: gərginlik mənbəyi, partiya, xırda burjua meyilləri, başıpozuqluq, təftişçilik və ə-ə... ucundan tut ucuzluğa get. Eynən liseydəki yığıncaqlar kimi. Hərdən mübahisə o dərəcədə qızıışırdı ki, səsləri bütün mərtəbədə eşidilirdi. Amma dediklərindən heç nə qanmırdım, heç indi də ağılıma bir şey batmır. Cəlladlar isə hər üçünə eyni işgəncə verirdilər. Deməli, həbsxana işçilərinin gözündə onlar üçü də eyni idi: xalq. Həbsxana işçilərində yanaşma tərzii həqiqətən eynidir, hamıya eyni gözlə baxırlar.

Bir ay həbsdə qaldım. Yanıma heç kəsi buraxmırdılar. Yalnız dəyişək alt paltarları alırdım. Kitab qəti olmaz. Qorxduğum məqam da olmuşdu: əlavə cəza qismində, iraq-iraq, birdən mənə riyaziyyat dərslisi gətirərlər. Şükür, bunsuz ötüşdü. Təpikləni şillələndikcə növbəti şillə-təpik mərasimini gözləyə-gözləyə darıxmaqdan lap az qala çərləyir, üzüntü içində ilbiz kimi içimə qapanırdım. Aydın məsələdir ki, darıxmaq – ciyər, yaxud qasıq ağrısından daha yaxşıdır. Bir dəfə mənə elə gəldi ayağımı sındırıblar, amma bir həftədən sonra şiş çəkilib getdi. Təzə vaxtlarımda hərdən çağırılıb nəse sorğu-sual edirdilər, sonra elə soruşmadan döyürdülər. Amma hər necə olsa, etiraf etməliyəm: tutulduğum səfehliyim ucbatından idi, deyəsən, elə buraxılmadığım da səfehliyə görə oldu. Ən azından burda bir ardıcılıq, bir qanunauyğunluq mövcud idi: qızılıq haqqındakı ilkin poetik versiyanın üstündə axıracan durdum. Düşünürəm ki, inandılar. Əvəzində, yəqin ki, mənə bu dünyadan olmayan bir başdanxarab hesab etmişdilər. Bəlkə də atamın vaxtilə Paysan-

duda tanış olduğu bir “otpol” (bilməyənlər üçün deyim: istifadə olan polkovnik) dostuyla söhbəti nəse rol oynayırdı. Hərçənd bu az ağılabatandır, üstəlik polkovnik özü hazırda məhbəsdədir, çətin ki, bu işdə onun əli olsun. Amma nə bilmək olar, bəlkə o – təxribatçı elementdir? Öyrənəndən sonra ki, məhrabın oyuqlarında filan-filan şeylər aşkalanan padre Baryentosu həbs ediblər, mənə daha heç kəs təəccübləndirə bilməz. Nəğmələr Nəğməsi əbəs yerə ona xoş gəlmirmiş. Ən azından, padre ora səfehliyə görə düşməmişdi.

Qisası, necə oldusa bir səhər başlığı məndən çıxartdılar, eşidəndə qulaqlarıma inanmadığım bir-iki zarafat ələyib diyircəkli qələmimi, prezervativ paketimi, pul kisəmi, kəmərimi – yəni, birinci gün üstümdən götürdükləri bütün əşyalarımı qaytardılar. Amma heç kəs babamın hədiyyəsi olan qızıl saatdan bir söz demədi. Xamlığıma salıb, az qala saati tələb edəcəkdik ki, ani bir baxış mənə yanlış addımdan xilas etdi: babamın yadigarı mənə buraxılış kağızı yazan əzələli qolda parıldayırdı.

III

Düzünü deyim ki, Buenos-Ayres şəxsən mənim xoşuma gəlir. Yox, bunu heç də məhbəslə müqayisədə demirəm, türmədən sonra, aydındır ki, adamın gözünə lap nə istəsən gözəl görünər. Hər halda, düşünürəm ki, turist olsaydım, şəhər indiki qədər xoşuma gəlməzdi. Oy, nə gözəl meydanlar! Oy, nə qəşəng ağaclar! Oy, necə işıqlı mağazalar! (Mən “oy!” deməklə anamı yamsılıyıram.) Adamlar yaman tələskəndirlər, ancaq bu mənim ürəyimcədir. Oy, necə maraqlı plakatlar! Oy, nə böyük metro! Heç vaxt burdakı kimi qəşəng geyinən qadınlar görməmişəm! Hərçənd bu vaxtədək “Gümüş hövzə”dən¹ o yana adlamağım olmayıb. Gör

¹ La-Plata (Gümüş) körfəzini əmələ gətirən Parana və Uruqvay çaylarının mənşəbi nəzərdə tutulur.

əcdadlarımız necə də orijinal ifadə ediblər: gümüşü fincan! İndi o – dəmir tüpürcəkqabıdır, ancaq bu barədə hər küncdə-bucaqda çıxırmağa dəyməz. Oy, nə gözəl avtobuslar! Vay-vay, Bayresdə çimərlik yoxdur! Hayıf, çox hayıf. Amma necə olsa, şəhər xoşuma gəlir. Yeganə narahatlıq – “qarşılıqlı atəşlər” sarıdır, ancaq avtomatların şaqqıltısı eşidiləndə özümü pasaja verirəm. Daldalanmaq üçün yaxınlıqda həmişə bir pasaj tapılır. Adamların bəxti ayaq üstədir! Dünən prezident xanımının necə keçib getdiyini öz gözlərimlə gördüm. Maşında eynən maneken kimi düppədüz oturmuşdu. Maneken görəndə nədənsə həmişə atamın “Kasa Spera” manekənləri haqqında dedikləri yadıma düşür. Bu bir dərzı firmasıdır – Montedəki Sarandi küçəsində, kafedral kilsənin böyründə. Yadımdadır ki, vitrində köhnə, çox köhnə manekənlər qoyulmuşdu. Atam deyirdi, sifətlərinə əl gəzdirib cavanılaşdırsalar da, əlüstü bilinir ki, bunlar prezident Vieranın¹, zənci Qradinin² müasirləridir – “Ultra Plyus” ansamblının, Oksford truppasının yarandığı çağların... Deyirdi, heç bir kostyum da onların əyninə oturmur – elə bil kök manekənə ariğin kostyumu pərçimlənib, ariq manekənə gonbulunku. Prezident xanımı da manekənə oxşayırdı, amma “Kasa Spera”nınkına yox, “Kristian Dior”unkuna.

Şəhəri dolaşırım. Fərq eləməz, onsuz da mənimçün küçələrin hamısı təzədir. Hərdən rastıma çıxan ilk stansiyada metroya minirəm. Yaxud qərara alıram ki, adı V hərfiylə başlayan ilk stansiyaya qədər gedim. Bax elə bu yerdəcə ilişirəm: baxıram ki, ən axırınçıya (“Lakrose”) gəlib çatmışam, intəhası, rastıma V hərfi ilə başlayan birçə stansiya da çıxmayıb. “Lakrose”də isə baxılası bir şey yoxdur. Bir az təcrübə

toplayıb, növbəti dəfə K hərfini seçirəm (axı tez-tez rast gəlinən hərfdir). Qərar isə belədir: adı K ilə başlanan ilk stansiyada qatardan çıxmaq, başqa xəttə keçib “Konqreso”ya getmək. Bax, bu əladır – “Konqreso”da qatardan düşürəm, yerin təkindən bayıra çıxan kimi saysız-hesabsız mağazalarla, adamlarla dolu mərkəzin qələbəliyində peyda oluram. Əsl mən istəyəndir – bir gözüm vitrinlərdə, bir gözüm qızlarda – geniş Kalyao prospekti ilə rahatca addımlayıram. Ancaq seçimdə tələsmirəm, çünki hər ikisi (vitrinlər də, qızlar da) sikkə tələb edir, mənse müflis gündəyəm, bütün varıdatım qohum-əqrəbamın Karrasko aeroportunda verdiyi xırda pullardan ibarətdir. Onları da başa düşürəm: qocam donluğunu almayıb (bildirim ki, mühəndislər qonorar alır, mühəndis kimilərsə – vur-tut donluq), anam da məcbur idi bilet pulunu Felipe dayıdan borc götürsün. Hələ bu harasıdır, burda bir neçə günümü ucuz aşxana axtarmağa sərf etmişdim. Çarə nədir, saatlarla boş-boşuna gəzirsən, avaralanırsan, ümitsizliyə qapılırsan və birdən gözlərin hər cür zir-zibilin düzöldüyü yerə sataşanda düşünürsən ki, hə, deyəsən, gəzdiyimi tapmışam. Ancaq gördüklərin heç də zir-zibil deyil, çünki bura hərdən məşhurların da yolu düşür – Palito Orteqa, yaxud Leonardo Favio kimi müğənnilər daimi müştərilərin pul kisəsini yaxşıca boşaldırlar. Belə baxanda, əcəb də eləyirlər, çünki bura bifşteks, yaxud kolbasa dalınca yox, avtoqraf almağa, yaxud qeybət eşitməyə gəlirlər, odur ki, giley-güzara yer qalmır. Bax mənim Kalyao prospekti ilə rahatca addımlamağım elə buna görədir – düzünə gedib əvvəlcə sağa, sonra sola burulmaqla nisbətən münasib bir pitseriyanın düz üstünə çıxmışdım. Güman ki, “Antisanitariya” adı ona daha çox yaraşardı, hər halda içəridə

¹ Felisiano Viera (1872-1927) – 1915-1919-cu illərdə Uruqvay prezidenti

² Isabelino Qradin – 1919-cu ildə yüngül atletika üzrə keçirilən Cənubi Amerika çempionatında qələbə qazanmış Uruqvay idmançısı

hökm sürən ab-hava bunu təsdiqləyir. Bəlkə o səbəbdən ki, bura məşhurlar yox, adı it dəftərində olmayan ən adi adamlar, yaxud narıncı xalat geyinmiş qəhvəyi yaxalılıq satıcılar, yeyə-yeyə həm də masa arxasında öz kağız-kuğuzuyla qurdalanan məmurlar gəlirlər. Aydınır ki, heç pitsa da “Kapri”dəki (yaxud hadisələrin Kapridə cərəyan etdiyi amerikan filmlərindəki) kimi deyil. Növbəti səhər yeməyinəcən gəyirməyim yəqin, elə bu üzdəndir. Yox, bu pitsa bizim orda, Montedə yediyimiz “Tasende” pitsalarıyla müqayisəyə gəlməz – dərstdən sonra biz trolleybus puluna qənaət edib, pitsa yeməkdən ötrü bütün dəstəməzlə birgə piyada otuz məhəllə yol ölçürdük.

Amma hər necə olsa, pitseriyaya gedib çatmıram, çünki Kanqalyonu qırmızı işıqda keçərkən (hər kəsin öz prinsipi var) adımı çağırən cır qadın səsi qulağıma dəyir. Senyora de Akunyadır – anamın rəfiqəsi; vaxtilə aralarından su keçməzdi, indi çaylar axır. Yolu “bu qiyamət şəhərdən” keçirmiş – “talançılar daş düşmüş başlarını sındırıb məzənnəni yenidən dəyişənəcən” özünü bura yetirib, sərfəli valyuta məzənnəsindən istifadə edərək nəsə almağa, alış-veriş yapmağa gəlib. Əri də yanında, bir cüt qızı da. Qızlardan biri mənim yaşında görsənir, o biri – öz yaşında. Yaşadım kimi görsənən qız elə mənim kimi Libra şəhərində doğulmuşdu, intəhası, o – ağıllı qaydanı təsdiq edən mənasız istisnadır. Ərinin, senyor Akunyanın əzabkeş sifəti var, bir az da özü üstünə qoyur, bacardıqca daha çox ah-uf edib dəridən-qabıqdan çıxır, istəyir qanuni arvadı onun fədakarlığını qiymətləndirsin. Ona görə “qanuni arvad” deyirəm ki, senyor Akunyanın gizli məşuqə saxladığından xəbərdaram, üstəlik, bunu bildiyimi özü də bilir: bir dəfə onların Rivera küçəsindəki ucuzvari bir mebel dükanına necə xəlvəti və məzəli şəkildə girdiklərini gözümle görmüşdüm. Gizlədilesi bir şey də

yoxdu – veteran maymaq deyil, – qız ağılda ona çəkməyib. Hə, bax senyora de Akunya deyəndə ki, bəs mənə heç yana buraxan deyillər, birgə şam edərək, həm də türmələrdə başıma gələnəri onlara danışaram (hörmətli xanımın türməni niyə cəm şəklinde işletməsi mənə məlum deyil) – əlüstü razılaşdım. Niyə də razılaşmayım: bir halda ki, senyor Akunya işdən xəbərdar olduğumu bilir, deməli menyunu vərəqləyərkən simiclik etməyəcək. Mənim yaşında yox, öz yaşında görsənən qızın adı Sonyadır; elə hey üzümə gülümsəyir, amma xoşlamıram ki, kimsə üzümə gülümsəsin, belədə qızarıram, bu isə yaxşı deyil. Odur ki, gözümü öz yaşımdaya balqabağa, yelbeyin Doritaya zillədim: daha neyləyəsən, bir halda ki, Sonyanın ara vermədən şit-şit üzümə irişməsindən ürəyim bulanır – içimi qarsan həyəcan atəşini söndürmək üçün meyit sarılığından yan ötmək mümkünsüzdür. Kompensasiya zərurətə çevrilir – növbə ilə gah onun, gah bunun üzünə baxa-baxa axırda istəyimə çatıram, yəni indicə izah elədiyim kimi, əndazədən çıxmış yanaqlarım, burnum, alnım öz təbii rənginə qayıdır. Senyora de Akunya türməni mənə cəm şəklinde sırımaqdan əl çəkmir; ona tam ciddi şəkildə izah edirəm ki, bəs bu andır vur-tut birçə dəfə olub, özüm də tək halı cəm hala dəyişmək fikrində deyiləm. Onsuz da bildiyimi bilən senyor Akunyanın guya bu zarafat əcəb xoşuna gəlir, elə ürəkdən sevinir ki, lap elə bil məşhur bir təlxəyin zarafatına gülür – əslində isə, mənimlə curlaşmaq, arxasını möhkəmlətmək üçün dəridən-qabıqdan çıxır; amma şərgöz hərif bir şeyi qanmır ki, mən uzaqbaşı şantajçı ola bilərəm, demədoq yox. Bununla belə, Sonya orda mənə işgəncə verilib-verilmədiyini titrək səslə soruşanda, başıma gələnəri bütün təfsilatıyla, yerli-yataqlı danışmağa girişirəm; həm də ona heç bir əhəmiyyət vermədən. Bu isə, əslində, söhbəti mənalı etməyin ən

doğru üsuludur. Onda Dorita əlini əlimin üstünə qoyur (ürəkbulanma, rəngin avazıması və ilaxır). Sonyanın sağ əlinin barmaqları tərpeşsə də, heyhat, çox aralıda oturub – mənə heç cür toxuna bilmir. Mənsə həyəcanımı bir qırağa qoyub, diqqətimi masa üzərindəki qovunlu vətçinaya, qızartma kartoflu bifşteksə, qaymaqlı dondurmaya yönəldirəm (özü də dondurma iki porsluqdur); hələ bu harasıdır, böyründə iki parç köpüklü pivə də var. Kəsəsi: senyor Akunya tədbirli tərpendi, hesabı qəşəngcə ödədi, bununla da aramızdakı sözsüz müqavilənin sütunlarını möhkəmlətdi.

IV

Qaldığım pansion taxtabitiylə, tarakanla doludur. Şeytan da baş açmaz ki, nəməne şeydir bu, üstəlik divarlar da tərleyir. Elə özüm də tərleyirəm. Bu azmış kimi, yeddi nömrəyə cəmi-cümlətəni birçə vanna var, daha doğrusu, altı nömrəyə – nömrənin birində duşla qəti arası olmayan fransız cütlüyü, cavan ər-arvad qalır. Oğlanın at yalı kimi uzun saçına mətbəxin bütün iy-qoxusu hopub, qızın burnuaçıq səndəlləri isə çirkli ayaq dirnaqları ilə yaxından tanışlıq üçün ictimaiyyətə geniş imkanlar yaradır. Heç şübhəsiz, fransız cütlüyünü hesaba almasaq, vanna problemi nisbətən şükürlü görünür, di gəl ki, duşa yerdə qalan altı nömrənin sakinləri cumursa, unitaza yeddisi də cumur. Hə, yuyunmaq məsələsinə barmaqarası baxan qallar, əvəzində mədəbağırsaqlarını xalis avropalı dəqiqliyi ilə yüngülləşdirirlər. Bütün bunlarsa o deməkdir ki, mənim yaşayış yerim (şaqqanaq çəkməyə hazırlaşın) “Hilton”, yaxud “Şeraton” kateqoriyasına yox, “Vater” kateqoriyasına mənsubdur! Hayıf ki, bu dəhşətli zarafat senyor Akunyanın, onun müqəddəs ailə çevrəsinin yanında ağılıma gəlməyib. Bildiyimi

bildiyi üçün yüz faiz əminəm ki, o şərgöz mənim sözümdən hayıl-mayıl olacaqdı.

Adı boyuna biçilmiş “Hirondelle”¹ pansionunda sahibənin özü demiş, hamımızı, yeni bütün sakinlər – köçəri quşlarıq. Elə buna görədir ki, pansionda həyat həmişə qaynayıb. Düzgün anlayın: “həyat” deyəndə mən kef-damağı nəzərdə tuturam. Məsələn, üçüncü nömrədə qalan – cib oğrusudur, özü də Britaniya məktəbinin yetirməsi olduğunu vaxtaşırı gözə soxub tələb edir ki, ona cibgir yox, ingiliscə “Pikpoket” desinlər. İntəhası, ingilis sözü dilə yatmır, tələffüzü çətindir, odur ki, hamı ona Pik deyir; hətta “Piki” deyənlər də tapılır. Cibgirsə bundan inciyr, iki ayağını bir başmağa dirəyib inad edir ki, bəs Piki itə deyirlər. Burda daha heç nə eləyə bilməzsən: üçüncü variant elə bir yerə gedib dirənir ki, mənim tarix müəlliməm onu şifahi ənənə adlandırır.

Dördüncü nömrədə qalan cavan ər-arvadın barəsində mən (yəni, qonşu beşinci nömrədə qalan özüm), bəzi əlavə səslər də daxil olmaqla, istər-istəməz çox şey bilirəm. Səslər birbaşa stereofonik səslərdir və öz istəyimdən asılı olmayaraq, məni zor-xoş məcbur edir ki, cavan xanımı paltarsız təsəvvür edim, yəni çılpaq. Ərdir, ya nəmənedir bilmirəm, amma divarın bu üzündə mənim nələr çəkdiyimi, necə dözülməz vəziyyətə düşdüyümü yaxşı qanır. Qanmağına qanır, di gəl ki, rastlaşanda halıma acımaq əvəzinə hər dəfə zarafata keçir: “Dostum, nəse bu gün gözümə pis deyirsən. Nolub sənə?” Zilsəs xanımına hörmətim səbəbindən lənətimi ona ürəyimdə yağıdırıram, o isə təlxək kimi şaqqanaq çəkib hırıldayır.

Altıncı nömrədə fransızlar qalır, aradabir çatlardan, dəlmə-deşiklərdən keçib gələn iyləri burnuma dəyir. Amma boynuma alım ki, Veneranı vəsf edən səslər eşidilmir.

¹ Hirondelle – “qaranquş” (frans.)

Eşidilən başqa səslərdir: hərdən kişi gitara çalır, bir-birinə qoşulub, ispanca etiraz mahnısı oxuyurlar – o ispancada ki, birbaşa mədələrindən süzülüb gəlir. Onların heç kəsə maneçiliyi yoxdur, əgər iyleri də bir az yaxşı olsaydı, lap xoşuma gələrdi.

Yeddinci nömrədə – bütün günü makinanaya divan tutan bir cüt “xala” yaşayır. Yaxşı, qoy olsun iki qız. Hərdən sübh tezdən yuxudan ayılıram, eşitdiyim yalnız polis maşınlarının siqnalı, bir də bu makinaların tiqqiltısı olur. Nə yazırlar görəsən?

Birinci və ikinci nömrə hesabdan deyil – bunlar adı Rosa olan pansion sahibəsinin ehtiyat nömrələridir. Donya Rosa. Haqqında onu bilirəm ki, duldur, əri də hələ Evitanın¹ vaxtında, Peron² idarəçiliyinin birinci yarısında qatı peronçu olub (əslində, bunu bilməmək mümkün də deyil, neyçün ki, donya Rosa həftədə iki-üç dəfə bundan danışır). Bir dəfə ürek qızdırdığı adama sirr açmış kimi, qulağıma nə pıçıldasa yaxşıdır: “İndi o, başqalarının yanında olardı. Başa düşürsünüz?”

V

İş tapmalıyam – sikkələrim qurtarır. Valideynlərimin göndərə biləcəyi puldan asılı qalmaq olmaz, lap boğazlarından kəsib nəse göndərsələr də, guya o pul məni görəsindir? Onse rayonuna üz tutdum, “Klarin” qəzetində elanı çıxmış iki-üç mağazaya baş çəkdim, ancaq Argentinada daimi yaşayış üçün hələ icazəmin olmadığını eşidəndə, təəssüflə başlarını buladılar. O gündəyəm ki, hətta siqaret kötöklərinə də qənaət edərdim, bu isə səfeh fədakarlıqdır. Olur ki, hərdən dəlicəsinə çəkmək istəyirsən – amma hanı? Dünən bəxtim gətirdi – ariq Dieqo ilə görüşdüm, bütün axşamı onun siqaretinə ortağ oldum. O da polisdən qurtulub aradan çıxanlardandır. Düzdür, onun bəxti mənimkin-

dən daha pis gətirmişdi, neyçün ki, səfehlik ucbatından yox, daha abırlı səbəblərə görə ilişmişdi. Özü də iki dəfə: birincisində – Buseo qəbiristanında divara aeroxolla müharibə əleyhinə şüar yazarkən; ikincisində – üstündən tapılan vərəqə görə (təbii ki, vərəq heç də hökumətin təbliğinə xidmət etmirdi). Hər ikisində də yazığa qan uddurmuşdular: “pikana” da iş düşmüşdü, hələ başqa şeylər də. Cinqirini çıxartmadan kötük kimi dözüb durmuşdu, axırda məcbur qalıb buraxmışdılar. O da özünə söz verib and içmişdi: “Ələ keçmə – üçüncüdə canını qurtara bilməyəcəksən”. Və dabanına tükürüb əkilmişdi, katerə minib Vilyadieqodan biryolluq getmişdi.

Ötəri tanıyırdım onu – məndən dörd yaş böyükdür, üstəlik də siyasətlə məşğul olurdu. “Hə, deməli, sən də ilişmişdin, – aşkar maraqla dedi. – Kimin ağına gələrdi bu, sən axı həmişə qıraq gəzirdin”. Qanadları simurq quşundan betər yanmış birisinə öz passivliyimin səbəbini – niyə qıraq gəzdiyimi, niyə gəndə durduğumu başa salmaq çətin işdir. “Bəhanədir, çocuq, bəhanədir”. Vur-tut dördcə yaş böyük olan tip səni çocuq sayanda necə cinlənməyəsən?! “Bəs indi necə, qoşulacaqsan?” Soruşuram ki, bu xaosun içində neyləmək, necə qoşulmaq olar? Heç bilmirəm bu “xaos” kəlməsi ağıma hardan gəldi. “Olar, – deyir, – həmişə olar”. İzah edərdim ki, hər şeydən qabaq iş tapmaq lazımdır. “Düzdür, – deyir, – mən artıq işləyirəm. İstəsən, sənə də taparam”. Əlbəttə, istəyirəm. Tanımadığım hansısa naməlum ad-ünvanı yazdırır mənə. Deyir, sabah gəlməyim lazımdır, indi isə gedək mənimlə. Bir xeyli getdik, təxminən iyirmi məhlə adladıq. Məndən olsaydı, avtobusa minərdik, amma deyir oturaq həyat keçirənə piyada gəzməyin faydası var, guya qan dövrənə

¹ **Evita (Mariya Eva Duarte de Peron)** – Argentinanın vitse-prezidenti olmuş Peronun arvadı

² **Xuan Dominqo Peron (1895-1974)** – 1946-1955 və 1973-1974-cü illərdə Argentina prezidenti

kömək edir. Bu cəfəngiyyat təbiət həvəskarı olan Felipe dayımın da dilində bitib. Nəhayət, çoxmərtəbəli bir binanın qarşısında ayaq saxlayırıq. On beşinci qata qalxırıq. Boy-nundan amuletlər sallanan uzunsaç birisi qapını bizə açır. İçəridə on beş nəfər var, hamısı da cavanlardır. Terminologiya bir qulağımdan girib, o birindən çıxır – heç nə anlamıram. Küncdə bir qız oturub, demək olar, söhbətə qarışmır. Üzündə darıxdırıcı bir ifadə var. Elə bu sözü də ondan eşidirəm: “Bezirdi sizi?” Çiyinlərimi çəkirim. Yəqin, bu hərəkət qıza təsdiq kimi göründü, çünki “Bura gəl” deyib dəhlizə çıxdı...

Qızın dalına düşüb gedirəm, üstünə xali çəkilməmiş taxta pilləkənlə yuxarı qalxırıq. Bura elə-belə mənzil yox, dəbdəbəli apartamentdir. Pilləkənlə qalereyaya keçirik, ordan da bağa. Hə-hə, məhz bağa. Ağacları, stol-stulu, yüngül divanı, bir sözlə, hər cür avadanlığı olan əməlli-başlı bağıdır. On beşinci mərtəbədə ha! “Gəl bura” – qız yenə məni çağırır, gedib divanda oturur. Mən də gəlib otururam, bayaqdan bəri ilk dəfədir onu diqqətlə süzüb, hər ehtimala qarşı gülümsünürəm. Qaraşındır, qəşəng gözləri var. Yaşlı olarıq, uzaqbaşı məndən bir-iki yaş böyük olar. Paltarının yaxası açıqdır, özü də çox açıqdır. Belə baxanda, pis deyil. “Xoşuna gəlirəm?” – sakitcə soruşur. Ola bilsin, təbəssüm məni ələ vermişdi. Qızın üzündə analıq qayğısının nəse bir əlaməti var, mənse analara olmazın rəğbətlə yanaşıram. “Ümumiyyətlə, hə, – deyirəm. – Xüsusən də əgər bu, behdirsə”. Qız sadəlövhcəsinə gülümsünür, yaxasının düyməsini açmadan döşünü çölə çıxarır. Ona kömək etmək istəyirəm, amma qız qəti hərəkətlə məni dayandırır. “Haqqımda pis şeylər ağılına gətirmə. Ən azından bu gün”. Yəqin, üzümdəki peşmançılığı görməmək mümkün deyil. Odur ki, tez də əlavə edir: “Bağışla, bağışla. Səni darıxdığına görə bura gətirdim”. Və döşünü içəri salır.

\\VI

Dieqonun mənə verdiyi ünvan – nəşriyyatdır. Əlbəttə ki, solların nəşriyyatı. Mənim Argentinaya turist qismində gəlməyim barədəki rəsmi statusum bu dəfə qeydiyyat üçün əngəl törətmir. “Sonra bir çıxış yolu axtarırıq, – müdir deyir. – Əsas odur ki, işə başlayasan. Güman edirəm ki, sənə yemək lazımdır. Düzdür?” Onun doğru dediyini cani-dildən təsdiqləyirəm; müdir mənə məvacib ayırır. Heç də pis deyil. Buenos-Ayresə bir qədər hazırlıqsız gəlişimi nəzərə alsaq, hətta yaxşı məvacibdir. Müdirə minnətdarlıq edirəm, eşitdiyim cavabdan isə ürəyim dağa dönür: deyir dəfələrlə Uruqvaya mühacirət etmiş argentinalılar indi sizlərə öz həmrəyliyi göstərməlidirlər, çünki çətin vəziyyətə bu dəfə siz düşmüşünüz. “Biri elə mən özüm. Balaca olanda, yadımdadır ki, atam düz iki il Montevideoda yaşamışdı, orda ətli pirojna bişirib satırdı, adamlar ondan köməyini əsirgəməirdi”. Təsəvvür edə bilməzsiniz ki, həmvətənlərimin onun valideyninə əl tutmasından necə sevinirəm. İntəhası, özüm də ətli pirojna istədim, az qala ağızımın suyu axdı! Belə şeylər məndə tez-tez olur: elə ki, söhbət yeməkdən, ələlxüsus da şirniyyatdan, dondurmada düşdü – mədəm o saat şirə buraxır. Belədə lap nə qədər desən ödəməyə hazırım, tək yeməyi tez ələ keçirim, di gəl ki, bu “nə qədər desən” andır məndə heç vaxt olmur, iştaham isə olduğu kimi qalır. Neynək, bu hələ dünyanın axırı deyil. Əzab çəkən tək mən deyiləm, üstəlik də, bu – sinfi nifrətin nə demək olduğunu başa düşməyimə kömək edir.

İndi nəşriyyatda korrekturaya baxıram, mətnlərdə düzəlişlər aparıram. Lap da naşı deyiləm, bir dəfə Montedə korrektor əvəz etməli olmuşdum. Amma məni işdən bayıra atmışdılar, o səbəbdən ki, adi bir səhv necəsə gözümdən qaçmışdı, müəllif isə həmin səhvi yolverilməz, təhqiramız, hətta

ədəbsiz hesab edirdi: xadimlər yerinə xadimlər getmişdi. Nədən belə narahat olmuşdu? Hərçənd ziyalılar ümumən dəyməduşer olurlar. İnşallah, burdakılar o dərəcədə vasvası olmaz.

Artıq yeni vəzifəmin icrasına başlamışam, odur ki, anama məktub yazdım: nigarən qalmasın, acından ölmərəm; hərçənd, Libertador prospektinin keçidində, yaxud Argentina paytaxtının həyatına rəngarənglik qatan atışmaların hər hansı birində qəfil gülləyə tuş gəlmək imkanı da istisna olunmur. Axırncı ifadəni bilərəkdən yazdım ki, narahatlıq üçün əsasları olsun: nigarənçılığa əsas tapılsa, bu onların ər-arvad münasibətlərini yaxşılaşdırar.

“Yaxın sahilin” adamlarıyla tez-tez rastlaşırım. Hərçənd onları belə adlandırmaq düzgün deyil. Bayres haqqında “yaxın sahil” ifadəsini yalnız bizimkilərin işlətməsini müəyyən narahatlıqla müşahidə edirəm, çünki Buenos-Ayres sakinləri Monte haqqında belə demirlər. Radionun idman şərhçiləri bizi nəzərdə tutarkən “digər sahil” ifadəsini işlədir və nə vaxtacan ki, bizimkilər üçün “orada, “La-Plata” arxasında” yazılışı vermişə çevrilməyib, deməli, “Diario”, yaxud “La-Manyana” qəzetlərimizdə heç zaman idman səhifələri apara bilməyəcəklər.

Rastlaşdığım, yaxud tanıdığım yerlilərimin, demək olar, hamısı artıq özünə iş tapıb hardasa çalışırdılar, baxmayaraq ki, heç birinin uzun, ya qısa müddətə daimi yaşayış yeri yoxdur. Təsədüfən qarşılaşdığım birinin heç sənədi də yox idi. Nəzakət xatirinə soruşmadım ki, bəs onda ölkəyə necə girib? Hərçənd sənədlərini itirə də bilərdi. Başqa bir həmyerlim mənə Uruqvay konsulluğunun yerini göstərdi. Hər ehtimala qarşı əks səkiyə keçirəm. Kiçik vətənimdən olan nə qədər tanış sifətlər var, amma üzümü yana çevirib başqa səmtə – dünyanın qalan hissəsinə baxmağa üstünlük verirəm, çünki bizimkilərin əksəriyyəti casusdur, qabaqlar Kordon

küçəsindəki barın daimi müştəriləriydi. Onların hamısını bircə-bircə tanıyan arıq Dieqo tapşırır ki, Korrentes prospektindəki kafelərdən gen gəzim, pitseriyalarda qəti görsənməyim – xüsusən də bir-birinə göz qoymalı olan bizim uruqvaylı casuslarımızdan xeylisinin avaralandığı Obelisklə Kalyano arasında. Amma hayıf, kinoteatrdan bol olan Korrentes prospekti çox xoşuma gəlirdi, xüsusən də axşamlar.

Məvacib alacağımı göz önünə gətirib, iqtisadi siyasətimin dəmir sərtliyini bir qədər yumşaldıram – özümə siqaret alıram. Anam həmişə deyir ki, bu qədər çəksən, axırda baban kimi ciyər xərçəngindən öləcəksən. Di gəl, babam qoçaq, səksən bir ilin kürəyini yerə vurdu! Deməli, bu hesabla qarşıda mənim hələ düz altmış dörd ilim var – vaxtıdan qabaq niyə əl-ayağa düşüm ki? Həm də özünü bəsirət sahibi kimi qələmə verməyə nə hacət? Çox ola bilər ki, gələn həftə məni oğurlasınlar, yaxud güllə-qursuna tutub bədənimi aqsüzənə döndərsinlər (Allah, özün saxla!) – o dünyaya göndirilənəcən qoy heç olmasa doyunca siqaret çəkim. Və budur, üç gönlücə kimi düz yarım saatdır tütüledirəm. Adətən belə deyirlər, amma mən heç vaxt siqaret çəkən gönlücə görməmişəm, üstəlik də üçünü bir yerdə. Əslində, belə deyilməlidir: “üç meymun kimi”. Bu ifadə frazeoloji lüğətə düşməyib, hərçənd siqareti hərisliklə çəkən erkək meymunların varlığı bellidir – Vilya-Doloresdə belə birisini öz gözümle görmüşəm. Birinə də Palermo parkında rast gəlmişdim – hələ külü də dişisinin ovcuna çırpırdı.

Donya Rosaya xəbər verəndə ki, bəs nəhayət işə düzəlmişəm – sevincindən vəcdə gələn tərli arvadın kefi kəlləçarxa qalxır, fürsəti bada verməyib o üzümdən, bu üzümdən öpür. Əcəb işə düşdüm – tualet zilsəs xanımın sərəncamına keçdiyindən üzümdəki pomadanı yumaq üçün indi gərək otuz səkkiz dəqiqə gözləyim. Əlbəttə, qoca

donya Rosanın başqa niyyəti yoxdur, bununla belə, ifratçılığı ikrah doğurur. Belə baxanda xeyrixah qadındır, amma bu dərəcədə heyranlığa lüzum yoxdur. Şəxsən mən belə hesab edirəm ki, hazırkı əyyam vəcd üçün deyil. Hətta futbol da. Deyəsən, biz portenyosla¹ bir-birimizi sevmişik: idmanın bu kişiyanı növündə nəyi uduzmaq olarsa hamısını uduzmuşuq – biz də, onlar da. Yaman günün dostları. Hə, bax donya Rosa “Veles”in vurğudur. Daha bundan o tərəfi olmaz. Heç olmasa, özünə “Boki”, yaxud “Rivera” kimi daha yaxşı komanda seçəydi. Radioda əvvəldən-axıradək dinlədiyi matça axşam da televiziyada baxıb, ekranda qolları təkrar-təkrar izləyir, özü də bu toplar sevimli komandasının – “Veles” futbolçularının vurduqları deyil, onların öz qarısına vurulanlardır. Daha bir mazoxist qadın. Hər iki yanağımdan öpməsinə bu səbəbdən icazə verirəm – qoy, heç olmasa bir az boşalsın, içində yığılıb qalan bütün entuziazm ehtiyatlarına sərbəstlik verib, onları üstündən ata bilsin. Zilsəs xanım içəridən çıxanda isə (nəhayət ki!) tualetə girib pomadanı üzümdən yuyuram.

VII

İşim qaydasında gedir. Ən azından bu ilk həftə ərzində. İndiyəcən şükür, hələ heç kəs məndən şikayətlənməyib. Düzdür, işin axırında gərginlikdən başım az qalır çatlasın. Zehni gərginlik. Mənim bu həddə – hansısa əzbərçidə olduğutək zehni gərginlik həddinə çatacağım (məktəbdə heç vaxt özümü zora salmamışam) kimin ağına gələrdi? Zehni gərginlik ha! Hələ bəxtim də gətirmədi: çıxışda Leonorla qızına rast gəldim. Bu ailəyə həmişə rəğbətım olub, intəhası, bu gün lap axırıma çıxdılar. Leonorun əri “Libertad” türməsinədir. Qadın onu tutulandan dörd ay sonra görmüşdü və deyir ki, dördcə

ayın içində kişi azından on il qocalıb. Yazığın içalatını çıxarıb töküblər. Özü israr edib, yalvarıb ki, çıxıb getsinlər. Leonor bunu istəmiş, amma əri elə həyəcanlı danışmış ki, axırda razılaşmalı olub. Çıxıb gəliblər, indi də bilmirlər neyləsinlər. Qızı Laura gözlərini üzümə zilləyib; mənə elə baxır, elə baxır ki, guya xilasedici bir fikir söyləməyə, nəse bir ideya verməyə qadirəm. Fikrimi ha toparlayıb, beynimi nə qədər sıxsam da, andırın içindən heç nə çıxmır ki, çıxmır. Leonor isə göz yaşlarını gizlədərək kirmişcə ağlayır. Laura üçün, yaxud mənə ağlamır, yox, elə-belə ağlayır, özü üçün. Lauradan qardaşını, ilk siniflərdə eyni parta arxasında əyləşdiyim Enrikeni xəbər alıram. “Bir ildir xəbər-ətər yoxdur, itib, yoxa çıxıb, – deyir. – Hər gün Montevideodan qəzet alırıq ki, bəlkə adını hansısa siyahıda tapdıq, lap düzü, birdən adına rast gələcəyimizdən də qorxuruq”. Laura danışır, mənse gözümü döyə-döyə key kimi, lap gicbəsər sayağı yerimdə bitib qalmışam: bilmirəm nə deyim, necə eləyim. Nəşriyyatda işləməyimdən danışırım, hərəgah Laura üçün hardasa bir iş yeri eşitsəm, mütləq xəbər çatdırmağı boynuma götürürəm. Dostlarının telefonunu yazıb verirlər. Sonra da ana-bala bir-birinə qısılmış halda aralanıb gedirlər.

Boğazımdan heç nə keçmir. Ayıbdır. Gecənin bir aləmi birdən-birə yataqda mənə nəse silkələyir, bədənimə əsməcə tutur, az qala düz yarım saat göz yaşlarımı saxlaya bilmirəm. Hamısı da özgənin dərd-sərinə görə. Amma nə bilmək olar, bəlkə bu dərd həm də özümünkü olacaq?

VIII

Selso Dakostanı orda, Montedə cəmisini iki dəfə görmüşdüm – ikimiz də Prado parkındakı “Ataualpa” klubuna gedirdik. Amma indi Pueyrredonla Viamonte

¹ Portenyos – Buenos-Ayres sakinləri

küçələrinin kəsişməsində, avtobusların arxasından məni görəni kimi tanıyır, adımı çağırır atıla-atıla üstümə qaçır, çatıb qucaqlayır, soruşur, burdamı yaşayıram. Sonra təzədən bir də qucaqlayır. Deyir, indi bərk tələsirəm, amma biz görüşməliyik. Dərhal da soruşur ki, de görüm, şənbə günü boşsanmı? Deyir, dostların yanında balaca bir toplantı olasıdır. “Pullu camaatdır, – deyir, – amma hamısı solpərəstdir; bəzəkli-düzəkli xalqdır, məğlub olan deyil.¹ Burcutmağın yeri yoxdur, bax bu da sənə ünvan. Axşam saat ondan sonra gələrsən”. Yaxşı, deyirəm.

Gəldim də. Bu dəfə Libertador prospektinə. Namünasib mənzildir. Saat on birin yarısında gəlmişəm, amma Selso hələ yoxdur. Yad yerə düşmüş kimi yəm, özümü burda artıq sayıram. Altmış nəfərdilər. Məlum xalqdır. Bu sifətləri “Xente”, yaxud “Syete dias” jurnallarında görmüşəm. Üç-dördünə təqdim olunuram, amma imkan düşən kimi kənara çəkilirəm, əlimdə stəkan hansısa cındır rəsmi qarşısında durub tamaşa edirəm. Xoşbəxtlikdən məni unudurlar, yaxşı da eləyirlər, qonaqlara diqqət yetirməyə girəvə tapıram. Paltarımın ən yaxşısını geyinib gəlmişəm, hərçənd başqa yuvanın quşu olduğum dimdiyimdən bellidir – bunu lap səfeh də əlüstü anlayar. Qonaqların hamısı idman geyimindədir, amma necə geyim – *mamma mia!*² Qadınlar candərdir gülümsünür ki, qrimləri korlanmasın. Gülüşlərini boğa-boğa zorla içlərinə saldıqlarından səsləri sanki mağaradan çıxır. Kişilər də hərif deyil – qəsdən məzəli əhvalatların birini o birinə calayırlar ki, zor-xoş onları güldürsünlər. Axırda istəklərinə çatırlar – qadınlardan hansısa şaqqanaq çəkib qırışlarını faş edir.

Nəhayət, Selso gəlib çıxır, özü də məni o yerdə yaxalayır ki, gözümün qırağıyla alt-

dan-altından qarışın bir gözəlçəyə baxıram. Dilinə başqa heç nə vurmayan, bayaqdan bəri yalnız portağal şirəsi içən bu qaradınmız qızı tanıyırammı, onun kimliyini-nəçiliyini bilirmimmi? İstəyirmimmi Selso bizi tanıy eləsin? Cavab verməyə macal tapmamış artıq bir-birimizə təqdim olunuruq. Selso gözünə döndüyüm elə həmin dəqiqə aralanıb gedir, qalırıq ikimiz – qızın əlindəki stəkanda portağal şirəsi, mənimkində viski. Astadan köks ötürüb, sanki bununla “necə də dözülməzdir” (əlbəttə ki, Selso) ifadəsini işlədir; mənə sadəcə qaşlarımı düyləyirəm. Nə deyim, nədən başlayım, görəsən? Deyirəm ki, bəs onu “Gerçək arzular”da görmüşəm, amma zənnimcə, daha artığına qadirdir. “Cındır tamaşadır”, – deyir. Fikir verirəm ki, nəse deyəndə üzü qəşəngləşir, hətta belə mənasız mövzularda danışıqda da cazibədarlığı beş-on qat artır. Susanda isə sifətinin ifadəsi sərtləşir, sanki ləçərliyi də çoxalır. Danışan kimi – sifət yumşalır, hətta incə-mincə olur. Bunu özünə də bildirirəm. Cavab verir ki, “sizin müşahidə qabiliyyətiniz güclüdür”. Ümumiyyətlə, mənə müşahidə qabiliyyəti-filan yoxdur. Sadəcə, ona tamaşa eləmək xoşuma gəlir, vəssalam. “Niyə?” Niyəsi budur ki, qəşəngdir (qız gülür, mən köks ötürürəm), həm də baxışlarında sirr gizlənilib (qaşlarını çatır); düzdür, bu sirr elə də böyük deyil, ufacıqdır. Qrimini vecinə almadan ürəkdən qəhqəhə çəkir. “Belə çıxır ki, böyük sirr deyil? Niyə?” – “Çünki istənilən vaxt açılıb üzə çıxıb bilər”. – “Bəs bilmək olarmı bu sirr kimin sirridir?” Bayaqdan bəri ikisinin arasında qalmışdım: “sən” yoxsa “siz?” Lap düzü, ikisindən də yayınmaq üçün nala-mıxa vururdum, indi isə qərarlı olmaq lazım gəlir, odur ki, qətiyyətlə “səninki” deyirəm. Seçimim onu əməlli-başlı təəccübləndirir (hər halda, yaşı iyirmi altı, ya bir az artıq olar) – bunu qəti gözləməirdi,

¹ Latın Amerikasında populyar olan “Birləşmiş xalq məğlub olmaz” şüarının imitasiyası

² **Mamma mia** – ah, anacan! (*italyanca*)

bunun arxasında nəyin gizləndiyini isə ağılına belə gətirə bilməzdi. Şirədən bir qurtum alır ki, əlavə vaxt udsun. Qara gözlərində parıltı sezilir. “Sən nə işləyirsən?” Nə işlədiyimi izah edirəm. “Niyə də sabah məşqdən sonra mənim yanıma gəlməyəsən?”

Bu qız könlümə yatır da, yatmır da. Zahirı görkəmi ürəyimcədir, xüsusən də sifəti; həmçinin ayaqları və əlləri. Ürəyimcə olan bir də odur ki, onunçün məxsusi sirr uydurmuşam. Amma üç şey məni açmır: aktrisalığı, məşhurluğu və bu dərəcədə qocalığı. Təsəvvür edin: mən – iyirmi altı yaşlı qarılı! İntəhası tamah andır güclüdür. “Qorxursan? Qorxma, yemərəm səni. Söhbət edirik, başqa heç nə. Sənin dediyinlə razıyam, ürəyimdən xəbər verdin. Düşünürəm ki, haqlısan: balaca bir sirr var, məsələ də mənim özümdədir. “Sən hətta ondan xilas olmağıma kömək də edə bilərsən” – vaxt udmaq üçün bu dəfə də mən viskidən qurtum alıram.

IX

Belə fərz edək ki, qızın adı – İsabeldir. Misalçün deyirəm. Aydındır ki, bu onun həqiqi adı deyil. Neyləyim, yazığı ələ vermək istəmirəm. Hərçənd risq həmişə var: ola bilər günü sabah, ya bir neçə gün sonra “Antena”, yaxud “Radiolandiya” kimi nəşrlər xəbər yaysınlar ki, bəs “Gerçək arzular”ın (bu ad da uydurmadır) gözəl qəhrəmanı boylu-buxunlu yeniyetmənin kompaniyasında görünüb.

Deməli, belə fərz etdik ki, gözəlin adı İsabeldir. Boylu-buxunlu yeniyetmə də neçə saatdır baş sındırır: məşqdən sonra bu adlısanlı qəhrəmanın hüzuruna nə cür, nə görkəmdə getsin. Əsas problem – geyim problemidir. Amma bu problemin öhdəsindən asanlıqla gəlirəm. Bir halda ki, şıq geyinməyə paltarım yoxdur, onda avarasayağı sadə geyimlə ötüşərəm. Heç kimi, heç nəyi vecimə almadan. Anamın toxuduğu jaketdən şəllənə-şəllənə.

Vaxtı o dərəcədə düzgün hesablamışdım ki, bu dəqiqlikdən adam lap utanır da. Teatrın qarşısında münasib yerimi tutanacan binanın başına düz üç dəfə hərləndim. Ümumiyyətlə, on yeddi dövrə də vura bilərdim, çünki qaraşın gözəlçə bir saat doqquz dəqiqə iyirmi saniyə gecikir. “Burda uzaqlaşmağı və görkəmli aktrisanı unutmağı israrla qulağıma pıçıldaayan şəxsi ləyaqət hissiylə amansız savaşa (yəqin ki, “Radio Karve” faktı belə çatdırardı) birtəhər dözüb, qalırım. Heç yana uzaqlaşmıram. Bilmirəm niyə, amma qalırım. Gözləməkdən bezsəm də, qalırım.

Nəhayət ki, peyda olur. Liftdən bütün dəstə ilə birlikdə çıxır. Mən – yeganə gözləyənəm, səhv salması mümkün deyil. Amma iş bax ki, İsabel bərkənd gülə-gülə, əl-qolunu ölçə-ölçə (bu jestlər həmin anlarda onu gözümdə bayağılaşdırırdı) böyrümdən saymazyana adlayır, otağın pərvazına, qapının cəftəsinə, yaxud tarakana baxırmış kimi, məni etinasızcasına süzüb, öz taytuşunun əhatəsində yan ötüb-keçir. Mən – onlara tay deyiləm. Dəstə üç maşına təpilir, maşınlar nəriltilə yerindən götürülür. Hə, deməli, boylu-buxunlu yeniyetmənin adı nə “Radiolandiya”da çəkiləcək, nə “Antena”da. Necə tərlədiyimi yalnız indi hiss edirəm. Yəqin, anamın toxuduğu jaket çox qalındır.

X

Siqaretə güc verdikcə hiss edirəm ki, əhvalım yaxşılaşır. Belə baxanda, mənim bu adamlarla ortaqlı nəyim var? Axı burda aktyor, ya aktrisa olmaq Montedəkindən qat-qat fərqlidir. Montedə tamamilə mümkündür ki, sən Kandoya trolleybusda, yaxud Estela Medinaya çörək dükanında rast gələsən. Bilmirəm bu cür yaxşıdır, ya pis – amma bunlar eyni şey deyil. Orda aktyor peşəsi böyük pullar gətirmir, üstəlik öz kinomuz da yoxdur. Burda isə var. O kino ki, içindən milyonlar axır. Elə bu cür də

deyirlər: milyon pesoluq filan müqavilə. Bunu televiziyada, hətta teatrda deyirlər. Reklamın bütün mexanizmi isə şayiələrə və bu kimi bekara şeylərə söykənir! Bəs bu adamlar indi necə inanmasınlar ki, dünyanın məhvərində durub onu fırladan elə özləridir?

Gecənin bu saatında metro işləmir, avtobus da tək-tük olur. Düzdür, taksi var, amma boş ciblə taksi tutmaz. Bu səbəbdən “Hirondelle” pansionuna piyada qayıdıram. Yəqin, yüz iyirmi məhəllə olar. Bəlkə də üç yüz on beş məhəllə. Amma bunun xeyri var, cana faydalıdır. Əvvəl içimdəki peşmançılıq hissi ötüb-keçir, sonra hirsim yavaş-yavaş soyuyur, axırda nisbi sakitliyimi bərpa edirəm. Bəlkə mən artıq yetişmişəm. Amma yox! Yetişməkdən tənənəli surətdə imtina edirəm! Heraklit əcəb yaxşı deyib: yetişmiş meyvələr – indicə çürüməyə başlayacaq meyvələrdir. Hərçənd bunu Heraklitin dediyinə çox da əmin deyiləm, amma gerek həmişə nüfuzlu mənbəyə istinad edəsən. Ya bəlkə heç kəs deməyib? Onda mən qabağa düşüb bu kəlamı öz adıma çıxarı, altından imzamı ataram. Yetkinlik və Ölüm arasındakı seçimdə üstünlüyü əlbəttə ki, Ölümə verərəm. Əgər srağagün axşam bunu İsabelə desəydim, ola bilsin, məni yadında saxlayardı. Sözlərdən qorxmaq lazım deyil. Söz dünyanı fəth edir. Elə qadınları da.

Gecə vaxtı heç də bütün şəhərlər gözəl görsənmiş, xüsusən də küçələri kədərli ovqatla dolaşanda. Bayres isə taleyin amansız zərbələrinə tuş gələn vaxtlarında da səni özünə cəzb etməyi bacarır. Atılmış boylu-buxunlu yeniyetməni müşayiət etməyə həmişə bir avara köpək tapılar, lap bəzən belə köpəklərin sayı dördə çatır. Bu gecə olduğu kimi. Hərəsi bir tərəfə qaçıb dağılır, az keçmiş yenidən cəmləşirlər; əvvəl sağa, sonra sola baxıb (təhlükənin soldan gəldiyini, görünür, hansısa zirək sağçı uydurub) yol ayrıclarında məni

müşayiət edirlər, uzun sisternin ötüb-keçməsinə gözləyirlər ki, sonra qarşı səkiyə çıxıb yan-yörəmdə təzədən öz yerlərini tutsunlar. Onlar fəxri mühafizə dəstəsinin rolunu elə yaxşı mənimsəyiblər ki, yolda heç zibil çəlləklərini də iyləmir. İncil ibarəsilə desək, kürsəyə gəlmirlər. Bütün bunlar isə onu göstərir ki, köpəklər öz gecə paradlarını heç də məmnunluqdan deyil, vəzifənin ciddi icrası naminə düzəldiblər. Beləcə, biz beşlikdə işgüzar addımlarla irəliləyir, ötən gündən qalan çirkli kağız tullantılarını küləyin necə uçurduğuna tamaşa edə-edə, nəfəs dərmədən qabağa gedirik. Bu vaxt donqarburun bir tip çox ehmalca (sanki qulaq çəpərini zədələməkdən qorxmuş kimi) toppuş fahişəyə iki qapaz ilişdirir, o da əvəzini yol yoldaşının çanaq-bud oynağına (görün ki, anatomiya necə baş çıxardıram) yağlı bir təpik ilişdirməklə çıxır. Bölmə tərəfdən (xoşbəxtlikdən, mənim bilavasitə sərhədlərim xaricində) polis sirenasının uğultusu eşidilir. Hərçənd polis maşınları hələ çox uzaqdadır, amma itlərin dördü də ayaq saxlayır, diqqətlə mənə baxıb sanki nə qərar verəcəyimi, situasiyanı necə qiymətləndirəcəyimi gözləyir. Ya da, ola bilsin, sadəcə heyəcan signalını dinləyirlər. Amma mən soyuqqanlı tövrümü pozmadan öz yolumla irəliləməyə davam edirəm. Onda köpəklər də öz aralarında qısa məşvərət aparıb, həmrəylik marşına davam qərarı verirlər. Uzaqdan iki mundir bizi qaralayıb, marıtlaya-marıtlaya durub gözləyirlər. Amma bizim mövcud beşliyimiz – çox heybətli mənzərədir; polislərin qarşısından heç bir maneə olmadan şəstlə ötüb-keçirik.

XI

Nəşriyyatda baş-beynim büsbütün keyləşənəcən korrektura səhvlərini tapıb düzəltməklə məşğul oluram. Düz bir həftədir iqtisadi dərginin üstündə tər tökməkdəyəm. Bundan qabaq oxuduğum yetmiş səhifəlik

məqalə İngiltərənin iqtisadi inkişaf dövründən start götürüb, ta sənaye inqilabının baş verdiyi dövrəçən uzanırdı. Qoyunçuluqda – on beş, ictimai torpaqların mənimşə-nilməsində – iyirmi, kilsə mülkiyyətindən bəhs edən hissədə – on iki səhv tapıb üzə çıxartdım. Zəhlətökən mövzudur. Gecələr yuxuma gah feodalizmin qalıqları girir, gah da istehsal prosesinin səmərələşdirilməsinə dair parlaq ideyalar. Bu günşə iqtisadi qanunların tətbiqi barədə daha bir zöhlətökən məqalənin girinə keçmişəm. Obyektiv qanunların kor-təbii təsirində – doqquz; ic-timai istehsal qanunlarının obyektiv zərurətində – on səkkiz, fəhlələrin mütəşəkkil çıxışlarında isə vur-tut dörd xəta aşkar etmişəm. Deməli, bu gecə yuxuma elmi şəkildə əsaslandırılmış texniki-iqtisadi göstəricilər girəsidir, bir də ictimai əhəmiyyətli zaman. Mənim yuxuma ha – riyaziyyatdan zəndeyi-zəhləsi gedən bir mağminin yuxu-suna! Qəti qərara almışam ki, korrekturani yoxladığım müddətdə mövzunun içinə girməyim. İki səbəbə görə. Birinci səbəbə: hətta lap dərindən oxuyanda belə, söhbətin nədən getdiyini qanmıram. İkinci səbəbə: mahiyyətə varmağa cəhd edəndə səhv gözümdən qaçır. Bir dəfə geri qayıtmalı oldum, neyçün ki, yazının məğzinə varmışdım. Çox yaxşı da elədim (məğzə varmaqda yox ha, geri qayıtmaqda) – oxuyub keçdiyim bir neçə yerdə gözümdən elə səhvlər qaçmışdı ki, Allah göstərməsin: “islah” əvəzinə “ishal” getmişdi, “andırır” əvəzinə “anqırır”.

Hərdən mənə elə gəlir ki, uzun müddət kirpik çalmadan diqqətlə bir nöqtəyə baxıb oxuyanda gözlərim daşlaşmağa başlayır. Bilirəm ki, ağılıma gələn səfəh şeydir, amma qorxuram birdən gözümü qırpsam bu qədər iqtisadi qanunun arasında özünə yer eləyib gizlənmiş səhv, elə həmin andaca nəzərimdən qaçar. Onda ilişib qaldığım sözə dırnağımla işarə qoyub (yeri gəlmişkən,

dırnağı təmizləmək lazım gəlir), başımı yana döndərirəm, gözlərimi bəs deyincə qırpır, doyunca yumub-açıram və qrankanın üzərinə artıq bir qədər nəmlənmiş, gərginliyi nisbətən azalmış gözlərlə qayıdırəm. Yalnız bundan sonra barmağımı ottiskin üzərindən götürürəm ki, dırnağımı təmizləyim.

XII

Sabıq qonşum Dionisioya – iyirmi iki yaşlı kimyaçı tələbəyə Kanninqlə Kordoba küçələrinin kəsişməsində rast gəldim. Onu görmədiyim cəmişi yarım ildir, amma elə bil bu aylarda Dionisio neçə-neçə illəri yola salıb əməlli-başlı qocalmışdı. Əvvəlki çılığın heyat eşqindən, çeviklikdən, şıltaqlıqdan onda əsər-ələmət qalmayıb. Hələ yaxşı ki, rast gəldiyim yerlilərimin çoxundan fərqli olaraq isteriyalı deyil, zahirən sakitdir. Doğrusu, heç bilmirəm hansı daha pisdir. Çünki zahiri sakitliyin arxasında Dionisionun ağılaşmaz müsibəti gizlənilir. Çəşib qalmışam, əvvəl ağılıma bir şey batmır, bilmirəm söhbətə nədən başlayım, nə soruşum ondan. Qabaqlar o bizim ən istedadlımız idi, aramızda hamıdan ağıllı sayılırdı; heç kəs özünə Dionisio qədər inamlı deyildi. İndi mən ona nə məsləhət görüm, necə kömək edim, halına nə cür acıyım? Və hansı dərdinə acıyım? Pivə içməyi təklif edirəm. Razılaşır.

Ofisiant parçaları qarşımıza qoyanda Dionisio əvvəlcə gülümsünür, amma bu ayrı təbəssümdür – içi ağrı dolu sönük, ölgün təbəssüm. “Mən hər şeyə necə də inamlıydım! Yadındadır?” Əlbəttə, yadımdadır. Sual verməkdən daha özümü saxlaya bilmirəm. Soruşuram. Türməyə düşüb, burası aydındır. Ora kim düşməyib ki? Cəmişi dörd aylığa. Yaxşı bilirəm ki, onunla birgə daha beş nəfəri, o cümlədən Rubeni tutmuşdular. Vikinin yanında keçirilən iclasda. “Viki yadımdadır?” Hələ bir olmasın da! Viki kimisi yaddan çıxar? Az qala bunu dilə də

gətirəcəkdiniz, yaxşı ki, dilimi vaxtında dişlədim. Dionisio hönkürtüsünü güclə boğur. Məsələnin məğzi də elə bundadır: Viki onun nişanlısıydı. Onların sevgi-məhəbbət macərasının əbədi olacağına heç kəs şübhə etmirdi. Həmişə bir yerdə olurdular: parkda da, tələbə yığıncaqlarında da, avtobusda da, kinoda da, fakültədə də. “Vikini bizimlə apardılar. Əvvəlcə hamımızla yaxşı davranırdılar, hörmətlə. İstintaqı “xeyirxah” aparırdı. Heç nə əldə etməyəndə bizi “qəddara” ötürdülər, o isə şillə-şapalağa vaxt itirmədi. Dərhal işgəncə verdilər. Yox, sən bunu təsəvvür edə bilməzsən! Bilirsən, adam həm özünə görə əzab çəkir, həm başqalarına görə. Bizi heç vaxt eyni vaxtda “sındırmırdılar”. Tək-tək. Başa düşürsən? Qəsdən hansı birimizdənsə yapışırdılar, vəssalam – qalanlar başlıq altında qoy ən pisini təsəvvür eləsin. Axırda o həddə çatırsan ki, növbə özünə yetəndə bilmirsən neyləyəsən, çalışırsan bacardığın qədər az çığırıb-bağırırsan (çığırmaq mümkün deyil axı). Neyçün ki, çığırını eşidib özünü görməyən uşaqların ürəyini qopartmaq istəmirsən. Düz iki həftəmiz bu cür keçdi, bu cür davam elədi”.

Dionisio artıq dözə bilmir, özünü saxlamağı bacarmır, üzünü əllərinin arasına alır. Qıc olmuş yaş barmaqların arasından səsi qırıq-qırıq çıxır. “Başlığı mənim üzümdən tək bir dəfə çıxartdılar. Bilirsən haçan? Vikini gözümün önündə zorlayanda. Məni lüt soyundurub qollarımı burdular. Vikinin də paltarını soyundurmuşdular, əl-ayağını bağlayıb yekə bir lövhənin üstündə çarmıxa çəkmişdilər. Azından on nəfər olardı. Viki mənim yaxınlıqda olduğumu bilirdi; bilirdi ki, burdayam, özüm də heç neylə kömək edə bilmirəm, heç nə əlimdən gəlir. Əvvəlcə dəli kimi bağırırdı, çığırtsı ələmi götürmüşdü, sonra huşunu itirdi, amma cəlladlar əl çəkmədilər. Baxa bilmirdim, gözlərimi bərk-bərk yummağa çalışırdım, zorla açırdırdılar,

məcbur eləyirdilər ki, açıb hamısını görüm. Sonra Vikini hospitala apardılar. Az qala öləcəkdi, ölümdən qayıtdı. Bir aydan sonra bizi buraxdılar. Hamımızı buraxdılar, birçə Ruben qaldı”.

Onunla neyləyəcəyimi bilmirəm, heç bunu təsəvvür də etmirəm. Bacardığım bu olur ki, əlini sıxıram. Kafedəkilər onun necə zardığını, necə inildədiyini eşidirlər. Ofisiant yaxınlaşıb soruşur: “Dostunuzun halı pisdirmi?” Yalan danışıram ki, guya bu dəqiqə evdən bəd xəbər alıb. Ofisiant “yazıq” deyib, müştəriyə zeytun vermək üçün qonşu masaya yönəlir. Dionisio bir az sakitləşir. Soruşuram ki, bəs indi Viki hardadır, necədir? “Sağdı, – deyir, – amma yaşamır, başa düşürsən? Düzələ bilmədi, sağalmadı. Dinib-danışmır, bütün günü lal-dinməz oturub susur. Mən onu gördüm, danışdırmağa çalışdım. Amma cavab vermir, heç kəsi də tanımır. Atasının pulu var, istəyir onu Avropaya aparsın, bəlkə orda nəse eləyə bildilər. Həkimlər məsləhət gördü ki, hələlik özümü ona göstərməyim, ən azından bir müddət. Dedilər, Viki üçün belə yaxşı olar. Bundan başqa, dalımca hələ iki dəfə də gəldilər axı. Çarə nədir, axırda getməyə məcbur oldum. Amma heç özüm də bilmirəm bu necə qismət oldu, necə alındı. Əvvəl Riveradan Braziliyaya, orda da Uruqvayanudan Argentinaya keçdim, yollarda rastıma çıxan maşınların birindən düşüb o birinə minəminə axırda gəlib çıxdım bura. Düz iyirmi gün çəkdi”. Gözlərimin önündə hamıdan yaxşı oxuyan şən, üzgümlər qızın – qızlarımız arasında ən yaxşı idmançı sayılan, yorulmaq nə olduğunu bilməyən, bütün dəstəni də arxasınca aparan gözəllər gözəli Vikinin sifəti canlanır.

Dionisio başını qaldırır, üzünün yaşı quruyub, gözünü ayaqqabısının ucuna dikib pıçiltıyla deyir: “Ən pisi bu deyil, hələ bundan da betəri var”. Onu yaxşı eşitmək üçün qabağa əyilməli oluram. “Viki hamilədir”.

İndi gördünüzmü? Bu əclaf, bu murdar həyatda gör nələr baş verir!

XIII

Daldalanmaq üçün özümü Santa-Fe prospektinin pasajına salıram – atışma səsləri lap yaxınlıqda eşidilir. Vaxtı öldürmək üçün məcburam vitrinlərə tamaşa edirəm. İçəri adamla doludur. Atışma pasaj boyunca sıralanmış bu xırda, bahalı mağazaların sahiblərinə əməlli-başlı gəlir gətirir: hər şeydə bir səbəb axtaran xoflu adamlar qəfil hadisə vaxtı, yəni atışma başlananda Santa-Fenin yaxınlığında olduqlarına taleyin xoş qisməti kimi baxıb, minnətdarlıq naminə təbərrüklərdən hansı birinə mütələq seçib alırlar. Ən pisi onda olur ki, “qurğuşun leysanı” (televiziyalarda deyildi ki) səni Santa-Fe ilə Talkauanonun tinində, yaxud Doqquz İyul prospektini keçdiyin geniş asfaltın ortasında yaxalasan. Mənim nəse almağa pulum yoxdur, odur ki, bekarçılıqdan kasetlər düzülmüş vitrinə göz gəzdirim, ardınca dəbdə olan pleyboy kostyumlarına baxıram, daha sonra xippilərin taxdığı zəncir və qolbağların, həmçinin keramikanın, rəngbərəng şamların, maqnitofonların, fotoaparatlardan düzülüyü vitrinlərə. Bircə qalır xanımlar üçün boutinques.¹ Vitrinə baxmadan tərəddüd içində ayaq saxlayıb dururam. Birdən gözümə dəyir ki, kimsə içəridən mənə əl yellətdi. Yellənən əli bir də görürəm; fikirləşirəm ki, yəqin, arxamda gəzişən, yaxud atışmanın nə vaxt kəsəcəyini gözləyən adamlardan kimsə içəri çağırırlar. Amma bu vaxt İsabəli görürəm – qoy onun adı Misalçün-İsabəli olsun. Onu təbəssümündən tanıdım. Salamını həvəssiz alıram, o isə işarə edir ki, gözləyim. Onu dərhal tanımaq çətindir – saç düzümü başqadır, sifətinin rəngini dəyişib (indi dərisi misə çalır), ən başlıcası da, geyimi ayrı

cürdür: tanış olduğumuz gün gördüyüm idman paltarının, yaxud iyirmi gün qabaq yanımdan ötüb-keçərkən əynində olan uzun pencəyin əvəzinə indi bədəninə yapışmış jaketdə, gen şalvardadır. Yadımdadır ki, anam bu cür şalvarlara “banan” deyirdi, halbuki bu, sadəcə, bayır pijamasıdır.

Nəhayət o, paketlərlə yüklənmiş halda içəridən çıxır, bu dəfə məni tarakana, yaxud pərvaza baxan kimi yox, boylu-buxunlu yeniyetmə kimi süzür; dodağını toxundurmadan yanağımdan yüngülcə öpür. Ondən hər tərəfə ətir yayılır. Bilmirəm, siz məni başa düşürsünüzmü (bu “siz” kimdir görərsən?). Zərif qoxulu, əla ətir. Birdən mənə elə gəldi ki, bütün pasaj bu ətrin qoxusuna bürünüb. Bu gün nəse kefi kökdür. Həmin gecəki yığıncaqda olduğutək susqun və qaşqabaqlı deyil, yanımdan ötüb-keçdiyi o axşamkitek səsinə başına atmış abırsız da deyil. Sadəcə, şəndir. Baş tutmayan görüşümüzü xatırlamır, heç mən də yada salmıram. Bunu yada salmaq, nəse danışmaq mənimçün təhqirdir. Bu gün köynəkdəyəm – bəlkə o axşam məni tanımamasına səbəb anamın toxuduğu jaket idi? Yox, belədə məntiqlə məni danlamalıydı ki, niyə görüşə gəlməmişəm. Amma belədə özünü alçaltmış olardı, bəlkə buna görə danlamır? “Burda neyləyirsən? Nəse alırsan?” İzah edirəm ki, pasaja küçədəki atışmanın ucbatından girmişəm. “Elə mən də. Amma bu mənə baha oturdu. Gör nə qədər şey-şüy almışam”. Paketləri qaydaya salmaqda ona kömək edirəm. “Gedək mənimlə. Yoxsa işin var?” Yox, heç bir işim yoxdur. “Maşın tindədir. Atışma da qurtarıb. Ən azından bugünlüyə”.

Bu, doğrudur – adamlar yavaş-yavaş pasajdan çıxmağa başlayıb. Prospekt özünün həmişəki çılğın ritminə qayıdır. Cəmaat ucadan danışır-gülür, bir-birini səsləyir.

¹ Boutinques – dükənlər (*fransızca*)

İçi harınlamış cayılla dolu bir cüt üstüaçıq avtomobil avtobusları da, taksiləri də sürətlə ötüb-keçir – qırmızı işıq yananacan özlərini yol ayrıcına çatdırmaq istəyirlər. Heç kəsin ağılına gəlməz ki, bu il siyasi baxışlarına görə doqquz yüz nəfər öldürülüb.

Biz hələ maşın dayanacağına çatmamış yağış çisələməyə başladı. Hər necə olsa, Misalçün-İsabel iki avtoqraf verməyə macal tapır: birini – bərkdən danışan qızcığaza, birini də hörmətli matronaya. Görünür, bu cür xahişlərlə yüklənmək Misalçün-İsabelin ürəyincədir. O birilər heç nə istəmir, ancaq onu tanıyırlar. Bu vaxt yağış da artıq leysana çevrilib. Özümü sərbəst hiss edirəm: şükür ki, mənə diqqət yetirən yoxdur. Misalçün-İsabel paketləri arxa oturacağa yerləşdirir. “Yaman soyuqdur, ha! Gedək bizə, dostum, gedək boğazımızı yaşlayaq. Bu qədər atəş, bir belə də alış-veriş – nəfəs dərmək lazımdır, ya yox, düz demirəm? Həm də görüşümüzü qeyd edərək”.

Mənzilin təmtəraqlı olduğunu deməzdim, amma əcəb rahatdır. Əcaib bir qurğunu xatırladan nəyinsə üstünə uzanıram: çarpayı kimi balacadır, safa kimi çox yekə. Adamın ürəyindən keçir ki, saatlarla beləcə sərələnib qalsın. Otağa elə bu qəribə mebelin üstündən nəzər salıram. Oturaq həyat sürsəydim, belə mənzil mənimçün ideal olardı. Amma bu gün – yox; bu gün hələ ki, köçəriyəm. Mənim fikrimcə, daimi oturaq həyat sürənlər – ahıl adamlardır. Ya da yaşlılar, deyək ki, Misalçün-İsabel kimi. Soruşuram özünü oturaq adam hiss edirmi? “O nə olan şeydir?” – cavab əvəzinə sual eşidilir, amma səs aydın deyil, çünki Misalçün-İsabel nəse soruşa-soruşa həm də vanna otağında dişlərini təmizləməklə məşğuldur. İzah etməli oluram: oturaq o adamdı ki, mənzildən-mənzilə, otlaqdan-otlağa, ölkədən-ölkəyə köç etmir; kimlər ki, tez-tez ordan-bura, bur-

dan-ora köçür – bax, onlar köçəridir. Tarix müəlliməm bu sözləri eşitsəydi, mənimlə qürur duyardı. Amma hardan eşitsin: yazıq neçə vaxtdı həbsdədir. “Belədə mən – oturağam. Otlaq mənlilik deyil. Ora-bura köçməkdən, gündə yer dəyişməkdən zəhləm gedir”. Elə də bilirdim. Axı ora-bura köçsəydi, gör nə qədər şey-şüy daşımalı olardı. “Mənim sə bütün baqajım – elə özüməm”. “Gözəldir. Lap Antonio Maçadoda¹ olduğu kimi. Deyim biləsən: mən öz teatr həyatıma Antonio Maçadonun şeirlərinin deklamasiyası ilə başlamışam. Sən heç bunu bilirdin?” Yox, bilmirəm. Yəqin, özünə elə gəlir ki, bioqrafiyası hamıya bəllidir. Amma Antonio Maçadonu tanıdığımı əmin olması üçün bədii qiraətə keçirəm: “Sən ey mənim qaraqabaq rəfiqəm (pauza), O nə sirrdi odlu baxışlarında (pauza). Sevgi daha çoxdur, yoxsa ki, nifrət (pauza), Qara gözlərinin parıltısında?” Poetik sitat onu vanna otağından çıxmağa məcbur edir. “Nə qədər mədəni bir yeniyetmə. Bəyənilsin, hamılıqla təqdir edirik!”

İndi o, cins şalvarda, göy sviterdədir. Paltarını göz qırpımındaca dəyişib. Ax-x, bu aktrissalar! Gör necə də tez soyunub-geyinirlər! “Viski? Buzlu, yoxsa adi?” Əlbəttə ki, buzlu. Əlində iki stəkan, yaxınlaşıb xovlu xalının üstündə oturur. Buddha pozasında. “Düş taxtdan aşağı. Sadə xalqın səviyyəsinə en”. Əcaib qurğunu tərk etməyə heyifsilənirəm. Həm də yerdə oturmaq ürəyimcə deyil, lap döşəmənin üstünə yumşaq xalı salınsa da. Andır ayaqlar çox uzundur, bilmirəm onları necə rahatlayım. Yerdə oturanda sanki məni dövrəyə alırlar. Amma burda bir iş var: əslində, ona taxtdan (öz ibarəsiylə desək) tamaşa eləmək çox da ləzzət eləməirdi. Yaxşısı elə döşəmədir – təkce öz ayaqlarımın dövrəsində deyil, həm də kimsənin mane olmadığı bu rahat otaqda

¹ Antonio Maçado (1875-1939) – məşhur ispan şairi

Misalçün-İsabellə yanaşı oturmaq nəyə desən deyər!

“O gecə sən dedin ki, məndə hansısa sirr var, balaca bir sirr. Onu da dedin ki, bu sirr şəxsən özümə aiddir”. Artıq heç bir inciklik-filan hiss etmirəm. Son dəqiqələrdə ona münasibətim xeyli yaxşılaşıb. Amma göz qırpımında yox – tədricən, yavaş-yavaş. Olur ki, aktrisaların üstündə bir-birini parçalamağa hazır dayanmış idiotlarla rastlaşırsan. Məni o sıradan çıx. Məndə belədir: xoşuma ya gəlir, ya gəlmir – vəssalam. Daha onlara görə boynuma ilgək keçirənlərdən deyiləm. Biri elə Misalçün-İsabel. Hamının xoşuna gəlir. Özü də nəse qayğılıdır. Və yəqin ki, bizə – boylu-buxunlu yeniyetmələrə yaxşı bələddir.

“Mənə aid olan o balaca sirrini nə olduğunu güman edirsən?” Şotland viskisinin iki qurtumu arasında başımı bulayıram – yox. Bəs əgər bilsə ki, həmin gecə vəziyyətdən nə cürsə çıxmaq üçün sirr haqqında dediyimi özümdən uydurmuşam, onda necə?! Yəqin, elə düşünür ki, ya münəcciməm, ya da hiromant. “Sirr ondan ibarətdir ki, mən saxta həyat yaşayıram”. Gör ha! “Sən deyən söz o gündən ilişib qalıb beynimdə. Bilirsən, bunu etiraf etmək çətinidir”. Aha. “Bax ona görə ötən dəfə, məşqdən çıxanda səni görməzliyə vurdum; özümü elə göstərdim ki, guya sən heç orda yoxsan”. A-a-h-a-a eləməyə hazırlayıram, amma öskürək vaxtında dadıma çatıb məni xilas edir. “Nolub, olmaya yağışda naxoşlamısan? Hə, dəli kimi gülə-gülə səndən yan ötməyim buna görəydi. Əmin deyildim”. Nəyə əmin deyilmiş? “Səninlə həqiqətən danışmaq istəyində olmağıma. Belə qərara gəldim ki, münasib vaxtı gözləyim. Sən, yəqin, bilmirsən: biz aktyorlar ifrat dərəcədə xurafatçıyıq. Fikirleşdim ki, əgər rastlaşsaq – deyəcəm, rastlaşmasaq – məsələ bitdi”. Və o mənə rast gəlmişdi.

Misalçün-İsabel sanki büsbütün dəyişib.

Bilmirəm nolub ona. İşiq saçır, ya da durulub, şəffaflaşmış. Yox, bu lap ağ oldu. Lənət şeytana, doğrudanmı vurulmuşam? Aha, şəffaflıq yavaş-yavaş əriyir. Lap yaxşı. Amma sayıq olmaq lazımdır. “Hə, mən saxta həyat yaşayıram. Axı qabaqlar belə deyildim, bundan xeyli yaxşıydım. Adi proletar ailəsindənəm mən. İnanmırsan? Cəmisi üçcə il qabaq atam hələ fabrikdə işləyirdi, anam qonşular üçün paltar tikirdi. İndi hər şey başqa cürdür – mən pis qazanmıram, onlara ev almışam, əl tuturam. Üstəlik, atam pensiyaya çıxıb. Qardaşım da onlara kömək eləyir – sinxron tərcüməçidir, pis qazanmır. Bunları sənə niyə danışırım ki? Hə, yadıma düşdü! Dedim axı, proletar ailəsindənəm. Məndə anadangəlmə aktrisalıq qabiliyyəti varsa, bu ondan ötrü deyil ki, “Gerçək yuxular” kimi cındırın səviyyəsinə enim. (Güman edirəm ki, tamaşanın başqa adı olduğunu siz artıq bilirsiniz.) Aktrisa olmağı həmişə arzulamışam. Başlıca məqsədim o idi ki, nəse faydalı bir iş görüm, adamlara nəyisə anlamaqda kömək edim, daha onları indi elədiyim kimi çaşbaş salmayım. Mahiyyət etibarilə elə özümü də dolaşdırıb çaşbaş qoyuram”.

Misalçün-İsabelin səsində qətiyyətsizlik hiss olunur, özü də tərəddüd elədikcə qəşəngləşir. Qısa müddətə səsini kəsib dinmir. Mən viskinin axırını qurtumunu içirəm.

“Bilirəm ki, gec-tez qərar qəbul etmək lazım gələcək. Haçansa verməliyəm öz qərarımı. Asan olmayacaq. Ya mən camaatı çaşbaş salıb özümü də azdırıram, ya da hazırda əhatə olunduğum bütün şeylərə əlvida deyirəm. Asan deyil. Səninçün bəlkə də asandır, sən sıfırdan başlayırsan. Bayaq etiraf elədin ki, yeganə baqajın – özünsən. Mənsə özümçün illüziyalar yaradıb onlara boyun əymişəm. Bax görürsən, bayaq sən o əcaib taxtda on beşcə dəqiqə oturdun, xalının üstünə çağıranda rahat yerini tərək eləmək səninçün çətin idi. Hər şey belədir.

Komfort resor kimidir – yumşaldır, rahatlığa alışdırır, ərköyünləşdirir, adamın əl-ayağını bağlayır. Yox, əgər sən heç nəyə baxmadan tərpenirsənsə, silkələnirsənsə – bu yalnız puldan ötrüdür, zəngin komfort üçündür. Bu taxtı ondan ötrü almışdım ki, üstündə uzanıb kitab oxuyum. Amma boynuma alıram ki, həmin vaxtdan heç nə oxumamışam, orda yalnız nahardan sonra uzanıb gözümlün acısını alıram. O yalnız yatmağa yararır, onun üstündə heç sevimək də münasib deyil”.

Güman eləyirəm ki, bütün bunlar heç də boşuna deyil, nəse bir mənə var burda, amma Misalçün-İsabel deyəsən heç nəyə eyham vurmur. Ya bəlkə vurur, sadəcə, mənə çatmır? Yəni doğrudanmı mən hələ çağayam? Hələ ki, stəkanıma viski süzür, butulkanı əl altında saxlayır, xalının yanında. Bəlkə qandırmaq istəyir ki, taxtın üstü bu işə yaramır, əvəzində yumşaq xalının üstü olsun, hə? Özlüyümdə qət edirəm ki, Misalçün-İsabelin üzünə baxım, amma qəfildən dalağım sancır: yox, nəyəse eyham vurmağı heç özüm də istəmirəm. Yəqin, mövzu çox ciddidir. Soruşuram sənətindən niyə belə zəhləsi gedir? “Yəqin, eləmək istədiyimlə gerçəkdən elədiyimin arasındakı məsafənin hədsiz uzunluğu səbəbindən”. Lənət şeytana, bəs niyə axı lazım olduğu kimi eləmir? “Səbəb nömrə bir: qorxuram. Çox qəliz qorxudur bu. Qorxuram ki, bomba qoyar, ya da oğurlayarlar; hədə-qorxu gələrler, öldürələr. Nə qədər ki, mən bu zir-zibilin içində eşələnirəm – hesab elə ki, təhlükəsizlikdəyəm. Gizlətmirəm, dolayısıyla mən guya onlarla əməkdaşlıq edirəm, onlara lazımm. Vecsizlik – özünüqoruma amilidir. Bir sosioloq dostum öz məruzəsini belə adlandırmışdı, hələ abırsızlığına salıb onu ithafla mənə bağışlamışdı. Qəsdimə duran, mənə qarabaqara izləyən başqa növ qorxu da var: qazandığım mövqedən, nüfuzdan, bu mənzildən, komfortdan, avtomobildən,

mebeldən, xalıdan, şotland viskisindən ayrılmaq qorxusu. And içərəm ki, bu iki cür qorxunun hansından daha bərk xoflandığımı özümçün aydınlaşdırı bilmirəm; bilmirəm ki, mənə tutub saxlayan, eyni zamanda da axırıma çıxan bunlardan hansıdır. Hardasa orta yol seçə bilərdim, ən azından abırlı, ədəbli yol. Düşünürəm ki, siyasi pyeslərdə, yaxud konsertlərdə çıxış etməyə mənim baritim kifayət etsin, indi buna görə adamın başını üzərlər. Bir halda ki, ədalətin müdafiəsinə qalxmaqda qərarsızam, əvəzində abırlı repertuarı olan teatrda, kinoda, yaxud konsert proqramlarında çıxış edə bilərdim. Hələ onu demirəm ki, inqilabi işə öz payımı vermək üçün mədəniyyəti qorumağı bacarardım”. Və yoxsa nə?.. “Heç nə, onda pul qazanmazsan. Mən bu çirkab quyusunun necəliyinə yaxşı belədem. Özüm xirtdəyəcən onun içindəyəm. Bilirəm şöhrəti nə cür düzüb-qoşurlar. İnan mənə ki, çox iyrenc şeydir”.

Mən onun sözlərini artıq nə vaxtdı qatı duman arasından eşidirəm, danışdıqlarına da getdikcə az əhəmiyyət verirəm. O, xalının üstündə, əlimin ucundadır, gözlərini tavandakı hansısa nöqtəyə zilləyib. Sviteri bir az yuxarı dartılıb, dərisinin zolağı mis rənginə çalır. Əlimi irəli uzadıram. Mozalanları hürküdən madyan kimi dərisinin necə səyridiyini hiss edirəm. Amma mən hürkmürəm. Üstəlik də, günəşdən yanmış dəri çox zərifdir. Misalçün-İsabel öz ifadəsini nöqtəli vergüllə kəsir. Yarımçıq. Ola bilər mən onu qəfləten yaxalamışdım. Susur. Sərbəst hərəkət etməyimə imkan yaradır. Zəncir andır həmişə olduğutək nəyəse ilişib pərçimlənir; onda əlini aşağı gətirib mənə yardımçı olur. O, sakitdir, həyəcansızdır, sanki hansısa labüd bir şeyə yaxınlaşıb. Bədəni inanılmaz dərəcədə cavandır – elə bil yaşı iyirmi altı yox, on beşdir. Soyunanda qəti tələsmirəm, sanki hər şey bu cür də olmalıdır. Lənət şeytana, heç demə aktyorluğu mən də

bacarıram. Hətta yanaşı uzanmağa da cürətim çatır (amma bir az soyuqdur), o isə hələ də gözünü tavandan çəkməyib. Əlimi uzadıb başını özümə tərəf çevirirəm ki, gözlərinə baxa bilim. Görürəm ağlayır. Düzü, bunu gözləməirdim. Necə pis olmayasan? Barmağımla ehmalca boynunu sıgallayırım. “İndi aramızdakı fərq azalıb, – deyir. – Nə dəxli var ki, mənim paltarım sifarişlə tikilib, səninki isə ucuzdandır. Eynən mənim San-Nikolasda məktəbə geydiklərimdən. Vacib deyil. İndi paltarlar hamısı orda, hamısı bir topadadır, bizim bir-birimizə bənzəməyimizə mane olurlar. Məni əzizləyəndə (sən məni əzizləyəcəksən?) o qədər də vacib deyil ki, sənin ciblərin boşdur, mənim sə sanballı bank hesabım var. Bədəndə cib yoxdur, görürsən. Heç o da vacib deyil ki, sən polisdən qaçmısan, mənə özümdən qaçmağa çalışıram. Bax ha, bizim saçlarımız da eynidir”.

Lap yaxınlaşıram ki, Misalçün-İsabelle saçlarımızı tutuşdura bilək. Doğrudan da hər ikimizin saçı demək olar eyni rəngdədir. Fərq qətiyyənlə sezilmir. Elə bil eyni qoyunun yunudur.

XIV

Dionisio məğlubiyyətin səbəblərini araşdırmaq niyyətinə düşüb – həm ölkənin, həm də öz məğlubiyyətinin. “Bir halda ki, Viki qurbanlıq oldu, mənə aşıb-daşan nifrətin, rüsvayçılığın şahidinə çevrildim – belə də özümü sındırılmış saymağa haqqım çatırmı? Biz gücümüzü həmişə qələbəyə hesablamışdıq və heç zaman məğlubiyyət barədə düşünməmişdik – bu sənə bağlılaşdırılmaz səhv kimi görünür?” Bilmirəm ona nə cavab verim. Məsələ ondadır ki, şəxsən mən öz gücümü heç nəyə hesablamamışdım: nə qələbəyə, nə də məğlubiyyətə. Bəlkə riyaziyyatı sevmədiyimə görə? Nə bilim. Heç polis idarəsində mənə vurulan yumruq-təpikləri, şillə-şapalaqları da

hesablamamışdım. “Bu bizim yetkin olmadığımızı daha bir sübutdur. Düşünürdük ki, düşmən – xeyirxah bir kabalyero olan konservatorudur, amma heç demə o, qanıçən vəhşi imiş. Yaxşı. De görüm, indi mən içimdəki bu nifrətlə neyləyim?! Nə iş görüm?! İnan mənə, bu hisslə heç nə yaratmaq mümkün olmayacaq. Özü də bu nifrətin gözü kordur, axı mən onları tanımıram, kimdilər-nəçidilər bilmirəm: başlığı məndən çıxarıb özlərinə taxırdılar. Düzdür, səslərini tanıyıram, o səslər ömür-billah mənim qulağımdan gedən deyil. Amma səsə görə sifəti, adı necə tanıyasan, necə müəyyənləşdirəsən? Siyasi baxımdan ən pis cəhəti ondan ibarətdir ki, mənimçün qələbə artıq o qədər də gərəkli deyil; mənə imkan lazımdır, girəvə lazımdır ki, Viki ilə bizi məhv edənlərin başını əzim. Yaxşı iş deyil, amma başqa cür bacarmıram”.

Belə baxanda, özüm də bu cür düşünürəm. Yoxsa mənə elə gəlir? Hər halda, başqasının qəlbinə girmək çətin işdir. Mənimçünsə lap çətinidir, axı mən o dərəcədə sevməmişəm, onlar kimi vurğun olmamışam – nə Dionisio kimi, nə də Viki kimi. Odur ki, burasını heç cür təsəvvür edə bilmirəm: yəni, bir dəstə yaramaz növbəyə durub bir-birinin bəhsinə adamın sevgilisini murdarlayanda, gözlərinin qabağında sevdiyi qızın başına min cür oyun açanda o bədbəxt hansı hissləri keçirir? O qız ki, səninçün hər şeydir; demək olar hər şey. Görəsən, bu cür bir sürü meymun Misalçün-İsabelin üstünə tökülüşsəydi, mənim sə əl-qolum bağlı olsaydı, kömək etməkdə aciz qalsaydım – özüm nə hisslər keçirərdim? Aydınır ki, mən Misalçün-İsabelin vurğunu, onun divanəsi deyiləm, amma yenə də belə bir murdarlığın şahidi olmaq, bunu təsəvvür etmək – dəhşətdir. Lap həmin qadını tanımasan da, dəhşətli haldır.

Hə, görünür, mən Misalçün-İsabelin divanəsi deyiləm, hərçənd bizim görüşümüz, bu yaxınlardakı təmasımız məni çox həyəcanlandırmışdı – dərisi həqiqətən

möcüzədir; bədəni də adamın aqlını başından çıxarır. Amma mən başqalarının dilindən eşitdiyim həmin o ən çılğın məqamda da başımı itirmədim (hələ ki). Yox, bütün həyatımı onunla keçirmək həvəsinə düşmədim: heç sinəmdə (infarkta yaxın olacaq dərəcədə) sıxılma da hiss etmədim; nəyin bahasına olursa-olsun ay işığında, ay yoxdursa – işıqforların altında təkbaşına dolaşmaq da istəmədim. Yox, bu mənlilik deyil. Mən özümü çox sərbəst hiss edirdim, sinəmdə heç bir sıxıntı duymasam da, əvəzində bütün həyatım boyu dadını-tamını bilmədiyim inanılmaz həzz alırdım. O da mənə eyni şövqlə, eyni hərətlə cavab verir, hissələrini faş etməkdən zərəcə utanıb çəkinmirdi. Həmin anlarda neyləyib-neyləməyəcəyi qəti vecinə deyildi. Heç şühbəsiz, geri çəkilmək onunçün artıq çətin olacaq. Komfort ləngiyir, yaman ləngiyir! O əcaib taxt üçün də, yumşaq xalından ötrü də burnumun ucu göynəyir, hətta hansı dərəcədəsə onların xiffətini çəkirəm. Ən çox da xovlu xalının! Təkcə bu deyil. Küçədə adamlar ona tərəf boylanır, yolunu kəsir, avtoqraf verməsini xahiş edirlər. Hərçənd özü inkar edir, amma belə şeylər üreyincədir, onu maqnit kimi özünə çəkir. Mühakimə etməyəcəm. Hamısını başa düşürəm. Yəqin, özüm tanınmış birisi olsaydım, qızlar küçədə məni görərkən ayaq saxlayıb heyranlıqdan ağzıaçıla qalsaydılar – Misalçün-İsabel mənim yanımda şükürlü olardı. Çox güman ki, şöhrətpərəstlik talantla düz mütənasibdir: şöhrətpərəstlikdən uzağam, çünki məndə talant yoxdur. Görəsən, olmayacaq da? Yəqin, talant hələ vecimə deyil, amma sonradan buna ehtiyac duyacam. Hazırda mənə cavan olmaq yetərlidir; doğrudur, haçansa otuz yaşlı cındır qocaya çevriləndə, talantımın olmasını çox arzulayacam. Görəsən o andırı böyük iradə hesabına əldə etmək mümkündürmü? Bu, əlbəttə, çox şeydən asılıdır. Tanıdığım bəziləri var ki, nə qədər

tər töksələr də yenə talantlı ola bilmirlər. Belə baxanda, bu dəqiqə talant mənim nəyimə lazımdır? Dəhşətli narahatlıq. Dəhşətli məsuliyyət. Dəhşətli iş. Bir məsələ də var: əgər sən sındırılmısan (məsələn, Dionisio kimi), mənə, onda tək birçə şey qalır – öz bədbəxtliyilə barışmaq. Mənsə ümitsizliyə qapılmaq istəmirəm. Mənə elə gəlir, özünü cavan saxlamağın yeganə üsulu – ruhdan düşməməkdir. Bunu bacaracamı?

XV

Onu məşqdən sonra teatrın çıxışında gözləyirəm. Bu dəfə mənə uzaqdanca işarə verir, yaxınlaşanda dodaqlarını toxundurmadan üzümdən yüngülcə öpür, sonra da yəqin ki, tipaj ustası olan cantaraq xaladan başlayaraq məni öz curlarına – rejissora, işıqçıya, dekoratora təqdim edir. Bir də gözlərini məndən çəkməyən hansısa müəmmalı cavana. Hamısına da eyni adı çəkir: Eduardo. “Bu – Eduardodur” ifadəsi dilində elə təbii səslənir ki, adımın Eduardo olduğuna az qala özüm də inanıram. Amma yox. Bir halda ki, mənə ad icad eləyib, gerek bir az da sirlisini fikirləşib tapaydı – məsələn, Asdrubal, Eusebio, yaxud Saul. “Dostum Eduardo!” – bunu işıqçı deyir, mənə ona heç bir reaksiya göstərmirəm, yalnız inciyib arxasını çevirəndə mənə çatır ki, bəs Eduardo – elə özüməm. Tez də soruşuram: mənimləsiz? O da başlayır reaksiyamın çevikliyi tərifləməyə.

Bütün dəstə ilə birgə şam yeməyinə yollanırıq. Mən heç nə yemirəm, çünki “artıq şam eləmişəm”. Yesəm, gerek yediyimin pulunu ödəyim, bunlarsa hətta dişqurdalayana görə də haqq-hesab çəkilən “Edelveys” aşxanasını seçiblər. Odur ki, önümdən, arxamdan, yan-yörəmdən süfrəyə ötürülən qızartmalara, salatlara, dovşan bozartmasına, Bolonya nyokilərinə¹ baxa-baxa özümü tox kimi göstərirəm, tüpürçək

¹ Nyoki – gürzə tipli italyan xörəyi

vəzilərim isə şıdırgı işləyir, çünki əslində acından ölürem. İşin tərsliyindən yerim Misalçün-İsabeldən aralı düşüb (ümumiyyətlə, mən bütün truppa ilə yox, tək onunla görüşəcəyimi düşünmüşdüm), bu azmış kimi hələ üstəlik qonşularım da – müəmmalı cavanla cantaraq xaladır. Çaşıb–qalmışam, bilmirəm onlarla nə danışım, nədən danışım. Ağla gələn yeganə mövzu yeməkdir, menyudur, ədviyyətdir; mənse çalışıram hamısını beynimdən çıxarıram, çünki qorxuram ağzımın suyu qurusun.

Masanın o biri başında Misalçün-İsabel işıqçının sağa-sola səpələdiyi qeybətləri, cürbəcür lətifələri dinləyə-dinləyə elə hey güdür. Parikini silkələməsi heç xoşuma gəlmir. İşıqçının onunla yanaşı oturmasından da qəti xoşlanmıram. Birdən baxışlarını üzümə yönəldir, göz vurub nazlanır. Reaksiya vermərəm. Yəqin, aclıq adamı həm də kaxıxdırır. Belədə çantasını açıb içindən kağız çıxarır, nəsə yazır, kağızı iki qatlayıb ofisandan xahiş edir ki, mənə çatdırsın. Açıb oxuyuram: “Bir azdan evə gedərik. Sən və mən”. Kağızı təzədən qatlayıb cibimə qoyuram.

Dekorator siyasi nitq irad edir. Guya işgəncələr barədə cürbəcür şeylər gəzir. “Düzdür, – deyir, – işgəncə verirlər, amma yaxşı da eləyirlər. Bir halda ki, nadanlar, yelbeyin cavanlar ölkədə hökm sürən qaydaları, nizam-intizamı dəyişmək istəyirlər, bir halda ki, ölkəni qərb ölkəsinə, xristian ölkəsinə çevirmək istəyirlər, bir halda ki, bu vətənin ataları olan Rivadaviyanı¹, Saavedranı² unudaraq, onlardan ötrü həmişə müqəddəs sayılmış xüsusi mülkiyyətə son qoymaq istəyirlər, bir halda ki, ailəyə, ana kultuna, həzrəti İsanın mövluduna, başqa sözlə, indiki nəslə miras qalmış bütün yaxşı şeylərə xitam vermək istəyirlər – yaxşı, onda qoy bədəlini ödəsinlər, dostum. Əgər

bunun bədəli işgəncə ilə ölçülürsə, qoy işgəncə verilsin”. Sonra da izah edir ki, işgəncəni lap gözüylə də görsə, bircə tükü tərpenməz. Cantaraq xala qulağıma pıçıldayır: “Hara tərpenir, başında tük var ki?!”

Mən Dionisionu düşünürəm, Vikini düşünürəm. Ola bilər ki, burda, Argentinada cəza növləri başqadır. Başqadırımı? Dekoratoru eşidə-eşidə büsbütün özünə qapanmış, diriylən ölüyə çevrilmiş Dionisionun, onun gözləri qarşısında zorlanmış Vikinin surəti xəyalımdan getmir; yaddaşimdakı bu surətlərdən heç cür xilas ola bilmirəm. Vəssalam, xirtdəyəcən bəsimdir. Cantaraq xala, bir də müəmmalı cavanla xudahafizləşib (“sübh tezdən durmaq lazımdır”), masanın o başına baxıram. Misalçün-İsabel daha parikini silkələmir, mənim masa arxasından qalxdığımı, təmkinlə xudahafizləşdiyimi, getməyə hazırlaşdığımı, çıxış qapısına yönəldiyimi də, yəqin, buna görə görür. Çöl qapısını açanda qanrılıb geri baxıram: hərə öz işindədir. Hamısı yerində eləcə oturub – özündənrazi halda, siqaret çəkə-çəkə, tikəsini ağzında çeynəy-çeynəyə.

XVI

Görəsən, dəftərçəmdə qeyd aparmağa hələ çoxmu imkanım olacaq? Bu gün gördüklərim məni əməlli-başlı şübhəyə salır. Nəşriyyatdan çıxıb Rivadaviya prospektiylə gedərkən Billinqherst küçəsinin yaxınlığında qəribə hərəkətlər gözümə dəyir. Geri qayıtmıram, bu həmişə şübhə doğurur. Əllərini yuxarı qaldırmış yüzlərlə adam üzdivara dayanıb. Ancaq əsgərlər onların üstbaşını yoxlamır, yalnız keşik çəkirlər. Bu vaxt ora dörd dənə “ford-falkon” yaxınlaşır, əli avtomatlı qoçaqlar maşın gedə-gedə

¹ Bernardino Rivadaviya (1780-1845) – Argentinanın ilk prezidenti (1826-1827-ci illərdə)

² Kornelio de Saavedra (1759-1829) – hərbi və siyasi xadim; 1810-cu ilin May inqilabının iştirakçısı

yerə atılırlar. Deyəsən, hədəfləri – cavan cütlükdür. Qadın sarışındır, əynində açıq rəngli palto, əlində toxunma çanta var; kişi – ucaboydur, qaraşındır, biğlidir, əlində də qara portfel. Qəfil həmlə hər ikisini birdən yaxalayır. Qadın birbaşa çirkabın ortasına yıxılır. Kişi irəli atılır ki, qadına qahmar çıxsın, amma üstünə hücum çəkən iki nəfər dörd-beş tutarlı zərbə ilə onu geriye oturdur. Kişi hər necə olsa dikəlir, təslim olmur. Amma növbəti zərbənin gücündən huşunu itirir. Üç nəfərin tutub saxladığı qadın dəlicəsinə qışqırır: “Biz – Lüis və Norma Syerrayıq! Biz – Lüis və Norma Syerrayıq! Xəbər verin ki, bizi oğurlayırlar!”. Qundaq zərbəsi qadının dodağını partladır. Bundan sonra, bayaqkı sözlərə həzin musiqi kimi yalnız kəsik iniltilər eşidilir. Mən otuzca addımlıqda, tindəyəm. Dəhşətli səhnənin davam etdiyi müddətdə əsgərlər divarın böyründəkilərə keşik çəkir. Cavan cütlüyü müdafiə etmək üçün heç kəs yerindən tərpənmir, bircə qırıq da hərəkət etmir. Mən də. Özümü heç vaxt bu qədər aciz, bu qədər miskin hiss etməmişəm. Hələ də huşsuz düşüb qalan kişini iki nəfər qaldırıb birinci “falkon”a soxur, qan və çirkab içindəki qadını isə – üçüncüyə. Maşınların dördü də yerindən tərpənilib Konqreso meydanına tərəf şütüyür. Divarın böyründəki adamlara əllərini aşağı salmağa, yollarına davam etməyə icazə verilir. Mən Billinqherst küçəsiylə addımlayıram. Rivadaviyada görünmək mənə ayıb gəlir. Bircə o vaxtkı gecənin köpəkləri çatışmır.

XVII

Misalçün-İsabeli bir daha görmədim. “Edelveys”dəki şam yeməyi bütün həvəsimi öldürmüşdü. Məni tapmaq üçün hara zəng edəcəyini o bilmir. Mənsə onun ünvanını da bilirəm, telefonunu da; hələ istəsəm məşqdən sonra gedib görüşərəm də. İntəhası, ayağım getmir. Niyə? Başa düşürəm ki, heç də

hamı dekorator kimi deyil. Həyatını risqə qoyan, istənilən dəqiqə güllələnə biləcəyini göz önünə alıb səhnəyə çıxan aktyor və aktrisaların mövcudluğundan da xəbərim var. Onlar səhnədə hərəkət edən (bəzən də hərəkətsiz) hədəflərdir. Hə, yaxşı bilirəm ki, onların bir çoxu fabriklərə gedir, səhnəyə çıxanda məhz ordaki münəqişələrə toxunur və bu iş fayda gətirir; aktyor kütlənin fikrinə yaxın olan sözləri söyləməklə adamları bir çox mətləblərdən agah edir. Hə, çox gözəl bilirəm. Bu barədə hətta Misalçün-İsabel də mənə bəzi şeylər danışmışdı. Düzdür, həsədlə, çaşqınlıqla danışmışdı, çünki özünü xof basmışdı, yamanca qorxurdu. Hamısını çox gözəl bilirəm, hələ bu uşaqlarla görüşüb danışmaq da istəyərdim. Ancaq “Edelveys”dəki şam yeməyində gördüyüm adamlarla mənim ortağ nəyim var? Onların tezcənə uçub gedən mənasız, darıxdırıcı ironiyalarıyla, içlərində yığılıb qalan kin-küdurətlə, paxıllıqla, vərdiş etdikləri qeybətlərlə məni nə bağlaya bilər? Misalçün-İsabel elə də pis deyil, üzərində işləsən, bir az tərpənilib silkələsən hələ bəlkə onu əntiqə bir qıza da çevirmək olar. Ancaq bu sayaq vətəndaşlıq təşəbbüsləri mənlilik deyil. Mən yaşamaq istəyirəm.

Dionisio yaxşılaşdı. Montedən, özününkülərdən məktub alıb, Vikinin barəsində ilk dəfədir ümidverici xəbər var: ötən cümə axşamından qız ağılamağa başlayıb, baxışları artıq nəşə ifadə eləyir. Həkimlər indi daha nikbin ovqata kökləniblər. Əgər Viki abortu keçirə biləcək dərəcədə sağalsa, onda bunu edəcəklər. Bu heç də pis çıxış yolu deyil. Vikinin atası yazır ki, bazar günü kimsə qızın yanında Dionisionun adını çəkib, adı eşidəndə qızcığazın üzünə xəfif təbəssüm qonub. Güclə gözə çarpan bir təbəssüm. Amma lap yüngülcə sezilsə də, hər halda Viki gülümsünüb.

Saman çöpündən yapışan kimi, təbəssümün bu cür təsvirindən Dionisionun

necə yapışdığını gerek öz gözünlə görəsən!

Biz İtaliya meydanının qarşısındakı kafedə görüşürük. Dionisio məktubu həvəslə mənə göstərir, mən onu bir az da ruhlandırırım: “Görərsən, hər şey yoluna düşəcək. Vikini gətirərsən bura, başlayarsız yaşamağa”. – “Sən belə düşünürsən?” Əlbəttə, belə düşünürəm. İnanmaq lazımdır, başqa vasitə yoxdur.

Durub üstünə “K” yazılmış otağa keçirəm. Əlimi yuyanda yanaqları alışıb-yanan bir oğlan uşağı (on iki, ya on üç yaşlarında) özünü içəri salır: “Sizin dostunuz dedi ki, qaçır, aradan çıxır, polis var”. – “Burda?” – “Yox, tində”. Daha “sağol-filan” vaxtı deyil, əl yumağı yarımçıq saxlayıb, tələsik tualetdən çıxıram. Qapıya yönəldə aralıdan məni haylayan ofisiant cumur ki, qabağımı kəssin. Məlum məsələdir, haqqı ödəmədən sivişmək istədiyimi düşünür. Əsginası piştaxtanın üstünə qoyub (çaypulu və başqa şeylər də içində olmaqla) küçəyə çıxıram. Ancaq qalisiyalı ofisiantin vay-şivəni polisə şəkləndirib. “Budur”, – biri deyir. “Bax, odur”, – digəri təsdiqləyir. Allah kəssin bu cür məşhurluğu! Dabanıma tüpürüb götürülürəm. Lap maral kimi qaçırıram. Sizin sadıq nökerinizin arxasınca sel kimi bir dəstə polis gəlir. Canımı necə qurtaracağımı hələ təsəvvür etmirəm. Bircə onu bilirəm ki, budəfəki ilişmək heç də səfehliyə görə olmayacaq. Ağılsızlığa görə də olmayacaq, ümumiyyətlə olmayacaq. Heç cür olmayacaq. İlişməyəcəm. Yeddi, ya səkkiz avtobusun arasından sivişib keçirəm, bu avtobuslar sonradan Las-Eras küçəsinə burulasıdır. Düzdür, aradan çıxanda az qala təkərlərin altına düşəcəkdim; qəfildən ayağım büdrədi, ancaq tarazlığımı saxlayıb avtobusa atıldım. Nə sürücü, nə də sərnişinlər bir kəlmə dinmədi, hərçənd hamıya aydın idi ki, toydan çıxmamışam. Agentlər isterika içində ora-bura qaçışır, avtobusları saxladıb salona baxır, hərdən içəri girib sənədləri tələb

edirlər. Qalstuklu senyor yerindən qalxanda ürəyim qopur. “Əyləşin”, – o mənə deyir. Başa düşürəm və əyləşirəm. Eyni vaxtda kəkilimə də əl gəzdirim. Artıq abırlı görünürəm. Polis avtobusu saxladır. “Bura kimse tullanıb minmədi ki?” Sürücü alını qırıdır. “Mən idim atılıb minən” – indicə mənə yer verən qoruyucu mələk dillənir. “Hə-ə”, – polis ikrahla və yorğuncasına başını tərpedib sürücüyə əmr edir: “Sür, get”. Senyor mələk mənə heç baxmır da. O biri sərnişinlər də baxmır. Heç kim baxmır. Laprid küçəsinə çatanda avtobusdan düşüb supermarketə girirəm. İyirmi dəqiqə növbədə dayanandan sonra, axırda altı qutu kibrit alıb öz kapitalımdan ayrılıram. Kassir qadın məni heyətlə süzür, yəqin, elə bilir Neronam. Bəlkə də ürəyindən keçir ki, yanğınsöndürənləri çağırırsın.

XVIII

Onsuz da həyat dözülməz həddə çatıb. Sənədlərimi, pulumu, qeyd dəftərçəmi həmişə yanımda gəzdirim. Hər ehtimala qarşı. Dionisio da canını qurtara bilib. Birtəhər, güc-bəla ilə. Deyir, sənin ətrafında yaranan qarışıqlıq sayəsində aradan çıxdım, yoxsa ilişmişdim. Hamısı da o xoflu qalisiyalının ucbatından. “Səni tanıyıblar, necəsə duyub düşüblər” – Dionisio bildirir. Mən ona inanıram. “Budur!” qışqıranlardan hər birinin məni göz yaddaşında saxladığı məlum məsələdir. “Yox, – Dionisio deyir, – səni daha qabaq nişanlayıblar. Sən Moreno küçəsindəki Uruqvay seksiyasında hesab olunursan. Bunu mənə Dieqo çatdırıb. Bilirsən ki, onun tanışısı var. Bir nəfər siyahını görüb. Dieqo hələ siyahıya düşməyib, amma hər ehtimala qarşı qorunur. Xahiş edir ona zəng vurasan. Hara zəng vurmağı özün bilirsən”.

Yaxşı. Çox da təəccüblənmədim. Pansiona gedirəm, lap dəqiqi, ora yaxınlaşıram. İki məhəllə qalmış zilsəs xanımın əriylə

rastlaşırım. Dirsəyimdən yapışır. “Donya Rosa dedi ki, buralığa heç yaxın da düşməyəsən. Bu səhər sənın dalınca gəlmişdilər. Biz dörd nəfər, hərəməz bir küçədə bayaqdan səni gözləyirik, kim birinci görsə, bu xəbəri sənə çatdıracaqdı”. Sonra çantanı mənə verib deyir: “Sənın paltarlarındır. Donya Rosa xahiş etdi ki, ona zəng vurasan, amma telefonda adını çəkmə. Servando deyərsən”.

Nəhayət ki, mənim də adım var, özü də məxfi işlərlə məşğul olan siyasətçi adı kimi səslənir: Servando.

XIX

Diego mənə gecələmək üçün yer düzəldib. Bir həftəliyə. “Sən itməlisən, – deyir. – Bir həftədən sonra baxarıq görək səni neynirik”. Nəşriyyat müdiriylə danışmağı da öz boynuna götürür: “Bu adam başa düşər, əminəm ki, başa düşər”. “Artıq, mənə de görüm, niyə axı?” – “Nə niyə?” – “Niyə mən burda da itməliyəm?” – “Bəs qanmırsan ki, səni axtarırlar? Yoxsa istəyirsən tutub aparsınlar? Qulaq as, burda adamın nazıyla çox oynayırlar. Təpəsinə bir güllə, vəssalam.

Deyəcəklər qaçmağa cəhd eləyib, qurtardı getdi... İndi qandın?”. – “Yaxşı, bəs nəyə görə?” – “Of-f, nəyə asan bir şey soruş!” – “Həyatım boyu mənim elədiyim yeganə siyasi şey odur ki, məktəbə qızılgül aparmışam”. – “Sənə elə gəlir ki, bu azdır?”

Qeyd dəftərçəmdən Misalçün-İsabelin telefon nömrəsini tapıb, kafeyə zəng vururam. “Ki-m-dir?” – dekoratorun səsi eşidilir. Dəstəyi asıram. Sınəmdə heç bir ağrı hiss etmirəm: deməli, infarkt-filan yoxdur, özüm də aşıq-filan deyiləm. Belə lap yaxşı.

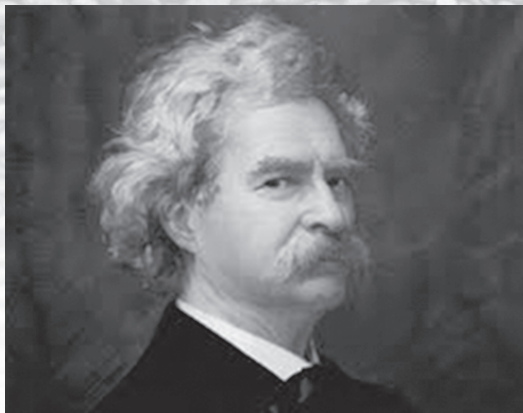
Gizlənmək alçaq işdir, amma neyləyərsən? Visente Lores küçəsiylə (şimal rayonu hələ ki, çox təhlükəli deyil) bayaqdan yol ölçürəm. Yoxa çıxmazdan qabaq istəyirəm özümü poçt şöbəsinə yetirim. Balaca kitab dükanından qəşəng bir zərf alıram, üzərinə ünvanı və Misalçün-İsabelin həqiqi adını yazıram. Qeyd dəftərçəmi zərfe qoymazdan qabaq üz qabığında (yaşıl karandaşla, iri çap hərfləriylə) bu sözləri yazıram: “Getməliyəm. Öpürəm. Bunu taxtın üstündə rahatca uzanıb oxuyarsan. Ona görə göndərirəm ki, ümidimi itirməmişəm – sən hələ tam korlanmamısan”.

170

2015

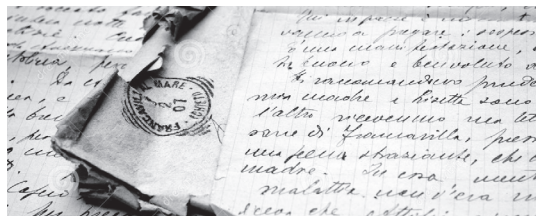
Mark Tvenin məktubları tapılıb

ABŞ-ın Kaliforniya ştatının Berkli şəhərində dünya şöhrətli yazıçı Mark Tvenin məktubları tapılıb. Məktubların 1865-1866-cı illərdə yazıldığı ehtimal edilir. Alim və ədəbiyyatşünaslar hal-hazırda tapılan mətnlər üzərində araşdırma aparır.

Mark Tven uzun illər jurnalist kimi fəaliyyət göstərib. Tapılan məktubların yazıçının 1865-1866-cı illərdə jurnalistika fəaliyyəti zamanı etdiyi qeydlərdən ibarət olduğu bildirilir. Tvenin poçt vasitəsi ilə göndərdiyi yazılar San-Fransiskonun nəşriyyatları tərəfindən çap edilirdi. Belə əməkdaşlıq forması o dövrlər üçün çox populyar idi. Nəşriyyata göndərilən materiallar tez-tez yerli mətbuatda – qəzet və

jurnallarda dərc edilirdi. Tədqiqatçıların verdiyi məlumata görə cəmi 110 məktub tapılıb. Məktubların bəzində Mark Tvenin imzası yoxdur. Lakin yazıların üslubu, ifadə tərzı və yazıçının xətti bu məktubların M.Tvenə aid olduğuna şübhə yeri qoymur. Məktubların məzmunu, fikir azadlığı və yazıçının mülahizələri tədqiqatçılarda daha çox maraq doğurur.

Jurnalistikanın Mark Tvenin həyatında önəmli yer tutduğunu nəzərə alsaq, bu məktubların onu bir insan və yazıçı kimi daha dərinlən tanıdacağına ümid doğurur.

171

2015

Karlson nağıllarının müəllifinin evi muzey olacaq

Uşaq nağıllarının müəllifi, dünya şöhrətli İsveç yazıçısı Astrid Lindgrenin nəvəsi Olle Nayman nənəsinin evini muzeyə çevirmək qərarına gəlib. Əgər bu planı baş tutarsa, Nayman muzeyə gələnləri qeyri-adi eksponat və əşyalarla təəccübləndirəcəyini bildirir. O.Naymanın sözlərinə görə nənəsi 46 il bu evdə yaşayıb-yaradıb. Ölümündən sonra doğmaları onun heç bir əşyasına toxunmayıblar. Hətta yazı masasındakı kağız və karandaş da Astridin qoyduğu kimi qalıb.

“Ümid edirik ki, bu ilin sonunda muzeyin açılışını edə biləcəyik. Hal-hazırda bu işlə bağlı hüquqi məsələlər həll olunur və bəzi

detallar dəqiqləşdirilir,” – deyə Nayman jurnalistlərə bildirib.

Xatırladaq ki, bir müddət əvvəl Lindgrenin 1939-1945-ci illərə aid hərbi gündəliyi nəşr edilib.

Rəsmi statistikaya görə indiyə qədər Astrid Lindgrenin bütün dünyada 144 milyon nüsxədən artıq nağıl kitabları satılıb.

Günter Qrassın çap olunmayan gündəlikləri

Almaniya yazıçısı, Nobel mükafatçısı Günter Qrassın çap olunmayan gündəlikləri tapılıb. Medianın yaydığı xəbərə görə gündəliklərdəki ilk qeyd 1955-ci ilə aiddir.

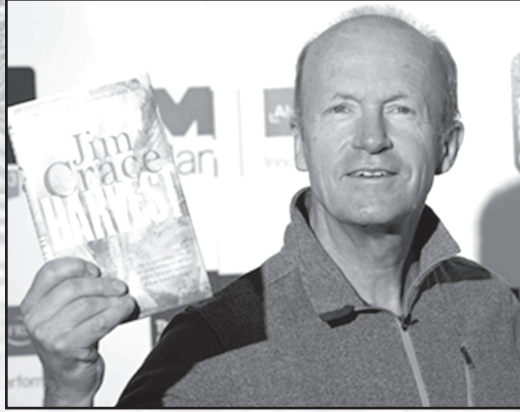
Payızda yazıçının əvvəllər məlum olmayan məktubları da sərgiyə çıxarılacaq. Həmin məktublar 1950-ci illərdə yazılıb və Qrassın vaxtilə Düsseldorfda yaşadığı evdən tapılıb.

Qeyd edək ki, XX əsr alman ədəbiyyatının ən böyük nümayəndələrindən olan Günter Qrass 1927-ci ildə anadan olub. 1999-cu ildə yazdığı "Tənəkə təbil" əsərinə görə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına

layiq görülüb. O, həm də "Siçovul", "Mənim yüz ilim", "İblisin gündəliyindən" və s. məşhur romanların müəllifidir.

Günter Qrass bu il aprelin 13-də, 87 yaşında vəfat edib.

173

2015

IMPAC Dublin mükafatının qalibinin adı açıqlandı

İngilis romançısı Cim Qrase 100 min avro luq IMPAC Dublin ədəbiyyat mükafatının qalibi olub.

İki il bundan əvvəl "Məhsul" romanı "Man Booker" mükafatının qısa siyahısına düşmüşdü.

Cim Qrase "Məhsul" romanını nəşriyyata borclu qaldığına görə yazdığını deyib: "Onu yazmazdan qabaq ayrı bir roman yazırdım, bir az yazandan sonra fikrimi dəyişdim, romanı başa çatdırmadım. Nəşriyyatın əvvəlcədən verdiyi pulu xərcləmişdim və buna görə çətin vəziyyətdə qalmışdım."

Cim Qrase 1946-cı ildə İngiltərədə anadan olub. O, "İstilik", "Altıncı", "Karantin",

"Peşmançılıq işarəsi", "Arkadia", "Qite" kimi əsərlərin müəllifidir.

The International
IMPAC
Dublin
Literary Award

Beynəlxalq Buker mükafatı təqdim edildi

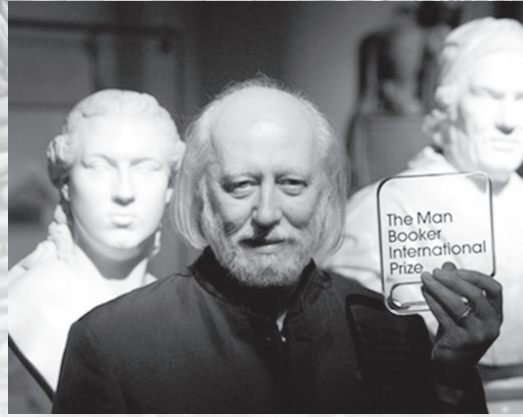
Beynəlxalq Buker mükafatı macar yazıçı Laslo Krasnxorkaiyə verilib. 61 yaşlı yazıçı mükafatı “Müqavimətin melanxoliyası”, “Si-van-mu burada bizim aramızdadır” və “Şeytan tanqosu” romanlarına görə qazanıb.

Krasnxorkai mükafata “dərindən təxəyyülə malik heyrətamiz əsərlər” yazdığı üçün layiq görülüb.

Laslo Krasnxorkai 1954-cü ildə Gyulada doğulub. Jozef Atilla univeristetində hüquq təhsili alıb. İlk əsərini 1977-ci ildə çap etdirib. Səkkiz il sonra “Şeytan tanqosu” romanı ona şöhrət qazandırır.

Krasnoxorkai əsasən insanların qroteskvəri mövcudluğu haqda antiutopist pirtçalar yazır. Onun dünyası adətən izole olunmuş və gələcəkdən məhrumdur.

Laslo Krasnxorkai həmçinin “Müharibə və müharibə”, “Sonuncu yaxşılıq”, “Urqa əsiri”, “Sonuncu qurd” romanlarının müəllifidir.

2005-ci ildə təsis olunmuş Beynəlxalq Buker Mükafatı iki ildən bir təqdim olunur. Mükafat həm ingilisdilli müəllifə, həm də əsərləri ingilis dilinə tərcümə olunmuş yazıçıya verilir.

Buker sahibinə 60 min funt qazandırır. Krasnxorkai bu nüfuzlu mükafatın 6-cı sahibidir.

The Man
Booker
Prizes

Dünyanın ən çox qazanan yazıçıları

Bu günlərdə dünya mətbuatında ən çox qazanan müəlliflərin siyahısı və onların gəlirləri təqdim edilib. Siyahıya Ceyms Petterson başçılıq edir.

Ceyms Petterson – 94 milyon dollar

Pettersonun 270 milyon nüsxə ilə çap olunan kitabları dünyanın müxtəlif ölkələrində satılıb.

Stiven Kinq – 39 milyon dollar

Stiven Kinqin kitabları 350 milyon nüsxə satılıb. Müəllifin 50 romanı, 200-dən çox hekayəsi var.

Ceynet Evanoviç – 33 milyon dollar

Ceynet 19 roman müəllifidir. Robert de Nironun iştirakı ilə çəkilən məşhur “Gecəyarısı qaçış” filmi Ceynetin eyniadlı əsəri əsasında ekranlaşdırılıb.

Con Qrişam – 26 milyon dollar

Onun əsərləri dünyanın bir çox dillərinə tərcümə olunub.

Cef Kinne – 25 milyon dollar

Cef Kinneyə ən çox qazanc gətirən

əsər “Vimpi Kidin gündəlikləri” kitablar toplusudur.

Bill O'Reyli – 24 milyon dollar

Bill O'Reyli daha çox siyasi mövqeyi və fəaliyyətilə tanınsa da, müəllifi olduğu kitablar tez bir zamanda məşhurluq qazanıb və yazıçıya milyonlarla gəlir gətirib.

Nora Roberts – 23 milyon dollar

Nora Roberts 209 kitab müəllifidir. Xanım yazığının sözlərinə görə bu kitabları yazmaq üçün 861 həftə sərf edib.

Daniela Stil – 23 milyon dollar

Daniela Stil dünyada ən çox əsəri satılan dördüncü müəllif hesab olunur.

Suzan Kollinz – 20 milyon dollar

“Aclıq oyunları” trilogiyası ilə məşhurdur.

Din Kuntz – 19 milyon dollar

Din Kuntz kitabları mütəmadi olaraq ilin ən çox satılan müəllifləri siyahısında yer alır.

Hazırladı: Səxavət Sahil

XƏZƏR 2 /2015
dünya ədəbiyyatı dərğisi
Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi

Çapa imzalanıb: 09.07.2015. Kağız formatı: 60x84 1/8.
Ofset çapı. Fiziki çap vərəqi: 22. Sifariş . Tiraj: 500.
Qiyməti: 7 AZN

Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi
Bakı, Ə.Topçubaşov küçəsi, 74.

Təqdim olunmuş hazır fayldan "Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya"
müəssisəsinin mətbəəsində çap olunmuşdur.
Ünvan: Bakı, AZ 1052, Fətəli Xan Xoyski küç., 121A